

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

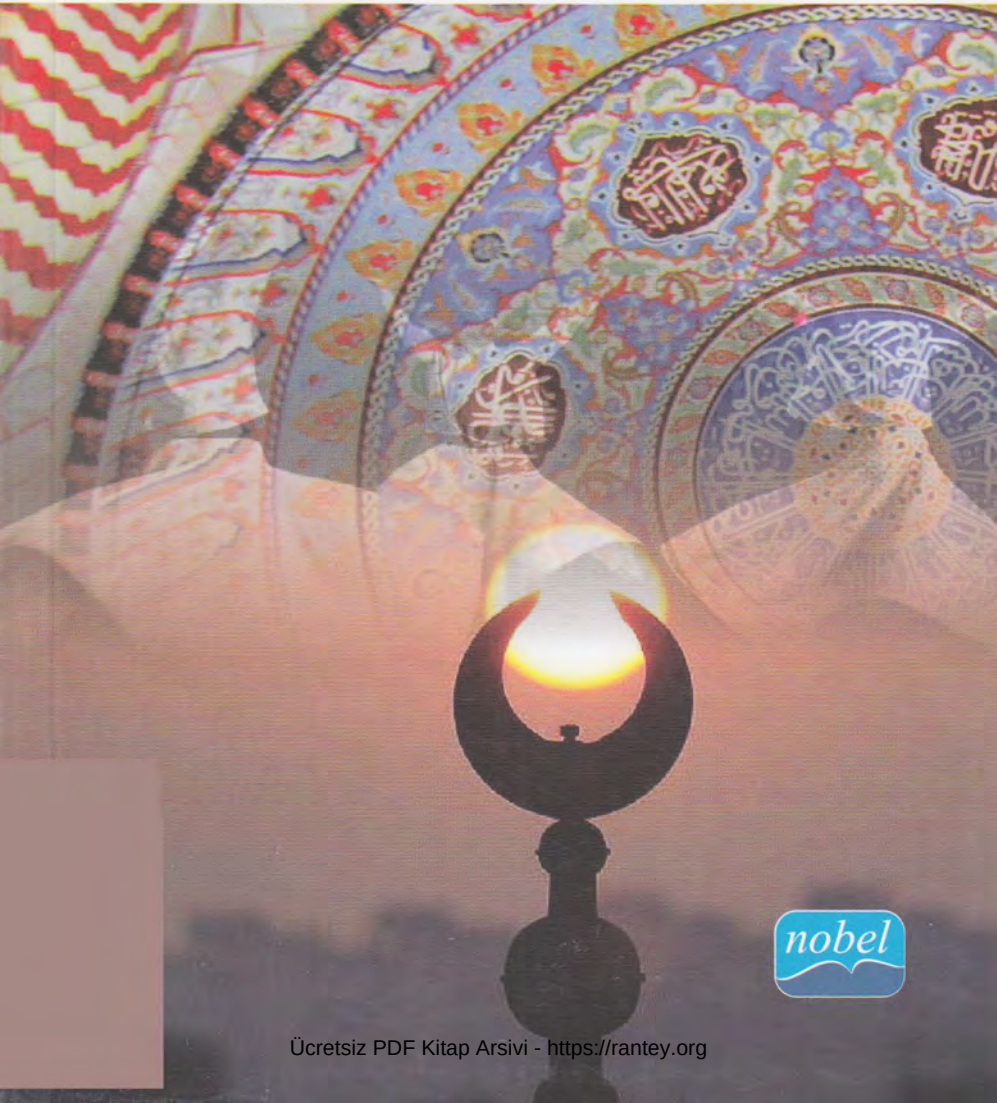
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

“İslâm” FELSEFESİ

Doç. Dr. Cevdet KILIÇ

“İSLÂM” FELSEFESİ

Doç. Dr. Cevdet KILIÇ

NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ.

YAYIN NO.: 1113

Beşeri Bilimler No.: 79

ISBN : 978-605-320-018-5

© 1. Basım, Ocak 2015

"İSLÂM" FELSEFESİ

Doç. Dr. Cevdet KILIÇ

Copyright 2015, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitimi Danışmanlık Tic. Ltd. Şti'ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-

Dizi Editörü: Taliha Aslan -taliha@nobelyayin.com-

Redaksiyon: Gönül Ekici -gonul@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarımı: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-

Kapak Tasarımı: Sevgi Pınar Özen -pinar@nobelyayin.com-

Baskı Sorumlusu: Halil Yeşil

Baskı ve Cilt: Hazar Reklam Matbaacılık Sertifika No.: 26482

Kazım Karabekir Cad. 7/56-57 İskitler / Ankara

Dağıtım: Volkan Kurt -volkankurt@nobelyayin.com- +90 312 418 20 10

Emrah Dursun -emrah@nobelyayin.com-

Çetin Erdoğan -cetin@nobelyayin.com-

Serhat Geçkaldı -serhat@nobelyayin.com-

Tanıtım: Sadık Küçükakman -sadik@nobelyayin.com-

Yavuz Şahin -yavuz@nobelyayin.com-

Onur Uysal -onur@nobelyayin.com-

Emre Akkuş -emre@nobelkitap.com-

Sipariş: -siparis@nobelyayin.com-

e-satış: -esatis@nobelkitap.com-

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Kılıç, Cevdet.

"İslâm" Felsefesi / Cevdet KILIÇ

1. Basım, X+264 s., 13,5x21,5 mm

Kaynakça var, dizin yok.

ISBN 978-605-320-018-5

1. İslâm 2. İslâm Felsefesi 3. Felsefe 4. Bilim

NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ.

Ankara Dağıtım Kültür Mah. Mehmetpaşa Cad. No.: 74 B-01/02 Kızılay / ANKARA

Tel: 0312 418 20 10 Faks: 0312 418 30 20 / www.nobelyayin.com nobel@nobelyayin.com

Merkaz KOSB Abdülkadir Geylani Cad. No.: 2/A Ostim / ANKARA Tel/Faks: 0312 366 00 91

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ÖN SÖZ

İslâm düşüncesinin en önemli üç alanı felsefe, kelam ve tasavvuf düşüncesidir. Özellikle İslâm düşüncesinin en önemli kısmını oluşturan ve bugün "İslâm Felsefesi" dediğimiz felsefî düşünce, İslâm düşünce tarihinde çok önemli bir yere sahiptir.

Genelde İslâm Düşüncesi, özelde ise İslâm Felsefesi adının verilmesi sadece düşünürlerin Müslüman olmasından değil, aynı zamanda Kur'ân ve Sünnet gibi İslâm dininin en temel iki kaynağının böyle bir düşüncenin oluşumuna ve gelişimine doğrudan etkide bulunmasındandır.

İnsanlık düşüncesi bir bütündür; ilk insandan bugüne kadar tarihin en eski düşünceleri, daha sonraki düşüncelere kaynaklık etmişlerdir. Belirli tarihî ve coğrafi şartlar altında oluşan her yeni medeniyet, devam eden düşünceye katkıda bulunarak onu zenginleştirmiştir. Tarihte var olmuş olan ve hâlen devam eden birçok medeniyetin oluşumunu, tarihî ve coğrafi şartların yanı sıra, dinlerin de etkisi büyük olmuştur. Bugünkü Hint düşüncesinin temelinde Hinduizm, Çin düşüncesinin temelinde Budizm, Batı düşüncesinin temelinde Hristiyanlık olduğu gibi, İslâm düşüncesinin temelinde de İslâm dini vardır. İşte bu açıdan, İslâm düşüncesi genel insanlık düşüncesinden, sözgelimi, bir Yunan, bir Çin, bir Hint düşüncesinden ayrılır. Bu düşünceler ile İslâm düşüncesi arasında tarihî açıdan bir ilişkiden söz edilebilir. Ancak İslâm düşüncesi, özgünlüğü, ayırıcı özelliği ve kendine has tarihî gelişimi ile genel insanlık düşüncesinden ayrılır ise de, onun en önemli bir parçasıdır.

Kur'ân açısından insanlık düşüncesi vahiy ile başlamış olmasına rağmen zamanla dinlerin bozulması ve insanlığın doğal ve sosyal hayata ilişkin düşüncesinin gelişimi ile hem dinler, hem de düşünceler arasında farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu açıdan bakıldı-

ğında, "Dinin Doğal Tarihi" adlı eserinde *"Tek tanrı inancı insanlık düşüncesini fakirleştirmiştir"* diyen İskoç asıllı filozof, David Hume (1711-1776)'un görüşünün aksine, dinler gerçekte, insanlık düşüncesini zenginleştirmişlerdir.

Elinizdeki kitap başlangıçta felsefe bölümleri için ders notları olarak tasarlanmış iki cilt kitabın ilkiydi. Ancak üzerinde çalıştıkça birinci kitap, ikinci kitaptan bağımsız olarak ilerlemeye başladı ve müstakil bir eser olarak ortaya çıkmış oldu.

Bizim bu çalışmamız, İslâm'ın felsefi yorumu denemesidir. Bunun anlamı bize göre şudur: Günümüz insanı, bilgiyi felsefi boyutlarıyla test etmek ister. Velez ki bu bilgi türü metafizik bilgi alanı olsun. Çağımız bilgi felsefesinin en önemli yaklaşımlarından biri, doğrulama ilkesidir. Doğrulama ilkesi üzerinde Wittgenstein, Ayer, Popper, Kuhn gibi filozoflar tarafından uzun uzun tartışılmıştır. Bu ilkenin doğasında, bir önermenin doğru olup olmadığı o önermenin içeriğinin olgularla desteklenip desteklenmemesi vardır. İşte burada yapılmak istenen şey, doğrulama ilkesini dinin verileri üzerinde felsefi metodoloji ile uygulamaktır. Böyle bir şeye kalkışmaya dinin ihtiyacı yoktur. Hele ki bu din son ve en mükemmel din ise. Ancak böyle bir girişimde bulunmanın kalkış noktası, dinin inanç ve ibadet esaslarının yanı sıra vahyin verilerinin felsefi boyutunun önemini ortaya koymak içindir. Günümüz insanının üzerinde en çok durduğu husus, önüne konulan herhangi bir fikrin, dini veya felsefi bilginin, kendisinin buna inanması ve doğruluğunu kabul edebilmesi için, akli mantıki ve felsefi delilleriyle birlikte ikna olmasıdır. Yani "nasıl"ından ziyade "niçin"i önemlidir ve önceliklidir. Biz de bu çalışmamızda vahyin verilerini bu tarzda ele almaya çalıştık. Bu bir din felsefesi, teolojisi veya Kelamı değildir. Burada yapılmak istenen şey, İslâm dininin vahyi verilerinin akli ve felsefi boyutlarıyla temellendirilmesi, "neden"inin ve "niçin"inin ortaya konulması, yani kısaca hikmeti üzerinde durulması, "nasıl"ının ise uzmanlarına bırakılmasıdır.

Yine bu çalışmamızda, İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'den yola çıkarak felsefenin olmazsa olmazları olan kavram-

ları üzerinde Kur'ân-ı Kerim'in ne kadar önem verdiğini ve öncelendiğini vurgulamak istedik. Kur'ân-ı Kerim'de sayıları birkaç yüzü bulan ayette bu kavramlara vurgu yapılması felsefî düşüncenin önemini daha da artırmaktadır. Bu kavramlar bilindiği gibi akıl, tefekkür, bilgi ve hikmet kavramlarıdır. Aynı zamanda Kur'ân-ı Kerim'in bilime ışık tutan ayetlerinden hareketle, üzerinde düşünmemizi, fikir ve bilgi üretmemizi, ibret alıp derin hikmet ve tefekkürle bilimi yoğurmamızı istediği varlıklar üzerinde tabiat felsefesi yapmaya çalıştık.

Bizim bu çalışmamız, bilinen şeylerin tekrarı veya geçmişe ait birtakım başarıların özlemi değildir. Bilimsel gelişmeleri veya keşifleri, Kur'ân-ı Kerim ayetleri ile bağdaştırmaya çalışıp imanımızı yeniden tazeleme gayreti de değildir. Burada yapılmak istenen şey, bir hakikatin farklı bir görünümüyle ele alınmasıdır. İlmimizi, irfanımızı, felsefemizi ve medeniyetimizi yeniden keşfetmeye çalışırken bu yolda döşeyeceğimiz taşları, sağlam bir zeminini oluşturma yolunda bir çaba olarak görmek gerekir.

Kitabımız, İslâm ve Felsefesi'nin ortaya konulmasına ve doğru bir şekilde anlaşılmasına bir giriş niteliğinde olup, bu sahaya bir katkı sağlayacağı ümidi ile karşınıza çıkmıştır.

Doç. Dr. Cevdet KILIÇ
2014 - SAMSUN

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	iii
GİRİŞ: DİN VE FELSEFE	1
1. Din ve İnsan	1
2. Din ve Fitrat.....	4
3. Din ve Felsefe.....	13
 Birinci Bölüm: İSLÂM DİNİ VE FELSEFESİ (Apolojetik Bir Yaklaşım)	19
1. İSLÂM DİNİNİN ÖZELLİKLERİ	20
1.1. İslâm Dini Tevhit İnancına Dayanır	20
1.2. İslâm Evrensel Bir Dindir	23
1.3. İslâm Dini İnsanlığın Bütün İhtiyaçlarına Cevap Verir	25
1.4. İslâm Dini Fitridir, Akla Ters Düşmez	26
1.5. İslâm Dini Dünya ve Ahiret, Madde ve Mana Dengesini Sağlar.....	29
1.6. İslâm Hak ve Adaleti Önceleyen Bir Dindir	31
1.7. İslâm Dininde İnsanların Birbirine Hiçbir Üstünlüğü Yoktur. Üstünlük; Sadece Takva/Allah’a Yakın Olmak İledir	34
1.8. İslâm Dini, Din ve Vicdan Hürriyetine Dayanır	36
1.9. İslâm Dininde Allah ile Kul Arasına Kimse Giremez/Ruhbanlık Yoktur.....	39
1.10. İslâm Dini Kolaylığı Prensipte Edinir.....	40
1.11. İslâm Dini İyimserliği Ön Planda Tutar.....	42
1.12. İslâm Dini Sosyalleşmeye ve Dinamizme Önem Verir.....	44
1.13. İslâm İnsana Büyük Değer Verir	45
1.14. İslâm’da Her Türlü Emir ve Yasaklar Bir Hikmete Göredir	47
2. İSLÂM İNANÇLARI VE FELSEFESİ.....	49
2.1. Allah İnancı ve Felsefesi	51
2.1.1. Allah Birdir	57
2.1.2. Allah Yaratandır.....	59
2.1.3. Allah Her Şeyi Bilendir.....	59
2.1.4. Allah Bütün Âlemde Hükümler Olandır	59
2.1.5. Allah-Âlem İlişkisi.....	60
2.1.6. Allah-İnsan İlişkisi.....	62

2.1.7. Allah İnancının Psiko-Sosyal Temelleri	63
2.2. Melek İnancı ve Felsefesi	64
2.2.1. Allah'ın Melekleri Yaratmasındaki Hikmet.....	66
2.2.1.1. Cin.....	68
2.2.1.2. Şeytan.....	68
2.3. Kitap İnancı ve Felsefesi	71
2.3.1. Önceki Kitaplar ve Kadim İnançlarda Hak Din Kalıntıları.....	71
2.3.1.1. Tevrat.....	72
2.3.1.2. Zebûr.....	74
2.3.1.3. İncil/ler	76
2.3.1.4. Barnaba İncili	82
2.3.2. Kur'ân-ı Kerîm.....	84
2.3.2.1. Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Peygamber'e İndirilişi ve Yazıya Geçirilmesi	85
2.3.2.2. Korunması ve Kitap Hâline Getirilmesi.....	87
2.3.2.3. Kur'ân-ı Kerîm'in Mucize Oluşu.....	88
2.3.2.3.1. Kur'ân-ı Kerîm'in Fesâhatı, Belâğatı ve Nazmı (Ahengi, Kusursuzluğu ve Edebî Yönü).....	89
2.3.2.3.2. Bilimsel Keşiflere Işık Tutması	90
2.4. Peygamber İnancı ve Felsefesi	94
2.4.1. Peygamberlerin Gönderiliş Hikmetleri	98
2.5. Ahiret İnancı ve Felsefesi	100
2.5.1. Ahirete İmanın Zorunlu Akli Kıyas İlkeleri.....	100
2.5.2. Ahirete İmanın Pratik Değeri.....	103
2.5.3. Ahiret İnancının Psiko-sosyal Temelleri.....	104
2.5.4. Ahreti İnkârın İnsan Hayatına Etkileri	107
2.6. Kader İnancı ve Felsefesi	108
2.6.1. Kader İnancının Psiko- sosyal Boyutları.....	111
3. İBÂDETLER FELSEFESİ.....	113
3.1. İnsan ve Sorumluluğu	113
3.2. İbadetler ve İnsan	113
3.3. İbadetler ve Ruhsal Eğitim.....	114
3.4. İbadetler ve Gerçek Hürriyet	116
3.5. İbadetler ve Ahlâk.....	118
3.5.1. Şahsiyet ve İrade Gelişimi Boyutu.....	118
3.5.2. Sevgi Boyutu.....	118
3.5.3. İyilik ve Doğruluk Boyutu	119
3.6. İbadetler Felsefesi (İbadetle Ruh ve Beden Sağlığı- Psikolojisi)	119
3.6.1. İbadete Hazırlık/Abdest, Gusûl ve Hikmetleri.....	120

3.6.2. Namaz ve Hikmetleri	127
3.6.3. Oruç ve Hikmetleri	133
3.6.4. Zekât, Sadaka ve Hikmetleri	140
3.6.5. Hac ve Hikmetleri	141
3.6.6. Kurban ve Hikmetleri	144
İkinci Bölüm: KUR'ÂN VE FELSEFE.....	145
1. KUR'ÂN'DA FELSEFİ KAVRAMLAR (Akıl, Bilgi, Tefekkür ve Hikmet Kavramları)	147
1.1. Kur'ân'da Akıl Kavramı (İşlevsel Akıl)	147
1.1.1. Akıl ve Değerler Alanı.....	148
1.1.2. Aklın İşlevi	149
1.2. Kur'ân'da Bilgi Kavramı	164
1.2.1. Bilginin Dereceleri.....	165
1.2.2. Bilimsel Bilgi ve Sünnetullah	166
1.2.3. Tarihî Bilgi	167
1.2.4. Vahiy Bilgisi.....	168
1.3. Kur'ân'da Tefekkür Kavramı	169
1.3.1. Kavramsal Çerçeve	169
1.3.2. Yaratılmış Varlıklar Üzerine Tefekkür	172
Al-i İmran 3/191.....	172
Ra'd 13/3.....	174
Câsiye 45/13.....	175
Rum 30/21.....	176
1.3.3. İnsanın Kendisi Üzerine Tefekkür (Makro Âlemde Mikro Âlem: İnsan)	176
1.4. Kur'ân'da Hikmet Kavramı	184
1.4.1. Kavramsal Çerçeve	186
1.4.2. Kur'ân-ı Kerim Ayetlerinde Hikmetler.....	189
Lokman 31/12-19.....	189
İsra 17/22-39.....	190
1.4.3. Hikmet Kavramının Tarihi Gelişim Süreci	193
1.4.3.1. Vahiy Kaynaklı Hikmet Kavramı.....	193
1.4.3.2. İlk Çağ Filozoflarının Hikmet Anlayışı.....	199
2. KUR'ÂN-I KERİM'DE TABİAT FELSEFESİ	201
2.1. Kur'ân-ı Kerim'de Kozmolojik Ayetler.....	202
2.1.1. Kâinatla İlgili Ayetler	206
2.1.1.1. Kâinatın Yaratılışı ve Yaratılış Teorileri.....	206
2.1.1.2. Kâinatın Oluşum Sürecindeki Zaman (6 Gün Meselesi).....	212
2.1.1.3. Kâinatın Genişlemesi	213
2.1.1.4. Göklerin ve Yerin Sayısı.....	214

2.1.1.5. Gökyüzünün ve Yeryüzünün Yedi Kat Oluşu	216
2.1.1.6. Gökyüzündeki Yıldızlar	220
2.1.1.7. Dünyanın Hareketleri	220
2.1.1.8. Yeryüzü Şekilleri	224
2.1.1.9. Dünyanın 23 Derecelik Eğimi	225
2.1.1.10. Dağların Yeryüzüne Çakılı Olması	226
2.1.1.11. İki Denizin Birleşmemesi	227
2.1.2. Tabiat Olayları	228
2.1.2.1. Hayat Kaynağı Su ve Özellikleri	228
2.1.2.2. Yağmur	232
2.1.2.3. Atmosfer ve Yerçekimi	235
2.1.2.4. Rüzgârın Oluşumu ve Fonksiyonları	238
2.1.3. Gök Cisimleri	241
2.2. Canlılar ve İnsanın Yaratılışı	244
2.2.1. İlk İnsanın Yaratılışı	244
2.2.2. Diğer İnsanların Yaratılışı	251

BİBLİYOGRAFYA	259
----------------------------	------------

GİRİŞ

DİN VE FELSEFE

1. Din ve İnsan

Yeryüzüne indirilişinden bu yana, çevresini araştıran, yaşadığı dünyayı tanımaya çalışan, varlığın özünü kavramaya çaba harcayan bir varlık olarak insan, hep düşünmüş ve bilginin peşinden koşmuştur. Düşünme ve bilgi peşine koşmanın yanı sıra, yaratılışından kaynaklanan bir özelliğinden dolayı da hayatından söküp atamadığı bir başka fenomene daha sahiptir. O da din ve inançtır. Bir kutsala inanma ve bağlanmadır.

Din, insanın yeryüzüne ayak bastığı andan itibaren var olmuş ve hayatının şekillenmesinde çok büyük rol oynamıştır. Çünkü söz konusu olan, yaratıcı ile yaratılmış varlık ilişkisidir. Yaratıcının insanı var ettikten sonra, bir müddet için bile olsa başıboş bıraktığı düşünülemez. İnsanlık tarihinde dinsiz yaşamış bir topluma rastlamak mümkün değildir. O hâlde, bir dine inanma, insan topluluklarının en bariz niteliği hâline gelmiştir. Din, çeşidi ne olursa olsun fertlerin ve toplumun huzuru için daima gerekli bir müessese olmuş; kendisine ihtiyaç duyulmuş ve hiçbir zaman ondan müstağni kalınmamıştır.

Aynı durum, Batılı ilim ve fikir adamlarının da dikkatlerinden kaçmamış, kaynağı ne olursa olsun, insanın var olduğu yerde dinin varlığını sürdürdüğünü ve dinsiz bir milletin bulunmasının söz konusu olamayacağını belirtmişlerdir.

Ünlü Fransız filozof Henry Bergson'un (1859-1941) "*Geçmişte bulunduğu gibi bugün de ilimsiz, sanatsız, felsefesiz toplum-*

lar bulunacaktır, fakat dinsiz bir toplum asla.”¹ ifadesi, bu durumu bir batılı gözüyle teyit eder durumdadır.

Din, insanın Yaratıcı’sıyla ve diğer varlıklarla ilişkilerini düzenleyen kanun, nizam ve yol diye tarif edilir. Buna göre din, Yaratıcı tarafından insan hayatına rehberlik edecek ve yol göstermek üzere öğretilen bilgileri ihtiva eder.

Allah bu âlemde çok çeşitli varlıklar yaratmıştır. Ancak bunların içinde insanın çok farklı bir yeri vardır. İnsan, bütün mahlûkata/yaratılmış varlıklara efendi kılınmıştır. İnsana diğer varlıklarda olmayan akıl, irade, ilim, idrak, malik/sahip olma ve hâkim olma gibi çok üstün kabiliyetler lütfedilmiştir. Fakat bu kabiliyetler, iki tarafı keskin bıçak gibidir. Bunların olumlu tarafı kullanılırsa varlıklara sağlam bir düzen, insanlığa bol bol hayır ve bereket getirirler. Olumsuz tarafı kullanılacak olursa, umulmadık şerh/olumsuzluklar getirir ve korkunç bir anarşiye sebep olurlar. Dehşet verici zulümlere ve büyük savaflara yol açarlar.

O hâlde bu sıfat ve kabiliyetlerin doğru bir yere yönlendirilmesi için, başka bir kuvvete ihtiyaç vardır. O da kaynağı Allah’tan gelen doğru bir dindir. Allah, yarattığı varlıkları sevgi ile yaratmış; rahmeti ve merhameti ile donatmıştır. İnsanı çok seven Allah, bu hususta da onlara yardım etmiş, içlerindeki fitrî his/duyum ve şuuru/duyu, ilâhî vahiy ile yönlendirip geliştirmiş, onları başıboş bırakmamıştır. En güzel kıvamda yarattığı insanın, insanlık haysiyetine yaraşır bir şekilde yaşaması için ona yol gösterecek **peygamberler ve kitaplar** göndermiştir. Bunun içindir ki Allah’ın insanlığa peygamberler ve kitaplar göndermesi, insanların yararına, doğru yolu bulmalarına ve yeryüzünü siyasi, iktisadi, bilimsel açıdan iyilik ve doğruluk yönünde imarına yol göstermek içindir.

¹ Bergson Henry, *Les Deux Sources De La Morale Et De La Religion*, Paris 1948, s. 105.

Dinin Kişisel ve Toplumsal Boyutları

Dikkatle incelendiğinde, dinin kişisel ve toplumsal pek çok faydalar sağladığı görülmektedir. Mesela dinin bu yararlarından bazıları şunlardır:

- (1) Din, fertleri mukaddes duygu, ortak şuur ve vicdan etrafında birleştiren bir etkidir.
- (2) Din, aynı zamanda ahlâkî bir müessese olarak insanlara yön veren, en mükemmel kanunlar ve en sıkı nizamlardan daha kuvvetli bir şekilde kişiyi içten kuşatan, kucaklayan ve yönlendiren bir disiplindir. Dinin zayıflaması, ahlâkî ve hukukî suçların artmasına ve giderek anarşizmin baş göstermesine yol açar. Çünkü din olmayınca ahlâk için yaptırım gücü kalmaz.
- (3) İnsan sosyal bir varlık olmakla birlikte, onun bir de iç dünyası vardır. Yalnızlık, çaresizlik, korkular, kederler, hastalıklar, kayıplar, musibet ve felâketler karşısında ona ümit, teselli ve güven sağlayan en sağlam sığınak din ve inanç olmuştur. Ayrıca dinî meşguliyetlerin insanı lüzumsuz ve zararlı endişelerden, kuruntulardan uzaklaştırdığı, böylece ruhî bunalımlardan koruduğu, gerçek dindarlarda Allah'a itaatin anne babaya, büyüklere, devlete ve millete saygı ve bağlılığı, küçüklere sevgi, canlılara ilgi ve sempati gibi ahlâkî duyguları geliştirdiği, vazife şuurunu kuvvetlendirdiği tespit edilmiştir.
- (4) Allah inancı, insanı insanlara kul olmaktan kurtarıp tek ve her şeye kadir yüce bir varlığa bağlayarak manevi huzur ve itmi'nâna/doyuma erdirir. Aynı zamanda insanın, nefsanî temayüllerine/bireysel arzularına ve süflî/aşağılık arzularına esir düşmesine de engel olarak taşıdığı ruhi ve fikrî değerlerin, fazilet ve meziyetlerin tamah, hırs, bencillik, menfaatperestlik gibi bayağı duygulara kurban gitmesini önler.
- (5) Dindeki ahiret inancı, bir yandan öte dünyalık sorumluluk şuruyla insanın ahlâkî gelişmesine katkıda bulunurken öte yandan ölüm korkusunun insan psikolojisi üzerindeki tahrip edici etkisine engel olur. Ahiret inancı, insanın içindeki ebe-

diyet/sonsuzluk duygusuna cevap vermek bakımından da önem taşır. Sıkıntılardan kurtulup ebedî huzura ulaşma, Allah’ın rızasını elde etme ideali insanda yaşama sevincine yol açar, dünyanın ıstıraplarına karşı tahammül gücü verir. Geçici dünya arzuları insan ruhunu tatmin etmediğinden, din ona en yüksek ve yüce zevkler, manevî hazlar tattırır.

- (6) Tarih boyunca insan, ancak din sayesinde bencillikten ve kendine tapmaktan kurtulup insanlığa hizmet etme imkânı bulabilmiştir. Hak din sevgiyi, saygıyı, nezaket ve fedakârlığı telkin eder.
- (7) Din insana merhameti, dürüstlüğü, adaleti, kimsenin hakkını yememeyi, insanlara daima iyilik yapmayı, hayvanlara şefkatle muamele etmeyi, dünyayı güzelleştirmeyi, kötülöklere engel olmayı öğretir.²

2. Din ve Fıtrat

Fıtrat, yaratılışın ilk anını veya esasını ifade eder. Allah’ın yarattığı şekil ve muhtevanın ismidir. Bununla ifade olunan, insanların kişisel farklılıkları değil, insan oluşları nedeniyle sahip oldukları ortak ve değişmeyen özleridir. Diğer bir ifadeyle insan olma temelidir. İnsan, her zaman kendisinin insanüstü bağları bulunduğunu ve ihtiyaçları için kendini aşan bir “**Kudret**”e **fıtratı gereği** yönelmesi gerektiğini hissetmiş ve düşünmüştür. İnsanın tabiatüstü varlığa yönelmesi, sevgi göstermesi korku ve niyazla bağlanması, emirlerine itaat ve sevgiyle karşılık vermesi, dini hayat içine girmesi demektir. İnsanlardaki din duygusu o kadar köklü ve o kadar devamlı bir şeydir ki; en ağır dinsizlik suçlamalarının bile bu duyguyu söküp atması mümkün olmamıştır. Hatta kendilerinin dinsiz olduklarını iddia edenlerin bile hakikatte yok edemedikleri bir duygunun ağır baskısı altında olduklarını söylemek mümkündür.

² Kaya, Murat, *İslâm*, İstanbul 2010, s. 107-108; Uludağ, Süleyman, *İslâm’da Emir ve Yasakların Hikmeti*, İstanbul 1984, s. 51 vd.

İnsan fıtratı gereği düşünme gibi çok önemli bir özelliğe sahip bir varlık olmasının yanı sıra, fıtratı gereği aynı zamanda dini bir varlıktır. İnsanı yaratan kim ise; onu en iyi tanıyan da O'dur. Yaratıcı Kudret, insanın yapısına kendisi ile iletişim kuracak aslî **bir duygu** yerleştirmiştir. İslâm terimleri arasında fıtrat denilen bu aslî duygu, genel adıyla **kutsal ve kutsallık** duygusuyla ilgilidir.

İnsanın maddî yönünün yanında manevî tarafının da olması insanın bu duyguyla özdeşleşmesinin sebebidir. Bu duygu, yaratılmış varlıklar içerisinde de **sadece insana** mahsus kılınmıştır. Çünkü insan, Yaratıcı tarafından en **seçkin** bir varlık olarak yaratılmış, **yeryüzünün halifesi** kılınmış,³ göklerin, yerin ve dağların yüklenmekten kaçındığı **emaneti**⁴ yüklenmiş bir varlıktır. Bu ağır yükün

³ Kur'ân-ı Kerim'de insanın halifelîği ile ilgili Allah ile melekler arasında geçen konuşma Bakara 2/30-33. Ayetlerde şöyle geçmektedir. "Rabbim meleklere "Ben yeryüzünde bir halife var edeceğim" demişti; melekler, "Orada bozgunculuk yapacak, kanlar akıtacak birini mi var edeceksin? Oysa biz Seni överek yüceltiyor ve Seni devamlı takdis ediyoruz" dediler; Allah "Ben şüphesiz sizin bilmediklerinizi bilirim" dedi. 31. Ve Adem'e bütün isimleri öğretti, sonra eşyayı meleklerle gösterdi. "Eğer sözünüzde samimi iseniz bunların isimlerini bana söyleyin" dedi. 32. Cevap verdiler "Sen münezzehsin, öğrettiğinden başka bizim bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz Sen hem bilensin, hem Hâkim'sin". 33. Allah "Ey Adem onlara isimlerini söyle dedi. Âdem isimlerini söyleyince, Allah "Ben gökler ve yerde görünmeyeni biliyorum, sizin açıkladığınızı ve gizlemekte olduğunuzu da bilirim, diye size söylememiş miydim?" dedi.

İnsanın halife olarak yaratılmasının anlamı şudur: Beşer cinsine bazı salâhiyetlerin verilmesi, bazı yeteneklerle donatılmış bir şekilde yeryüzünü imar etmesi, hayata anlam ve değer katan, bilgi, bilim, felsefe ve teknolojinin üretmesi, Allah adına birtakım hükümlerin yürütmesi anlamlarına gelir.

Âdem (a.s.)'a isimlerin öğretilmesinin anlamı ise şudur: Allah eşyanın isimlerini koydu ve Hz. Adem'in ruhuna o isimleri yerleştirdi. Hz. Âdem de eşyaya o isimleri verdi. Bu isimler insanların birbirleriyle tanışıp anlaşmalarına sebep olan isimlerdir. Hz. Adem'e az veya çok lisan öğretildi. Yani Allah insan türüne, istisnasız bütün ilimleri yapma, kapasitesini vermiş, bu kapasitesini de her halükarda kullanmasını bilmeyi öğretmiştir. Bkz. Yazır, Elmalılı, M. Hamdi, Hak Dini Kur'ân Dili, haz. Heyet, İstanbul 1992, C. I, ss. 255-269; Yakıt, İsmail, Kur'ân'ı Anlamak, İstanbul 2003, s. 67 vd.

⁴ Kur'ân-ı Kerim'de geçen "Emaneti insanın yüklenmesi" ile ilgili ayet şöyledir: Ahzab33/72. "Doğrusu Biz, sorumluluğu göklere, yere, dağlara

altına giren insan, bu ağırlığı taşıyabilmesi için çeşitli istidat ve kabiliyetlerle donatılmış bir şekilde yaratılmış olması gerekir. İşte bu da **fitrattır**. Allah’ın Kur’ân-ı Kerim’de Rum suresinin 30. ayetindeki **“Sen yüzünü bir Hanif olarak dine; Allah’ın fıtratına çevir”** emri, Hz. Peygamber’in şahsında İnsanlara birer *Hanif* olarak fıtrata yönelmelerinin emredilmesi, bu duygunun, Allah’ın yaratılış kanunu olduğunu ortaya koymaktadır.⁵

İnsandaki bu özün, daha sonraları bazen iç ve bazen de dış etkilerle bozulması söz konusudur. Ancak, tamamen kaybolduğunu söylemek zordur. Çünkü insan, din duygusunu ve Allah’ın varlığını fıtratının derinliklerinde çeşitli şekillerde hisseder. Ancak bu his, bazen kuvvetli, bazen zayıf hissedilirken, bazen de hiç hissedilmez ve inkâr derecesine vararak ateizme/inkâra/tanrıtanımazlığa kadar gidebilmektedir.

İnsan fıtratında Allah’ı bilme, Allah’a yönelme ve Allah’a kul olma özelliği vardır. İnsanın, bu özelliği, Yüce ve Kudretli varlığa sığınma, ondan yardım dileme veya ihtiyaç duyma gibi şekillerde tezahür etmiştir. Varlığın en küçük yapısı atomdan en büyük yapı olan kâinata kadar her şey, örneğin, atomun madde ve enerjiden meydana gelmesi, hareket ve çekimin bir düzen içinde olması, tek hücrelilerden milyonlarca hücreye sahip olan canlılara kadar hepsinin yeryüzünde hayatını sürdürmesi, hepsi Allah’ın koyduğu kanunlar çerçevesinde cereyan etmektedir.

İnsan, bu düzeni görerek üzerinde incelemeler ve araştırmalar yaparak hayretler içinde kalmakta ve bir yaratıcı fikrine ulaş-

sunmuşuzdur da onlar yüklenmekten çekinmişler ve ondan korkup titremişlerdir. Pek zalim ve çok cahil olan insan ise onu yüklenmiştir.”

Bu ayetteki “emaneti insanın yüklenmesi” ifadesi, Allah’a karşı sorumluluk olarak anlaşılmaktadır. Bu sorumluluk sadece kulluk vazifelerini yerine getirmekle sınırlı değil, bilim, felsefe ve teknoloji üretmek, hayata bir değer katmak, yeryüzünü imar etmek, insanlığa karşı sorumluluğunu yerine getirmek gibi sorumlulukların altına girmek olarak anlaşılmalıdır.

⁵ Ayetin tam metni şudur; *“Ey Muhammed Sen yüzünü bir hanif olarak dine Allah’ın fıtratına çevir ki; O, İnsanları fıtrat üzerine yaratmıştır. Allah’ın yaratması değiştirilemez, İşte dosdoğru din budur! İnsanların çoğu bunu bilmezler.”*

maktadır. İşte bu hayret hâli, fitratının yani din duygusunun ilk merhalesidir. Dinin konusunu teşkil eden sorulara cevap arayanlar ve aynı zamanda dini sosyal hayattan tecrit etmek isteyenler, başka sahalarda bu sorulara cevap arayacaklardır. Ancak, henüz bu gibi sorulara cevap arayanlar, dini düşünce sahası dışında sorularına cevap bulabilmiş değildir.

Bütün bu olup bitenler karşısında insanoğlu, kendi varlığının esasını ve sırtını aramaya çalışmıştır. “Bu esas nedir?” sorusuna en iyi cevabı ise kutsal ile iletişim kurmakla verebilmiştir. Ünlü Nobel ödüllü Fransız cerrah ve fizyolog **Alexis Carrel** (1873-1944)’in de dediği gibi, “*İnsan, her devirde su ve oksijen kadar Allah’a da ihtiyaç duymuştur. Sezgiye, ahlâkî duyguya, güzellik duygusuna ve zekânın aydınlığına ilave olarak din duygusu şahsiyetin çiçeklenmesini sağlar.*”⁶ İnsanın yaratılışı itibariyle yaratıcıya ihtiyaç duymasının temelinde, bu duygunun insan benliğine kazandırdıkları da unutulmamalıdır. Ünlü İslam bilgini **Muhammed Kutub**’un da ifade ettiği gibi yaratıcı güce karşı duyulan acziyetin, ona olan iştiağın sonucu şudur: “*İnsanoğlunun fitratında yaratıcı güç karşısındaki aczi ve kimsesizliği hissetmesi kâinat-taki fevkaladelikler karşısında hayranlık duyması onu secdeye kapatır ve ibadete sevk eder.*”⁷

Çağdaş İngiliz Din Felsefecisi ve teoloğu **John Hick** (1922-2012), geliştirdiği “delilsiz rasyonel inanç” kavramı ile Tanrı inancını harici bir kanıta gereksinim duymadan, dini tecrübe zemininde temellendirmeye çalışmış ve inancın da böylesi bir temele dayanması gerektiğini salık vermiştir. Din, insanın tabiatına yapışık bir şeydir, tabiatındandır, fitratındandır, çünkü herhangi bir delile başvurmadan dış dünyanın gerçekliğine, başka zihinlerin (kişilerin) varlığına inanıldığı gibi aynı tecrübi kesinlikle Tanrı’nın varlığına inanılması gerektiğini söylemektedir.⁸

⁶ Carrel, Alexis, *Dua*, çev.: Alper Yücetürk, İstanbul 1947, s. 44.

⁷ Kutup, Muhammed, *İnsan Psikolojisi Üzerine*, çev.: Bekir Karlığa, İstanbul 1982, s. 290.

⁸ Hick, J. Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs 1963, s. 60-61; Hick, Kanıta Dayanmayan Rasyonel Teist İnanç, çev.: Ferit Uslu, GÜÇİFD., 2/1 Çorum 2002, s. 305-324.

Keith Ward, dinin teknolojinin, bilimin ve eğitimin gelişmesiyle ortadan kalkacağını iddia edenlere karşı Amerika ve İngiltere’deki dini inanç araştırmaları neticelerinden hareketle bu iddianın doğru olmadığını ortaya koymuştur. **Ward** şöyle der:

“Din, teknoloji, bilim ve eğitim düzeyi ilerledikçe gerileyecek, yok olacak ve böylece insanlık da birçok dinsel kötülükten kurtulacaktır diyenlerin aksine, yapılan araştırmalarda Amerikalıların %76’sının dindar olduğu, İngilizlerin %72’sinin dindar olduğu ortaya çıkmıştır. Bu da Batıların ne kadar dindar olduklarını ortaya koymaktadır.”⁹

Ünlü Din tarihçisi ve Romanyalı filozof, **Mircea Eliade** (1907-1986)’nin de belirttiği gibi... *“günümüz insanının doğuştan getirdiği kutsala inanma ve ona tapma güdüsü vardır. Bu güdünün yeri boş bırakıldığı takdirde –ki günümüz modern insanının en önemli handikaplarından biri budur- yerini binlerce hurafe ve mitolojik inançlar alır...”¹⁰*

İnsanoğlu, bazı şeyler karşısında aczini itiraf etmek zorunda kalmıştır. Bunların başında **sonsuzluk** ve **gaybın bilgisi** gelmektedir. Mesela ahiret inancını sadece ceza veya mükâfatın verildiği bir alan olarak kabul etmemek gerekir. Ahiret inancı aynı zamanda insanın içindeki sonsuzluk duygusunun bir neticesi olarak arayış içinde olduğu bu duyguya cevap verilen bir alandır. Bunun yanında kâinatta olup bitenler karşısındaki insanın acziyeti, meselâ; fezâ/uzay denilen boşluk, güneş, ay, yıldızlar, yeryüzü her an insanoğlunun duygularına tesir etmekte veya onu sarsmakta ve derinden etkilemektedir. Bu durum insanoğlunu yaratıcısını aramaya sevk etmiştir. Çünkü dış dünyada varlığının sorularına cevap arayan insan, aynı sorularla iç dünyasında da karşı karşıyadır. Ölüm, varlık ve yokluk, insanın etkilendiği en önemli hakikatlerdendir. Doğum, hastalık, zayıflık, korku, açlık, gibi her an karşılaşılan

⁹ Ward, Keith, *The Case for Religion*, Oxford, England, 2004 s. 1 vd.

¹⁰ Eliade, Mircea, *İmgeler ve Simgeler*, çev.: M. Ali Kılıçbay, Ankara 1992, s. XXVII.

olaylar karşısında insan, hiçbir dış tesir altında kalmadan doğrudan fıtrata yönelir ve bütün bu dış, iç ve günlük olayların arkasındaki soruları din duygusuyla bir bir çözmeyi başarır. İnsan, sadece dış dünyada olup bitenler karşısında suskunluğunu ve aczini itiraf etmez, aynı zamanda bu itiraf kendi iç dünyasında da söz konusudur. İnsanın yaratılışındaki mükemmellik, bütün organlarının bir ahenk içerisinde ve güzellikte yaratılışı, ilk yaratılışın hayretler uyandıracak mükemmellikte olması, bütün bunlar insanı, Allah fikrine ve din duygusuna yöneltmektedir.

Pakistan Milli şairi ve filozofu Muhammed İkbal (1877-1938)'in, ünlü İngiliz matematikçi ve Viyana çevresi filozoflarından **Whitehead** (1861-1947)'dan naklettiği bir tanımda din fıtrat ilişkisinin önemini şu şekilde ortaya koymaktadır:

“Din, içtenlikle kabul edildiği ve tam manası ile kavrandığı takdirde karakter ve kişiliği büsbütün değiştirebilecek güçle bir genel hakikatler sistemidir. O hâlde dinin başlıca amacı insanın iç ve dış dünyasını yönlendirmek ve temelinden değiştirmek olduğuna göre, ihtiva ettiği temel hakikatler hefinden saptırılmamalıdır.”¹¹

Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi, dinin içtenlikle kabul edilmesi durumunda değişmeyecek hiçbir şey yoktur. Bu değişiklik evvelâ insanın iç dünyasından başlar. Fıtrata aykırı olabilecek bütün hâl ve davranışlar din sayesinde değişir. Akıl sahibi herkes bu çizgiye gelebilecek mizaçtır. Ayrıca din, hedefinden saptırılmadığı takdirde fert ve toplum için gereken tüm ihtiyaçlara cevap verebilecek niteliktedir. Bu da, yaratan ile yaratılan arasında meydana gelecek olan iletişim ve güvene dayanır. Bu iletişim ve güvenin ilk adımı imandır. Çünkü dine giriş, iman etmekle gerçekleşir. İnanmak, bir varlığa güvenmek, emniyet etmektir. Bu noktada varlık açısından bilgiden ziyade inanan ile inanılan arasında bir ‘ben-sen’ ilişkisidir. Bu ilişki de güvene dayanmaktadır. Dini manada ise,

¹¹ İkbal, Muhammed, *İslâm'da Dini Düşüncenin Yeniden Teşekkülü*, çev.: N. Ahmet Asrar, İstanbul 1984, s.18.

insanın bütün benliğiyle Allah’a bağlanmasıdır. Felsefi antropoloji ve değerler üzerine çalışmaları olan felsefeci **Takiyettin Mengüşoğlu** (1905-1984)’nın ifade ettiği gibi;

“İnanma ister dar anlamda, isterse geniş anlamda anlaşılsın, insanın varlık temeline kök salmıştır. İnsan inanmadan yoksun olamaz; inanma yok edilemez. Çünkü inanmayı yok etmek insanı yok etmek demektir.”¹² derken insanın dinden ve dini inançlardan yoksun kalmasının doğuracağı topyekûn yok olma tehlikesine işaret etmektedir.

İlâhî din geleneklerine baktığımızda da insanın, yaratıcısını bilip tanımak ve O’na kulluk etmek için yaratıldığı düşüncesini görürüz.¹³

Bu sebeple din, tarihin bütün devirlerinde ve bütün toplumlarda daima var olan evrensel bir vakıa olmuştur. İnsan, tarih boyunca daima kendisinin insanüstü bağları bulunduğunu ve ihtiyaçları için kendini aşan bir yüce kudrete yönelmesi gerektiğini düşünmüştür.¹⁴ Nitekim **Eski Yunancada**, **Hinduizm**’in kutsal dili Sanskritçe’de, **Çinlilerin** ve **Japonların** dillerinde “din”i ifade eden kelimeler kullanılmaktadır. Bu kültürlerde din kavramını ifade etmek üzere seçilen kelimelerin ortak manası; “**yol, inanç, âdet, bağ, kulluk**”tur. Bütün bu kelimeler, kökleri insanın iç hayatında bulunan ve semereleri çeşitli davranışlarla tezahür eden köklü ve evrensel bir hakikati ifade etmeyi hedefler.¹⁵

Fransız filozoflarından ve meşhur ilahiyatçılarından, **Auguste Sabatier** (1839-1901) “*Dinler Felsefesi*” adlı kitabında, din duygusunun fitrî olduğunu anlatırken şöyle der:

¹² Mengüşoğlu, Takiyettin, *İnsan Felsefesi*, İstanbul 1988, s. 203

¹³ Kur’ân-ı Kerim Zâriyât suresi, 51/56; Kitab-ı Mukaddes, Çıkış, 20:2-3; Tesniye, 6:4-5; Matta, 4:10; Resullerin İşleri, 17:26-28.

¹⁴ Tümer, Günay, “Din” mad., *DİA*, IX, 317.

¹⁵ Tümer, “Din” mad., *DİA*, IX, 314; S. G. F. Brandon, *A Dictionary of Comparative Religion* (DCR), London 1970, s. 101, 416, 427, 542, 601.

“Ben niçin dindarım sorusunu, kendime sorar sormaz şu cevabı alıyorum: Ben dindarım, çünkü başka türlü olmaya muktedir değilim; dindar olmak, varlığım ve benliğim için zorunlu bir ihtiyaçtır.” Bana diyorlar ki:

“Sendeki bu hâl, verasetin, terbiyenin yahut mizacın tesiriyle doğmuştur.” Ben de onlara diyorum ki:

“Gerçi kendi kendime çok defalar bu yolda itirazlarda bulundum; bendeki din duygusunun anne ve babamdan geldiğini yahut mizacımın hususi bir tesiri olduğunu söylemek istedim, fakat gördüm ki, bu gibi düşünceler konuyu geriletiyorsa da çözümüyor. Bu durumda, ‘Acaba benden evvelkilere ve onlardan öncekilere bu duygu nereden geldi?’ sorusu karşıma çıkıyor ve buna cevap bulamıyorum. Bununla beraber kişisel hayatımda görmekte ve duymakta olduğum din ihtiyacını beşerin sosyal hayatında daha kuvvetli ve en büyük kuvvet olarak görmekteyim. Çünkü dinin eteğine sarılmak hususunda o da benden geride değildir.”¹⁶

Bu hususta bazı filozofların görüşlerini kısaca vermek gerekirse; Din ve Tanrı inancının fitrattan olduğuna ve doğuştan geldiğine sıklıkta referansta bulunan **John Calvin** (1509-1564)’dan örnek vermek istiyoruz. Calvin, Tanrı’nın insanları kendisine inanmaya eğilimli yarattığını, insanlık tarihinde Tanrı inancının olmadığı hiçbir zaman ve zemin olmadığı gibi, Tanrı inancına sahip olmayan hiçbir topluluk da olmamıştır. Tanrı düşüncesinden kurtulmak için gereksiz bir uğraşının içine giren bir kimsenin bu çabası bile, Calvin’e göre hem o kişinin Tanrı’ya inandığının ve hem de Tanrı’nın varlığının yeterli kanıtıdır.¹⁷

¹⁶ Balaban, M. Rahmi, *İlim-Ahlâk-İman*, Ankara 1975, s. 4-5

¹⁷ J. Calvin şöyle demektedir.

“İnsan zihninde ilahi varlığın farkındalığına doğal bir eğilim vardır. Tanrı, insanı doğlunu kendisinin varlığından haberdar olamama gibi bir gereğinin arkasına sığınmaktan alıkoymak için, insanı doğlunu kendi ilahi ihtişamını anlayabilecek bir yapıda planlamış ve yaratmıştır. O her an insanlığı kendi varlığını hatırlatmaktadır.”

Ünlü İskoç filozof **David Hume**, din ve mucize gibi kavramları şiddetle eleştirmesine rağmen mutlak ateizme inanmamış: “*Evrendeki gaye ve düzen en dikkatsiz ve en geri zekâlı bir insanın dahi her yerde dikkatini çekecek açıklıktadır... Bütün ilimler bizi farkına varmadan Yaratıcı’nın varlığını kabule götürmektedir.*”¹⁸ demıştır.

Fransız Devrimi ve Aydınlanma hareketinin ünlü filozofu **Voltaire** (1694/1778) de mutlak ateizme ihtimal vermemiş, insan zihninde yaratıcı bir **üstün varlık fikrinin** devamlı yer aldığını ifade etmiştir.¹⁹

Materyalizm ve pozitivistimin Batıyı kasıp kavurduğu çağda insani ve ruhi değerlerin yılmaz savunuculuğunu yapan ünlü Fransız filozof **Henry Bergson** (1859-1941) bu hususta şöyle der: “*Geçmişte bulunduğu gibi bugün de ilimsiz, sanatsız, felsefesiz toplumlar bulunacaktır, fakat dinsiz bir toplum asla!*”²⁰

Alexis Carrel’in bu konudaki düşünceleri ise az önce ifade edildiği gibi şu şekildedir: “*İnsan, her devirde su ve oksijen kadar Allah’a da ihtiyaç duymuştur. Sezgiye, ahlâkî duyguya, güzellik duygusuna ve zekânın aydınlığına ilave olarak din duygusu şahsiyetin çiçeklenmesini sağlar.*”²¹

İnsanın yaratılış gayesi olan kulluk, aklın Allah’ı tanınması, bilmesi, iradenin de O’na yönelip bağlanmasıyla gerçekleşir. Kul-

... Barbar düşünceyle sahip vahşi bir insanda bile, “Tanrı vardır” şeklinde sabit bir inanç vardır. Onların zihinlerinde muğlak da olsa genel bir Tanrı kavramı olduğu gibi, kalplerinde de doğuştan fitri olarak bir Tanrı inancı vardır. Bu nedenle dünyanın başlangıcından beri, dinin olmadığı bir dönem ve alan olmamıştır. Herkesin kalbine Tanrı düşüncesini onaylayan sözsüz bir itiraf, sessiz bir onay vurulmuştur.” Bkz.: Calvin, John, *Institues of The Christian Religion*, 1.3.1. <http://www.ccel.org/ccel/calvin/Institues.all.htm> ; Akdemir, Ferhat, Alvin Plantinga ve Analitik Din felsefesi, Ankara2007, s. 74.

¹⁸ Hume, David *Dialogues Concerning Natural Religion*, s. 77.

¹⁹ Voltaire, *Philosophical Dictionary*, Felsefe Sözlüğü, çev.: Lütfi Ay, İstanbul 1963-6, C.II, s. 225.

²⁰ Henry Bergson, *Les Deux Sources*, s. 105.

²¹ Carrel, Alexis, *Dua*, çev.: Ali Erçetin, İstanbul 1999, s. 48.

larını çok seven Allah, bu hususta onlara yardım etmiş, içlerindeki fitrî his ve şuuru ilâhî vahiy ile yönlendirip geliştirmiş, onları başıboş bırakmamıştır.²² En güzel şekilde yarattığı insanın²³ insanlık haysiyetine/onuruna yaraşır bir şekilde yaşaması için ona yol gösterecek kılavuzlar ve tâbî olunacak prensipler göndermiştir.

3. Din ve Felsefe

Din, insanoğlunun bu âlemdeki kimliği, varlığının gerçek anlamı, gayesi ve var oluş sebebinin zihninde oluşturduğu soruların cevabını bulabildiği bir müessesedir. Bu bakımdan şunu söyleyebiliriz: Her din bir felsefedir, yani felsefî bir yönü vardır. Fakat her felsefe bir din değildir. Din; inançlar, duygular, eylemler ve davranışlar olarak bir topluluğun birliğini sağlamakla beraber, düşünceye dayanan felsefenin alanına tecavüz etmez. Din, felsefeye irca edilemeyeceği gibi, onun, sadece korku ve sevgiyle açıklanmaya çalışılması, sadece ahlâkî emirler veya resmi adetler ve ibadetler topluluğundan ibaret sayılması yanlış olacaktır. Ancak bu, dinin bir felsefî yönünün olmadığı manasına gelmez. Hak dinin en önemli özelliklerinden biri, dinin tüm inanç, ibadet ve hukuk sistemlerinin felsefî bir zeminde hiçbir tereddüde yer bırakmaksızın savunulması ve ele alınmasıdır.

Ünlü Kant yorumcusu İngiliz filozof J. Paton (1887-1969)'un dinin felsefî boyutunun önemi hakkında söyledikleri dikkate değerdir: *“Dinin ayakta durmak veya düşmek için herhangi bir felsefeye ihtiyaç göstermediği görüşü hakkında söyleyecek bazı şeyler vardır. Ne var ki, rasyonel olduğu sürece ilahiyat, eğer felsefî bir savunmadan yoksunsa, zayıf bir durumda bulunuyor demektir. Eğer din, kendisini ciddi ve rasyonel bir tenkit karşısında ayakta duramayan felsefî delillerle –daha da kötüsü felsefî safsatalarla– savunacak olursa o zaman durum daha kötü olur.”*²⁴

²² Kıyâme, 75/36.

²³ Tin, 95/4.

²⁴ Paton, H. James, “Filozofların Dünyası ve Din,” çev.: Mehmet. S. Aydın, AÜİFD., Ankara 1984, C.I., sa.: 1, ss. 207-211, s. 219.

Birçok ilim dalının doğmasında ve gelişmesinde, tarih boyunca insanoğlunun kendisine ve kâinata bakışında, hakikati arayışında dinin ağırlığı çok etkili olmuştur.

Felsefi düşüncenin başlangıcı insanın kendisini, çevresindeki olayları ve eşyaları alışılmış inanç ve bilgi kalıplarıyla değil de ciddi bir biçimde anlayıp yorumlama çabasına girdiği zamanlara uzanır. Felsefi bilgiyi elde etmek, derin bir bilgi birikimine sahip olmakla mümkündür. Zira felsefenin ele aldığı belli başlı konular olan **yaratılış, varlık, insan, devlet, hukuk, ahlâk, bilgi, siyaset ve sanat** gibi meseleler hakkında belli bir dönem sonra düşünmeye başlamıştır. Fakat bu konular arasında din, diğerlerine nazaran insanın bizzat kendi iç âlemiyle ilgili olmak üzere kendi dünyasında metafizik sorularına cevap bulmaya çalışmıştır. Yani insanoğlu, felsefi açıdan düşünmeye başlamadan önce inanç problemini ele almış ve bunu çözüme kavuşturmaya çalışmıştır.

Filozoflar, felsefi problemler hakkında fikir üretmelerinin yanında yaşadıkları toplumun dini inançlarından, toplumsal düşünüş seviyesinden, ahlâkî yapısından ve geleneklerinden etkilenmişlerdir. Aynı zamanda kendi fikirleriyle de içinden çıktıkları toplumları etkilemişlerdir. Her filozof kurmaya çalıştığı felsefi sisteminin içerisinde dine ayrı bir yer vermiş, varlık ve oluş ile ilgili kozmolojik yorumlarında dini ve dinlerde vazgeçilmez bir kavram olan **“Allah”** fikrini, düşüncesinin merkezine oturtmaya çalışmıştır. Bu çabanın tabii bir sonucu olarak bir kısım filozoflar, din ve felsefenin karşılıklı ilişkisi ve etkileşimi üzerinde durmuşlardır. Aslında her iki kurumun birbirinin **alternatifi** olarak görülmesi yerine, din ve felsefenin buluştukları ortak nokta olan **hakikate ulaşma gayesi** noktasında ortak hareket etmeleri mümkündür. Filozofların bir kısmı, dini temelleri esas alırken, bir kısmı, felsefe ile dinin her ikisinin de hakikatin aynısı olup; yollarının ve metotlarının farklı olduğunu, diğer bir kısım filozoflar ise, felsefi düşüncenin din ile çatışmadığını ve aksine dine götürdüğünü savunan düşüncelerin üzerine sistemlerini kurmuşlardır.

Felsefî düşüncede Müslüman filozoflar, salt din tanımlaması üzerinde fazla durmayarak **dinin felsefe ile olan ilişkileri** üzerinde

durmuşlardır. Bu alanda dinin çeşitli konularını felsefi bir problem olarak ele almış ve felsefi bir zeminde çözüm aramaya çalışmışlardır. Mesela, bunlardan, Allah'ın varlığının kanıtlanması, Allah-âlem ilişkisi, İyilik ve kötülük problemi, Vahiy ve peygamberlik konusu, Mebde ve mead/ölüm ve ölüm sonrası hayat problemi gibi konularla ilgilendiklerini görmekteyiz.

Bu noktada felsefi düşüncenin dinden çıktığını ileri süren ve buna karşı görüş ortaya atanlardan kısaca bahsetmek istiyoruz. Sadece felsefe değil, en eski ilim dallarından olan ahlâk, hukuk, siyaset gibi ilimler de dinden çıkmış ve zamanla bunlar ayrı birer ilim dalı olarak gelişmişlerdir. Felsefi düşünce ister Yunan Felsefesiyle başlatılsın veya daha eskilere; Çin, Mısır veya Hind'e kadar uzansın, Din, felsefeden önce gelmektedir.

Aristoteles; *“Başlangıçta olduğu gibi; bugün de, insanları felsefe yapmaya şaşkınlık sürüklüyor... fakat şüphe etmek ve şaşırmak, önceden cahil olduğunun bilinmesidir. İşte bunun içindir ki, filozof olmak, mitleri göz önüne sermektir. Çünkü onlar şaşırtıcı unsurlardan meydana geliyorlar.”*²⁵ demektedir. Aristoteles'i felsefe yapmaya sevk eden âmil/etken, mitlerdeki şaşırtıcılık olduğuna göre, yaşadığı dönem içindeki mitlerin büyük bir kısmı dini düşüncenin ve yaşantıların birer sembolik anlatımlarıydı. Buna göre, Aristoteles felsefesinin de dini kökenli olduğu anlaşılmaktadır. Sadece Yunan düşüncesinin değil, aynı zamanda Çin, Hint ve Mısır düşüncesi de kaynağını dinden almaktadır. Batıda bu görüşü benimseyen filozoflar hayli fazladır. A. Comte, V. Cousin, Ernest D. Aster, E. Durkheim, gibileri felsefenin dinden doğduğunu savunanlar arasındadırlar.

Durkheim'in şu ifadesi bu düşünceyi teyit eder mahiyettedir: *“Felsefe de ilim de dinden doğmuştur. Çünkü din, önce ilim ve felsefenin yerini tutmuştur.”*²⁶

Sokrat öncesi antik Yunan filozoflarından ve hatta en materyalistlerinden olan Empedokles ve Demokritos'un bile, kendi çağ-

²⁵ Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, İstanbul 1996, s. 892

²⁶ Durkheim, Emile, *Les Formes Elementaire de la Vie Religieuse*, Paris, 1925, Giriş, s. 13.

larında bulundukları ortamın inanç esaslarından sıyrılmadıkları dikkat çekmektedir. Aynı husus felsefe tarihi boyunca sıkça görülmekte, doğrudan veya dolaylı olarak pek çok filozofun hayatının bir kesitinde din ile yolları kesiştiği görülmektedir. Yani filozofların pek çoğunun, dinden ayrı olarak veya etkisinden uzak bir şekilde felsefe yapmadıkları, aksine pek çoğunun mensubu oldukları dinin bir dindarı olarak felsefe yaptıkları görülmektedir.

Batı’da pek çok bilim adamı ve filozoftan örnek vermek gerekirse, mesela 1292’de ölmüş, yaşadığı çağın geleceği ile ilgili pek çok doğru araştırmalar yapmış olan **Roger Bacon**, “*İnancın rahmeti çok büyüktür*” demiştir.

Pek çok Orta Çağ Avrupalı filozof, aynı zamanda ya kilise papazı ya kardinal veya azizdir. 1626’da ölmüş **Francis Bacon**, “*Felsefenin birazı insanları dinsiz yapar, felsefede derinleşmek insanların zihnini dine döndürür*” demiştir. Bacon tüm evreni ve canlılardaki sistemin yaratıcısının Allah olduğunu söyleyen Allah’a inanan samimi bir dindardı.

Descartes (1596-1650), La Haye kentinde Cizvit kolejinde okumuştur.

Spinoza (1632-1677), İlahiyat tahsil etmiş bir İspanyol Yahudisidir.

Leibniz (1646-1716), hukuk ve felsefe tahsilinin yanı sıra, ilahiyat eğitimi de almıştır. Leibniz, cennet, cehennem, vahiy ve mucize gibi konuları aklen ispatı için çalışmıştır.

John Locke (1632-1704), empirist bir filozof, politika ve ekonominin yanı sıra din ile de ilgilenmiştir. O Hristiyanlığa bağlı bir filozoftur.

Berkeley (1685-1753), İrlandalı bir papazdır.

Kant (1724-1804), Allah’a inanan bir filozoftur. “Makul olmayan bir itikat kabul edilemez.”²⁷ demiştir.

²⁷ Erişilgil, M. Emin, *Kant ve Felsefesi*, İstanbul 1997, s. 346.

Malebranche (1638-1715), Allah'ın birliği inancına çok önem veren bir filozoftur. Malebranche'ye göre Allah, kendi yarattığı hiçbir şeye hakiki sebep olma vasfını vermez. Aksi takdirde yaratıcılığına ortak etmiş olur. Allah kudretini bir an kâinattan çekecek olursa, kâinatın yok olacağını ve yaratılışın sürekli olduğunu söylemektedir.²⁸

Newton (1642-1727), mekaniğin temel prensiplerini, evrensel çekim kanunu, ilk aynalı teleskobu, diferansiyel ve integral hesaplarını bulmuş, renk ve ışığın keyfiyetine açıklık getirmiş bu büyük bilim adamıdır. Newton Allah'a çok iyi inanmış bir Hristiyan'dır. Hristiyanlıktaki teslis inancına karşı çıkmış ve bunun Hristiyanlığa sonradan girdiğini ifade etmiştir.

Hegel (1770-1831), Tübingen Üniversitesinde ilahiyat okumuş, Hristiyanlığa bağlı dindar bir filozoftur. Onun en büyük problemi diğer Alman idealistleri gibi, Hristiyanlığı aklî temellere oturarak yaşanır ve savunulabilir hâle sokmaktır. O Din hakkında şöyle der:

"Dinde öyle bir şey vardır ki, âlemin bütün değişkenliğine, gayelerin boşluğuna, menfaat ve mülklerin geçiciliğine rağmen insana daima bir değişmezlik en yüksek derecede özgürlük ve mutluluk şuurunu bulabilmenin güven ve huzurunu verir."

Feuerbach (1804-1872), Heidelberg Üniversitesinde İlahiyat eğitimi almış sonra da Hegel felsefesi okumak için yarıda bırakmıştır.

Kierkegaard (1813-1855), gençliğinde katı bir din eğitimi almıştır.

Heidegger (1889-1976), Freiburg Üniversitesinde ilahiyat okumuştur.

Kepler (1571-1630), *Dünyanın Ahengi* isimli eserinde kendisini yaratıcının gücünü, merhametini, hikmetini öğrenme ve öğretmeye adanmış olduğunu ifade etmiştir. *"Tabiat yaratıcının işaretleriyle"*

²⁸ Heyet, *Yeni Bir Bakış Açısıyla İlim ve Din*, İstanbul 1988, 2, s. 518.

*doludur. Kâinatta nizam ahenk ve plan hâkimdir. Perde arkasındaki gerçek güç, şans ve kör tesadüf değil, bir Yaratıcıdır. Yaratıcıyı kâinata bakarak bulmak ve O’nu tanımak istemekten başka fazla arzu ve merak duyduğum başka bir şey yoktur” demiştir.*²⁹

Bu zamana kadar örneklerini hep Batı üzerinden verdiğimiz filozoflar kendi dinlerinin eğitimini almışlardır ve pek çoğu da kendi dinlerinin dindarıdır. Bir örnek de ünlü İngiliz filozof ve matematikçi **Bertrand Russell** (1872-1970)’den vermek istiyoruz. Küçük yaşta anne babasını kaybettikten sonra dedesinin ve babaannesinin yanında büyümüştür. Bu arada babaannesinin dindarlığı kendisi üzerinde fazlaca etkisi olmuştur. Bu yüzden Russell, gençlik döneminde oldukça dindar bir kişi olduğunu ve dinin kendisi için her şeyden daha önemli olduğunu belirterek yaşamının bir döneminde bu duyguyu tecrübe ettiğini ifade etmiştir.³⁰ 18 yaşlarına kadar dini duygulara ve Tanrı inancına sahip olan Russell, bu yaşlardan sonra inancını kaybettiğini kaydetmektedir. Daha sonraki yıllarında ise din karşıtı özellikle de Hristiyanlık karşıtı görüşler geliştirmiştir. “*Kiliseler hâlinde teşkilatlanmış olan Hristiyan dininin bugüne kadar dünyadaki ahlâksal ilerlemenin başlıca düşmanı olduğu, hâlâ da olmakta devam ettiği açıktan açığa ilan ediyorum.*” demiştir.³¹

Örneklerinin tümünü Batı’dan verdiğimiz bu filozofların hayatlarına bakıldığında ciddi manada din ile yakın irtibatları olduğu ortadadır. Orta Çağ Batı filozofları zikredilmemiştir. Çünkü Orta Çağ Avrupa felsefesinin tümü zaten Hristiyan felsefesi yapmışlar, filozofları da kilisenin azizi, papazı veya hahamı konumundadırlar. Filozofların dahi, din ile bu kadar iç içe olmaları ve dinin sahasında da felsefe yapmaları din ve felsefe ilişkisinin ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

²⁹ Yeni Bir..., s. 522.

³⁰ Bertrand Russell, *İnsanlığın Geleceği*, çev.: Memduh Balaban, İstanbul 1964, s.18; Tamer Yıldırım, “Ateizm mi? Agnostisizm mi? Bertrand Russell’in Tercihi,” FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2011 Bahar, sayı: 11, s. 41-52.; www.flsfdergisi.com s. 43.

³¹ Russell, B, *Neden Hristiyan Değilim*, çev.: Ender Gürol, İstanbul 1966, s. 19; Gül, Fikri, B. *Russell’da Bilim, Felsefe ve Din*, Ankara 2002, s. 143.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM DİNİ VE FELSEFESİ

(Apolojetik Bir Yaklaşım)

Dinin en önemli hedefi insandır. İnsan, doğduğu andan itibaren dış dünya ile irtibat hâlinindedir. Varlıklar âleminde kendisine yer bulmaya çalışır. Bazen bu âlemle hesaplaşmaya da girebilir. Yaşanılan hayat, bazen çekilmez bir hâl alır. İşte bu anda iman devreye girer. Ancak, inanç konusuna doyurucu cevap sadece din-den gelir.

İnsanın ne olduğu, ümitleri, beklentileri, imanı, imanının ne ifade ettiği, kendisi ile yaratıcı arasındaki münasebetin şekilleri ve nasıllığı, insan, Allah ve varlık üçgenindeki ilişkiler ve bu ilişkilerde belirleyici tarzların neler olduğu ve bu ilişkiler içinde insanın durumu gibi sorular din felsefe ilişkisini ortaya çıkarır.

Bir dinin din olabilmesi için birtakım olmazsa olmazları o dinin varlığını belirler. Bunlar:

- (1) Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberin ve
- (2) Ona vahyedilmiş bir kitabın bulunması,
- (3) Bu kitabın hiçbir çağda ve dönemde hiçbir hükmünün ve hatta kelimesinin dahi değişmemiş olması,
- (4) Hürriyet, eşitlik ve adalet gibi insanı ön plana çıkaran ve ona değer veren esaslar bulundurması,
- (5) Ahlâkı, gündelik hayatı ve inanç esaslarını düzenleyen hükümlerin bulunmasını şart koşar.

Dolayısıyla bütün bu şartları ihtiva eden tek bir din vardır. O da ilk insan ve ilk peygamberden bu yana adı ve içeriği hiç değişmemiş tevhit\tek Allah inancına dayalı dinin adı **İslâm dinidir**.

Şimdi İslâm dininin genel karakteristik özelliklerine kısaca bir göz atalım.

1. İSLÂM DİNİNİN ÖZELLİKLERİ

1.1. İslâm Dini Tevhit İnancına Dayanır

Bütün peygamberlerin getirip insanlığa sunduğu/tebliğ ettiği inanç esaslarının temelini tevhid /Allah'ın birliği inancı oluşturmuştur.

Yahudiliğin önemle vurguladığı en temel ilke Allah'ın birliğidir. Tevrat'a göre ilk insanla onun çocukları ve İbrahim, İshak, Yakub ve Yûsuf peygamberler hep bir olan Allah'a davet etmişlerdir. Hz. Musa'ya verilen on emirde ve Tevrat'ın diğer yerlerinde en çok vurgulanan husus Allah'ın birliğidir. Hz. Dâvud'a verilen Zebur/Mezmurlar'da tek olan Tanrı'ya dua edilmektedir. Hz. İsa da şeriattaki birinci emrin Allah'ın birliği olduğunu vurgulamıştır (Markos, 12:28-29).

Yahudilik'teki aşırı teşbihler/Tanrı'nın başka şeylere benzetilmeye çalışılması, Allah'a oğullar ve kızlar isnad edilmesi Tanrı'nın bir insan gibi tasvir edilmesine; Hristiyanlık'taki aşırı sevgi, insan olan Hz. İsa'nın ilâhlaştırılmasına, dolayısıyla tevhidten teslise/üçleme düşülmesine yol açmıştır. İslâm dini ise bu noktada tevhit/Allah'ın birliği ve Tek'liği anlayışında zamanla oluşan bulanıklığı gidermiş; Yahudi ve Hristiyanları tevhidde birleşmeye davet etmiştir.³²

³² Âl-i İmrân, 3/64; Harman, Ö. Faruk, “İslâm” mad., *DİA*, XXIII, 4. **Teslis** inancını ilk defa ortaya atan **Pavlus** (MS. 5-67)'tur. Yahudiler tarafından ölümle tehdit edilince kuzeye kaçır ve teslise dayalı Hristiyanlığı tebliğ eder. O zamanlar birçok Hristiyan tarafından reddedilen teslis inancı, daha sonraları Yunanlıların çok tanrılı

Voltaire mevcut dinlere ve özellikle Hristiyanlığa karşı olumsuz bir tavır takınmasına rağmen Tanrı'nın Birliği hususunda şunları söyler:

*"Yanılmaktan her zaman korkarım, ama bütün anıtlar eski medeni ulusların yüce bir Tanrı'ya inandıklarını gösteriyor. İnsanlığa Tanrılığın özüne dair sorular sorun hepsi de başka başka cevap verirler. Bununla beraber bu sayısız, bu çeşit çeşit düşünceler içinde, dünyanın her yanında şu aynı kanaati bulursunuz. Bir tek tanrı vardır."*³³

İslâm İnanç esaslarının temellerini kurmada öncülük etmiş büyük İslâm düşünürü İmam Mâtürîdî (853-944), tevhidin tarihi, aklî ve kozmolojik delillerle sabit olduğunu söyler ve şöyle der:

"Tevhit ehlinin inandığı Allah'tan başka ciddî anlamda tanrılık iddiasında bulunan, tanrılığını ispat edecek fiiller işleyen veya mucizelerle donanmış peygamberler gönderen birinin ortaya çıktığını tarih kaydetmemiştir." (Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhîd, s. 17-23).

Kur'ân-ı Kerîm'in ifadesiyle:

"Allah evlât edinmemiştir; O'nunla beraber hiçbir ilâh da yoktur. Eğer öyle olsaydı her ilâh kendi yarattığını sevk ve idare eder ve mutlaka onlardan biri diğerine galebe çalardı. Allah, o(müşriklerin/Allah'a ortak koşanların) yakıştırdığı şeylerden münezzehtir/uzaktır." (Mü'minûn, 91).

"Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı, yer ve göklerin nizamı kesinlikle bozulup gitmişti. Demek ki Arş'in Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir/uzaktır." (Enbiyâ, 22).

dinlerinden etkilenen Bizans idarecileri tarafından Hristiyanların resmî dini hâline getirilir. **Fred Reed**, *Shattered Images* isimli kitabında Hristiyanlık'taki tevhid inancının nasıl tahrîp edilip teslise dönüştürüldüğünü detaylıca anlatır.

³³ Voltaire, *Felsefe Sözlüğü*, C.II, s. 225.

İnsanın vücudunda ve varlık âleminde gözlenen mükemmel düzen ve esaslı ahenk, onları yaratan varlığın birliğine en kuvvetli delildir. Bu hassas denge ve muazzam büyüklük, sonsuz bir kudreti gerektirmektedir. Kur’ân-ı Kerim ayetleri bu hususa şöyle dikkatleri çeker:

“(Resulüm!) De ki: Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?. “Allah’tır!” de ve devam et: O’nu bırakıp da kendilerine bir fayda sağlamaya veya başlarına gelen bir belayı uzaklaştırmaya gücü yetmeyen birtakım tanrılar mı edindiniz? De ki: Hiç kör ile gören bir olur mu? Yahut karanlıklarla aydınlık eşit olur mu? Yoksa Allah’ın yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da yaratma işi kendilerine şüpheli mi geldi? De ki: Her şeyin yaratıcısı Allah’tır. O tektir, her şeyin üstünde mutlak hâkimdir.” (Ra’d, 13/16).

“De ki: Sizin Allah’a ortak saydığınız şeriklerden mahlûkatı yoktan yaratıp ölümden sonra tekrar diriltebilecek biri var mı?” De ki: “İlkin yaratıp ölümden sonra tekrar diriltmeye ancak Allah kadirdir. Öyleyse nasıl oluyor da bu hakikatten saptırılıyorsunuz!” (Yûnus, 10/34).

İslâm’a göre, Allah’ın birliğini kabul etmemek, zatında, sıfatlarında ve fiillerinde O’na ortak koşmak, O’ndan başkasına Tanrılıkta pay vermek Allah’a karşı en büyük **şirk/ortaklık** kabul edilmiştir. Allah şirki/ortak koşmayı, “büyük bir günah ile iftira etmek”, “derin bir sapıklığa düşmek”, “en büyük zulüm ve haksızlık”³⁴ şeklinde anlatmaktadır. Çünkü şirk, hakikat karşısında son derece yanlış bir tavidir. İnsan şirke saplanmakla kendisine zulmetmiş ve Allah’ın hakkını teslim etmeyerek büyük bir haksızlık yapmış olur. Dolayısıyla Hristiyanlık inanç sistemindeki Tanrının varlığının teslis/üçleme sistemindeki Tanrısal varlıkların üçlü görünümü hususu İslâm inançları açısından yanlış kabul edilmiş ve şirk olarak değerlendirilmiştir.

³⁴ Nisâ 4/ 48, 116; Lokman 31/13.

Aynı şekilde Allah'ı insana benzeterek O'na oğullar veya kızlar izafe etmek de O yüce Zatı -haşa- aciz ve noksan görmek demektir ki bu İslâm inançlarında Allah'ın şanına yakışmaz.

Hâsılı, Allah'ın benzerinin olması bir tarafa, O'nun misli gibi bir şey dahi yoktur. O tektir, eşsiz ve benzersizdir (ilgili ayet: Şûrâ, 26/11).

1.2. İslâm Evrensel Bir Dindir

İslâm'ın evrenselliğini ortaya koyan hususları birkaç madde ile şu şekilde sıralayabiliriz:

- (1) Her şeyden önce, İslâm'ın din olarak **ilahi bir vahye dayanması** onun evrenselliğinin en büyük delilidir. Aslında evrensel olan ilahi vahiydir. Bir din ilahi vahiyeye dayanma özelliğini yitirirse evrenselliğini de yitirir.
- (2) Kur'ân-ı Kerim'in **son vahiy olması** onun evrenselliğinin bir delilidir. Çünkü bütün insanlığa artık başka vahiy gelmeyecek mesajı, herkes buna tabi olsun demektir.
- (3) Kur'ân'da “Allah katında Hak Din İslâm'dır” (Al-i İmran 3/19) ayeti **ilahi vahye dayalı her din İslâm'dır** demek olup bu anlamda Hz. Âdem'den itibaren bütün peygamberlerin getirdiği Din İslâm olmaktadır.
- (4) İslâm inanç sisteminin temellerinde her insan; ırkı, rengi, cinsiyeti, memleketi **ne olursa olsun Müslüman olabilir**. İnsanlığı Allah karşısında sorumluluk taşıma noktasında ve sahip olduğu haklar itibarıyla tanzim eden İslâm'da ancak ve ancak Allah'a “**inanırlar**” ve “**inanmayanlar**” diye iki “**millet**” kabul edilmiş, bunun dışında üçüncü bir grup söz konusu edilmemiştir. Bu durum İslâm dininin evrenselliğini ortaya koymaktadır. İslâmiyetin, bütün insanların Hz. Âdem'in neslinden geldiğini ve eşit haklara sahip olduğunu ifade için zaman zaman hitaplarında “**Ey Âdemoğlu**” ifadesi kullanılır. Herhangi bir ırkın veya milletin diğerinden üstün olmadığı Kur'ân-ı Kerim'de devamlı surette hatırlatılır.

- (5) Kur’ân telkinden ziyade **akla hitab ediyor**. Aklı olmayanı muhatap almıyor. Şu hâlde evrendeki tüm akıl sahipleri Kur’ân’ın muhatabıdırlar. Bu da İslâm’ın evrenselliğini ortaya koyar.
- (6) Kur’ân’da Hz. Peygamber için “Biz seni ancak Âlemlere Rahmet olarak gönderdik” ayeti (Enbiya 21/107) **Allah’ın Rahmetinin** tüm yarattığı varlıkları kuşatacak şekilde âlemi kuşattığını belirtir. Bu kuşatma esnasında inanan inanmayan ırk, renk, dil, din farkı gözetmeksizin **tüm yaratılmışları kapsar**. Zaten böyle olmaması durumunda ise tüm insanlığın mutluluğu ve huzuru için gönderilen sistemin bir kısım insanlara tahsis edilmesi ve onun dışındakilerin mahrum edilmesi Allah’ın şanına yakışmayan bir durum olurdu ki bu vaziyet Allah’ın Rahmân ve Rahîm sıfatlarına da ters düşer. Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

*“Merhamet edenlere, Cenâb-ı Hak merhamet eder. Siz yeryüzündekilere merhamet ediniz ki, göktekiler de size merhamet etsinler...”*³⁵ Hz. Peygamber’in bu sözünde belirli bir cins kastedilmemektedir. Hatta sadece Müslümanlar da kastedilmemekte, yeryüzünde yaşayan bütün insanlara ve hayvanlara merhamet edilmesi istenmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Peygamber’in bütün insanları Allah’a davet etmek için gönderildiği şöyle ifade edilir:

“(Ey Peygamberim!) De ki: Ey insanlar! Gerçekten ben, göklerin ve yerin sahibi olan Allah’ın hepinize gönderdiği peygamberiyim...” (A’râf 7/158)

“Biz seni bütün insanlar için bir müjdeci ve Allah’ın azabıyla korkutucu olmak üzere gönderdik. Lâkin insanların pek çoğu bunu bilmezler.” (Sebe’34/ 28)

“(Ey Muhammed!) Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik.” (Enbiyâ 21/107)

³⁵ Ebû Dâvûd, Edeb, 58/4941; Tirmizî, Birr 16/1924; Ahmed, II, 160.

Bu sebeple Hz. Peygamber İslâm'ı sadece Araplara tebliğ etmemiş, daha hayattayken imparator ve krallara gönderdiği elçi ve mektuplarla Habeşistanlıları (Yani Afrika'yı), Bizanslıları, İranlıları, Mısırlıları ve diğer milletleri İslâm'a dâvet etmiştir.

- (7) Hz. Peygamber'in kendisinden önceki bütün peygamberleri tasdik etmesi, yani **son peygamberin kendinden önceki peygamberleri ve getirdiği mesajı tasdik etmesi** İslâm'ın evrenselliliğinin bir diğer işaretidir. Müslümanlar nasıl kendi peygamberlerine inanmak zorunda iseler aynı şekilde geriye yönelik tüm peygamberlere de inanmak ve peygamberliklerini kabul etmek zorundadırlar.
- (8) Diğer taraftan, **Kur'ân-ı Kerîm'in anlatım ve anlaşılması metodu da evrensel** bir mahiyet arz etmektedir. Kur'ân, bütün insanlara hitap ettiği için değişik esas ve metotlarla önemli ve derin manaları içine alan hususları tekrar etmiş ve esas konuları bütün insanların anlayabileceği şekilde takdim etmiştir.

Bu sebeple dünyanın her yerinde ve her millettten Müslümanları görmek mümkündür. Hac ibadeti ve Hac mevsiminde tüm dünya milletlerinin de hacca ibadete gelmeleri bunun en güzel örneğidir.³⁶

1.3. İslâm Dini İnsanlığın Bütün İhtiyaçlarına Cevap Verir

İslâm inanç ve düşünce sistemi, insan hayatının her alanını tanzim etmeyi/düzenlemeyi hedeflediği için, onların bütün ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir yapıya sahip olarak gelmiştir. İnsanların ruhsal, fiziksel, kişisel ve sosyal haklarını sağlayan; hayat, ölüm, ilâh, peygamber, melek, şeytan, dünya, ahiret, ödül, ceza, cennet, cehennem gibi kavramları akli ve mantıki delillerle ikna ve tatmin edici bir gerçeklikle açıklığa kavuşturan tek hayat ve inanç sistemidir.

³⁶ Yakut, İsmail, *İslâm'ı Anlamak*, İstanbul 2005, s. 34; Kaya, *age.*, s. 124.

Bu durumu daha iyi idrak edebilmek için şunu hatırlamak yeterli olacaktır: Kur'ân, zulme uğramış zayıf insanlardan oluşan ilk İslâm toplumunun ihtiyaçlarına cevap verebildiği gibi Atlantik Okyanusu'ndan Pasifik Okyanusu'na kadar hâkimiyet kurduğu ve yeryüzünün tek ve muazzam bir devleti hâline geldiği devirde de İslâm toplumunun ihtiyaç duyduğu ahlâkî ve hukuki ihtiyaçlarını karşılamıştır. İşte bu toplum, inançları, ibadetleri, toplumsal hayatı, sosyal kanunları ve diğer ihtiyaçları ile ilgili bütün bilgileri her zaman için bu kitapta bulabilmıştır. Çağımızda buhranlı bir evre geçiren materyalist ve pozitivist batı toplumlarında İslâm dininin düşünce sistemi, ciddi anlamda imdada yetişen bir sistem olarak kabul edilmektedir.

İslâm, insani davranışları düzenleyen, hukuk, ahlâk, iktisat gibi bütün ilimlere dair ana kurallar koyar. Bu kurallar, insanın hem dünya hem de ahiret hayatında huzurlu ve mutlu olmasını sağlar. Bu sebeple, insanın; kendisiyle, Rabbiyle, diğer insanlarla, hatta hayvanlar ve cansız varlıklarla münasebetlerini tanzim eder. Beşikten mezara kadar insanın maddî manevî bütün ihtiyaçlarıyla ilgilendirir.

Bütün bu bilgilerin kaynağı, Allah'ın kitabı olan Kur'ân-ı Kerîm ile onun açıklaması mahiyetindeki Hz. Peygamber'in hayatı, sözleri ve davranışlarıdır.

1.4. İslâm Dini Fitrîdir, Akla Ters Düşmez

İnsanların, fitrattan/yaratılıştan gelen bazı ortak özellikleri vardır. İnsan, dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın, bu temel özellikleri asla değişmez. Asyalı bir insan da âşık olur, Amerikalı da... Afrikalı bir zenci de nefret duyar, Avrupalı Fransız da... Bunlar bütün bir insanlığın ortak olduğu özelliklerdir. Yine insanların bazı arzu, ihtiyaç ve zaafı da ortaktır. O hâlde, insanlara yön verecek olan bir düzenin, yaratılıştan gelen bu özellikleri dikkate alması zaruridir. Bu sebeple, tüm insanlığa hitap eden İslâm, esas kurallarını, bir kavimde (mesela Araplarda) var olan geçici veya kısmî özelliklere göre değil, bütün insanlıkta var olan aslî, fitrî, yaratılıştan gelen

eğilim ve ihtiyaçlara göre tayin eder. Bundan dolayı da İslâm bir fitrat dinidir, eskimez ve güncelliğini asla kaybetmez.

Diğer taraftan insanın birtakım yaratılış özellikleri olduğu gibi, beraber yaşadığımız hayvanların, diğer cansız varlıkların ve içinde bulunduğumuz kâinatın da bazı özellikleri ve kanunları mevcuttur (Bu kanunlara İslâm dininde “sünnetullah”/değişmez Allah’ın kanunu denir). İnsan, hayatını kâinatta mevcut olan ve Yaraticının tespit ettiği kanunlara ve yaratılış özelliklerine uydurmadığı takdirde pek çok sıkıntı ve çatışmayla karşılaşır. İşte Allah tarafından gönderilen ilâhî hükümlerin toplamı olan İslâm, insan ile kâinat arasındaki uyumu sağlayacak biricik nizamdır. Zira insanı yaratan Allah olduğu gibi kâinatı yaratan da Allah’tır ve doğal olarak bu ikisinin en iyi şekilde uyuşmasını sağlayacak olan hükümleri en iyi bilen ve tayin eden de yine Allah’tır.

Bir Kur’ân-ı Kerim ayeti bu hususa şöyle değinmektedir:

“Hiç Yaratan bilmez mi? O, en ince işleri bile teferruatıyla görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır” (Mülk 67/14).

İslâm dininin hükümleri bilimsel bir metotla derinlemesine incelendiğinde insanın yaratılışına/fitratına ne kadar uygun ve realist bir sisteme sahip olduğu açıkça görülecektir. Onun inanç esasları, mitolojik unsurlar barındırmadığı gibi akla hayale gelmedik olanüstülükler üzerine değil, akıl ve açık gerçekler üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla ileride görüleceği gibi bilimsel verilerle asla çatışmaz. İbadetler, kişisel ve toplumsal hayatla ilgili emirleri de insan fitrat ve aklına en uygun hükümlerdir.

Hız. Peygamber’e iman etmeyen insanlar, “Bize mucizeler göster de Allah’na inanalım, peygamber olduğunu kabul edelim” dediklerinde, Allah onların bu tekliflerini beğenmemiş; varlığına inanmak için onları mucize istemeye değil, yerlere ve göklere ibretle bakıp düşünmeye ve akıl erdirmeye dâvet etmiştir.

Öte yandan İslâm dininin inanç, ibadet, ahlâk ve hukuk esaslarının tümü, akla uygun bir nitelik arz eder. Akla zıt düşen, mantığa ters gelen hiçbir meselesi yoktur. Zaten insanı diğer varlıklardan ayı-

ran en mühim özelliği de aklıdır. İnsan, akli sayesinde gördükleri üzerinde düşünür, iyiyi kötünden ayırır, doğru ile yanlış arasında bir seçim yapar. Kur’ân-ı Kerim bu sebeple akledip düşünme üzerinde çok durmaktadır. Bu nedenden olsa gerek Kur’ân-ı Kerim’de 750’nin üzerinde ayetlerde insanları düşünmeye, tefekkür etmeye, ibret almaya ve akli en iyi şekilde kullanmaya dâvet etmektedir. Bu durum altı bin küsur ayetten oluşan Kur’ân-ı Kerim’in altıda birine tekabül edecek kadar büyük bir yekûn teşkil etmesi düşünmenin ve akli kullanmanın ne denli önemli olduğunu vurgulaması bakımından önemlidir.

Allah’ın emirleri de doğrudan doğruya **akla** yöneltilmiştir. İslâm’da sorumluluk için akıl esas olduğundan, akli olmayanlar yaptıklarından sorumlu tutulmamışlardır. İslâm akla bu kadar ehemmiyet verdiği için, aklın ve düşüncenin sağlıklı çalışmasına engel olan sarhoş edici içkileri ve uyuşturucuyu yasaklamıştır.

İslâm, fitrî bir din olmasının doğal bir sonucu olarak, daima realist hükümler ortaya koyar. Onda, tatbik/uygulama imkânı olmayan, insanları zorluklarla karşı karşıya bırakan ve fitratı zorlayan hükümler yoktur.

Burada Hz. Peygamber’in doğa olayları karşısındaki tavrını da örnek olarak verebiliriz:

Cahiliye devrinde insanlar Ay ve Güneş tutulması gibi tabiat olaylarını uğur veya uğursuzluk olarak yorumluyor, mühim bir kişinin doğum ya da ölümüne işaret sayıyorlardı. Hz. Peygamber gelince işin hakikatini ortaya koymuş ve bu tür olayların birer tabiat olayı olduğunu uğur veya uğursuzluğa yormanın akla aykırı olduğunu vurgulamıştır.³⁷

³⁷ Hz. Peygamber zamanında Ay tutulduğunda Yahudiler toplanıp ateş yakmış, çalgı çalmış, ayın büyülendiğini söylemişlerdi. Hz. Peygamber ise bu tür batıl inanç ve telakkileri yıkarak Ay ve Güneş tutulması gibi olayların Allah’ın kanunlarından olduğunu doğal olaylar olduğunu ifade etmiştir. Bu olaylar esnasında akıl dışı yorumlar yerine muhtemel zararlarına karşı Allah’a sığınıp ibadet ve dua ile meşgul olmanın, Allah’tan belânın kaldırılmasını istemenin daha sağlıklı bir yol olduğunu gösterdi.

1.5. İslâm Dini Dünya ve Ahiret, Madde ve Mana Dengesini Sağlar

İslâm, yumuşaklık ve dengeye çok önem verir. Bir tarafa ağırlık verirken diğer tarafı ihmal etmez. İslâm dinine göre dünya hayatı, ebedi olan ahiret hayatını kazanmak için bir fırsat alanıdır. Bu yönüyle insanın dünyada yaşadığı hayat çok kıymetli bir nimettir. Onu Allah'ın rızası istikametinde kullanmalıdır. Ahiret ise esas hedeftir, onu da hiç unutmamak icap eder. Sadece dünyaya yönelen seküler bakış açısı gibi sadece ahirete yönelen ruhbanlık görüşü de insanı tatmin etmeye yetmez. Kişinin yaratılış gayesine terstir. İkisi de birbirine feda edilmemeli, hassas bir denge ve bütünlük içinde düzenlenmelidir. Burada dikkat edilmesi gereken ince nokta, dünya zevklerinin insana Allah'ı ve ahireti unutturmamasıdır. Allah'ı ve ahireti unutturan dünya malı ve dünyaya düşkünlüğü yerilmiş ve terk edilmesi istenmiştir.

- Hz. Peygamber'in oğlu **İbrahim**'in vefat ettiği gün Güneş tutulmuştu. Halk Güneş'in İbrahim'in ölümü sebebiyle tutulduğunu söylediler. Hz. Peygamber ise bunu kabul etmeyip olayın gerçeğini izah etti. *"Ay ve Güneş, Allah'ın varlık ve birliğini gösteren ayetlerden sadece ikisidir. Bunlar, birinin ölümü veya doğumu için tutulmazlar. Ay ve Güneş'i tutulmuş gördüğünüz zaman, açılıncaya kadar Allah'a dua edin, zikre sarılın, namaz kılın ve sadaka verin!"* demiştir. (Bkz. Buhârî, Kûsûf 2-4, 15, İtk, 3; Nesaî, Kûsûf, 14; İbn Hibbân, VII, 68, 100)

- Hz. Peygamber'in doğal afetler karşısındaki tavrı da konumuza örnektir. Allah Resulü (s.a.v) tedbir alıp zararından korunabileceği **doğal afetler** karşısında daima elinden geleni yapardı. Nitekim Tebük seferi esnasında Hicr mevkiinde:

- *"Bu gece pek şiddetli bir fırtına çıkacak. Herkes devesini sıkı bağlasın ve bulunduğu yerde otursun, ayağa kalkmasın!"* buyurmuştu. Hakikaten o gece çok şiddetli bir kasırga çıktı; abdest almak için ayağa kalkan birini yere çarptı, devesini aramaya giden bir başkasını da Tay Dağı'na fırlatıp attı (Buhârî, Zekât, 54; Müslim, Fedâil, 11; Ahmed, V, 424-425).

- Aynı şekilde Hz. Peygamber'in **salgın hastalıklardan** korunma hususundaki tavsiyeleri de o gün için mühim bir yenilikti. O şöyle buyurmuştu: *"Bir yerde veba/veya bulaşıcı hastalık olduğunu işittiğinizde oraya girmeyiniz! Bir yerde veba ortaya çıkar, siz de orada bulunursanız, hastalıktan kaçarak oradan dışarı çıkmayınız!"* (Buhârî, Tıb, 30; Müslim, Selâm, 98; Ahmed, III, 416) Bkz., Kaya, age., s. 129.

Yahudiler haftanın mübarek günü olarak kabul ettikleri Cumartesi günü çalışmayı yasaklar, o gün sadece ibadet edilebileceğini söylerler. Hristiyanlar da keza Pazar günü tatil yapıp kiliseye giderler. Müslümanlar ise Cuma günü tatil yapmazlar. Namaza kadar çalışır, ezan okununca namazlarını kılar ve tekrar işlerine dağılırlar. Kur’ân-ı Kerim’in ifadesiyle:

“Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığı (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah’ı zikretmeye (hutbe ve namaza) koşun ve alışverişi bırakın! Eğer bilerseniz elbette bu, sizin için daha hayırlıdır. Namaz kılınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah’ın lütfundan nasibinizi arayın! Allah’ı çok zikredin; umulur ki kurtuluşa erersiniz.” (Cuma 62/9-10).

Ayette dünya ile ahiretin mükemmel bir şekilde dengelendiği görülmektedir.

Bir Müslümanın hayatında din ile alâkası olmayan hiçbir husus yoktur. Beslenme, temizlik, spor, sağlık, çalışma, dinlenme, insani ilişkiler, toplumsal olaylar, doğal olaylar... gibi akla gelebilecek her olayın dini bir manası ve boyutu mutlaka mevcuttur. Diğer taraftan namaz, oruç, hac, zekât ve sadaka gibi ibadetlerin her birinin hem kişisel hem de toplumsal bir yönü vardır. Dolayısıyla İslâm’da din ile dünya asla birbirinin alternatifi olmadığı gibi din işi ve dünya işi diye bir ayırım da söz konusu değildir.

Hz. Peygamber’in en çok yaptığı ve Müslümanlara tavsiye ettiği duada dünya ve ahret dengesinin en önemli boyutunu görmekteyiz:

“Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru!” (Bakara 2/201).

Kur’ân-ı Kerim’de bu hususta örnek olabilecek nitelikte Lokman Hakîm’in oğluna nasihati şu ifadelerle yer verilmektedir:³⁸

³⁸ **Lokman Hakîm:** Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Lokman’a hikmet verildiği beyan edilir. Peygamber mi, veli mi olduğu ihtilafıdır. Bazı rivayetlerde Habeşli veya Nübyeli siyahî (zenci) bir kişi olduğu haber verilir.

“Yavrucuğum! Dünyadan sana yetecek kadar al! Ahiretine zarar verecek şekilde ona iyice dalma! Dünyayı tamamen de terk etme ki sonra insanlara muhtaç hâle gelirsın.”

Öte yandan İslâm, insanın kendi kendisine acı vermesini müsaade etmez. Kendi hayatına son vermeyi tasvip etmediği gibi, namaz, oruç, zekât vs. ibadetlerde bile dengeli davranmayı emretmektedir. Bu yüzden bıkınlık verecek kadar yoğun bir ibadet hayatını tasvip etmemiştir.³⁹

1.6. İslâm Hak ve Adaleti Önceleyen Bir Dindir

Allah mutlak adalet sahibidir. Zulüm asla O'na izafe edilemez. O'nun güzel isimlerinden (esmâ-yı hüsnâsından) biri, adalet sahibi ve adaletin ta kendisi manalarına gelen **el-Adl** ismidir. Bu sebeple Allah insanlardan da tam bir adalet ve hakkaniyet istemektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur:

“Allah size, mutlaka emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletle hükmetmenizi emreder...” (Nisâ 4/58).

İslâm, insanın kendi ve akrabaları aleyhine bile olsa adaletle hükmetmesini emreder. Kur'ân-ı Kerim bu hususta şu prensibi ortaya koyar:

“Ey iman edenler! Adâleti titizlikle ayakta tutan, kendiniz, anne babanız ve akrabanızın aleyhine bile olsa Allah için şahitlik eden kişiler olun! (Haklarında şahitlik yaptığınız kişilerin) zengin veya fakir olmasına bakmayın, zira Allah onlara (sizden) daha yakındır. Nefsin arzularına tabi olmayın ki haktan dönmeyesiniz ve adalet üzere hareket edebilesiniz! (Şahitliği) eğip бүker yahut ondan tamamen yüz çevirirseniz, (biliniz ki) Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” (Nisâ 4/135).

Buradan anlaşıldığına göre, insana düşen kendisine emredildiği şekilde adaletle riayet etmektir. Zira Allah, kulları için neyin

³⁹ Kaya, *age.*, s. 133

faydalı neyin zararlı olduğunu daha iyi bilmekte ve onlara herkesten daha çok merhamet etmektedir.

İslâm’ın getirdiği bu adalet anlayışı ile **suçun şahsîliği** kanunu topluma yerleştirilmiştir. Böylece İslamiyet öncesi cahiliye toplumlarında olduğu gibi, suçluyu sırf kabile asabiyeti ile savunma, bir kişinin hatası yüzünden iki kabilenin birbirine girmesi ve uzun yıllar devam eden kan davaları sona erdirilmiştir. Ayrıca İslâm, suçluyu takip vazifesini tek bir fertten alıp devlete vermiştir. Bu hüküm o günün şartlarında adaletin işleyişi açısından başlı başına bir inkılâp niteliğindedir.

İslâm’a göre temel diyalektik veya çatışma, zâlimler ve zulmü savunanlar ile âdiller ve adaleti savunanlar arasındadır. Kur’ân-ı Kerîm’de, “*Zâlimlerden başkasına düşmanlık yoktur*” buyrulur.⁴⁰ İnsan haklarına saygılı olan insan, ister Müslüman olsun ister olmasın, onunla Müslümanların bir toplumda yaşaması mümkündür. Ancak, bir Müslüman zulüm yapıyor ve insan haklarına saygı göstermiyorsa, ona karşı çıkmak da bir vazifedir.⁴¹ Doğayısıyla sosyal seviyede biz ve öteki arasındaki ayrımın ölçütü zulüm ve adalettir.⁴²

⁴⁰ Bakara, 2/192.

⁴¹ Şentürk, Recep, *İnsan Hakları ve İslâm*, İstanbul 2007, s. 22.

⁴² Hz. Peygamber zamanında, görünüşte Müslüman olan **Tu‘me bin Übeyrik** hırsızlık yapmış ve çaldığı zırhı bir Yahudi’nin evine götürüp saklamıştı. Zırh Yahudi’nin evinde bulununca, onu Tu‘me’nin getirdiğini söylemiş ancak suç üzerine kalmıştı. Hz. Peygamber Tu‘me’nin yeminine ve kabilesinin şahitliğine bakarak Yahudi’nin haksız olduğunu düşünmeye başlayınca Allah peygamberini şöyle ikaz eder:

“Allah’ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitab’ı hak ile indirdik; hainlerden taraf olma! Ve Allah’tan mağfiret iste, çünkü Allah, çok mağfiret edici, zıyadesiyle merhametlidir. Kendilerine bîyanet edenleri savunma; çünkü Allah hainliği meslek edinmiş günahkârları sevmez. İnsanlardan gizlerler de Allah’tan gizlemezler. Hâlbuki geceleyin Allah’ın râzı olmadığı sözünü düzüp kurarken O, onlarla beraber idi. Allah yaptıkları her şeyi kuşatır (O’nun ilminden hiçbir şeyi gizleyemezler). Haydi, siz dünya hayatında onlara taraf çıkıp savundunuz, ya kıyamet günü Allah’a karşı onları kim savunacak yahut onlara kim vekil olacak?” (Nisâ, 4/105-109)

Düşmana Bile Adâlet

İnsanın adaletli davranmakta zorlandığı hususlardan biri de düşmanları hakkında verdiği hükümleridir. İslâm, Müslümanlara, düşmanları hakkında düşünürken veya karar verirken bile adaletle hareket etmelerini emretmektedir. Kur'ân-ı Kerim bu hususu şöyle dile getirir:

“Ey îman edenler, Allah için adâletle şahitlik eden kimseler olunuz! Bir topluluğa karşı duyduğunuz kin sizi adâletten sap-tırmasın! Âdil davranın, zira takvâya/Allah’a en yakın olmaya en yakışan budur...” (Mâide 5/8).

İşte bu, adaletin zirve noktasıdır. Bir Müslüman, kin ve öfke duygularıyla içinde fırtınalar eserken eline fırsat geçip düşmanları-na zarar verebilecek duruma gelse bile, adaletten ayrılıp da onlara haksızlık yapamaz. Zira mukaddes dini ona, öfkeliyken de sakin-ken de adaletten ayrılmamayı emretmiş ve böyle davranabilenlere çok büyük mükâfatlar vaad etmiştir.

Müslümanlar, düşmanlarıyla savaşırken bile adalet üzere ol-makla emredilmişlerdir. Savaş esnasında yaşlılara, kadınlara, ço-cuklara, eli silah tutmayanlara, hayvanlara, ekinlere, ekin tarlaları-na, meyve bahçelerine dokunmak, telef etmek ve zarar vermek ya-saktır. Yine savaş esnasında saldıranın verdiği zarar kadar mukabe-lede bulunmalıdırlar veya daha faziletli davranarak affetmelidirler:

“Eğer ceza verecekseniz, size yapılanın misliyle ceza verin! Ancak sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayır-lıdır.” (Nahl 16/126; Krş. Bakara 2/194).

Çocuklar Arasında Adâleti Gözetmek

İslâm, ebeveynin çocukları arasında adalet gözetmesine de son derece önem verir. Nitekim evlatlarından birine bağışta bulun-duğunu söyleyerek kendisini şahit tutmak isteyen sahabeye / pey-gambere inanan arkadaşlarından birine Hz. Peygamber:

“–Buna verdiğini diğer çocuklarına da verdin mi?” diye sordu. “Hayır” cevabını alınca:

“–Allah’tan korkunuz; çocuklarınız arasında adaletli davranınız!” buyurdu. Sonra da yapılan yanlışın vahametini gösteren şu ifadeyi kullandı:

“–Beni bu hâdiseye şahit tutma; çünkü ben bir zulme şahit olamam!”⁴³

Hız. Peygamber, cinsiyetler arasındaki adalete de çok dikkat etmiştir. Bir sahabe Hız. Peygamber’in meclisinde otururken, yanına küçük oğlu geldi. O da çocuğu kucaklayıp öptü ve dizine oturttu. Az sonra küçük kıızı geldi. Adam onu dizine değil, yanına oturttu. Bunu gören Hız. Peygamber:

“–Çocuklar arasında adaleti gözetmeli değil miydin?” diye ikaz etti.⁴⁴

1.7. İslâm Dininde İnsanların Birbirine Hiçbir Üstünlüğü Yoktur. Üstünlük; Sadece Takva/Allah’a Yakın Olmak İledir

İslâm, hiçbir ırk, renk, cins, toplum ve zümre ayırımı yapmaksızın bütün insanları inançların ve sorumluluğun muhatabı ve aynı insanlık ailesinin fertleri kabul eder. İnsanlara aynı anne babadan geldiklerini (Âdem ve Havva) bildirerek aralarındaki bazı farklılıkların düşmanlık sebebi değil, karşılıklı iyi ilişkilere bir vesile olarak görülmesini telkin eder. İnsanların farklı ırklardan gelmeleri ve ayrı toplumlar teşkil etmeleri, kendilerine verilen nimetler hususunda bir imtihan, insanlığın ortak ideal ve hedefleri için hayır işleme konusunda bir yarış ve iş birliği vesilesi olarak görülür.⁴⁵

İslâm’a göre insanlar arasındaki üstünlük, ırk, renk ve millet gibi yaratılıştan gelen ve elde olmayan bir talih meselesi ile değil,

⁴³ Buhârî, Hibe 12, Şehâdât 9; Müslim, Hibât 9-18.

⁴⁴ Kaya, *age.*, s. 137

⁴⁵ Mâide 5/48; Bakara 2/148.

insanın irade ve gayretiyle elde ettiği Allah’a yakınlık, fazilet ve dürüstlük derecesiyle ölçülür. Allah katında, O’nun emir ve yasaklarına daha çok titizlik gösteren, yeryüzünde üstlendiği insani sorumluluğu en iyi şekilde yerine getiren kişi, böyle olmayanlardan daha üstündür. İrk, ancak fani olan cesede ait bir durumdur. Ceset, ruha giydirilmiş bir kılıftan ibarettir. Ruh ise ebedîdir ve onun bir ırkı da yoktur. Zira bütün ruhlar Allah’tan gelmiştir.⁴⁶ Kur’ân-ı Kerim’de ifade edildiği gibi:

“Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah katında en değerliniz, en çok takva sahibi olanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.” (Hucûrât 49/13)

İslâm düşüncesinde ırk, sosyal veraset ve asalet gibi hususlar da bir realitedir. İslâm bunları tamamen yok saymaz, ancak gereği kadar ehemmiyet vermek suretiyle makul bir nizam altına alır.

Hz. Peygamber’in yanında her türlü insan vardı: Zenci-beyaz, Arap-Acem, kabile reisi-hizmetçi, hür-köle, zengin-fakir... Hepsi de Hz. Peygamber’in ardında saf bağlayıp aynı hizada namaz kılıyorlardı. Birbirlerine büyük bir sevgi ve hürmet besliyorlardı. Hattaya düşüp de takvadan başka üstünlük vesilesi aradıklarında, Allah Resulü (s.a.v) onları ikaz ediyordu.

Hz. Peygamber’in arkadaşlarından **Ebû Zer**, bir siyahî zenci olan **Bilâl-i Habeşî**’ye kızmış ve annesinin zenci olduğunu hatırlatarak onu ayıplamak istemişti. Bunu haber alan Hz. Peygamber onu şöyle ikaz etmişti:

*“–Ebû Zer! Onu annesi sebebiyle mi ayıplıyorsun? Eğer öyleyse sen, kendisinde hâlâ cahiliye huyu bulunan bir kimse imişsin.” demiştir.*⁴⁷ *Arkadaşı Ebu Zer, yaptığından pişman olmuş, Bilal’den özür dilemiştir.*

⁴⁶ Hicr 15/29; Secde 32/9; Sâd 38/72; Enbiyâ 21/91; Tahrîm 66/12.

⁴⁷ Buhârî, İmân 22, Müslim, Eymân 40; Kaya, *age.*, s. 143

1.8. İslâm Dini, Din ve Vicdan Hürriyetine Dayanır

İslâm âlimleri dini tarif ederken, insanın **irade ve tercihine** büyük bir ehemmiyet atfederler. Onlara göre din; “akıl sahibi kişileri güzelce, kendi hür iradeleriyle bizzat hayırlara sevk eden ilâhî kanunlar bütünü” olarak tanımlanmaktadır. Dinin şartı akıl ve iradedir. Bu bakış açısına göre İslâm’a girmek için ferdî vicdanlara baskı yapılamaz. Esasen dinin temel unsurunu inanç teşkil ettiğine ve inanç da nüfuz edilip müeyyide uygulanması imkânsız bir gönül işi olduğuna göre, herhangi bir inancı zor kullanarak kişinin gönlüne yerleştirmek mümkün değildir. Şu hâlde iyi niyete, iradenin tercihine dayanmayan ve gönülden benimsenmemiş bir dindarlık, “**ni-fak/iki yüzlülük**” demektir ki bu, açıkça inkâr etmekten daha kötüdür.⁴⁸ Samimiyetsiz ibadet ise, “**riyâ/gösteriş**” için yapıldığından şiddetle reddedilmiştir.

Allah akıllı ve hür olarak yarattığı insana doğruyu ve yanlış göstermiş, ancak hiçbir zaman irade hürriyetine müdahale etmemiştir. Herkes hür iradesiyle tercihte bulunacak ve bu tercihinin neticesine kendisi katlanacaktır. Kur’ân-ı Kerim ayetlerde bu husus şöyle dile getirilmektedir:

“(Resulüm!) Eğer Rabbin dileyseydi, yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederlerdi. O hâlde sen, inanmaları için insanları zorlayacak mısın/zorlama?” (Yûnus 10/99).

“İsteyen iman etsin, isteyen küfrü tercih etsin.” (Kehf 18/29)

“Eğer inkâr edecek olursanız bilin ki Allah sizden müstağnidir/inanmamanız Allah’a zarar vermez, hiç kimseye ve hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Ancak kullarının inkâra sapmalarına razı olmaz. Eğer şükrederseniz, bundan hoşnut olur.” (Zümer 39/7).

“Kim salih bir amel işlerse/iyi bir insanî değer ortaya koyarsa, faydası kendisinedir. Kim de kötülük yaparsa, zararı

⁴⁸ Nisâ 4/140; Mâide 5/41.

yine kendisinedir. Sonunda Rabbinizin huzuruna götürüleceksiniz.” (Câsiye, 45/15)

İslâm’da, insanlara bildirilen prensiplerin hiçbiri, kimseye zorla kabul ettirilmek istenmemiştir. Bu sebeple zorlamanın her şeklinden kaçınılmıştır. O kadar ki, fikrî zorlamadan bile uzak durulmuştur.

İslâm’da din ve vicdan hürriyetini belirleyen en açık ifade, Kur’ân-ı Kerim Bakara suresinin 256. ayetinde yer alır:

“Dinde zorlama yoktur; artık hak ile bâtil tamamen birbirinden ayrılmış ve hak bütün açıklığıyla ortaya çıkmıştır.”

Dinin bir bilgi, şuur ve hür kararlar tasdik alanı olması yanında İslâm düşüncesine göre dünya da bir **imtihan ve tercihler alanıdır**. Yaratan veya yaratılmışlar tarafından baskı kullanıldığı takdirde seçme hürriyetinin yöneleceği alternatifler de ortadan kalkacak ve bu durumda dünya, imtihan alanı olma özelliğini yitirecektir.⁴⁹

Dinde zorlama olmamasının temel nedeni hak ile bâtilin/doğru ile yanlışın insanlara açıkça gösterilmiş ve zihinlerde bununla ilgili hiçbir şüpheye yer bırakılmamış olmasıdır. Zira İslâm gayet açık ve net, delilleri de o derece parlak ve kuvvetli olan bir dindir.

Diğer Din Mensuplarıyla İyi Geçinmek

Hiç kimsenin İslâm’a zorlanması söz konusu olmadığı gibi, aksine Kur’ân-ı Kerim’de zararları dokunmadığı müddetçe gayr-i Müslimlerle/Müslüman olmayanlarla iyi geçinilmesi tavsiye edilir:

“Allah sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan men etmez. Şüphesiz Allah adaletle muamele edenleri sever. Ancak Allah sizi, din konusunda sizinle savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için destek verenleri dost edinmekten men eder.” (Mümtehine 60/8-9).

⁴⁹ Topaloğlu, Bekir, “Din” mad., DİA, IX, 322.

Hız. Ömer devrinde Humus, Müslümanlar tarafından fethedilirken Müslüman orduların komutanı **Ebû Ubeyde bin Cerrâh**, Hristiyan **Humus** halkıyla bir anlaşma yapmış canları, malları, sur-ları, kiliseleri ve değirmenlerinin korunması karşılığında şehri teslim almıştır.

Yahudiler, İslâm hâkimiyetindeyken, tarihlerinin Hız. Davud ve Hız. Süleyman'dan sonraki en mutlu ve huzurlu devirlerini yaşamışlardır. Bunu ifade eden de kendileridir. Çünkü Bizans hâkimiyeti döneminde de Hristiyanlık devrinde de zulüm altında idiler. Üstelik bütün sinagoglar kiliseye çevriliyor ve Hristiyan olmaya zorlanıyorlardı. Müslüman Türklerin Anadolu'ya ayak bastığı andan itibaren onlar da rahat nefes almaya başladılar. Binlerce Yahudi, Anadolu Selçuklu Devleti topraklarına sığındı. Osmanlı Devleti'yle birlikte ise tarihlerinin en uzun süreli mutlu ve huzurlu devirlerine girdiler.

Napoleon, 1798-1799 yıllarında Osmanlı Devleti'ne saldırdığında, Filistin ve Suriye'de yaşayan Ermenileri isyan ettirmeye kalkınca, Fransa'nın İstanbul'daki Büyükelçisi **Sebastiani**, Napoleon'a:

"Ermeniler buradaki hayatlarından o kadar memnunlar ki, isyan çıkarmak imkânsızdır." demiştir.

Voltaire de bu konuda şöyle der:

"Büyük Türk, farklı dinlerden 20 milleti barış içinde idare eder. Türkler, Hristiyanlara barışta ve zaferde nasıl makul olunacağını öğretti."

İngiliz tarihçi **Philip Marshall Brown** şöyle yazmıştır:

"Türkler büyük zaferler kazanmalarına rağmen ele geçirdikleri bütün ülkelerin halklarına kendi örf ve geleneklerine göre kendilerini idare etme hakkını cömertçe tanıdılar."⁵⁰

⁵⁰ Bkz. <http://www.atmg.org/ArmenianProblem.html>.

Görüldüğü gibi İslâm tarihi Müslümanların diğer din mensuplarına tanıdığı inanç ve fikir hürriyetinin misalleriyle doludur. Böyle bir inanç sisteminin zorla insanlara benimsetildiği iddiası, kuru ve asılsız bir iftiradan başka bir şey değildir.⁵¹

1.9. İslâm Dininde Allah ile Kul Arasına Kimse Giremez/Ruhbanlık Yoktur

İslâm dininde insan, Allah ile doğrudan bağlantı kurma hürriyetine sahiptir. Her insan, ibadetleriyle, dualarıyla Allah'a yalvarır ve O'ndan af isteyebilir. Gönlüyle Allah'a yöneldiğinde O'nu karşısında ve gönlünde bulacağı kesindir.

Allah Kur'ân-ı Kerim'de kullarını sık sık dua ve tövbeye teşvik eder. Merhametinin çok geniş olduğunu, bu sebeple duaları kabul edip günahları affedeceğini haber verir. İslâm'a göre duaları kabul etmek ve günahları affetmek **sadece Allah'a mahsustur**. Zira yegane kudret sahibi O'dur. Yaratılmış hiçbir varlık, Allah'ın yetkilerini kullanamaz. Allah'a ait salâhiyetleri O'nun dışındaki herhangi bir varlıkta görmek **“şirk/Allah'a ortak koşmak”** sayılır. Şirk de İslâm'a göre en büyük yanlışlık, en büyük günahtır. Şirki terk etmeden ölen kimse kesinlikle affedilmez.⁵²

İslâm inanç esasları son derece ciddî ve hassastır. Bu hususlarda dikkatsiz davranarak, Allah'a ait bir salâhiyeti yaratılmış varlıklardan herhangi birine izafe etmek veya onu kısıtlamaya çalışmak, Allah'ın kızgınlığını üzerine çekmek olacaktır ve son derece tehlikeli bir düşüncedir.

Bu konuyu Hz. Peygamber devrinde Uhud savaşında yaşanan sıkıntılardan dolayı Hz. Peygamber'in dilinden dökülen şu olayla örneklendirelim. **Uhud savaşında Hz. Peygamber** çok zor durumda kalmıştı. Ordusu dağılmış, alnından yaralanmış ve mübarek dişleri kırılmıştı. Bu sıkıntı ve üzüntüsü sebebiyle bir ara:

⁵¹ Kaya, *age.*, s. 146

⁵² Lokman 31/13; Nisâ 4/48, 116.

“Peygamberine bu eziyeti revâ gören ve onu yaralayan bir kavim nasıl kurtuluşa erebilir?!” demişti. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak, şu ikazda bulundu:

“Bu hususta sana ait bir iş yoktur: Allah isterse onlara tövbe nasip edip günahlarını affeder, isterse zalimlikleri sebebiyle kendilerine azap eder.” (Âl-i İmrân 3/128).

İslâm âlimlerinin, maneviyat âleminin önderlerinin görevi, sadece dini esasları açıklayıp öğretmek, vaaz ve nasihatlerle doğru yolu gösterip insanları aydınlatmanın yöntemlerini ve yollarını göstermektir. Yoksa Allah ile kul arasına girip onları **Allah adına affetme veya dualarını kabul etme** gibi bir yetkileri yoktur.

Tarihte insanların inanç ve ibaret esasları açısından sapıklığa sürüklenmelerindeki temel sebep, Allah’ın varlığına inanmalarının yanı sıra kendilerini Allah’a ulaştırdıklarına inandıkları putlara tapmaları, Allah ile kendileri arasına araçlar koymalarıyla başlamıştır. Müşrikler, putlara, kendilerini Allah’a yaklaştırmaları için ibadet ettiklerini iddia ediyorlardı.⁵³ Zamanla aradaki varlıklara ilahlıktan bir paye vermeye başladılar. Bu sapıklık böylece ilerleyip gitti. Dolayısıyla Allah hakkında sağlam bir inanca sahip olmak ve onu bozacak inanç ve davranışlara girmemek icap eder. Bu doğru bilgilere ulaşmak için insanın aklını kullanması ve onu harekete geçirmesi demek olan **tefekkür/derin düşünme** önemli bir rol oynamakla birlikte yeterli değildir. Böylesi bilgiler ancak tarih boyunca insan eli değmemiş ve onlar tarafından değiştirilmemiş ilâhî bir kitaptan alınabilir ki o da Kur’ân-ı Kerim’dir.⁵⁴

1.10. İslâm Dini Kolaylığı Prensip Edinir

Merhamet sahibi Allah insanlık için daima kolaylık istemiş, İslâm prensiplerini kolaylık metodu üzerine kurmuştur. İslâm dininde, dini yaşamak için dünyadan el etek çekmeye, devamlı sıkıntı ve çilelere maruz kalmaya, bütün lezzetlerden uzaklaşmaya yer

⁵³ Zümer 39/3.

⁵⁴ Kaya, *age.*, s. 153.

verilmez. İslâm'a girmek de, onu yaşamak da, en zayıf insanların bile kolayca yapabileceği kadar basit ve sadedir.

Bu manadaki ayetlerden birkaçına yer verecek olursak:

"Allah size kolaylık diler, zorluk dilemez." (Bakara 2/185).

"Allah, sizden ağır teklifleri/sorumlulukları hafifletmek istiyor. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır." (Nisâ 4/28).

Hz. Peygamber de;

"Allah beni zorlaştırmacı ve şaşırtıcı olarak değil, öğretici ve kolaylaştırmacı olarak gönderdi!" demiştir.⁵⁵

⁵⁵ Müslim, Talâk, 29

İslâm Dininde dini uygulamaların kolaylaştırılmasıyla alakalı birkaç örnek verecek olursak şunları zikredebiliriz.

- (1) İnsan, gücü ve imkânları ölçüsünde sorumludur, ondan yapamayacağı şeyler istenmez. O elinde olmayan ve gücünün yetmediği şeyler sebebiyle hesaba çekilmez. (ilgili ayet için bkz.: Bakara 2/286)
- (2) İslâm'da tedricilik esastır. İçki, faiz, zina gibi o günün toplumunda yaygın olan günahlar birdenbire değil üç dört merhalede yavaş yavaş yasaklanmıştır.
- (3) Allah Kur'ân-ı Kerim'de insanlara, sadece ilim ve hikmet sahibi olanların değil, normal akıl sahiplerinin de anlayabileceği şekilde hitab etmiştir.
- (4) Namaz kılmak için su ile abdest almak mecburiyeti vardır. Ancak su bulunamadığı veya kullanınca hastalanma ihtimali olduğu hallerde temiz toprakla teyemmüm abdesti alınır.
- (5) Yolculara; yorgunluk, zaman darlığı gibi hikmetlere binaen dört rekâtlı farz namazları iki rekât olarak kılma ruhsatı tanınmıştır.
- (6) Namazda ayakta durmak (kıyam) farzdır. Ancak ayakta duracak gücü olmayanlar, durumlarına göre oturarak, yatarak veya ima/işaret ile namaz kılabilirler.
- (7) İnsanlar gerek namazda gerekse günlük hayatlarında Kur'ân'dan kolaylarına gelen kısmı okurlar. Bu konuda insanları zorlayacak bir alt sınır yoktur. (Müzzemmil 73/20)
- (8) Oruç tutmak hastalara ve yolculara zor gelebilir. Bu sebeple onlar Ramazan'da oruç tutma hususunda serbest bırakılmışlardır. Tutmadıkları takdirde iyileşince veya seyahatten dönünce oruçlarını kaza ederler.

1.11. İslâm Dini İyimserliği Ön Planda Tutar

İslâm, insanların iyimser ve ümitvar olmalarını ister. Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

“*Rahmetim her şeyi kuşatmıştır.*” (A‘râf 7/156).

“*Rahmetim gazabıma galiptir.*” (Buhârî, Tevhîd, 15).

Bu ayet ve hadis çerçevesinde oluşan inanç, Müslümanların ümit dolu olması için yeterlidir. Diğer taraftan; af, merhamet, sabır, tevekkül, rıza, hüsnü zan gibi güzel hasletler Müslümanı hayatta rahatlatmaktadır. Başa gelen belalar ve musibetlerin ya günahlara kefarete olması veya manevi dereceyi yükseltmesi de hayatın yükünü hafifletme hususunda önemli bir yere sahiptir. Elinden gelen şeyleri yaptıktan sonra kadere teslim olan ve Allah’tan gelen her şeye rıza gösteren bir Müslümanın üzülmesi söz konusu olmaz.

Uğursuzluk Yoktur

Hz. Peygamber, insanların bazı şeylere uğursuzluk atfetmesini yasaklamış, bütün her şeye iyi ve müsbet bir nazarla bakmayı esas kılmıştır. Bir gün Hz. Peygamber;

“–*Uğursuzluk yoktur. Ben, hayra yormayı tercih ederim*” buyurmuştu. Sahâbîler:

“–Hayra yorma (tefe’ül) nedir?” dediler. Efendimiz (s.a.v):

“–*Güzel ve olumlu sözdür*” buyurdu. (Buhârî, Tıb, 19; Müslim, Selâm, 102)

(9) Hac yolunda hastalık, harp v.s. gibi bir sebeple emniyetsizlik varsa, hacca gitmesi farz olan müslümanlar, tehlike kalkıncaya kadar bunu erteleyebilirler.

(10) Cenâb-ı Hak; yetimleri kollamada, yemin kefaretinde, nikâhta, mehirde, boşanmalarda, ailenin geçimini temin etmede, ibadette, suçların cezalandırılmasında, vasiyetlerin yerine getirilmesi hususlarında, antlaşmalarda, borç alıp verirken, velhâsıl her türlü insani ve toplumsal davranışlarda kolaylık göstermiş ve mü’minlerden de böyle davranmalarını istemiştir. Kaya, *age.*, s. 155.

Hayra yormak, sürekli **olumlu** kelimeler kullanmak, olaylara iyimser bakmak insan psikolojisi ve maneviyatı üzerine olumlu etkisinin olduğu, olumsuz kelimelerin karamsar duyguların insan psikolojisi üzerine olumsuz etkisi olduğu bugünün psikologları ve insan felsefecileri tarafından da kabul edilen bir durumdur. Çünkü kullanılan kelimelerin **negatif** ve **pozitif** enerjilerinin varlığı tespit edilmiş ve bu kelimelerin insan psikolojisi üzerine etkisinin olduğu deneylerle ispatlanmıştır. Bu yüzden insan, olaylar karşısında olumsuz tavır almak, karamsar tablolar çizmek ve negatif kelimeler kullanmak yerine olumlu ve iyimser konuşmak tavsiye edilmektedir.

İslâm düşünce sisteminde *“Yaratılanı hoş gör Yaratan’dan ötürü”* anlayışı hâkimdir. Allah’a duyulan sevginin bir boyutu olarak O’nun yarattığı varlıklara hep şefkatle yaklaşır, her şeyi Yüce Yaratıcı’nın bir emaneti olarak görürler.

Mü’minler, Allah’ın gazabından korkmakla birlikte rahmetinden de hiçbir zaman ümitlerini kesmezler. Korku ile ümit duyguları arasındaki bu dengeyi korku ile ümit arasında yaşama prensibi ile hayata geçirilmiştir.

Rızık açısından bakıldığında da Müslümanlar karamsar olmazlar. Zira Allah bütün insanların rızkını tayin etmiştir. Kur’ân-ı Kerim ayetlerinde şöyle buyrulur:

“Yeryüzündeki her canlının rızkını Allah üstlenmiştir.” (Hûd 11/6).

“Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin! Sizin de onların da rızkını biz verimiz.” (En’âm 6/151).

İslâm’ın bütün bu yaklaşımlarından sonra, insanların dünya ve âhîret hayatına bu şekilde umutla bakmasını sağlar.⁵⁶

⁵⁶ Kaya, *age.*, s. 162.

1.12. İslâm Dini Sosyalleşmeye ve Dinamizme Önem Verir

İnsan, yaratılışı gereği sosyal bir varlıktır. Yalnız başına yaşaması mümkün değildir. Dostluk ve yakınlık kuracağı başka insanlara muhtaçtır. Bunun yanında, bir de zayıf yaratılmış olup bütün ihtiyaçlarını kendisi karşılayabilecek güçte değildir. Dolayısıyla insanlar, toplum hâlinde yaşamalı, birbirleriyle yardımlaşmalı ve Allah’a olan kulluklarını beraberce yapmalıdırlar. Allah insanları birlik ve beraberliğe teşvik ederek şöyle buyurur:

“Topluca Allah’ın ipine (Kur’ân ve Hz. Peygamber’in dediklerine/Sünnet’e) sımsıkı sarılın, bölük pörçük olmayın...” (Âl-i İmrân 3/103).

Hz. Peygamber de hem ibadetlerde hem de sosyal hayatta bir araya gelmenin önemine temas ederek şöyle buyurur:

“Birlik ve beraberlikte rahmet vardır, tefrika/bölünmüşlük ve ayrılıkta ise azap vardır.” (Ahmed, IV, 278).

İslâm’ın emrettiği cemaatle namaz, Cuma namazı, bayram namazları, hac, zekât, infak/sadaka-yardımlaşma, kurban gibi ibadetler; cenaze törenleri, düğünler, hasta ziyaretleri, akrabalarla ilişkileri sıcak tutma, ihtiyaç sahipleriyle meşgul olma gibi insani davranışlar, insanları hep sosyalliğe teşvik etmektedir.

İslâm dininin önem verdiği bir başka husus da dinamizm ve hareketlilik. Pasiflik, tembellik, vurdumduymazlık gibi zafiyetler İslâm ile asla bağdaşmaz. Müslüman için böyle bir sıfat olamaz. İslâm, şahsî menfaatler hususunda kanaatkâr olmayı telkin ederken manevi alanda ve Allah yolunda bütün gücün sarf edilmesini istemektedir. Bu sebeple Müslümanlar kendi zevkleri için değil fakat Allah yolunda harcamak için daha çok kazanmaya teşvik edilirlerken, iyilik yapmaktan, muhtaçlara yardım etmekten ve ilim öğrenmekten asla geri durulmaması hususunda sürekli uyarılırlar (Tirmizî, İlim, 19/2686).

Müslümanın hayatında hayır ve sevap kazanmak için alan sınırsızdır. Herkes koşturabildiği kadar koşturmalı ve hiçbir zaman yaptığını yeterli görmemelidir. Bir Müslüman, maddî konularda kendisinden aşağı seviyedekilere bakıp şükrederken, bilgi, bilim ve dini konularda daima üsttekilere bakarak kusurlarını görmeli ve gayrete gelmelidir.

İslâm, rızık temini için çalışmayı, evlenip çoluk çocuk sahibi olmayı, infak etmeyi, zamanı iyi değerlendirmeyi, ahireti kazanma yeri olan dünyadan azami derecede istifade etmeyi emrederek insanları sosyal faaliyete ve dinamik bir hayat yaşamaya sevk eder. Zerre kadar hayır işleyen de, zerre kadar yanlış yapanın da muhakkak karşılık göreceğini⁵⁷ zihinlere nakşederek daha dikkatli, **zinde ve uyanık** bir hayat yaşamayı sağlar.⁵⁸

1.13. İslâm İnsana Büyük Değer Verir

İslâm, insana yaratılmış varlıklar içerisinde özel bir mevki ve şeref bahşetmiştir. Kur’ân-ı Kerim ayetleri bu hususa şöyle değinir:

“Biz insanı en mükemmel surette yarattık.” (Tin 95/4).

“Gerçekten biz insanoğlunu mükerrem/şerefli kıldık, karada ve denizde kendilerini taşıyacak vâsıtalar nasip ettik, onlara helâl ve hoş rızıklar verdik ve onları yarattığımız varlıkların pek çoğundan üstün kıldık.” (İsrâ 17/70).

Bir gün Hz. Peygamber’in önünden bir cenaze geçmişti. Peygamber ayağa kalktı. Kendisine;

“–Ey Allah’ın Peygamberi! O bir Yahudi cenazesi idi!..” denildi.

Hz. Peygamber;

“–O da bir insan değil midir?” buyurdu.⁵⁹

⁵⁷ Zilzâl 99/7-8; En’âm 6/104; Zümer 39/41; Fussilet 41/46; Câsiye 45/15.

⁵⁸ Kaya, *age.*, s. 166.

⁵⁹ Buhârî, Cenâiz, 50; Müslim, Cenâiz, 81.

Hız. Peygamber, Allah'ın büyük bir ihtimamla yarattığı “**in-san**”ın huzurunda dini, ırkı, inancı ne olursa olsun insan olduğu için saygıyla ayağa kalkmıştır. Böylece, insanların canlıları bir tarafa, ölülerinin bile saygı ve hürmete lâıyk olduğunu göstermiştir. Cenazesine bile bu kadar saygı gösterilen insanın acaba canı ve ruhu ne kadar kıymetlidir?! Ruh, insana Allah tarafından üflenir.⁶⁰ Bu sebeple İslâm nazarında bir can, bütün insanlığa denk bir kıymet ifade eder. Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

“...Kim, bir cana kıymayan veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayan bir kişiyi öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir canın hayatta kalmasına vesile olursa bütün insanlara hayat bahşetmiş gibi olur...” (Mâide 5/32).

Bu sebeple İslâm, haksız yere cana kıymayı büyük günahlardan saymış ve insanları bu günahıtan uzaklaştırmak için caydırıcı bir ceza koymuştur. Buna göre haksız yere adam öldüren kimse kısas olarak öldürölür. Bir kişinin öldürölmesine çok sayıda insan iştirak etmiş olsa, hepsine de aynı ceza verilir.⁶¹ Başkasının canına kıymak bir tarafa, kişinin kendi canına kastetmesi bile/intihar şiddetle yasaklanmış ve intihar etmek büyük günahlardan sayılmıştır.

İslâm'ın bu anlayışı sebebiyle Hız. Peygamber, düşmanlarıyla bile **savaşmamak için** elinden gelen bütün gayreti sarf eder, onlarla anlaşabilmek için her türlü kolaylığı gösterir, savaşa ilk başlayan olmaz, düşman başlarsa o zaman hücum ederdi. Savaşmak zorunda kalınca da az sayıda insanın ölmesi için akıllıca taktikler uygulardı. Mekke fethinde olduğu gibi çoğu zaman düşmanlarını kanları dökölmeden teslim olmaya mecbur bırakır, sonra da onları affederdi.

Kısaca söylemek gerekirse İslâm, insanı öldürmekten ziyade diriltip ebedî mutluluğa erdirmeyi hedefler.

Ünlü Türk filozofu ve mutasavvıfı **Mevlânâ**'ya göre insan hayâle, düşünceye sığmayacak kadar yüce ve büyük bir varlıktır.

⁶⁰ Hicr 15/29; Secde 32/9; Sâd 38/72.

⁶¹ Buhârî, Diyât, 21.

Mevlânâ der ki:

*“İnsanın gerçek değerini söylesem, ben de yonarım dünya da!
Fakat ne yazık ki insan değerini bilemedi, kendini ucuza sattı.
İnsan aslında çok değerli bir atlas kumaş iken kendini hırkaya
yama yaptı.”⁶²*

Şeyh Gâlib de İslâm’ın insana verdiği kıymeti öz olarak şöyle ifade eder:

Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen

Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen

*“Ey insan, kendi varlığına hoşça bak ki, sen, kâinatın özüsün;
varlıkların gözbebeği olan âdemsin...”⁶³*

1.14. İslâm’da Her Türlü Emir ve Yasaklar Bir Hikmete Göredir

İslâm dininde emredilenler veya yasaklananlar kategorisindeki ilahi buyrukların temelinde hem maddi anlamda varoluşsal boyutuyla hem de manevi alanda metafiziksel boyutuyla bir hikmeti içinde barındırır. İslâm’ın emir ve buyruklarının tümünde biz, bir hikmet ararız. Bu arayışımızın temel sebebi, emrin veya yasağın asıl sebebini ve akli ve mantıki temelini araştırmaktır. Bu ise insan fıtratının/yaratılışının bir gereğidir. Bunun genel adı *hikmet* ve insan bu hikmeti kavramaya sürekli isteklidir. İslâm’ın emir ve yasaklarının, tavsiyelerinin ahlâkî ve hukuki emirlerinin tümünde hikmet ve derin anlamlar vardır. Bu yüzden hikmetin bu boyutunun anlaşılması İslâm’ın felsefi boyutuyla anlaşılması demek olduğunu söylemek mümkündür. Bu konuya ilerleyen bölümlerde daha derinlikli değinilecektir. Burada ise sadece hikmet kavramı üzerinde durmak istiyoruz.

⁶² Mevlânâ, *Mesnevî*, C. III, b. 1000-1001.

⁶³ Kaya, *age.*, s. 176.

Bilindiği gibi İslâm’ın inanç ve ibadet esaslarının ele alınmasında, bunların akli ve felsefî bir zemine oturtulmasında hikmetin yeri önemlidir.

Hikmet kavramı, felsefî düşüncede olduğu gibi İslâm düşüncesinde de pek çok manada kullanılmıştır.

Hikmet, derin ve yararlı bilgidir. Ayrıca *hikmet* bilgelik, neden ve gizli neden manalarına da gelir.

Hikmet kavramının bugünkü Türkçede karşılığı olan ‘bilgelik’, halkın konuşma dilinde ise daha çok, *akıl almaz iş* ve Allah’ın bileceği iş (*hikmet-i ilahiye*) gibi bazı deyimler şeklinde yaygın olarak kullanılmıştır.

Ayrıca *hikmet*, gerek Türkçede gerekse Arapçada genel olarak, hakîmlik, hakîm adamın hâli, olgun akıl, yüksek bilgi, yüzeysel bakışta farkına varılmayan idari icraatları manalarına gelir.

Yine *hikmet*, felsefe ilmi ve kolları, Allah’ın insanlar tarafından anlaşılamayan sırları (ilahi sır), maksat, sebep, gizli gerçek, hakikat ve ahlâkla ilgili kısa veciz sözler diye tanımlayanlar da olmuştur. *Hikmet* kelimesinde bilmek, anlamak, kavramak manası da vardır. İnsanın faydalı olanı edinip zararlı olandan kaçınması için düşünüp taşınmasına da *hikmet* denir. Yine varlıklar arasındaki ilgi ve irtibatı, olaylar arasındaki sebep sonuç münasebetini anlamak maksadı ile harcanan çabalar sonunda elde edilen tecrübî bilgiye de *hikmet* denmiştir.

Hikmetin diğer bir anlamı ise şuurlu bir anlayış ve derin bir kavrayıştır. Eğer *hikmet*, bu son manada kullanılır ise hemen hemen felsefe ile eş anlamlı olur. Zaten felsefenin (*philosophia*) kelime olarak “bilgeliliği sevmek” anlamına geldiği düşünülür ise bu benzerlik önemlidir.

Hikmet özetle; bilgi, uygulama, gaye, fayda ve sebep gibi ana unsurları ele alınır ise kuşkusuz bu, onu felsefeden daha geniş ve kuşatıcı bir bilgi türü olarak karşımıza çıkarır.

Hikmet Kur'ân'ın ilk sayfalarında Hz. Peygamber'in vaaz ve nasihati anlamında kullanılmaktadır. Bundan başka vahyolunan kitap ve bizzat Kur'ân'ın eş anlamlısı olarak da alınmıştır. İslâm âlimlerinin çoğu *hikmeti*, sebep ve netice ile ilgili olan ve düşünce-de kalmayıp fiile çıkan bir bilgi olarak kabul etmişlerdir.

Bütün bu tanımlamalardan hareketle, bundan sonraki bölümde çalışmamızı ilgilendiren boyutuyla İslâm'ın inanç ve ibaret esaslarını hikmetleriyle birlikte ele alınacaktır.

Allah her şeyi bir sebebe ve hikmete göre yaratır. Bu sebeplerin bir kısmı açıktır, bir kısmı gizlidir. Bu gizliliğin de birçok şekilleri ve dereceleri vardır. Hakîm kişiler bu gibi durumlarda olayların bir kısmını bilirler. Bu noktada Allah'ın buyrukları hakkında *“Hikmet-i Hüda”* (Allah'ın hikmeti), *“Vardır bir hikmeti”*, *“Hikmetini Allah bilir”*, *“Hikmetinden sual olunmaz”*, *“İlâhi hikmet”* denir. Hikmetsiz şeye boş/absürd denir. Her şeyin bir varlık sebebi, bir gayesi, bir faydası, bir anlamı, kısaca bir hikmeti vardır. Âlemdaki değişim ve yenilikler, icat ve keşifler hikmetlerin bir kısmını açığa çıkarır. Fakat ilahi hikmetler bitmez ve tükenmez. Dolayısıyla bu hikmetleri anlamamanın bir yolu da felsefedir. Felsefe, bu tür hikmetler üzerine derin düşünmedir.

2. İSLÂM İNANÇLARI VE FELSEFESİ

İslâm inançlarının bütününe din dilinde **akaid** denir. Daha açık ifade ile **Akâid**;

“İslâm dininin temel kuralları, iman edilmesi gerekli hükümleri” manasına gelir. **İman** ise; *“Allah'tan vahiy denen özel bir tecrübe yoluyla Peygamberle gönderilen buyruklara, bu buyrukları getiren peygamberlerin tebliğ ettiği/insanlara ulaştırdığı kesinlik kazanan hususlarda peygamberleri tasdik etmek ve onlara inanmak”*tır.

Bu inanca sahip bulunan kimseye **mü'min**, İslam inancının icaplarını tam yerine getiren kişiye de **Müslüman** denir.

İlâhî dinlerin inanç esasları, ilk peygamber Hz. Âdem’den son peygamber Hz. Muhammed’e kadar değişikliğe uğramamıştır. Değişen sadece dinlerin kuralları ve zamana göre davranışsal hükümlerdir.

Kur’ân-ı Kerim’de, Hz. Muhammed’e gönderilen vahyin, önceki peygamberlere gelen vahiylerle benzediği, ona indirilen kitabın önceki kitapları dışarıda bırakmadan kabul ettiği, İslâm inançlarının esaslarından birini teşkil eden Allah inancı, Peygamberlik inancı ve ahiret inancının önceki dinlerde de olduğu ifade edilir.

Ancak zaman içinde sapmalar olmuş, insanların kutsal metinlere kendi elleriyle müdahale etmeleri nedeniyle ilâhî dinlerin inanç sistemlerinde bazı bozulmalar ve değişiklikler meydana gelmiştir. Allah da zaman zaman peygamberler göndermek suretiyle inançlarda meydana gelen sapmaları ve unutulmuş esasları tekrar hatırlatmıştır. En son, son peygamber Hz. Muhammed’i İslâm ile gönderip doğru inancı en mükemmel şekliyle yerleştirmiş ve bu dini Allah kendi koruması altına almayı vaat etmiştir. Bu vaat Kur’ân-ı Kerim’de şöyle ifade edilir:

“Hiç şüphe yok ki Kur’ân’ı biz indirdik ve onu koruyacak olan da elbette yine biziz.” (Hicr 15/9).

İnanç esasları, insani görüşlere ve şahsi anlayışlara değil; Allah’ın gönderdiği vahye dayanır. İslâm inanç esaslarını oluşturan esaslar, Kur’ân-ı Kerim’de ve hadislerde hiçbir yoruma açık kapı bırakmayacak şekilde açıkça izah edilmiştir. Kur’ân’da Allah’a, peygamberlerine, kitaplara, meleklerle, ahirete, kaza ve kadere iman konusuna temas eden ve yer yer ayrıntılı bilgiler veren birçok ayet vardır. Hadis kitaplarının birçok bölümünde de iman esasları ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Hz. Peygamber’in hadislerinden birinde iman esasları şöyle sayılmıştır:

*“İman; Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, hayrı ve şerriyle birlikte kadere iman etmektir.”*⁶⁴

⁶⁴ Buhârî, İmân, 37; Müslim, İmân, 1, 5; Tirmizî, İmân, 4; Ebû Dâvûd, Sünnet, 16; Ahmed, I, 97.

İslâm düşüncesinde inanç esasları zamana, mekâna, fert ve toplumlara göre değişiklik göstermez. Bütün peygamberlerin ortak mesajı olan bu esaslar, hem evrensel hem de çağlar üstüdür. İlk insandan kıyamete kadar tüm nesiller için her zaman ve her coğrafyada geçerlidir. Bu esaslar aynı zamanda bir bütün olup bölünme kabul etmez, yani inanç esaslarının bir kısmına inanıp bir kısmına inanmamak asla söz konusu değildir.

“... Kitabın bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Aranızda böyle yapanın cezası ancak dünya hayatında rezil olmaktır. Ahiret gününde de azabın en şiddetlisine onlar uğratılırlar. Allah yaptıklarınızdan gafil değildir.” (Bakara 2/85).

2.1. Allah İnancı ve Felsefesi

Allah'ın varlığı meselesi, insan olarak yeryüzüne gelen herkesi, şöyle veya böyle ilgilendiren bir husustur. Hiçbir düşünce sistemi ve düşünür yoktur ki bu ciddi problemi ele alıp hakkında bir şeyler söylememiş olsun. İnanç olayı bir rasyonel temele dayanmak zorundadır. **Allah'ın varlığını ispat yokluğunu ispattan daha kolaydır.** Varlığını ispat etmek isteyen biri için evrendeki her bir varlık ona delildir.⁶⁵ *Allah'ın yokluğunu ispat edecek hiçbir delil yoktur. O, sadece yoktur demekle yok olmaz.*

Batı'da 18. yüzyıldan itibaren dinin menşei konusunda kutsal kitapların verdiği bilgi dışında bazı kaynakların tespitine çalışılmış; Arkeolojik, Antropolojik ve Paleontolojik araştırmalarla elde edilen neticeler ve muhtelif kaynaklar değerlendirilerek, ilkel kabile dinlerinden en gelişmiş olanlarına kadar bütün dinlerde **“Tanrı”** kavramının bulunduğu anlaşılmıştır.⁶⁶

⁶⁵ İmam Şafii'ye; Allah'ın varlığına delilin nedir? diye sorduklarında; Dut yaprağıdır. Diye cevap verir. Çünkü deve yese et olur. Koyun yese süt olur. İpek böceği yese ipek olur. Bu kadar özelliği bir yaprağa sığdıran elbette biri vardır. O da Allah'tır.

Daha önce İmam-ı A'zam'a sorduklarında aynı soruyu, “şüphem yok ki delilim olsun!” demiştir.

⁶⁶ Tümer, Günay, “Din” mad., *DLA*, IX, 315-316.

Andrew Lang, (1844-1912) Güneydoğu Avustralya’daki ilkel kabileler hakkındaki son bilgilere dayanarak, insanların ahlâkî adaba uyup uymadığını denetleyen ve gökte bulunan bir “**Yüce Tanrı**” kavramına her yerde rastlandığını ortaya koymuştur. Wilhelm Schmidt de, *Der Ursprung der Gottesidee* isimli eserinde bütün ilkel kabilelerde mutlaka bir yüce varlık inancının delilleri bulunduğunu ispat etmiştir. Onun başkanlığını yaptığı Viyana Etnoloji Ekolü, bu yüce varlığın merhametli, şefkatli, lütuf sahibi olarak tasavvur edildiğini ve gökte varlığını sürdürdüğüne inanıldığını ortaya koymuştur. Bütün dinî gelişmelerin başlangıcında **görülen her şeye kadir bir yüce varlık** inancının tarihî-kültürel değişmeler sonucu daha sonraları politeizm, animizm gibi inançlara dönüştüğü, bununla beraber bu eski inancın izlerinin hâlâ mevcut olduğu tezi ilmî çevrelerce açıklandı. Avustralya, Polinezya, Kongo, Moğolistan ilkel kabilelerinde, Zulular’da, Güney Afrika avcı yerlilerinde ve benzeri ilkel toplumlarda yüce varlık, Ulu Tanrı inancı onların en eski kültürlerinin önemli bir parçasını oluşturmaktaydı.⁶⁷

Varlıkların meydana gelişini ve muhteşem bir ahenk ve sistem içinde devam edişini “**tesadüf**”le îzah etmek mümkün değildir. Prof. Dr. **Edwin Conqilin** (1863-1912) şöyle der:

*“Akıl sahibi olup da hayatın, tesadüf eseri meydana geldiğini iddia etmek, bir matbaada rasgele vaki olan bir patlama neticesinde muazzam bir ansiklopedinin ortaya çıktığını iddia etmek gibidir.”*⁶⁸

Ergenlik çağına gelmiş olan her insana düşen ilk görev, yaratıcısını tanımak, O’na iman ve kulluk etmektir. Allah bu hususu Kur’ân-ı Kerim’de şöyle ifade eder:

“O, göklerin, yerin ve bu ikisi arasındaki her şeyin Rabbidir. O hâlde sadece O’na kulluk et ve O’na kullukta sabır ve sebat

⁶⁷ Tümer, “Din” mad., DİA, IX, 317.

⁶⁸ *The Evidence of God*, P. 174; Vahidüddin Han, *İslâm Meydan Okuyor*, çev.: Cihad H. Raşid, İstanbul 1996, s. 129.

göster. Hiç O'nun adıyla anılan (O'na denk ve benzer) birini biliyor musun?!" Meryem 19/65.

Allah'ı insanlara tanıtan, zihinlerin O'nu anlamasını kolaylaştıran pek çok isim ve sıfat mevcuttur. Bunlar **Esmâu'l- Hüsnâ** denilen Allah'ın güzel isimleri olarak nitelendirilir. Bunlardan 99 tanesi meşhur olmakla birlikte sayı bununla sınırlı değildir. Allah Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurur:

"...En güzel isimler O'nun'dur. Göklerde ve yerde ne varsa hep O'nu tenzih⁶⁹ ederler. O, galiptir, hikmet sahibidir." (Haşr 59/24)

İslâm dininin telkin ettiği Yüce Yaratıcı'nın öz adı, **Al-lah**'tır.⁷⁰

⁶⁹ **Tenzih**; Kusur kondurmamak/Allah'ı /yüceltmek/ululamak manasına gelir.

⁷⁰ Bilim, artık sadece gökyüzünde olan varlıklarda değil, mikroskop altında görülen varlıklarda bile baş döndürücü bir düzenin var olduğunu gösteriyor. Robert Boyle, Robert Hook, John Ray, Newton gibi bilginler âlemde bir nizamın var olduğunu söylemekle kalmıyor, aynı zamanda bir "Düzen koyucu"nun var olduğunu da söylüyorlar.

Varlıklarda düzen ve intizamın mevcudiyeti ve bir gaye için var oluşlarının hikmeti bilimsel araştırmalar neticesi daha iyi gözüküyor. Bilhassa hayvanlar âlemi ile ilgili olarak hazırlanan belgelerde insan aklına durgunluk verecek nitelikte olanları bile var. Bunları gören insanın, hayret içinde kalmaması mümkün değil gibi O, "bunu elbette bir yaratan var" demekten kendini alamaz. Meselâ; bal arılarının balı nasıl yaptıklarını daha yakından görmek için A.B.D. de bilim adamları tarafından camdan yapılmış saydam bir kovana arılar doldurulur. Arıların ilk işi kovanın içini tamamen bal mumu ile sıvamak olmuştur. Ortamı karartmışlar. Bunun üzerine karanlıkta çekim yapabilen bir mikro kamera yerleştirmişler. Arılar, içeride yabancı bir cismin varlığından haberdar olmuş olmalı ki, bal üretmeyip, cismi aramışlar ve kamerayı bulmuşlar. Hemen onu da bal mumuyla sıvayarak görüntü kaydetmesine engel olmuşlar. Gözlerden uzak ve zifiri karanlıkta bal yapmaya başlamışlar. Bugün insanoğlu, ışıklı masalarda, T cetvelleriyle ve bilgisayar yardımıyla çizdiği altıgenlerde hata yapabilirken, göz gözü görmez bir ortamda cetvelsiz, pergelsiz, aletsiz, edevatsız imal edilen altıgenlerde hata yüzdesi, yüzde sıfır. İnsan bunu düşününce, evrende muazzam bir nizam ve dü-

zenin mevcudiyetini, her varlığa kendine ait bir yetenek verildiğini idrak ediyor ve bütün bunları yapmanın ve yaratanın varlığını düşünmek zoruunda kalıyor.

Türkmenistan’da karıncalar üzerinde ihtisas yapmış bir zooloji profesörünün araştırması çok dikkat çekicidir. Orta Asya bozkırlarını gezerken, karıncalar tarafından inşa edilmiş dev termitler gördüm. Bunlar kumdan yapılmış bazen büyük bir apartman kadar yüksek on binlerce odacıktan oluşmuş, sıcak havayı cereyan yaptırarak soğuk havaya dönüştüren yani bir nevi klima olan yapılardır. Zoologun verdiği bilgiye göre, karıncalar 25 derece santigratı geçen sıcaklıkta yaşayamazlarmış. Onun için kendilerine sıcak bölgelerde bu gibi termitler yapıp serinlerlermiş. Kendisinin hazırladığı belgesel hâline getirilmiş bilimsel bir çalışmanın kasetini izletti. İnsan gördükleri karşısında adeta donup kalıyor. Önce karıncaların hayat tarzlarından bahsetti. Her yuvada bir ana karınca var. Çevre ve yiyeceklerle ilgili bütün bilgiler onda mevcut. Diğer karıncalar, onunla, anten yerine kullandıkları bir nevi telsiz gibi olan organlarıyla irtibata geçiyorlar. Gerekli bilgileri alıp topluca ve iş bölümü yaparak ona göre davranıyorlar. Profesör, yuvayla irtibatı olmayan karınca hiçbir şey yapamaz dedi. Bunun böyle olduğunu kendisinin yaptığı bir deneyle kanıtlamış. Manyetik frekanslar bakır levhalardan geçilmiyor dedi. Yuvalarına yiyecek taşıyan bir karınca sürüsü ile yuvaları arasına bakır bir levha konduğunda bütün karıncalar aynı anda yiyecekleri bırakıyor, bir kısmı öylece kalıyor bir kısmı da sağa sola koşturuyor. Çünkü yuvadaki ana karınca ile irtibat aniden kesilmiş oluyor. Bu deneyi yüzlerce defa yapmış ve aynı neticeyi almıştır.

Birbirine birkaç metre yakın karınca yuvalarına yaptığı ve kasete çektiği bir deney çok daha enteresandır. İki yuvanın ortasına beş cm. eninde ve derinliğinde uzunca bir hendek kazmış. Bir taraftan bir iki karıncayı yakalayıp, hendeğe yakın diğer bölgedeki karıncaların içine atmış. Orada bir boğuşma oluyor. Karşı cepheye yalnız savaşılan karınca kendi yuvasına bilgiler göndermiş olmalı ki, beri taraftan bir grup karınca işi bırakıp, hemen o tarafa yöneliyor. Önlerine hendek çıkınca bir süre duraklıyor ve sağa sola giderek geçit arıyorlar ancak netice alamıyorlar. Bunun üzerine uzunca bir saman çöpü gibi çevreden bir şey bulup hendeğin üzerine uzatıp köprü yapıyorlar. Üzerinden geçip hemen arbede bölgesine ulaşarak, kendilerinden olan karıncayı kurtarıp, aynı köprüden geri dönüyorlar. Hepsini geçince birlikte çöpü çekiyorlar. İşte insanı hayretler içinde bırakan bu görüntüler, karıncalar âleminde nasıl bir düzenin var olduğunu gösteriyor ve bu düzeni onlara bahşeden bir Varlık’ın da varlığını bir yerde ispatlıyor. Yakıt, *age.*, s. 122.

Bunun dışında O'nu hatırlatmak için seçilen kelimeler hem Zâtını niteleyen kavramlara uygun düşmeli, hem de saygı unsurlarını taşımalıdır. Bu şartların gerçekleşebilmesi için isimlerin Kur'ân-ı Kerim ayetlerinden seçilmelidir.⁷¹

Bir başka örnek:

1968 yılında İslâmiyeti seçmiş Kaliforniyalı **Jim Clinging**, kendisini tesir altında bırakan bir hâtırasını şöyle nakleder:

“Liseyi bitirdikten sonra eczacılık eğitimi almaya başladım. Kimya dersleri bilhassa dikkatimi çekiyordu. Teknolojinin ancak 1500 derece ısıda üretebildiği amonyak, insan vücudu tarafından 37 derecelik vücut ısısında meydana getiriliyordu. İlim bunu açıklayamıyordu. Tahsilim sırasında böyle misallerle çok karşılaştım. O hâlde, bu hiç aksamayan düzenin mutlaka bir kurucusu vardı. Allah'ın varlığını içimde hissediyordum...” (A. Arı - Y. Karabulut, *Neden Müslüman Oldum*, s. 143)

- ⁷¹ **Esmâ-ül-Hüsna/Allah'ın en güzel isimleri:** Allah Teâlâ, varlığının başlangıcı olmadığı gibi (Evvel) sonu da olmayandır (Âhir, Bâkî, Vâris). Varlığını ve birliğini gösteren birçok delilin bulunması açısından aşikâr (Zâhir), zâtının görülmesi ve mâhiyetinin bilinmesi açısından gizlidir (Bâtın). Bölünüp parçalara ayrılmaması ve benzerinin bulunmaması anlamında tektir (Vâhid). Allah, arzu ve ihtiyaçları sebebiyle herkesin yöneldiği yüceler yücesi bir müstağnî (Samed); her eksiklikten münezze (Kuddûs); azamet sahibi (Celîl); izzet, şeref ve hükümlanlık bakımından en yüce, aşkın (Alî, Mûteâlî); zâtının ve sıfatlarının mâhiyeti anlaşılamayacak kadar uludur (Azîm, Kebîr). Yine O, azamet ve yüceliğini izhar eden (Mütekebbir); şanlı, şerefli (Mâcid, Mecîd); azamet ve kerem sahibi olandır (Zü'l-celâli ve'l-ikrâm). Ebedî hayatla diri (Hayy); mağlûb olmayan yegâne gâlip (Azîz, Kahhâr); her şeye gücü yeten, kudretli (Kâdir, Muktedir, Kavî, Metîn); iradesini her durumda yürüten veya yaratılmışların halini iyileştiren (Cebbâr); hakkıyla bilen (Alîm); her şeyin iç yüzünden haberdar olan (Habîr); her şeyi gözlemiş olarak bilen (Şehîd); her şeyi tek tek ve bütün ayrıntılarıyla bilen (Muhsî); işiten (Semî); gören (Basîr); bütün emirleri ve işleri hikmetli, yerli yerinde ve sağlam olan (Hakîm); bütün işleri isabetli ve hedefine ulaşıcı, irşad edici (Reşîd); dilediğini dilediği zaman bulan bir müstağnî (Vâcid); iyilik eden, vaadini yerine getiren (Berr); fazilet türlerinin hepsine sahip (Kerîm); övülmeye lâyık (Hamîd); bağışlayan, merhamet eden (Rahmân, Rahîm); şefkatli (Raûf); ilmi ve merhameti her şeyi kuşatan (Vâsî); esenlik ve selâmet veren (Selâm); nurlandıran, nur kaynağıdır (Nûr). Takdirine uygun bir şekilde yaratan (Hâlık), modeli olmaksızın canlıları yaratan (Bâri'), şekil ve özellik veren (Musavvir), eşi

Allah inancını belirleyen ve “selbî sıfatlar” terimiyle de anılan bazı sıfatlar vardır ki bunlar; acizlik, eksiklik ve yaratılmışlık gibi Allah için vasıflandırılması mümkün olmayan sıfatlardır. Bu tür sıfatların Allah’ın zatından uzaklaştırılması (tenzîh, selb) suretiyle O vasıflandırılmış olur. Buna göre tenzihi sıfatlar Allah’ın ne olmadığını anlatan sıfatlardır. Tıpkı İlk Çağ felsefesinin Yeni Eflatunucu filozofu Plotinus’un negatif teolojisinde olduğu gibi Bir kavramına yüklediği negatif manalar bunu ifade etmektedir. Bir’in ne olduğu değil ne olmadığı meselesi gibi.

ve örneği olmayan ve sanatkârane yaratan (Bedî‘), ilkin yaratan (Mübdî‘), tekrar yaratan (Muîd), ölümden sonra diriltlen (Bâis), can veren (Muhyî), öldüren (Mümît), öne alan (Mukaddim), geriye bırakan (Muahhir), toplayıp düzenleyen, kıyamet günü hesap görmek için mahlûkatı bir araya getirendir (Câmi‘). Mülkün sahibi (Mâlikü’l-mülk), görünen ve görünmeyen âlemlerin sahibi (Melik), her şeyin varlığı kendisine bağlı olup kâinatı idare eden (Kayyûm), kâinata hâkim olup onu yöneten (Vâli), kâinatın bütün işlerini gözetip yöneten (Müheymin), koruyup gözetlen ve dengede tutan (Hafız), bedenlerin ve ruhların gıdasını yaratıp veren (Rezzâk, Mukît; ikinci isim “Bilip gücü yeten ve koruyan” anlamına da gelir), rızkı genişleten veya ruhları bedenlerine yayan (Bâsit), rızkı tutan, daraltan veya canlıların ruhunu alan (Kâbid), zengin kılan, tatmin eden (Muğnî), dilemediği şeyin gerçekleşmesine müsaade etmeyen veya kötü şeylere engel olan (Mâni‘), zarar veren (Dârr), fayda verendir (Nâfi‘). Mutlak adalet sahibi, aşırılığa meyletmeyen (Adl), adâletle hükmeden (Muksıt), son hükmü veren (Hakem), yücelten, izzet ve şeref veren (Râfi‘, Muiz), alçaltan, zillet veren (Hâfid, Müzill), gözetleyip kontrol eden (Rakîb), suçluları cezalandıran (Müntakım), iyilik kapılarını açan veya hakemlik yapan (Fettâh), hiçbir sorumluluğu kalmayacak şekilde günahları silip yok eden (Afüvv), bütün günahları bağışlayan (Ğafûr), dâimâ affeden, tekrarlanan günahları bağışlayan (Ğaffâr), kullarını tevbe etmeye muvaffak kılan ve tövbelerini kabul eden (Tevvâb), merhamet ve lütuf sahibi, yaratılmışların ihtiyacını en ince noktasına kadar bilip sezilmez yollarla karşılayan (Latîf), yol gösteren, murada erdiren (Hâdî), acele ve kızgınlıkla muamele etmeyen (Halîm), dileklere karşılık veren (Mücîb), kullarına yeten veya onları hesaba çeken (Hasîb), karşılık beklemeden bol bol veren (Vehhâb), güven veren, vaadine güvenilen (Mü‘min), az iyiliğe çok mükâfat veren (Şekûr), çok sabırlı (Sabûr), güvenilir dayanan (Vekil), yardımcı ve dost (Velî), çok seven ve çok sevilendir (Vedûd).

Bu sıfatlardan **Vücûd** “yokluğunun düşünülmemesi”, **Kıdem** “varlığının başlangıcı olmaması”, **Bekâ** “varlığının sonu olmaması”, **Muhâlefetün li'l-havâdis** “yaratılmışlara benzememesi”, **Kıyâm bi-nefsihî** “varlığı için başkasına muhtaç olmaması”, **Vahdâniyyet** “şerîki/ortağı bulunmaması” manalarına gelir.⁷²

Neden Allah'ın Bir isimi yok da 99 ismi vardır? diye bir soru akla gelebilir. Bunun cevabını İslâmiyetle sonradan tanışmış ve Müslüman olmuş San Fransisco'da yaşayan **Hüda** isimli bir Fransız'ın sözleriyle cevaplayalım.

“Babam Eskimoların “kar” kelimesini 200 farklı kelime ile ifade ettiklerini, çünkü “kar”ın onların hayatında çok mühim bir yeri olduğunu söyledi (Aynı şekilde Araplar için de “deve” çok mühimdir ve onlar da deveyi 200 küsur farklı kelimeyle ifade ederler). Bir sonraki akşam babam “para” kelimesinin Amerika'da ne kadar mühim olduğunu, farklı kelimeleri sözlükten bularak ortaya koymuştu. Ben de Müslümanların Allah'a ne kadar çok önem verdiklerini söyledim. Çünkü O'nun doksan dokuz farklı ismi vardı.”⁷³

Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın özellikle bazı niteliklerine çok sıklıkla vurgu yapılmıştır. Özellikle Allah'ın Birliği, Yaratıcılığı, Bilmesi, Hükümlanlığı gibi nitelikler ön plandadır.⁷⁴ Şimdi bunlara kısaca değinelim.

2.1.1. Allah Birdir

Kur'ân'ın öngördüğü Allah tasavvurunda bilhassa O'nun her bakımdan bir olması, yani eşi, benzeri ve dengi olmayan her şeyi bilen, her şeye güç yetiren, en güzel ve en yetkin sıfatlara sahip bir

⁷² Kaya, *age.*, s. 188; Yakıt, *age.*, s. 138.

⁷³ Arı, A., Karabulut, Y., *Neden Müslüman Oldum*, (İhtida Öyküleri) Ankara 2007, s. 174-175; Kaya, *age.*, s. 194.

⁷⁴ Adıgüzel, Nuri, *İslâm Felsefesinin Sorunsalları*, Ankara 2005, s. 80 vd.

ilah olması öne çıkmaktadır. Politeist toplulukların antropomorfist bir anlayışla oluşturdıkları birbirleriyle insan gibi savaşılan, insan gibi öfkelenen, haksızlık yapan, hırsızlık yapan, âşık olan vs. tanrılar yerine insanlarla ve bütün yaratıklarla yakından ilgilenen fakat müteal/aşkın bir Tanrı ikame edilmiştir. O'nun hiçbir bakımdan eksikliği düşünülemez. Mantıksal olarak bu mümkün değildir. Çünkü sistemli bir akıl yürütmeye ulaşılan mantıksal çıkarımlar Tanrı'nın herhangi bir bakımdan eksik olmasını veya yetkin olmasının olumsuzlamaktadır.⁷⁵

Kur'ân da, **Rahman ve Rahim** olmanın, yerde ve göktekilerin hepsinin mülkiyetini elinde bulundurmanın, görünen-görünmeyen, geçmiş-gelecek her şeyi bilmenin ve hepsinde hükümlan olmanın vb. yalnızca Allah'a mahsus olduğunu ve bu niteliklerde başka bir Tanrı'nın bulunmadığını beyan etmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın birliğinin bu tarzda ortaya konulması, filozofların **bir olanla varolanın özdeşliğini** savunmalarıyla da uygunluk göstermektedir. Fakat Kur'ân'a göre her varolan zatın, zat olması bakımından birliğini, diğer bir ifadeyle her varolanın aynı zamanda bir olmasını Allah'ın varlığı ve birliğiyle karıştırmamak gerekmektedir. Kur'ân'ın insandan istediği ve en fazla vurgu yaptığı husus budur. Allah, bilme, irade etme, görme, işitme, konuşma, yaratma vb. niteliklere sahip olan diğer varlıklarla ölçüştürülmemelidir. Çünkü O bu fiilleri en yetkin bir tarzda yapar ve buna karşılık, diğerlerinin hiçbirisi herhangi bir bakımdan yetkin bir fiil ortaya konulamaz. Bu sebeple onun sahip oldukları hiçbir bakımdan diğerleriyle ölçüştürülemez. O, eşsiz, benzersiz ve denksizdir.⁷⁶

⁷⁵ İlgili ayetler için; Bakara 2/163, 255; Ali İmran 3/18; En'am 6/19, 102; Tevbe 9/31; Hûd 11/14; Ra'd 13/16, 30; Nahl 16/22, 51; İsra 17/42, 43; Tâhâ 20/8, 98; Enbiya 21/22,25; Mü'minûn 23/91,116; Kasas 28/70, 88; Fâtır 35/3; Sâffât 37/1-5; Sâd 38/65, 66; Zümer 39/4-6; Fussilet 41/6; Zuhuruf 43/84; Haşr 59/22-24; Tegâbûn 64/13; İhlas 112/1-4

⁷⁶ Adigüzel, *age.*, s. 80.

2.1.2. Allah Yaratandır

Kur'ân'ın Allah'ın yaratma sıfatıyla ilgili söylediklerine baktığında, “yaratma” (halk) kavramının son derece geniş bir anlamda kullanıldığı ve “bir varlığı örneksiz olarak var etme, yok iken var etme, bulunduğu hâlden başka bir hâle dönüştürme, diriltme, öldürme vb.” gibi fiillerin tamamını ifade ettiği görülmektedir. Bu anlam genişliği, Allah'ın âlemdaki mutlak hâkimiyeti ile de örtüşmektedir. Çünkü Yahudilikte veya Eflatun ve Aristoteles düşüncesinde olduğu gibi, Allah âlemi ilk olarak yaratıp daha sonra dinlenmeye çekilmemiştir. Bu İslâm'ın Allah'ı ile asla bağdaşır bir durum değildir. İslâm'ın Allah'ı, her an her şeyi tekrar yaratmaktadır. Yaratmayı başlatan da yarattıktan sonra yaratıkların varlığını koruyan da o'dur.⁷⁷

2.1.3. Allah Her Şeyi Bilendir

Hiç kuşkusuz her bakımdan bir olan, her şeyin yaratıcısı olan bir varlığın aynı zamanda yaratıklarını en iyi şekilde bilmesi gerekir. Aksi hâlde bilinçsiz yaratmış olur ki bu O'nun yetkinliği ve üstünlüğü ile bağdaşmaz. İnsanî niteliklere büründürülmüş tanrılar gibi o'nun bazı şeylerden habersiz olması mümkün değildir. Çünkü O gizli ve açık, görünen ve görünmeyen, geçmişte, gelecekte, şimdide veya geniş zamanda olan her şeyi bilir. Ayrıca Kur'ân'da “bilme” (ilim) kavramı yalnızca “haberdar olma” veya “vâkıf olma” anlamında değil, aynı zamanda her türlü sanatı ve onları icra etmeyi de bilme anlamında kullanılmaktadır.⁷⁸

2.1.4. Allah Bütün Âlemde Hükümrân Olandır

Kur'ân'ın öngördüğü Allah tasavvurunda, O'nun tüm var olanların sahibi olması, mümkün ve bu mülkteki hükümrânlığın yalnızca o'na ait olması da sık zikredilen hususlar arasındadır. Bu

⁷⁷ A'raf 7/54; Ra'd 13/16; Rum 30/27; Hicr 15/86; Zümer 39/62.

⁷⁸ Bakara 2/29, 33, 231; Ali İmran 3/29; Maide 5/99; En'am 6/3, 59.

hükümlanlığa zaman, mekân, güç veya bir başka bakımdan hiçbir sınır getirilmemiştir. O’nun hükümlanlığı mutlaklıdır.⁷⁹

Kısaca belirtmek gerekirse, Kur’ân Allah’ın hiçbir eksikliği-nin bulunmadığının ve en yetkin varlık olduğunun farkında olun-masını ve buna göre hareket edilmesini istemektedir. O’nun bu isteğini birer mü’min olarak benimsemiş olan İslâm filozofları kendi ortamlarına girmiş olan felsefe aracılığıyla, Tanrı hakkında daha derin tartışmalarla karşı karşıya gelmişlerdir. Bu durumda İslâm filozofları, ilgi alanlarındaki bu konulara kayıtsız kalmayarak Kur’ân’da ortaya konulan Allah tasavvurunun da benzer bir nitelik-te ele alınmasını gerekli görüşmeler ve tanrı kavramını felsefî bir içerikle açıklamaya çalışmışlardır.⁸⁰

2.1.5. Allah-Âlem ilişkisi

Allah kadir-i mutlaklıdır/Mutlak Kudret sahibidir. Her şeyin dönüşü O’na’dır. O, Yaratıcıdır, yaratma sürecini başlatan ve dile-diği gibi yaratan’dır. Başlangıçta gökleri ve yeri yarattı, onları du-man ya da nebülöz hâlindeki bir cevher gibi bir araya getirdi ve daha sonra onları birbirinden ayırdı.

Gökler ve yer, üzerindeki tüm ürünleriyle birlikte bağımsız varlık olarak O’nun tarafından altı günde (altı büyük evrede) yaratılmıştır. Kategorik olarak düşünüldüğünde, ilahi bir gün çok uzun bir süreye, sözelimi bizim hesabımızla bin yıla ya da hatta elli bin yıla denktir.

Kategorik düşünülemediği takdirde, O’nun istekleri bir göz açıp kapayıncaya ya da daha az bir sürede yerine gelir, zira O’nun arzusuna karşı koyacak hiçbir şey yoktur. O bir şeye “Ol” dediğin-de olur. O’nun buyruğu kesindir; kimse onu değiştiremez. O, gece-yi gündüzün üzerine bir örtü gibi örter, gece ve gündüz birbiri ar-dınca gelir. Yarattığı güneş, ay ve yıldızların tümü O’nun kanunla-rıyla ve O’nun emriyle hareket ederler. Göklerde ve yerde bulunan

⁷⁹ Bakara 2/28; Ali İmran 3/47; Maide 5/17; En’am 6/73, 95, 101, 102.

⁸⁰ Adıgüzel, *age.*, s. 80-82

her yaratık O'nun emirlerine gönüllü olarak boyun eğer. Ay da, güneş de kendileri için tayin edilmiş bir dönemde dönüşlerini tamamlar. Bir tohumun çiçekler ve meyveleri olan bir bitki hâline gelmesi uzaydaki galaksiler, gece ve gündüzün birbiri ardınca gelmesi, bunlar ve diğer tüm olaylar her şeyin belli bir ölçü, oran, düzen ve kanun dâhilinde hareket ettiğini gösterir. O, her şeyi yaratan, var eden ve onlara şekil verendir. Gökten yağmuru uygun bir ölçüde yere indiren, toprağın ıslanmasını sağlayan, ölü olan topraktaki hayatı vücuda getiren O'dur ve daha sonra onu (suyu) gidermeye de kadirdir.

Allah âlemlerin Rabbidir ve gaybın da/bilinmeyenlerin ve geleceğin de Rabbi'dir. O'nun gücü her şeye yeter ve göklerin ve yerin tüm güçleri O'na aittir. O, Kerim olan Arş'ın ve Yüce Arş'ın Rabbidir, şafağın Rabbi ve tüm yükselme derecelerinin sahibidir. O arzı uzatır, -tıpkı bir beşik gibi- uygun bir ölçüde gökten su indirir, onu diri kılmak için, meyveleri, tahıl ve bitkileriyle ve bitkileri çiftler çiftler yarattı, her birini öbüründen ayrı olarak ve tüm diğer şeyleri de çiftler hâlinde/erkek ve dişi hâlinde yarattı. O, gök kubbeye düzen ve mükemmeliyet verir ve geceye karanlığını ve kuşluk vaktine aydınlığını verir, yeryüzüne suyu, otlakları ve dağları yaydı; pınarlar, akarsular ve denizler; gemiler ve hayvanlar; inci ve mercan; güneş ve gölge; rüzgâr ve yağmur; gece ve gündüz ve biz insanların bilmediği daha nice şeyler. Ölü bir ülkeye hayat veren ve yaratıklarından birçoğunun susuzluğunu gideren O'dur ve güzel ve gönül açıcı bahçeler içinde ağaçlar bitirmiştir.

Allah dünyayı eğlence olsun diye yaratmadı. O, belirlenmiş bir süreye göre, bir amaca binaen ve bir plana göre yarattı, fakat bunlar biz insanoğlundan gizlenmiştir. Bu dünya amaçsız veya gayesiz değildir; o tamamen bir amaca yöneliktir ve bu evrensel amaç insanoğlu için de geçerlidir. Her insanın bir gayesi vardır ve bu gaye Allah'ın kendisidir.

Gerçekten, yeryüzünde ya da göklerde O'ndan gizli hiçbir şey olamaz, bir zerre miktarınca da olsa. Ne en küçük, ne de en büyük bir şey yoktur ki apaçık bir Kitap'ta bulunmasın. Karada ve denizde

O'nun bilgisi dışında bir yaprak bile düşmez. Her şeyi yaratan Allah, kendi eserini bilmez mi? O hikmet sahibidir. O en ince sırlardan haberdar olandır. Yerin içine gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya çıkanı O bilir. O her konuşulan sözden haberdardır. Kalpten geçen hiçbir sır O'ndan gizli değildir, çünkü O, açık veya gizli her şeyi tam anlamıyla bilir. Kalplerimizdekini açıklasak da, gizlesek de Allah bizi onunla hesaba çekecektir.

2.1.6. Allah-İnsan İlişkisi

Allah insanın ruhunu hiçbir şey değilken yaratmış ve bu tek nefisten insanlığı yaratmıştır. O aynı türde eşini yaratıp ikisinden birçok erkek ve kadınlar üremesini sağladı. Kişisel tarih açısından ve muhtemelen evrim süreci açısından insan belirlenmiş bir vakit için yaratılmıştır. Çamurdan yavaş yavaş gelişen bir varlık olarak, toprağın bazı unsurlarının karışımından, ardından rızıklarla beslenmek suretiyle ve tüm diğer canlı varlıklar gibi hayatla donatılarak, sulu veya cıvık çamur ya da pişmemiş balçık şeklini alarak uygun ölçülerle şekil verilen bir hayat-tohumu, pıhtılaşmış kandan bir nutfе olarak, sonra nutfeyi kan pıhtısına, kan pıhtısını bir çiğnemlik ete çevirdi, bir çiğnemlik eti kemiklere çevirdi, kemiklere et giydirdi ve sonra onu bambaşka bir yaratık yaptı, insanı iki cinsten meydana getirdi, kulak, göz, akıl ve duygu verdi ona, yeryüzünde Allah'ın halifesi olmasını takdir etti, bir gün ölmesi kararlaştırıldı, sonra Kıyamet Günü dirileceği kaderine yazıldı.

Yeniden nasıl yaratılacağını insan bilmez. Bütün insanlık bir ailedir, çünkü tek bir ana-babanın zürriyetinden gelirler.

Gerçekte insan yaratılmışların en üstünüdür; zira Allah onu en yüce bir suretle yaratmıştır. O, Allah'ın ruhundan üflenen soluğu içine çekerek doğar. Hindu, Yunan ve Hristiyan bilgelerine göre de insan Allah'ın suretinde yaratılmıştır. Bu nedenle insanın mükemmelliği Allah'ın boyasına boyanmış olmaktan, ilahi isimlerin en mükemmel gerçekleşimi ve özümlenişi olmasından gelir; zira Allah nurunun mükemmelleşmesinden yani, insanda bu sıfatların (isim) mükemmelleşmesinden başka bir şey istemez. İnsanın tek

gayesi böylece tüm ilahi sıfatları (isimleri), tüm fitrî değerleri ilerleterek kendisinde gerçekleştirmektir. Allah insanlığı kuşatmıştır ve onu yüceltir. O insanın daima yanındadır şahdamarından bile daha yakındır. O, nereye gitse onunladır ve ne yapsa görür. Ne yana dönerse dönsün, Allah orada hazır ve nazırdır; zira o her şeyi kuşatmıştır. Ona dua eden herkesin duasını işitir.⁸¹

2.1.7. Allah İnancının Psiko-Sosyal Temelleri

- (1) Allah inancı, insana yaşadığı hayatın ve içinde bulunduğu varlık alanının anlamını kavramasına ve insan için ne gibi bir değer ifade ettiğini anlamasına imkân sağlar. Böylece imanının huzuruna ve tadına varır.
- (2) Allah inancı her şeyden önce insanın dürüst, faziletli, iyilik ve güzellik öğretileri peşinden koşup yaşadığı hayata bir anlam ve değer katma peşinde olmayı sağlar. Çünkü mutluluğun ve kurtuluşun bu şekilde mümkün olacağının bilincinde olur. İç dünyasıyla, toplumla ve çevresini kuşatan tüm canlı cansız varlıklarla doğru tutarlı ve düzenli bir ilişki geliştirir.

İnkârcının ise kendilerini sorumlu tutan bir varlığın varlığına inanmadıklarından, iyilik ve kötülüğü kendi benlikleri ve menfaatleri açısından değerlendirirler. Böylece dünyada istediklerini yapmaya ve istedikleri gibi yaşamaya hakları olduğunu düşünürler.

- (3) Allah'a iman sayesinde insan, hayatın türlü zorluklarına ve acımasızlığına rağmen neşe ve güzelliklerle dolu olduğunu görür ve hayatın yaşanmaya değer olduğunu bilir. Ölüm, felaketler, hastalıklar ve acılar gibi dünyada başa gelebilecek bu tür istenmeyen olayların ardında, bir şefkat ve merhamet elinin işlediğini düşünerek acı ve ıstıraplar içinde boğulmaz. Başına gelen felaketlere çözüm ararken Allah'ın hoşnut olmayacağı çarelere başvuramaz. Allah'ın bütün duaları

⁸¹ Şerif, M.M., Kur'an'ın Felsefi Öğretileri, çev.: M. Armağan, *İslâm Düşüncesi Tarihi* I-IV içinde İstanbul 1990, C. I., s. 164-173.

işittiğini ve kabul ettiğini bilir; her zaman Allah'a sığınır ve ona güvenir. Kainatta hiçbir şeyin başıboş olmadığını düşünerek, belalara sabır gösterir. Yine Allah'ın hiç kimseye altından kalkamayacağı bir yük yüklemeyeceğini, mutlaka başa gelenlerin bir imtihana tabi tutulduğunu düşünür. Başa gelenlere sabredildiği takdirde bunun maddi manevi karşılığının büyük olacağını bilir. Bu düşünce kendisini güçlü kılar.

- (4) Allah inancına sahip biri, kainata Yüce Yaratıcının eseri olarak bakar; kendisini de harika bir sanat eseri olarak görür. Bütün bunları birer mucize olan sanat eserlerini incelemekle ve varlığa hikmet ve ibret gözüyle bakmakla görevli biri olarak hisseder.
- (5) Allah inancına sahip kişi, kainata baktığında eşsiz bir nizam ve düzenin varlığını sezer. Gökyüzünün gezegenlerin yıldızların rastgele, gelişigüzel ve kendiliğinden değil, ilmi ve kudreti sonsuz Yüce bir varlığın kontrolünde ve kurduğu nizam ve düzen ile hareket ettiğini düşünür ve bu düşüncesinden sevgi coşku ve hikmet parıltıları doğar.
- (6) Allah inancına sahip biri yaratılış gayesini, nereden geldiğini ve nereye gideceğini bilir ve kendini güvende hisseder. Bu yüzden ölümü yokluk olarak görmez. Geçici alemden ebedi alem olan ahiret alemine bir yolculuk olarak görür.⁸²

2.2. Melek İnancı ve Felsefesi

Yaratılmış varlıklar içerisinde insanın görebildiği varlıklar olduğu gibi göremediği varlıklar da mevcuttur. Günlük hayatımızda tesirini gördüğümüz hâlde kendisini göremediğimiz varlıkları bilmeyen yoktur. Elektrik bunlardan biridir. İşte ilâhî kitapların ve peygamberlerin haber verdiği melekler ve cinler de insanlar tarafın görülemeyen varlıklardır.

- Melekler, Allah tarafından insandan önce yaratılmış.

⁸² Öztürk, Yener, *Yeni Bir Yorumla İslâm İnanç Esasları*, İstanbul 2003, s. 67-70.

- Erkeklik ve dişilikleri olmayan.
- Allah’a itaatten ayrılmayan.
- Şeffaf ve nurani varlıklardır.
- Melekler Allah’a hiç isyan etmez.
- Ne emrederse aynen yerine getirirler.
- Yeme, içme, uyuma, yorulma, bıkma gibi insani hallerden uzaktırlar.
- Hayvani arzuları ve nefsani istekleri yoktur.
- Şehvet hissine sahip değildirler.
- Hata ve günah işlemezler.
- Son derece güçlü, kuvvetli olup süratli hareket edebilmektedirler.
- Allah’ın emir ve izniyle değişik şekillere girebilirler. Onlar Allah’ın öğrettiği hususları, öğrettiği kadarıyla bilebilirler.

Yaratılmış varlıklar düzleminde melekler, pek çok **görevle** görevlendirilmişlerdir. Bu görevler, Kur’ân-ı Kerim ayetlerinde ve Hz. Peygamber’in sözlerinde anlatılmaktadır.⁸³ Meleklerin bir kısmı sadece Allah’ı tesbih ve O’na hamd etmekle meşgul olur; bir kısmı da Hz. Peygamber’e okunan duaları/selavâtı ona ulaştırmakla vazifelidir. Ayrıca “**Mukarrabûn**” denilen ve Allah’a yakın

⁸³ Bu görevleri arasında: Allah’tan gelen **vahyi** peygamberlere indirmek, peygamberleri ve mü’minleri **desteklemek**, hakkı ve hayrı ilham etmek suretiyle insanlara manen **güç vermek**, mü’minlere **dua ve istiğfarda bulunmak**, onlara **şefa’at** etmek, ilâhî **cezaları infaz** etmek, **cehennem işleri** ve ehliyle ilgilenmek, **cennet işleri** ve ehliyle ilgilenmek, **Arş’ı taşımak**, insanların söz ve amellerini **kaydetmek**, kabirde **hesaba çekmek**, eceli gelenlerin **ruhlarını almak**, tabiat olaylarını Allah’ın iradesine uygun olarak **idare etmek**, Allah’a ibadet ve O’nu **tesbih** etmek, **zikir** meclislerinde hazır bulunmak, ilim ehlini tebrik edip onlara karşı **tevazu** göstermek, Kur’ân okunurken semadan inerek onu **dinlemek**, namaz kılanlarla beraber “**âmin**” demek, temiz kimseler ölürken onları **selâmlamak ve müjdelemek** gibi görevleri bulunmaktadır.

bulunan son derece şerefli melekler vardır. Bunun dışında dört büyük melek vardır. Onların vazifeleri de şöyledir:

1. Cebrâîl (a.s.): Allah ile peygamberleri arasında elçilik yapar.
2. Mîkâîl (a.s.): Tabiat olaylarını, Tüm kâinattaki fiziki olayları idare eder.
3. İsrâfîl (a.s.): Allah emrettiği zaman nasıl olduğu insanlar tarafından bilinemeyen “Sur” denilen bir aleti üfürür. Bu üfürüşle çıkarılan sesin etkisinden olacak ki birinci üfürüşte kıyamet kopar, ikinci üfürüşte ise bütün ölümler, yeniden dirilitilir. İsrâfîl meleği bu görev ile görevlidir.
4. Azrâîl (a.s.): Canlıların ruhunu almakla görevlidir.

2.2.1. Allah’ın Melekleri Yaratmasındaki Hikmet

Bilindiği gibi Allah’ın her şeye gücü yeter. Herhangi bir şeyi yaratırken veya yok ederken meleklerin vasıta olmasına ihtiyacı yoktur. Zira melekleri yaratan ve onlara o gücü veren de Allah’tır. **O hâlde meleklerle bu görevlerin verilmesinde ne gibi hikmetler olabilir. Bunun sebebi nedir?**

İnsan madde ve ruhtan meydana gelmiş bir varlıktır. Buna karşılık Allah, ruhun da ötesinde ve üstünde müteâil/aşkın bir varlıktır, gözle görülemez ve her türlü maddî algılamamanın ötesindedir. Allah, zatının takdir buyurduğu bir hikmetle **melek** adı verilen bir varlık yaratarak, (1) gerek insanla iletişim kurarken gerekse kâinatın düzeninde/düzenlenmesinde/çekip çevrilmesinde onları vazifelendirmiştir. Diğer taraftan, Yaratıcı’nın varlığını gösteren en açık delil, kâinattaki düzen, nizam ve âhenktir. Bu da illiyet (felsefede sebeplilik ilkesi) kanunundan başka bir şey değildir. Birbirine sebep bağıyla bağlanmamış bireysel âlet ve cihazlara bakan birinin, bütün bunların tek bir mucit tarafından icat edildiğini tasdik etmesi mümkün olmaz. Eşyanın sebep sonuç ilişkisiyle uyumlu/âhenkli bir şekilde birbirine bağlanması, onlar üzerinde bir tasarruf sahibinin varlığını daha çabuk ortaya koyar. Eğer Allah, insanı ve diğer varlıkları, hiçbir sebebe muhtaç olmayacak şekilde yaratsaydı -ki buna gücü yeter- insan, düzen ve

ahengin anlamını idrak edemezdi. Böylece Allah'ın varlığını gösteren en açık delillerden biri kaybolup giderdi. Hâlbuki insanlar, sebep ve vasıtaların yürürlükte olduğu bir sisteme alışmıştır. Öyle ki, belli ön şartlar ve vasıtalar olmadan herhangi bir olayın meydana geleceğine ihtimal vermeyecek hâle gelmiştir. Bunun için Allah, (2) insanın dünyadaki bütün tasarruflarını ve amellerini murâkabe/görüp gözetleme ettiğini haber vermiş, kurduğu murâkabe sisteminin insanın sağ ve sol taraflarında duran, bütün hareketlerini görüp yazan **iki melek/kiramen kâtibin** vasıtasıyla gerçekleştiğini beyan etmiştir.

Yine Kıyâmet günü (3) iyilikleri kötülüklerinden fazla olanların kurtulacağını haber vermiş, bu hakikati amellerin tartıldığı bir terazi ile izah etmiştir. Cehennemden haber vermiş, onun işlerini idare eden ve orada kâfirlere işkence eden zebânîler bulunduğunu açıklamıştır. Demek ki Allah, kendi kudret ve hâkimiyetini kullarına, onların muhayyile ve düşüncelerinin alışık olduğu şekilde göstermek istemiştir. Böylece Allah insanlara, her şeyi (4) usulüne göre uygun bir vâsıta ve âletle yapmanın gereğini de göstermektedir.

Bütün canlıların rızkını veren O'dur, ancak hepsinin rızkını bir sebep ve vâsıtaya dayalı olarak verir. Böylece kendisinden bir isteği olanların sebepleri ve vâsıtaları göz önünde tutarak ve gerekli tedbirleri alarak dua ve tevekkül etmeleri gerektiğini anlatır.

Meleklerin yaratılmasındaki hikmetlerden biri de (5) şer kuvvetler karşısında insanları desteklemek, onları mânen ve ruhen güçlendirmek, yalnızlıktan kurtarmaktır. Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: *"Her bir insanı önünden ve ardından takip eden melekler vardır. Allah'ın emriyle onu korurlar..."* (Ra'd 13/11)

Meleklerin bir kısmı (6) dâimâ Allah'ı tesbih, tenzih, takdis edip ona hamd eder. Bir kısmı da mü'minlerin affedilmesi ve derecelerinin yükselmesi için Allah'a dua eder.

Melekler yanında **cinler ve şeytanlar** da gözle görülmeyen ancak Allah tarafından Kur'ân-ı Kerim'de haber verilen varlıklar bulunmaktadır.

2.2.1.1. Cin

“Cin” kelimesinin kelime anlamı; “örtmek, örtünmek, gizli kalmak” manalarına gelen **cenn** kökünden türemiştir. Cinlere bu isim, maddeleri örtülü ve gizli olduğu, insanlar tarafından görülmedikleri için verilmiştir. Cinler, “duyularla idrak edilemeyen, insanlar gibi şuur ve iradeye sahip bulunan, ilâhî emirlere uymakla sorumlu tutulan ve mü’min ile kâfir gruplarından oluşan varlık türü” anlamına gelir.

Kur’ân, daha önceki milletlerde mevcut olan yanlış cin inancını düzeltmiş ve doğru sınırlarını çizmiştir. İslâm öncesinde Araplar cinleri, melek ve şeytanları da içine alan ve yarı ilâh özelliklilerine sahip varlıklar olarak kabul etmekte, kötülüklerinden uzaklaşmak için onlara kurban kesip tapınmaktaydılar. Diğer milletlerde de benzer **yanlış inançlar mevcuttu**. Kur’ân bu düşüncüyü reddederek onların da insanlar gibi akıl, idrak ve irade sahibi olduklarını, Allah’a karşı sorumlu olup Allah’a kulluk etmek için yaratıldıklarını haber vermiş, Cinlere de peygamber gönderilmiş, bir kısmı iman etmiş, bir kısmı da iman etmemiştir. Yani cinlerin de mü’mini, kâfiri, iyisi ve kötüsü vardır. Dolayısıyla Allah Hz. Muhammed’i bütün cinlere ve insanlara peygamber olarak göndermiştir.

Cinler bazı alanlarda insanlara nisbetle daha üstün bir güce sahiptirler. Mesela kısa sürede uzun mesafeleri kat edebilir, insanlar tarafından görülmedikleri hâlde onlar insanları görürler. İnsanlar gibi doğan, yiyip içen, evlenip çoğalan, ölen ve hatta insanlarla iletişim kurabilen varlıklardır. Kendilerine özgü bir tarzda beslenirler. Bilgi bilim ve teknoloji üretirler hatta bu alanlarda insanlardan daha ilerde olduğu da söylenmektedir.

2.2.1.2. Şeytan

Cin varlığının yanında Kur’ân’da **şeytandan** da haber verilmektedir. Şeytan’ın önceki adı **iblistir**. İblis, hased, kibir ve hırs yüzünden azmış ve isyan ederek sapıklığa düşmüş cinlerdendir. Bir zamanlar kendisine melekler arasında yer verilen ilk ve en büyük

şeytan, sonradan kibre kapılarak Allah'a isyan etmiş ve ilâhî rahmetten kovulmuştur.⁸⁴

Şeytan, Hz. Âdem'den itibaren insanları hak yoldan uzaklaştırmak için elinden geleni yapmaktadır. Cenâb-ı Hak, şeytanın insanoğluna düşman olduğunu birçok vesile ile ifade ederek “*Şeytanın adımlarını takip etmeyin!/Yolundan gitmeyin*” buyurur.⁸⁵ Bilhassa Hz. Âdem (a.s.) ile ilgili hâdiselere vurgu yaparak onun soyuna karşı düşmanlığının kıyamete kadar devam edeceğini bildirir.

Allah Kötülüğü ve Şeytanı Niçin Yaratmıştır?

Allah insanlar gibi cinleri ve şeytanları da kendisine kulluk etmeleri için yaratmıştır. Ancak cinlerin kötülükleri, kibir ve hasetleri sebebiyle insanları saptırmayı kendilerine vazife edinmişlerdir. Bunlara şeytan ismi verilir. Peki, Allah, onların bu kötülük taleplerini niçin engellememiştir?

Bu soruya şöyle cevap verebiliriz:

- (1) Her şeyden önce Allah, sorumlu tuttuğu varlıklara akıl ve irade vermiş ve bunları kullanma hususunda onları hür bırakmıştır. Buna cüz'î irade denir. Allah'a ibadet etmekle sorumlu olan şeytanlar ise birbirlerini ve insanları aldatma yolunu tutmuşlar, Allah da onlara imtihan âleminde olmaları sebebiyle

⁸⁴ Şeytan'ın Allah'a karşı gelmesi olayı Kur'ân-ı Kerim'de şöyle anlatılır: “Meleklerle: «Âdem'e secde edin» demiştik, hemen secde ettiler, ancak İblis diretti, kibirlendi ve kâfirlerden oldu.” (Bakara, 2/34)
“(Allah Teâlâ) «Sana emrettiğim hâlde, secde etmene engel olan şey nedir?» buyurdu. (İblis) «Ben ondan/Adem'den hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan!» dedi.” (A'râf, 7/12) Yine: “«Ben, hiç çamurdan yarattığın bir kişiye secde mi ederim! Şu benden üstün kıldığın şeye de bir bak! Yemin ederim ki, eğer beni kıyamete kadar yaşatırsan, pek azı müstesna, onun neslini kendime bağlayıp kumandam altına alacağım!» dedi. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: «Git! Onlardan kim sana uyarsa, iyi bilin ki hepinizin cezası, yaptıklarınızın tam karşılığı olarak cehennemdir.»” (İsrâ, 17/61-63)

⁸⁵ Bakara, 2/168, 208; En'âm, 6/142; A'râf, 7/ 22; Yûsuf, 5; İsrâ, 17/53; Tâhâ, 20/117; Fâtır, 35/6; Yâsîn, 36/60; Zuhuruf, 43/62.

belli bir süre/mühlet vermiştir. Aynı şekilde insanların kötülüne de yaptıkları yanlış hareketler hususunda mühlet verilmektedir. Allah'ın kullarına akıl, irade, hürriyet bahşederek şeytan ve nefisle imtihan etmesi onlara ne derece kıymet verdiğini de göstermektedir. Yoksa Allah, bütün canlıları istediği yola yönlendirebilir, onları iradesiz varlıklar hâlinde yaratabilirdi.

- (2) Ancak böyle yapmadı, büyük bir özenle yarattığı insan ve cinlerin irade ve hürriyetlerine değer verdi, onları muhatap kabul etti. İnsan aklını ve iradesini kullanarak doğru yolda yürürse, bunun bir değeri olabilir, sorumlu olmak bir mana kazanır.
- (3) Asıl fazilet ve meziyet, kötülük yapma imkân ve sebepleri varken iyilik yapmaktır. Aksi hâlde iyilik yapmanın o kadar değeri olmaz. Kötülük yapmak imkânı ve arzusu varken, akli ve iradeyi kullanarak ve sürekli bir gayret içinde bulunarak iyilik yapmak, insanı meleklerden üstün kılan bir fazilettir. Bundan dolayıdır ki peygamberler ve onlara yakın olan veliler, büyük ve şerefli insanlar olmuşlardır.
- (4) İlk Çağ filozoflarından Platon'un, Orta Çağ Hristiyan filozoflarının, İslâm filozoflarının ve Aydınlanma dönemi sonrası Batılı filozofların kötülük ve teodise sorununu ele alırken değindikleri gibi, Yaratılıştaki aslolan iyiliktir. Hayır ve güzellikler aslî/kalıcı bir gayedir ve arzulanan bir durumdur.
- (5) Şer ve çirkinlikler ise arızî/geçici olup, hayrın ve güzelliklerin anlaşılmasına bir vesile hükmündedir. Özel haller itibariyle zararlı bile olsalar, genel haller açısından faydalıdır.
- (6) Diğer taraftan, kötülüğün yaratılması kötülük değildir; o yanlış işlemek kötülüktür.
- (7) Bazen Allah'ın hayır olarak yarattığı şeyleri de biz hakkımızda şerre çeviririz. Mesela, ateşin yaratılması şer değildir, ancak ona dokunmak şerdir. İnsan ateşi muhafaza altına alırsa ondan faydalanır; aksi hâlde zarar görür ve zarar verir.⁸⁶

⁸⁶ Kaya, *age.*, s. 195; Yakıt, *age.*, s. 158.

2.3. Kitap İnancı ve Felsefesi

Allah'ın peygamber göndermesi kitap indirmesiyle tamamlanır. İnsan Allah'ın varlığını idrak etmekte aciz bir varlıktır. Allah insanlara sıfatlarını ve bu sıfatlarının kâinattaki yansımalarını tanıtmak ister. Allah kendisini insanlara tanıtmak için iki tür sıfat kullanır. Birincisi Yaratma ve Kudret sıfatları ile kâinatta varlığından haberdar ederken, ikincisi Kelam sıfatı ile de peygamberlerine indirdiği kitaplarla doğrudan kendi varlığından haberdar etmektedir.

Allah peygamberlerine; inanç, ibadet, ahlâk, dünya ve ahiretle alâkalı bilgiler ve hükümler ihtiva eden metinler vahyetmiştir.

İnsanlar arasındaki münasebetlerin sıhhatli bir zemine oturabilmesi için, hak yolu gösteren ve her şeyi bilen Allah'ın gönderdiği kitaplara ihtiyaç olduğu aşikârdır. Zira peygamberlerin vefatından sonra da insanların hak ile bâtılı, doğru ile yanlış, iyi ile kötüyü öğrenmek için müracaat edebilecekleri ilâhî kaynakların bulunması zaruridir. Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

“İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberleri gönderdi. İnsanlar arasında, anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermeleri için, onlarla beraber hak yolu gösteren kitapları da gönderdi. Ancak kendilerine kitap verilenler, apaçık deliller geldikten sonra, aralarındaki kıskançlık ve ihtiras sebebiyle dinde ihtilâfa düştüler. Bunun üzerine Allah, onların ihtilafa düştükleri hakikati iman edenlere kendi izniyle gösterdi. Allah dilediğini doğru yola iletir.” (Bakara, 2/213)

Bu itibarla ihtiva ettikleri ayetler arasında ayırım yapmadan önceki peygamberlere gönderilen sahifelere ve kitaplara iman etmek icap eder.

2.3.1. Önceki Kitaplar ve Kadim İnançlarda Hak Din Kalıntıları

Allah bazı peygamberlere kitap yerine sahifeler vermiştir. Bunlar Hz. Âdem'e on, Hz. Şit'e elli, Hz. İdris'e otuz, Hz. İbra-

him’e on ve Hz. Musa’ya Tevrat’tan evvel on sahife verildiği haber verilir. Suhuf’lardan bize kadar ulaşan olmamıştır. Ancak Kur’ân-ı Kerim’deki bazı bilgi ve esasların Suhuf’larda da zikredildiği haber verilmektedir. Yeryüzüne 124 bin peygamberin gönderilmesi, peygamberlerin sadece Mısır, Mezopotamya ve Ortadoğu havzasına gönderilmediği daha pek çok topluluğa da peygamber gönderildiği mantıki sonucunu doğurmaktadır. Kitap olarak Hz. Musa’ya **Tevrat**, Hz. Dâvud’a **Zebûr**, Hz. İsa’ya **İncil** ve Hz. Muhammed’e **Kur’ân-ı Kerîm** indirilmiştir.

Hz. Adem’den Hz. Peygamber’e kadar gelen peygamberlere Allah tarafından vahyedilenler hep Hak Din zincirin bir halkasıdır. Ancak ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem’e verilen sahifelerle Tevrat, İncil ve Kur’ân öz itibariyle birbirinden farklı değildir. Allah, içinde hidayet ve nur bulunan Tevrat’ı indirmiş, Meryem oğlu İsa (a.s.) Tevrat’ı tasdik ederek gelmiş, ayrıca bir nur, yol gösterici ve muttakilere öğüt olarak İncil’i getirmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v) de kendinden evvelkileri tasdik eden Kur’ân’ı tebliğ etmiştir.

Kur’ân-ı Kerim, başlangıçtan kendi zamanına kadar geçen süre zarfındaki vahye ait geleneğin bütününe mirasçı olmuş bir kitaptır.

Şimdi Hz. Peygamber’e indirilen Kur’ân-ı Kerim’den önceki kitapların tarihçeleri ve hükümlerinin ortadan kaldırılış süreçleri hakkında bilgi verelim.

2.3.1.1. Tevrat

Kur’ân-ı Kerîm’in 16 yerinde Tevrat kelimesi geçer. Tevrat ve İncil’in Hz. İbrahim’den sonra indirildiği, Tevrat’ta da hidayet ve nur bulunduğu ifade edilir.

Günümüzde ise “**Ahd-i Atîk: Eski Ahit**” ismiyle Tevrat’ın üç nüshası meşhur olmuştur. Bunlar;

- Yahudiler ve Protestanlarca kabul edilen **İbranice** nüsha,

- Roma ve Doğu Hristiyan kiliselerince kabul edilen **Yunanca** nüsha ve
- Sâmirîlerce kabul edilen **Sâmirîce** nüshadır.

Bu nüshalar birbirleriyle mukayese edildiğinde aralarında konu, ifade ve yazı birliğinin olmadığı görülür. Yahudilerin pek çoğunun baskı ve esaret altında geçen uzun ve karışık tarihleri boyunca bu nüshaların değişikliklere uğradığı anlaşılmaktadır.

Ahd-i Atîk, Yahudi ve Hristiyanlarca müştereken kabul edilen otuz dokuz kitaptan meydana gelmektedir. Ahd-i Atîk'i teşkil eden kitaplar, tarihin belli bir döneminde ve aynı anda yazıya aktarılmamıştır; uzun tarihî seyir içinde çeşitli zamanlarda ortaya çıkan bu eserler, uzun süre şifahî olarak/dilden dile nakledilmiş, asırlar sonra, bugün nispet edildikleri şahısların dışındaki kişiler tarafından kaleme alınmışlardır.⁸⁷ Şifahî geleneğin yazıya aktarılması milâttan önce 10. yüzyılda başlamış, milâttan sonra 1. yüzyılda sona ermiştir. Bugün elde bulunan en eski ve Yahudilerce muteber/kabul gören metin nüshası 820-850'lerde istinsah edilendir ki sadece Tevrat'ı ihtiva etmektedir. Ahd-i Atîk'in en eski tam nüshası ise X. asrın ilk yıllarında istinsah edilen/kopyalanan Halep kodeksidir/nüshasıdır. Ahd-i Atîk'in İbrânîce nüshası ile Grekçe tercümesi arasındaki farklar, Grekçe tercümenin yapıldığı dönemde (m.ö. III. asır) Ahd-i Atîk'in birden çok nüshasının bulunduğunu düşündürmektedir. Yunanca, Latince, Ârâmîce ve Süryânîce'ye yapılan ilk tercümele de, Yahudilerce muteber kabul edilen metnin tarihini ve uğradığı değişiklikleri vermesi açısından önemlidir.

⁸⁷ Birinci ve İkinci Krallar bölümleri Hz. Davud'un vefatından Bâbil esaretine kadar geçen devrin olaylarını, Hz. Süleyman ile İsrail ve Yahudi krallarının tarihini anlatır. Kitapta anlatılan olaylar yaklaşık 400 yıllık bir süreyi kapsar. Bir kişinin bu bölümlerde anlatılan olayları yazabilmesi için 400 yıldan fazla yaşaması gerekir. Ayrıca kitabın yazarları değişik eserlerden faydalanmışlardır. Yunanca'ya tercümesinden sonra da bazı ilâveler için Bkz. *Introduction à la Bible*, II, 320; Harman, Ö. Faruk, "Ahd-i Atik" mad., *DİA*, I, 497

Prof. Dr. M. Hamidullah şöyle der:

“Hz. Musa’nın Tevrat’ı, sınırlı sayıda nüshalarda saklanmaktaydı. Babil Hükümdarı Buhtunassar, Filistin’i işgal ettiği zaman bütün Tevrat nüshalarını yaktı. Rivayete göre bu olaydan yüz sene sonra Azra Peygamber, Tevrat’ı kendi ezberinden yazmıştı. Daha sonra Romalılar Filistin’i işgal edip Tevrat’ın bütün nüshalarını bir daha yaktılar. Fakat insanlar, kendi hâfizalarına güvenebildikleri kadar güvenerek Tevrat’ı tekrar yazdılar.”⁸⁸

Daniel kitabı mevcut hâliyle, Bâbil esareti dönemine ait bir peygamberin eseri olarak görülürse de eserde tarihî gerçeklerle bağdaşmayan hususlar da vardır. Mesela daha ilk cümlede, *“Yehuda Kralı Yehoyakim’in krallığının üçüncü yılında, Bâbil Kralı Nebukadnetsar, Yeruşalim’e geldi ve onu kuşattı”* denilmektedir ki Yehoyakim’in krallığının üçüncü yılında (m.ö. 606) Kudüs’ün işgali söz konusu değildir.

Tekvin, 6:19-20 ve 7:8-9’da Allah’ın Hz. Nûh’a, her çeşit hayvandan ve kuşlardan erkek ve dişi olarak ikişer tane almasını emrettiği yazılı iken Tekvin, 7:2-3’de yedişer tane almasını emrettiği ifade edilmektedir. Bunlardan birinin yanlış olduğu açıktır.⁸⁹

2.3.1.2. Zebûr

Allah tarafından Hz. Dâvud (a.s.)’a gönderilmiştir. Allah Zebur hakkında Kur’ân-ı Kerim’de şöyle haber verir.

“Andolsun, Zikir’den (Tevrat’tan) sonra Zebur’da da yazmışsındır ki, yeryüzüne ancak sâlih kullarım mirasçı olurlar.” (Enbiyâ 21/105. Krş. Buhârî, Teyemmüm, 6)

Zebûr bugün Mezmurlar (Mezâmîr) diye Eski Ahit’in içinde yer alır. Mezmurların bugünkü İbrânîce metinleri çoğunlukla eksik

⁸⁸ Hamidullah, M., “Hz. Peygamber Zamanında Hadisin Tedvini”, trc. Nafiz Danışman, *AÜİFD. C. IV*, sayı: 3, 1955, s. 6.

⁸⁹ Yakıt, *age.*, s. 171; Kaya, *age.*, s. 209

ve hatalıdır. Metinler üzerinde sık sık düzeltmeler ve yorumlar yapılmıştır. Diğer taraftan ibadetlerde kullanılmaları sebebiyle birçok defa istinsah edilmiş/nüshaları çoğaltılmış ve bu çalışmalar çeşitli hataların meydana gelmesine sebep olmuştur.

Ahd-i Atîk'te verilen bilgilerin tarihî gerçeklere uygunluğunu tespit etmek için Batı dünyasında XVI. asırdan itibaren tenkit faaliyetlerine başlanmıştır. Neticede Tevrat'ın farklı dönemlerde farklı yazarlar tarafından kaleme alındığı, düzeltme, değiştirme ve ilâveler yapıldığı, bu hâliyle **derleme bir kitap olduğu**, tarihî ve bilimsel verilerle ortaya konmuştur. Ahd-i Atîk'i teşkil eden diğer kitapların da nispet edildikleri şahıslar tarafından kaleme alınmadığı, daha sonraki dönemlerde farklı kişilerce yazılıp çeşitli düzeltme ve ilâveler yapıldığı, metne müdahalelerde bulunulduğu, bu kitapların çoğaltılması esnasında bilerek veya bilmeyerek pekçok değişiklik yapıldığı ortaya çıkarılmıştır.⁹⁰

Cenâb-ı Hak, Kur'ân'ın Allah tarafından gönderildiğini inkâr ederken bütün vahiyleri silip atan kimselere cevap olarak şöyle buyurur:

“Allah'ı gereği gibi tanıyamadılar. Çünkü 'Allah hiçbir beşere bir şey indirmedir' dediler. De ki: 'Öyle ise Musa'nın insanlara bir nûr ve hidayet olarak getirdiği Kitab'ı (Tevrat'ı) kim indirdi? Siz onu parça parça kâğıtlara yazıp (istediğinizi)

⁹⁰ Ahd-i Atîk'le ilgili gerek metin tetkik ve tenkidi faaliyetleri, gerekse arkeolojik çalışmalar sonunda, bazen mevcut bilgileri doğrulayan, çok defa da yalanlayan neticeler elde edilmiştir. Mevcut şekliyle bu yazıların kutsallığına inananlar bile kutsal metin yazarlarının rolünü, üslup, kullanılan kelimeler ve çerçeveyi tamamlayan bilgilerde yazarların tasarrufunu kabul etmektedirler. Dolayısıyla yazarın bilgi seviyesi, ulaşabildiği ve derleyebildiği rivayet ve telakkiler metnin muhtevasına tesir etmektedir. İçinde bulundukları toplum ve dönemin şartlarıyla sınırlı olan bu yazarlar, genelleme ve sembolizm yerine, ilâhî muhtevayı, ayrıntılı zaman ve mekân boyutlarıyla süsleyince ortaya birçok hata çıkmıştır. Kitapların tedvininde sonraki dönemlere ait ilâve ve değişiklikler, çok defa birbirine zıt hükümlerin veya bilgilerin aynı metin içinde yer almasına sebep olmuştur. Bazı şahıs ve hâdiselerle alakalı tekrar ve çelişkili bilgiler ise farklı yazarların mevcudiyetini ortaya koymaktadır.

açıklıyor, çoğunu da gizliyorsunuz. Sizin de atalarınızın da bilemediği şeyler (Kur’ân’da) size öğretilmiştir.’ (Resûlüm) sen ‘Allah’ de, sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oynayadursunlar!” (En’am 6/91).⁹¹

2.3.1.3. İncil/ler

Allah, Tevrat’ın aslını tasdik eden, Kur’ân-ı Kerîm tarafından tasdik edilen ve bir anlamı da “yol gösterici, aydınlatıcı” olan İncil’i Hz. İsa (a.s.)’ya indirmiştir. Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

“(Rasûlüm!) O, sana Kitab’ı hak ve önceki kitapları tasdik edici olarak tedricen/peyderpey indirmiş; daha önce de, insanlara doğru yolu göstermek üzere Tevrat ile İncil’i indirmişti. Furkan’ı da indirdi. Şüphesiz, Allah’ın ayetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah, suçlunun hakkından gelen mutlak güç sahibidir.” (Âl-i İmrân 3/3-4).

Bugün Hristiyanların ellerinde “Ahd-i Cedîd: Yeni Ahit” ismiyle anılan farklı kitaplar bulunmaktadır. En meşhurları **Matta, Markos, Luka ve Yuhanna** isimli zatlara isnat edilenlerdir. Hz. İsa’dan çok sonra yazılan ve birbirine zıt bilgiler ihtiva eden bu kitaplar, milattan sonra 325 senesinde İznik’te toplanan bir konsülde, tedavülde bulunan sayıları binleri geçen pek çok İncil nüshası arasından seçilmiştir.

Hiz. İsa (a.s.) Ârâmîce konuştuğu hâlde, başta İnciller olmak üzere, Ahd-i Cedîd kitaplarının hepsi **Grekçe**’dir. Sadece Matta İncili’nin Ârâmîce olduğu, fakat onun orijinal nüshasının kaybolduğu söylenmektedir. Ahd-i Cedîd’i oluşturan yirmi yedi kitabın metnini ihtiva eden pek çok yazma eser vardır. Hepsi de Grekçe olan bu yazmaların hiçbirisi Ahd-i Cedîd yazarlarına ait değildir. Orijinal nüshalar dayanıksız, kolayca tahrip edilebilen malzeme üzerine yazıldıkları ve şifahî bilgilerin dışındaki metinler ilk Hristiyan cemaatleri tarafından kutsal metin olarak düşünülmediği için

⁹¹ İlgili Kur’ân-ı Kerim ayetleri için bkz.: Bakara 2/75; Nisâ 4/46; Mâide 5/13, 41, 44.

muhafaza edilememiştir. En eskileri papirüs, diğerleri parşömen üzerine yazılmış olan ve Ahd-i Cedîd'in tamamını veya bir kısmını ihtiva eden bu yazmaların sayısı 5000'den fazladır ve her biri diğerlerinden farklıdır. Bu nüshaların en eskileri III. veya IV. asra kadar çıkmaktadır.

Kitâb-ı Mukaddes metninin diğer edebî eserlere göre daha çok çoğaltılmasının ve tercüme edilmesinin sonucu olarak, metnin aktarılması sırasında, çok sayıda farklılık ve değişiklik ortaya çıkmıştır. O kadar ki Grekçe metnin veya eski tercümelerin tamamıyla aynı olan iki nüshası yoktur. Nüshalar arası farklılıkların XVII. asrın sonuna doğru yaklaşık **otuz bin** olduğu tahmin edilmekte idi. Bugün ise bu rakam **iki yüz elli bine** çıkmıştır. Bu kadar varyant arasında asıl metne ulaşmanın mümkün olmadığı açıktır.

İlk Hristiyanlar yazılı metinlerden çok **şifahî geleneğe** ve İsa Mesih'in sözlerine önem verdikleri için başlangıçta yazıya aktarma söz konusu değildi. Hristiyan inancına göre, Hz. İsa ne yazmış ne de yazdırmıştır. O sadece **tebliğ etmiştir**. Havariler ise bunları uzun süre şifahî olarak nakletmişlerdir. Bu sebeple Allah'ın vah-yettiği ve Hz. İsa'nın tebliğde bulunduğu gerçek İncil muhafaza edilememiştir.

Hristiyanların ilk yazıları, havariler dönemine ait olup bize kadar intikal eden yazılı belgeler **Pavlus'un Mektupları**'dır. Pavlus'un Mektupları, bugün muteber sayılan dört İncil'den daha önce yazılmıştır. Bu mektuplar, her şeyden önce bazı kilise ve şahıslara, mahallî problemler ve ihtiyaçlarla ilgili olarak ve Pavlus'un anladığı manadaki Hristiyanlığı tebliğ için yazılmıştır. Efesoslular'a Mektub'un yazarı, Pavlus'un Mektupları'nı toplamış ve mektuplar külliyatına giriş mahiyetinde bu mektubu yazarak onu Pavlus'a nisbet etmiştir.

Hristiyanların da kabul ettiği gibi mevcut İnciller Hz. İsa'nın semaya çekilmesinden çok sonra değişik kimseler tarafından kaleme alınmış ve ilk dönemlerde "**Havariler'in Hâtıratı**" olarak isimlendirilmiştir. Ancak İnciller'i havarilere nispet etmek de doğ-

ru değildir. Her ne kadar kilise, kitapların kutsal kabul edilmesi için havarilere nispet edilme şartını koymuşsa da dört İncil’den sadece ikisinin yazarı, eğer gerçekten bugün kabul edilen şahıslarca yazılmışsa, havaridir. Diğer ikisi (Markos ve Luka) havari değildir. Aynı şekilde bugün mevcut **Ahd-i Cedîd yazmalarından hiçbirisi, kitapların yazarlarına ait orijinal nüsha değildir.**

Kilise bugün “kutsal metinlerin tamamıyla Tanrı tarafından yazdırıldığı” inancını terk ederek bunların **kutsal metin yazarları** eliyle tertip edildiğini kabul etmiştir. Bu sebeple bu metinlerin muhteva, dil, üslûp ve edebî ifade bakımından yazarlarına ait olduğuna da inanmaktadır. Ayrıca Kitâb-ı Mukaddes’in asıl hedefinin iman ve ahlâkla ilgili meseleler olduğuna dikkat çeken kilise, ortaya çıkan çelişkiler ve ilmî neticelere zıt bilgiler karşısında, metin yazarlarının yanılabilceğini de kabul etmiş olmaktadır.

Sonuç olarak, Tanrı’yı insana indirgemek ve insanı tanrılaştırmak suretiyle akıl ve vahye zıt inançlar ihtiva etmesi, Hz. İsa (a.s.) Ârâmîce konuştuğu hâlde mevcut İnciller’le Ahd-i Cedîd’in tamamının Grek dilinde yazılması, Hz. İsa dönemine ait yazma nüshalarının bulunmaması, başlangıçta tek İncil’in varlığından söz edilirken daha sonra bunların çoğalıp Ahd-i Cedîd metinlerinin oluşması gibi hususlar İncil’in Yüce Allah’tan gelen şekliyle zamanımıza ulaşmadığını açıkça ispat etmektedir.⁹²

⁹² İngiliz asıllı mühtedî/İslâm’a girmiş **John**, İnciller üzerine uzun süre araştırma yaptıktan sonra şunları söylüyor:

“Üniversitedeyken Yunanca İnciller’i okumayı öğrenmiştim. Bu benim için bir avantajdı. Çünkü ne zaman elime bir İncil alsam farklı nüshalarla karşılaşırıyordum. Bir şey fark etmiştim: Eski İnciller’e gidildikçe, daha bir saflık, daha bir sadelik söz konusu idi. Günümüze doğru geldikçe bir şeylerin ilâve edilme veya çıkarılma oranı artıyordu. Belli bir süre sonra bu gerçek benim için çok önemli hâle gelecekti...

Hız. İsa’nın öğretileri harikaydı, manevî duyguları okşuyor ve insana güç veriyordu. Ama çarmıha gerilmesi ile alakalı hikâyelere gelince İnciller, bilhassa Luka İncili, metin olarak yetersiz görünüyordu. Mesela Evharistiya âyini (ekmek-şarap âyini) ile ilgili olarak Pavlus’un yazdığı ifadeler İnciller’den daha önce yazılmıştı ve bunlar İnciller’e aynen geçmişti. Yani ifadeler Pavlus’tan alınmıştı.⁹² Aslında İsa’nın ölümü ile

Bunun sonucu olmalı ki bugünkü Mukaddes Kitab'ın muhtevası çok şaşırtıcı ifade ve iddialarla doludur. Allah'a, peygamberlere ve salih insanlara yakışmayacak söz ve olaylar kaydedilmiştir.⁹³ Şüphesiz bunlar büyük bir iftira ve yalandır. Zira Allah ve peygamberleri insanlara hırsızlığı, ahde vefasızlığı, borcunu ödeme-meyi, ihaneti... emretmez. Hiçbir peygamber günah işlemez. Hele putlara tapmak, zina etmek, haksız yere adam öldürmek, kardeşine ve babasına hile yapmak, kıskanmak gibi büyük günahlar onlar için hiç mümkün değildir. Böylesi günahları işleyecek olsalar onlara peygamberlik vazifesi verilmezdi. Günahkâr ve kötü bir insan diğer insanlara nasıl örnek olabilir ki?! İnsanlar onların Allah adına yalan uydurmadıklarından nasıl emin olabilirler ki?! Hâlbuki bütün peygamberler mutlaka emin, sadık, ileri derecede akıllı ve günah-lardan korunmuş olup kendilerine verilen tebliğ vazifesini hakkıyla yerine getirmişlerdir. Bu sıfatlar peygamberlerin olmazsa olmaz vasıflarıdır. Bunlara ters düşen söz ve iddialar ilâhî kitabın gerçek ifadeleri olamazlar.⁹⁴

alakalı olarak onun kendisini insanlık adına feda etmesi anlamında hiçbir şey yoktu. Tüm bunları Pavlus yazmıştı ve bunlar zannımca Luka'nın yazdıkları arasına sokuşturulmuştu.” (A. Arı - Y. Karabulut, *Neden Müslüman Oldum*, s. 18-19)

İrlandalı bir mühtedi de şöyle diyor:

“Hristiyan tarihini araştırmaya başladım, gerçeği bulmak istiyordum. Ayrıntılı araştırmalar neticesinde, Hristiyanlıktaki İsa'nın Yunan mitolojisindeki anlatımlara birçok yönden paralel bir anlatımla sunulduğunu keşfettim. Bu durum mümkündü, çünkü Tevrat tek tanrı üzerine kuruluydu, Yunan mitolojisiyle birleşince böyle bir İsa fikri doğaldı.” (A. Arı - Y. Karabulut, *Neden Müslüman Oldum*, s. 58); Yusuf Şevki Yavuz, *İslâm'da İnanç Esasları*, s. 222-223.

⁹³ Bu tür asılsız yakıştırmalar için bkz.: Yaratılış 9:20-29; 19:30-36; 25:29-34; 27:1-29; 31; 32:24-28; 35:22; 38:12-26; Çıkış 11:1-2; 12:36; 32:1-5, 24, 35; 37:9-12, 14; Amos 7:2-6; Yeremya 15:6; Sayılar 11:4-6, 10-15; II. Samuel 11:2; 12:22; 13; 16:15, 20-23; II. Krallar 11:1-7...

⁹⁴ **İnciller'deki Çelişkiler:**

İnciller'de pek çok farklılık ve çelişik ifadeler vardır. Aynı hâdiseler, farklı İnciller'de hatta aynı İncil'de iki, üç veya daha fazla şekilde ve çelişkilerle dolu olarak anlatılmaktadır. Cenâb-ı Hakk'ın insanlara bu şekilde hakikate

Haç İşareti ve Hz. İsa ile Bağlantısı

Birkaç cümle ile Hristiyanlıktaki Haç işaretinin İncillerle veya Hz. İsa ile bağlantısına da değinmek yerinde olacaktır. Haç işareti veya haç işaretini simgeleyen ve Hristiyanların göğüslerinde taşıdıkları istavrozun kutsallığı nereden kaynaklanmaktadır? Bu işaret Roma İmparatorluğu'nun idam âletlerinden biridir. Kendi itikatlarınca Hz. İsa'yı bu ağaca çivilediler diye ağacı kutsal sayıp mabut sembolü yapmaktadırlar. Bu aynı zamanda şu manaya gelir: İdam edilen birinin idam sehpasının kutsallaştırılması ve onun bir işaret ve sembol diye göğüslerde taşınmasıdır. Bu tavrın manası ne olabilir?

İdam sehpası sevilir ve ona kutsallık atfedilebilir mi?

Hristiyanların göğüslerinde taşıdıkları istavroz şekli ki Hz. İsa'nın çarmıha geriliş sembolünde haçtaki çivi yerlerini ima etmektedir.

Bir din düşünün ki kendilerince bu tür faciaların hatırlanması ibadet olmaktadır. Bu tür bir idam aletinin kendisi kutsallaştırılmaktadır. Bu tür sembollerde veya böylesi faciaların sembolleştirilmelerinde yerleri, gökleri yaratan, kendilerine sayısız nimetlerle veren Tek olan eşi ve benzeri olmayan Allah'a şükür manasını ifade eden daha makul ve mantıklı bir ibadet şekli ve sembolü olması gerekmez mi?⁹⁵

“–Allah'ım, Allah'ım! Niye beni terk ettin?” demiştir ki, bu ifade bir peygamberin söyleyebileceği bir söz olamaz. Çünkü bu bir nevi Allah'a karşı tavır almaktır. (Matta, 27:46; Markos, 15:34)

Yahûdiler, İsa (a.s.)'dan Yûnus Peygamber'in delilini istediklerinde Markos'a göre “Onlara asla delil gösterilmeyeceği” haber verildiği hâlde, Matta'da “Yûnus Peygamber'in delilinin gösterileceği” ifade edilmektedir. (Matta, 12:38-41; Markos, 8:11-12)

(7) Hz. İsa'nın zaman zaman dua ettiği nakledilir. Hristiyanlar onu ilâh kabul ettiklerine göre bir ilâh kime dua etmektedir? Tevrat ve İnciller'deki çelişkiler için bkz. Rahmetullah el-Hindî *İzhârü'l-Hak*, İstanbul 1972, 2005; Kuzgun, Şaban, *Dört İncil -Farklılıkları ve Çelişkileri-*, Ankara 1996.

⁹⁵ Sağman, Ali Rızâ, “Kur'ân-Mahiyeti-Başka Dile Çevrilmesi”, *İslâmiyât* I (1998), sayı 2, s. 122.

2.3.1.4. Barnaba İncili

Günümüzdeki dört İncil haricinde bir de Barnaba İncili vardır. Ancak, kilise bu İncil’i kabul etmek istemez. Hz. İsa’nın havarisi olan Barnaba’nın İncil’i M.S. 325’e kadar İskenderiye kiliselerinde kabul edilmiştir. Milattan sonraki birinci ve ikinci asırlarda, Tevhîd’i desteklemiş bir yazar olan İraneus’un (m.s. 130-200) yaşadığı yıllarda elden ele dolaşmıştır. 325’te meşhur İznik Konsili toplandı. Teslis akîdesi, Pavlus Hristiyanlığı’nın resmi doktrini olarak ilân edildi. Kilisenin resmi İncilleri olarak Matta, Markos, Luka ve Yuhanna İncilleri seçildi. Barnaba İncili de dâhil geri kalan bütün İncillerin okunması ve elde bulundurulması yasaklandı. Bunların tahrip edilmesi emredildi. 366’da Papa olan Damasus’un da (304-384), Barnaba İncili’nin okunmaması için bir karar çıkarttığı kaydedilmektedir. Bu karar 395’te ölen **Kaesaria Piskoposu Gelasus** tarafından da desteklendi. Onun Apokrifal (halktan gizlenmiş) kitaplar listesinde Barnaba İncili de vardı. Papa’nın yasaklanmış kitaplar listesinde Barnaba İncili’nin de yer almış olması, en azından bu kitabın varlığını göstermektedir. Ayrıca Papa’nın, 383’te Barnaba İncili’nin bir kopyasını ele geçirip kendi hususi kütüphanesinde sakladığı da bilinmektedir.

Barnaba İncili’nin İtalyanca nüshasının İngilizce tercümesi ve uzun bir giriş bölümü ile birlikte ilk neşri Lonsdale ve Laura Ragg tarafından yapılmıştır (London 1907). Oxford University Press tarafından 1907’de neşredilen bu kitap esrarengiz bir şekilde piyasa-
dan kaybolmuştur. Bu neşirden iki nüsha British Museum ve Library of the Congress’de bulunmaktaydı. Barnaba İncili üzerinde doktora tezi hazırlayan **L. Cirillo**, Clarendon Press’e yaptığı müracaat sonunda bu baskıya ait nüshaların imha edildiğini öğrendi.

Barnaba İncili’nin ana teması;

(1) Hz. İsa Tanrı’nın oğlu değil bir peygamberdir.

(2) Teslîsi⁹⁶ reddetmektedir.

⁹⁶ Teslis/Üçleme: Hz. İsa’nın Allah’ın oğlu olduğu inancı olan: Baba, Oğul, Kutsal ruh inancının adı.

Bu inanç, İslâm'dan çok önce ilk Hristiyanlar arasında (Mese-la Hz. İsa'nın kardeşi Yakub'un liderliğini yaptığı Mûsevî-Hristiyan cemaatinde) mevcuttu. Buna göre Barnaba İncili, Hz. İsa'nın hakiki mesajını ihtiva etmektedir. Şu da bir gerçektir ki Barnaba'ya nisbet edilen bugünkü İncil, uzun tarihî seyri içerisinde birtakım ilâve ve müdahalelere maruz kalmıştır. Ancak bunlar ana temanın orijinallliğini ve eskiliğini ortadan kaldırmamıştır.

Eski papaz **Purnomo** şöyle diyor:

“Dört İncil’in hâricinde **Barnaba** isimli bir İncil bulunuyor ve maalesef Hristiyan din adamları, kendilerine tabi olanların bu İncil’i öğrenmelerini ve okumalarını yasakladılar. Neden biliyor musunuz? Çünkü bu İncil, Hz. Muhammed’in müjdesini veren, tahri-fatı ve ilâveleri en az olan İncil’dir. Ayrıca bu İncil’in içinde, Kur’ân-ı Kerîm ile uyuşan hakikatler yer alıyor. Barnaba İncili’nde öğrenciler Mesih’e sorarlar:

“–Ey muallim! Senden sonra kim gelir?” Mesih, sevinç ve fe-rahlık içinde şöyle der:

“–Allah’ın rasûlü Muhammed, benden sonra gelecek ve beyaz bulut gibi mü’minleri gölgesinde toplayacaktır.” (Barnaba, İshah, 163)

Yine Barnaba İncili’nde şöyle denmektedir: Aridreâs dedi:

“–Muallim, bize bazı işaretler söyle ki, onu bilelim.” İsa ce-vap verdi:

“–Sizin asrınızda gelmeyecek, fakat sizden birkaç yüzyıl son-ra, kitabımın hükümsüz kılınacağı, o kadar ki, ancak otuz ka-dar mü’minin kalacağı bir zamanda gelecektir. Bu zamanda Allah dünyadakilere acıyacak ve bu bakımdan Elçisi’ni gön-derecektir. Elçisi’nin üzerinde bir bulut duracak, buradan onun Allah’ın seçilmiş bir kulu olduğu bilinecek ve onunla ta-nınacaktır. Dinsizlere karşı büyük bir güçle gelecek ve yeryü-zünde puta tapıcılığı yıkacaktır. Ve ben de seviniyorum ki, onunla Allah tanınıp tâzim edilecek ve ben de gerçek olarak

tanınacağım ve benim insandan öte olduğumu söyleyenlerden öç alacaktır. Bakın, size diyorum ki, ay çocukluğunda ona uyku verecek ve büyüdüğünde o ayı ellerine alacaktır... O, bütün peygamberlerinkinden daha açık bir gerçekle gelecek ve dünyayı yanlış yere kullananı azarlayacaktır. Babamızın şehrinin kuleleri neşeyle birbirlerini selamlayacaklardır ve işte, puta tapıcılığın yüz üstü yere kapaklandığının görüleceği ve benim de başkaları gibi bir insan olduğumu itiraf edeceği zaman, bakın, size söylüyorum ki, Allah'ın Elçisi gelmiş olacaktır (Barnaba, İshah, 72).

Barnaba İncili'nde Hz. Muhammed'den defalarca bahsedilmektedir. Nitekim saydım tam 45 yerde onun isminin zikredildiğini gördüm.”⁹⁷

Müslümanlar, prensip olarak, önceki kitapların muhtevalarından Kur’ân-ı Kerîm’e ve hadislere uyan bilgileri doğru kabul ederler. Bu iki temel İslâmî kaynağa ters düşen bilgilerin tahrif neticesinde ortaya çıktığına ve bu sebeple reddedilmesi gerektiğine inanırlar. Ayrıca önceki kitaplarda yer alıp temel İslâmî kaynaklarda bulunmayan, ancak İslâmî inanç ve telakkilere de aykırı bir yanı olmayan bilgilerin doğru olabileceğini kabul ederler.

Sonuç olarak, Kur’ân’da bahsedilen Suhuf ve Kitapların her birine ayrı ayrı, diğer peygamberlere indirilip de bize haber verilmeyenlere bütünüyle inanmak farzdır. Ancak bu kitaplara günümüzdeki halleriyle değil, Allah’tan indirildikleri ilk şekliyle iman edilir.⁹⁸

2.3.2. Kur’ân-ı Kerîm

Allah ilk insan ve ilk peygamber Hz. Adem’den Hz. Peygamber’e gelinceye kadar, değişik kavimlere ihtiyaçlarına göre sahifeler ve kitaplar indirilmiştir. Ortaya çıkan değişik durum ve şartlara göre ortaya konan hükümlerde değişiklikler yapılmıştır. Hz. Pey-

⁹⁷ Bayrak, Defne, *Neden Müslüman Oldular?*, s. 128; Nakleden, Murat Kaya, *age.*, s. 211.

⁹⁸ Yakıt, *age.*, s 176; Kaya, *age.*, s. 214.

gamber'e gönderilen Kur'ân-ı Kerim'e gelinceye kadarki önceki kitaplar, (1) kavimlerin cahilliği, (2) yazma ve okuma tekniğinin gelişmemiş olması ve (3) savaşlardaki tahribatlar gibi sebeplerden dolayı değişikliklere uğramıştır.

Kur'ân-ı Kerim, bugün hiç eksiksiz ve fazlasız, olarak elimizdedir. Onun manasına, hükümlerine, sözlerine, okunuşuna ve yazısına hürmet göstermek her Müslümana dini bir görevdir.

2.3.2.1. Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygamber'e İndirilişi ve Yazıya Geçirilmesi

Kur'ân-ı Kerim en son indirilen ilâhî kitaptır. Allah Teâlâ onu toplu olarak değil, pek çok hikmete binaen kısım kısım indirmiştir. Bu durum insanlara pek çok faydalar ve pek büyük kolaylıklar sağlamıştır.⁹⁹

Kur'ân-ı Kerim'in Peyderpey 23 Yılda İndirilişin Sebepleri:

- (1) İnsanların eski alışkanlıklarını bir anda frenlemek, vahye muhatap olanlar için güç olacağından ve aynı zamanda bir anda inanmak isteyenlerin emir ve yasaklarla bir anda karşılaşmak durumuyla karşı karşıya kalırken zorluklarla karşılaşabilecekleri gibi hususlar zikredilebilir.
- (2) Hz. Peygamber, vahiy getiren Cebrail meleğin getirdikleri Kur'ân-ı Kerim ayetlerini tebliğ edip/açıklayıp bitirince Hz. Peygamber gelen âyetleri tam olarak ezberlemiş bulunur ve etrafındakilere okur ve açıklardı.
- (3) Hz. Peygamber'in gelen vahyi yazdırdığı pek çok vahiy kâtibi vardı. Kur'ân-ı Kerim'den parça parça ayetler indikçe kâtiplerden müsait olanları çağırır ve vahyi yazdırırdı. Onlar da, inen ayetleri o zamanın yazı malzemelerine yazarlardı. Yazma işlemi bittikten sonra Hz. Peygamber kâtiplere yazdıklarını

⁹⁹ “Biz senin kalbini Kur'ânla takviye etmek için parça parça indirdik, tane tane okuduk.” Furkan 25/33

okutturur ve eksikleri varsa düzelttirirdi. Daha sonra kâtip çıkar vahyi insanlara arz ederdi.

- (4) Kısım kısım inen ayet ve sûrelerin Kur'ân'ın neresine yerleştirileceği Allah tarafından bildiriliyor, Cebrail bunları Hz. Peygamber'e tarif ediyor, Efendimiz de kâtiplerine yazdırıyordu. İnen Kur'ân ayetlerini yazmak ashâb-ı kirâm/Hz. Peygamber'in arkadaşları arasında çok yaygındı. Herkes bu işe dört elle sarılmıştı. Yazmayı bilmeyenler de çoğunlukla mescide gelip ellerinde yazı malzemeleriyle gönüllü kâtipler ararlardı. Bu sebeple Peygamber Efendimiz, karışıklığa meydan vermemek için ilk günlerde Kur'ân ile hadislerin aynı yere yazılmasını yasaklamıştı.
- (5) Nâzil olan Kur'ân ayet ve sûreleri; ilk günden beri, namazlarda ve özellikle uzun uzun kılınan gece namazlarında sesli ve sessiz olarak gece gündüz okunuyordu. Ashâb arasında büyük bir okuma-yazma ve Kur'ân'ı öğrenip ezberleme faaliyeti başlamıştı. Hz. Peygamber'in teşvik ve gayretleri neticesinde pek çok insan Kur'ân'ı baştan sona ezberlemiş ve yazmıştır.
- (6) Ramazan aylarında Hz. Peygamber ile Vahiy getiren melek **Cebrail** Kur'ân-ı Kerim'i birbirlerine karşılıklı olarak okurlardı. Hz. Peygamber'in vefat edeceği sene bunu iki defa yapmışlardı.
- (7) Hz. Peygamber'in hayatına baktığımızda onun Kur'ân'ı her vesileyle okuduğunu görürüz. Hz. Peygamber:
 - (a) İnsanlara İslâm'ı anlatırken,
 - (b) ashâbına/yakın arkadaşlarına sohbet ederken,
 - (c) bir meseleyi izah ederken,
 - (d) gece ibadetlerinde Kur'ân'dan bir kısım okurdu.

Hz. Peygamber ve ashâbı, her gün düzenli olarak Kur'ân-ı Kerim'in yedide birini okumayı âdet edinmişlerdi. Ashâb-ı kirâm içinde Kur'ân'ı her gece baştan sona okuyan kişiler de bulunmaktaydı.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Kaya, *age.*, s. 222.

2.3.2.2. Korunması ve Kitap Hâline Getirilmesi

Hz. Peygamber vefat edip vahiy tamamlandığında pek çok kişi Kur'ân'ın tamamını ezbere biliyor ve namazlarda okuyordu. Ancak Hz. Peygamber'in son anına kadar vahiy devam ettiği için Kur'ân surelerinin yazıldığı sayfalar, iki kapak arasına toplanıp bir kitap hâline getirilmemişti.

Hz. Peygamber'den sonra halife seçilen **Hz. Ebû Bekir** zamanında, **Zeyd bin Sabit** başkanlığında bir heyet oluşturuldu ve yazılı Kur'ân sayfalarını iki kapak arasına toplatıldı. Bu heyetin çok sıkı, son derece güvenilir ve sağlam çalışma usulleri vardı. Mesela bunlardan biri şöyleydi: Hz. Bilâl Medine sokaklarında gezerek ilanda bulundu. Elinde Kur'ân metinlerinin yazılı bulunduğu evraklar mevcut olan herkesin bunları, bizzat Hz. Peygamber'in imlâ ettirdiği ilk el yazılar olduğuna şahitlik eden iki şahitle birlikte mescide getirmesi gerektiğini söyledi. Heyet zaten insanların ezberinde olan Kur'ân'ı, iki şahitle birlikte getirilen yazılı belgelerle mukayese etti ve Kur'ân'ı baştan sona bütün hâlinde yazıya geçirdi.

Bu heyet insanların elinde bulunan yazılı Kur'ân âyetlerini toplamamış olsalardı bile zaten Kur'ân'ın tamamını ezbere biliyorlardı. Bu usul ile sadece bir sağlama yapmış oldular ve Kur'ân hakkında hiçbir şüphe ihtimali olmadığını gösterdiler.

Hz. Osman zamanında yine **Zeyd bin Sâbit** (r.a.) başkanlığındaki bir heyet tarafından Kur'ân nüshaları çoğaltıldı. Hz. Osman, Zeyd bin Sâbit başkanlığındaki on iki kişilik heyete Kur'ân'ı yeniden bir araya getirtirdi. Bunu Hz. Ebû Bekir zamanında bir araya getirilen Mushaf ile karşılaştırdı ve aralarında hiçbir fark olmadığını gördü. Bu da Kur'ân'ın baştan beri ilâhî bir muhafaza altında olduğunu ve her iki devirde de Kur'ân'ı bir araya getirirken kullanılan usul ve metotların sağlamlığını göstermektedir.

Heyet tarafından çoğaltılan nüshalar belli merkezlere gönderildi. ***Bu Kur'ân nüshalarıyla birlikte, onu insanlara doğru bir***

şekilde okutup öğretecek âlim sahabîler de gönderildi. Böylece Kur'ân, Hz. Peygamber'in ağzından nasıl çıktıysa harfî harfine aynen diğer insanlara öğretiliyor, bu konuda çok büyük bir titizlik gösteriliyordu. Hz. Osman, Mushaf'ın bir araya/tek nüshada toplanmasını tamamlayınca insanları, şahsî kullanımları için nüshalar yazmaya teşvik etti. Zira daha önce insanlar Kur'ân'ın tamamını yazamamış, sadece bazı sure ve âyetlerini kaydedebilmiş olabillerlerdi. Vahyin nüzulü sona erip bütün ayet ve sureler güçlü bir heyet tarafından iki kapak arasına getirildikten ve çok sayıdaki hâfız sahibinin tasdikini aldıktan sonra artık insanlar bir bütün hâlinde Kur'ân'ı rahatlıkla kopyalayabilirlerdi.¹⁰¹

2.3.2.3. Kur'ân-ı Kerîm'in Mucize Oluşu

Allah insanları hidayete ulaştırmak için onlara akıl, irade, tefekkür kabiliyeti gibi birtakım üstün vasıflar lütfetmiş, buna ilâveten bir de aralarından müstesna yaradılışlı salih insanları peygamber olarak görevlendirilmiştir. Peygamberler, savundukları şeylerin hak olduğunu ve doğru sözlü olduklarını ispat etmek için mucizeler gösterirler. Her peygamber, devrinin icabına göre birçok mucizeler göstermiştir. (1) Hz. Musa zamanında sihirden çok ileri gidilmişti, ona da sihirbazları susturacak mucizeler verildi. (2) Hz. İsa zamanında en makbul ilim tıp, en gözde insanlar da tabiblerdi. Bundan dolayı Hz. İsa'ya, tabipleri bile âciz bırakan mucizeler verildi: Âmâları görür hâle getirmek, ölüleri diriltmek gibi... (3) Hz. Muhammed (s.a.v) zamanında ise belâgat, fesâhat, talâkat/düzgün söz söyleme ve edebiyat son derece revaçta idi. Bu sebeple ona, Kur'ân-ı Kerîm mucizesi lütfedildi.

İnsanı diğer canlılardan ayıran başlıca vasıflar, akıl ve beyan olduğu için, en son ve en mükemmel Kitap olan Kur'ân'ın i'câzı da daha çok ilim ve edebiyat sahasında tahakkuk etmiştir. Peygamber

¹⁰¹ Tabbara, Abdulfettah, *Kur'ân ve Modern Bilim*, çev.: Celal Kırca, Konya, trsz., s. 30; Keskiöğlu, Osman, *Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, İstanbul 1989, s. 85; Kaya, age., s. 225; Yakıt, age., s. 179.

Efendimiz'in, kıyamete kadar devam edecek olan Kur'ân mucizesinin yanında önceki peygamberler gibi zaman ve mekânla kayıtlı pek çok mucizesi de mevcuttur. Kur'ân-ı Kerîm; **nazmı**/yazılışı, **fesâhatı**/kusursuz söz dizimi, **belâğati**/söz sanatı, gönüllere tesir edişi, kanun koyma (teşrî') hususiyetleri, gaybdan haber vermesi gibi pek çok yönüyle insanları, kendisine benzer bir söz söylemekten âciz bırakmıştır. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber'in çok yönlü bir mucizesidir.

2.3.2.3.1. Kur'ân-ı Kerim'in Fesâhatı, Belâğatı ve Nazmı (Ahengi, Kusursuzluğu ve Edebî Yönü)

- (1) Kur'ân-ı Kerîm, ne şiir ne de nesirdir. Bilâkis hem şiirin hem de nesrin meziyetlerini bir araya getiren emsalsiz bir üslûba sahiptir. Şiirde ve musikide bulunmayan bir güzelliği vardır.
- (2) Onu tekrar tekrar okurken veya dinlerken bir monotonluk hissedilmez, devamlı surette değişen ve tazelenen seslerden insan hislerinin her biri aynı derecede nasibini alır.
- (3) Kur'ân-ı Kerîm, mevcut edebî türlerden farklı ve kendine has bir üslûba sahip olmakla birlikte, aynı zamanda bütün bu edebî türleri en mükemmel şekilde ihtiva eder.
- (4) Hikâye, güzel öğüt, tarih, ahiret, cennet, cehennem gibi konuları, korkutucu ve müjdeleyici ayetleri, manalarının şiddetine göre ayrı ayrı bir üslûp bütünlüğü içinde ses ve söz ahenklerindeki kusursuzluğunu (fesâhat ve belâğati) en yüksek seviyede tutarak ortaya koyar.
- (5) Kur'ân-ı Kerîm aynı anda, değişik zamanlarda ve mekânlarda yaşayan, ilmî seviyeleri çok farklı olan bütün insanlara, seviyelerine göre hitap eder. Farklı anlayışlara imkân veren bir âyeti, ilk nesiller kendi durumlarına göre, daha sonraki nesiller de ulaştıkları ilmî seviyelere göre anlamışlardır.¹⁰²

¹⁰² Kesioğlu, *age.*, s. 198.

2.3.2.3.2. Bilimsel Keşiflere Işık Tutması

Kur’ân-ı Kerîm’in esas gayesi, Allah inancını/tevhidi kalplere yerleştirip insanların doğru yolu bulmalarına rehber olmaktır. Nitekim ele aldığı bütün konuları bu asıl gaye uğruna takdim eder. Bununla birlikte, tabiat bilimlerinin sahasına giren hususlarda insanlara bir ibret olarak verdiği bilgiler de tamamıyla Kur’âni verilere uygun olduğu görülür.

- (1) **İnsanın üremesi ve embriyonun teşekkülü** hususunda Kur’ân-ı Kerîm, modern ilmin daha yeni keşfedebildiği birtakım orijinal bilgiler vermektedir. Bunlar, bilhassa Hac Sûresi’nin 5.¹⁰³ ve Mü’minûn Suresi’nin 12-14.¹⁰⁴ ayetlerinde geniş bir şekilde anlatılır. **Prof. Dr. Keith L. Moore**, embriyoloji sahasında yazdığı eserinde insanın rahimdeki safhalarını îzâh ettikten sonra bu bilgileri ayet-i kerimelerle karşılaştırıp, ilmin Kur’ân-ı Kerîm’le mutabakat hâlinde olduğunu, hatta Kur’ân’ın, verdiği misal ve tariflerle tıbbın önünde gittiğini itiraf etmiştir.

¹⁰³ Hac Suresinin 5. ayeti şöyledir. “Ey insanlar! Eğer yeniden dirilmekten şüphede iseniz, şunu bilin ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan (aşılanmış yumurtadan), sonra uzuvları (önce) belirsiz, (sonra) belirlenmiş canlı et parçasından (uzuvları zamanla oluşan ceninden) yarattık ki size (kudretimizi) gösterelim. Ve dilediğimizi, belirlenmiş bir süreye kadar rahimlerde bekletiriz; sonra sizi bir bebek olarak dışarı çıkarırız. Sonra güçlü çağınıza ulaşmanız için (sizi büyütürüz). İçinizden kimi vefat eder; yine içinizden kimi de ömrün en verimsiz çağına kadar götürülür; ta ki bilen bir kimse olduktan sonra bir şey bilmez hale gelsin. Sen, yeryüzünü de kupkuru ve ölü bir hâlde görürsün; fakat biz, üzerine yağmur indirdiğimizde o, kıpırdanır, kabarıp ve her çeşitten (veya çiftten) iç açıcı bitkiler verir.”

¹⁰⁴ Mü’minûn süresinin 12-14. ayetlerinin manası şöyledir. “12 - And olsun biz insanı, çamurdan, bir sülâleden (süzülüp çıkarılmış çamurdan) yarattık. 13 - Sonra onu emin ve sağlam bir karargahta (rahimde) nutfe (sperma) hâline getirdik. 14 - Sonra nutfeyi bir alaka (embrio) yarattık, derken o alakayı bir mudga (bir çiğnem et parçası hâlinde) yarattık, derken o mudgayı birtakım kemik yarattık, derken o kemiklere bir et giydirdik, sonra onu sonra onu diğer bir yaratık olarak teşekkül ettirdik. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah, pek yücedir.”i olan Allah,

Araştırmaları neticesinde Keith, Kur'ân ve Hz. Peygamber hakkında büyük bir hayranlık duymuş ve 1400 sene evvel nazil olan bu mucizeyi büyük bir gönül huzuruyla tasdik etmiştir. Kur'ân'dan öğrendiği bilgileri, *Before We Are Born* (Biz Doğmadan Önce) isimli kitabının ikinci baskısına ilâve etmiştir. Kendisine:

“–Bu bilgilerin Kur'ân'da bulunmasını nasıl izah edersin?” diye sorulunca:

“–O Kur'ân, Allah tarafından indirilen vahiyden başka bir şey değildir” cevabını vermiştir (Gary Miller, *The Amazing Qur'an*, s. 34-39).

(2) Son yıllarda **kâinatın genişlediği, galaksilerin birbirinden muazzam bir hızla uzaklaştığı** keşfedildi. Baştan sona kâinatın Sonsuz Bir Güç'ün tasarrufunda olduğunu gösteren bu kâına göre koskoca galaksiler, aralarındaki uzaklıkla doğru orantılı bir şekilde birbirinden uzaklaşmaktadır. Meselâ, 10 milyon ışık yılı uzaktaki bir galaksi, saniyede 250 kilometre hızla bizden uzaklaşırken, 10 milyar ışık yılı uzaktaki bir galaksinin uzaklaşma hızı saniyede 250.000 kilometredir. Bu duruma Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle işaret edilir:

“Semayı kendi ellerimizle (kuvvetle ve çok sağlam bir şekilde) biz bina ettik ve biz (onu) elbette genişletmekteyiz.” (Zâriyât 51/47)

(3) Kur'ân-ı Kerîm'in bilimsel gelişmelere ışık tuttuğuna dair bir başka husus, **gökyüzünün koruyucu bir tabaka olduğudur**. Allah dünyayı, gökyüzünde ömrünü tüketip patlayan yıldızların parçaları olan göktaşlarından muhafaza etmektedir. **Jüpiter** ve devasa çekimi ile **Satürn**, dünya için tehlike oluşturabilecek pek çok cisme geçit vermeyen birer bekçi mevkiindedir. Zaman zaman bu iki gezegeni aşır dünyamıza yaklaşan göktaşları olabilir. Bu defa onların karşısına **Ay** çıkar. Atmosferi olmadığı için Ay'a düşen her göktaşı yüzeye çarpar. Bu çarpmaların Ay'da meydana getirdiği kraterleri küçük bir dürbünle bile görebiliriz. Ay engelini de aşan göktaşları, eğer çok bü-

yük değillerse atmosfere girerken yanmaya başlarlar. **“Yıldız kayması”** da dediğimiz bu hâdise neticesinde göktaşları, yüze ulaşmadan **Mezosfer** tabakası içinde un ufak toz zerrecikleri hâlinde dağılırlar. Sonra bu toz zerreciklerinin her biri bir yağmur taneciğine çekirdek olur. Atmosfer, dünyayı, uzaydan gelen zararlı ışıklardan da korur. Kur’ân’da bu hakikatlere şöyle işaret edilir:

“Biz, gökyüzünü korunmuş bir tavan gibi yaptık. Onlar ise, oradaki (Allah’ın varlığını gösteren) delillerden yüz çeviriyorlar.” (Enbiyâ 21/32)

Görüldüğü gibi Kur’ân-ı Kerîm, bir taraftan insanların fiil ve davranışlarını tanzim ederken, bir taraftan da kâinattaki sırlara dikkat çekerek onun bir kitap gibi okunmasını ve taşıdığı sırların araştırılarak ortaya çıkarılmasını istemektedir.

- (4) **Rüzgârların aşılaiıcılığı** da Kur’ân-ı Kerîm’in haber verdiği çok önemli bilimsel verilerden biridir. Kur’ân-ı Kerîm’de, şöyle buyrulmuştur:

“Biz, rüzgârları aşılaiıcı olarak gönderdik ve gökten bir su indirdik de onunla su ihtiyacınızı karşıladık...” (Hicr 15/22)

Bu âyetin inişinden asırlar sonra, rüzgârların bitkileri ve bulutları aşıladığı keşfedilmiştir.

- (5) İki denizin birleşmemesi **tatlı su ve tuzlu su denizinin birbirine karışmaması** hususu: Rahmân Sûresi’nin 19 ve 20. ayetlerinde:

“İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir. (Fakat) aralarında bir engel vardır; birbirine geçip karışmazlar! (Kendi yapılarını muhafaza ederler)” buyrulmuştur. Furkân Sûresi’nin 53. ve Neml Sûresi’nin 61. ayetinde de benzer ifadeler yer alır.

Bu ayetlerde bildirilen hakikat, asrımızda anlaşılan bir Kur’ân mucizesidir. Son keşiflerde Akdeniz ile Atlas Okyanusu’nun birleştiği Cebel-i Târık Boğazı’nda, sanki suların birbirine karışmasına engel, bilinmeyen bir set, görünmeyen bir perde olduğu tespit

edilmiştir. Böylece iki denizin suyu birbirine karışmamakta, her iki taraf da aslî karakterini muhafaza etmektedir. Kaptan Cousteau, daha sonra, farklı yapıdaki bütün denizlerin birleşme noktalarında aynı su perdesinin bulunduğunu tespit etmiştir.

Mr. A. Brawn, denizlerle ilgili bu ve benzeri ayetlerle karşılaşmıştı. Hem tuzlu hem tatlı sudan taze et, inci ve mercan çıkarıldığını, gemilerin rüzgârla yürüdüğünü... ifade eden ayetleri tefekkür eden bu İngiliz, Hint kıyı şehirlerinden birine varınca oradaki bir Müslümana:

“Sizin peygamberiniz Muhammed, denizlerde seyahat etti mi?” diye sordu. O da:

“Hayır, bildiğimize göre o denizlerde seyahat etmemiştir.” dedi.

Bu cevap üzerine İngiliz gemici, Kur’ân’ın vahiyden başka bir yolla Peygamber Efendimiz’e gelemeyeceğine kanaat getirdi. Kur’ân’ın tevhit ve hukuka dair ayetlerini tefekkür edip bunları Tevrat ve İncil’deki sözlerden daha doğru ve anlamlı bularak Müslüman oldu. Daha sonra Mısır’a gidip âlimlerle görüştü.

(6) **Atom**’un Kur’ân-ı Kerim’de haber verilmesi:

Matematik profesörü **Gary Miller** şöyle der:

“Hz. Muhammed’in peygamberliğinden önce atom hakkında bilinen bir teori vardı. Bu teoriyi de Yunan filozof Demokritos ortaya atmıştı. Bu filozofun ardından gelenler de, maddenin gözle görülemeyen, bölünemeyen ve atom (zerre) ismi verilen parçacıklardan meydana geldiğini ortaya attılar. Şimdi ise, maddenin en küçük parçası olan zerrenin, tâbi olduğu maddenin aynı hususiyetlerini taşıdığı ve aynı şekilde ayrışıp bölünebileceği keşfedildi. Bu bilgi, geçtiğimiz asırdaki gelişmelerin neticesinde elde edilen yeni bir hakikat sayılır. Hâlbuki ne kadar dikkat çekicidir ki bu bilgiler, Kur’ân-ı Kerîm’de 14 asır evvel bize şöyle takdim edilmişti:

“...Ne yerde ne gökte zerre ağırlığınca bir şey Rabbinden uzak (ve gizli) kalmaz. Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü

yoktur ki apaçık kitapta (levh-i mahfuzda) bulunmasın!”
(Yûnus 10/61).

Âyette atomdan daha küçük varlıklardan bahsetmektedir. En ufak bir şüphe yok ki; böyle bir şey o dönemde hiçbir yazar ve hiçbir Arap tarafından yazılamaz. Çünkü o dönemde en küçük olarak bilinen şey “zerre” yani **atom** idi. Bu da Kur’ân-ı Kerîm’in gerçekten de zamanla aşınmadığına delil teşkil etmektedir.”¹⁰⁵

2.4. Peygamber İnancı ve Felsefesi

Hız. Âdem (a.s.) ilk, Hız. Muhammed (s.a.v.) son peygamberdir. Bunlar arasında bize bildirilen ve bildirilmeyen pek çok peygamber gönderilmiştir. Allah 124/224 bin peygamber göndermiştir. Kur’ân’da bunların bir kısmı ismen zikredilir. Ancak, sayı belirtmeksizin Allah’ın göndermiş olduğu bütün peygamberlere iman, Müslüman olmanın şartları arasındadır. Zira Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

“Andolsun, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler de var, anlatmadıklarımız da var. Hiçbir peygamber Allah’ın izni olmaksızın herhangi bir âyeti kendiliğinden getiremez. Allah’ın emri gelince de hak yerine getirilir ve o zaman bâtılı seçenler hüsrana uğrarlar.” (Mü’min 40/78; Nisâ 4/164).

“Biz, Allah’a ve bize indirilene; İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve onun torunlarına indirilene, Musa ve İsa’ya verilenlerle Rableri tarafından diğer peygamberlere verilenlere, onlardan hiçbirini arasında fark gözetmeksizin inandık ve biz sadece Allah’a teslim olduk deyin!” (Bakara 2/136).

Peygamberlerin getirdiğı esaslarda öze dair herhangi bir farklılık yoktur. Her biri Allah’ın birliğine, ahiret gününe ve peygamberlerin getirdiğı ilâhî mesajlara inanmayı emretmiştir. Farklılıklar,

¹⁰⁵ Bayrak, Defne, *Neden Müslüman Oldular*, İstanbul 2008, s. 144-145; Keskiöglü, age., e., s. 263- 271; Kaya, age., s. 238.

sadece zamanın gereklerine, toplumların ihtiyaç ve seviyelerine göre değişebilen amelî hükümlerdedir. Bu da insanın sosyal ve psikolojik yapısına, hayatın gerçeklerine uygun bir durumdur. Tevrat ve İncil’de müjdelenen Hz. Muhammed (s.a.v) de diğer vazifeleri yanında önceki milletlerin üzerindeki zahmet verici hükümleri kaldırmak için gönderilmiştir. Bu peygamberlerden her biri, devirlerinin ve kavimlerinin ihtiyaçlarını karşılayacak esasları öğretmek için gelmiştir. Son peygamber Hz. Muhammed ise **âlemlere rahmet** olarak gönderilmiştir. Hedef kitlesi sadece bir kavim veya bir bölge değil bütün zamanlar ve bütün insanlıktır. Bu sebeple onun bildirdiği esaslar, kıyamete kadar bütün insanlığın ihtiyaçlarını karşılayacak mahiyettedir.

Kur’ân’da birçok peygamberin ismi ve vasıfları zikredildikten sonra, *“İşte o peygamberler Allah’ın hidayet ettiği kimselerdir; sen de onların yoluna tâbî ol!”* buyrulur. Bu sebeple Rasûlullah (s.a.v), ahlâkî açıdan da yeni bir şey getirmiş olmuyor, önceden var olan evrensel ahlâkî prensipleri devam ettiriyordu.

Cumartesi yasakları hariç bugünkü Tevrat’ta yer alan ve Hz. Musa’ya bildirilen on emir Kur’ân’da bulunmaktadır.¹⁰⁶ Hz. İsa

¹⁰⁶ Hz. Musa’ya verilen on emir:

1. Allah’tan başka ilâhların olmayacak.
2. Kendin için oyma put yapmayacaksın.
3. Allah’ın ismini boş yere anmayacaksın.
4. Cumartesi günü hiçbir iş yapmayacaksın.
5. Babana ve anana hürmet edeceksin.
6. Adam öldürmeyeceksin.
7. Zina etmeyeceksin.
8. Çalmayacaksın.
9. Yalan şahitliği yapmayacaksın.
10. Komşunun hiçbir şeyine göz dikmeyeceksin.

Tevrat Çıkış bölümü 20. bab.

Bir kıyaslama olması açısından Kur’ân-ı **Kerim’in on emrini** verecek olursak, En’am suresi 6/151-153. ayetlerinde şöyle geçer: “Gelin size Rabbinizin haram kıldıklarını okuyayım:

1. Allah’a karşı hiçbir şeyi ortak koşmayın,
2. Ana babaya (kötülük değil) iyilik yapın,

(a.s.) da Tevrat'taki emirleri iptal için değil tamamlamak için geldiğini vurgulayarak Tevrat'ı tasdik etmektedir. Aynı şekilde İnciller'de yer alan ahlâkî prensipler Kur'ân'da da yer almaktadır.¹⁰⁷ Tarihte peygamber gönderilmeyen bir toplum yoktur. Allah bütün insanlara peygamber göndermiştir (ilgili Kur'ân-ı Kerim ayetleri için bkz. Nahl 16/63; Fâtır 35/24; Yûnus 10/47).

İman etme açısından peygamberler arasında fark gözetilmesi emredilmekle birlikte, derece bakımından birbirlerinden üstün oldukları haber verilmiştir. Çünkü bir kısmına ilâhî kitap, bir kısmına ise sahifeler verilmiş, bir kısmı da kendilerinden önceki peygamberlere gönderilmiş kitaplarla peygamberlik vazifesini sürdürmüş, bazıları belli bir kavme gönderilmiş, bazıları bir peygambere yardımcı olarak görevlendirilmişlerdir. Buna göre; bütün insanlara gönderilen, kıyamete kadar geçerli bir beyân/dini anlama ve açıklama mucizesi ve mükemmel bir din getiren son peygamber Hz.

-
3. Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin, zira sizi de çocuklarınızı da biz rızıklandırırız.
 4. Hayâsızlık ve ahlaksızlıkların gizlisine de aşikâresine de yaklaşmayın.
 5. Haklı sebeplerin bulunması hariç, Allah'ın haram kıydığı cana kıymayın.
 6. Yetim ve öksüzü (reşit oluncaya kadar) onun malına en uygun olanın dışında yaklaşmayın.

Allah aklınızı kullanasınız diye size bunları emrediyor.

7. Ölçüyü ve tartıyı düzgün yapın. Biz herkesi gücü yettiği kadar sorumlu tutarız.
8. Akrabanız dahi olsa hakkı ve doğruyu söyleyin.
9. Allah'a verdiğiniz söze de sadık kalın.

Allah düşünüp taşınasınız diye bunları emretti.

10. İşte benim yolum bu dosdoğru yoldur. Siz bu yolu takip edin. Sakın başka yollara sapmayın. Sizi Allah'ın yolundan başka yollara götürmesin. Allah sakınasınız diye size bunları emretti.

¹⁰⁷ **Hristiyanlığın ahlak prensipleri şöyledir:** 1. Alçak gönüllü olmak, kibirden sakınmak, 2. Cömert olmak, cimrilikten kaçınmak, 3. Dikkatli olmak, uyanık olmak, nasıl yaşadığına dikkat etmek. 4. doğru ve dürüst olmak, 5. Şefkatli ve merhametli olmak, 6. Affedici olmak, 7. Yumuşak huylu olmak, 8. Güvenilir olmak, 9. Sabırlı olmak, 10. Kıskançlıktan sakınmak, 11. Barışçıl olmak, 12. Sadakat sahibi olmak, 13. Yardımsever olmak, 14. Akıl ve hikmet sahibi olmak.

¹⁰⁸ Peygamberlerin Sıfatlarını zikredecek olursak şunlardan bahsetmek mümkündür.

Sıdk: Peygamberler, ilâhî hükümleri, emir ve yasakları insanlara tebliğ ederken ve verdikleri her türlü haberde doğru sözlü, sadık kişilerdir. Onların yalan söylemeleri mümkün değildir.

Fetânet: Peygamberler, insanlar içinde akıl, zekâ ve feraset bakımından en üst derecededirler. Onlar, kuvvetli bir hâfıza, yüksek bir idrak, güçlü bir mantık ve ikna kabiliyetine sahiptirler.

Tebliğ: Peygamberler, ilâhî emirleri dosdoğru ve emredildikleri şekilde insanlara ulaştırırlar. Onların tebliğlerinde, kendilerinden ne bir ilâve ne de bir eksiltme yoktur. Allah Kur’ân’da şöyle buyurur:

"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun Peygamberlik vazifesini yerine getirmemiş olursun..." (Mâide 5/67)

Şunu da ifade edelim ki, Hz. Muhammed (s.a.v) ile peygamberliğin sona ermesi, insanın kadir kıymetini yükselten bir hâdisedir. Bu, insanlığın olgunluğa erdiğini ilan etmektir. İnsanın yüksek ve olgun bir merhaleye geldiğinin alâmetidir.¹⁰⁹

2.4.1. Peygamberlerin Gönderiliş Hikmetleri

İnsanların hakikî ve ilâhî birer rehber, önder ve mürşit olan peygamberlere ihtiyacı olduğu açıktır.

(1) İnsanlar kendi akıllarıyla Allah Teâlâ'nın varlığını ve birliğini anlayabilirlerse de, O'na mahsus olan birtakım yüksek sıfatları tamamen idrak edemezler. Dünyada nasıl yaşanacağını, Allah'a nasıl ibadet edileceğini, ahiret işlerini, ahiretteki sorumlulukları, oradaki mükâfat ve cezanın şekillerini, neyin cennete neyin cehenneme götüreceğini mükemmel bir şekilde bilemezler. İnsanlar bu tür bilgileri araştırmaya vakit ayırsalar işlerinin çoğu atıl kalır. O sebeple bu gibi hususları açıklasınlar diye Allah Teâlâ lütfunun ve rahmetinin bir eseri olarak peygamberler göndermiştir. Demek ki, insanların en kısa ve pürüzsüz bir yoldan giderek dünya ve ahiret mutluluğuna kavuşması, fikrî ve ahlâkî yükseklığe ulaşması ancak ilâhî eğitim ve terbiye sayesinde mümkün olabilir.

Peygamberler, tebliğ vazifelerini yerine getirirken, pek çok sıkıntıyla karşılaşmışlardır. Fakat hiçbir zaman davalarından vazgeçmemişler ve taviz vermemişlerdir.

İsmet: Cenab-ı Hak, peygamberleri, gizli ve aşikâr her türlü günahtan korumuştur. Bu vasıfları sebebiyle onlar, peygamberlikten önce de sonra da şirk/Allah'a ortak koşma bataklığına düşmekten korunmuşlardır. Yine Allah'tan aldıkları vahyi insanlara tebliğ ederken unutmaları veya hata etmeleri mümkün değildir.

İnsanlar, bir peygamberin günah işlediğini görselerdi, onun verdiği ilâhî haberlerin doğruluğuna güvenemezlerdi. Bu durum onların, Allah'ın yeryüzündeki delili ve şahidi olma özelliklerine gölge düşürürdü. Yakıt, *age.*, s. 187; Kaya, *age.*, s. 246.

¹⁰⁹ Kaya, *age.*, s. 244; Yakıt, *age.*, s. 182.

(2) En basit dünyalık işlerde bile bir ustaya ve yol göstericiye ihtiyaç duyan insan, din ve ahiret konularında daima peygamberlere ihtiyaç hissetmiş ve onlarla desteklenmiştir. Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurur:

“Biz seni müjdeleyici ve uyarıcı olarak hak ile gönderdik. Her millete mutlaka bir uyarıcı (peygamber) gönderilmiştir.” (Fâtır 35/24).

“...İnsanlar arasında, anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermeleri için, o (peygamberlerle) beraber hak yolu gösteren kitapları da gönderdi...” (Bakara 2/213).

(3) Peygamberler hayatta lâzım olan her şeyi öğretmişler, bunların yollarını, esaslarını göstermek suretiyle maddî ve manevî sahada insanlar için tam bir kılavuz olmuşlardır.

Namaz, oruç, hac gibi ibadetlerin miktarını ve ayrıntılarını bildirmek peygamberlerin görevidir.

(4) Diğer taraftan Allah Teâlâ'nın her insana bizzat hitap ederek, yani vahiy göndererek emir ve yasakları açıkça bildirmesi, dünyanın yaratılmasındaki “imtihan sırrı”na uymayabilirdi. Zira o takdirde gayba imanın bir kıymeti kalmazdı. Emir ve yasakları bizzat Allah Teâlâ'dan alan insanlar, bu emir ve yasaklara mecburen boyun eğerdiler. Bu ise insanın irade, ihtiyar/serbestçe seçme ve gayretiyle hayır veya şer/iyilik ve kötülük yönünde tercihte bulunmasına engel olarak imtihan araçlarını devre dışı bırakırdı.¹¹⁰

İslâm Filozoflarından İbn Sînâ peygamberlerin gönderiliş sebepleri ve nübüvvetin gerekliliği meselesini şu şekilde izah etmektedir: *“Peygamberler insanlara kirpikleri saçları kadar önemlidir. Kendi hallerine bırakılan insanlar herhangi bir konuda bencilliklerinin tesiriyle anlaşılamazlar. Onların her biri doğruyu kendine faydalı şekliyle tarif eder. Zulmü ve adaletsizliği de kendisine uygun olmayan şey olarak izah eder ki,*

¹¹⁰ Kaya, *age.*, s. 248.

*bu durum ilahi kanun ve peygamberlerin insanlara gerekli olduğunu gösterir.*¹¹¹

2.5. Ahiret İnancı ve Felsefesi

Kur’ân-ı Kerim ahirete imanı Allah’a iman ile birlikte zikretmiştir. Bu iki iman esasının birlikte zikredilmesinin sebebi Allah’a imanın ahirete iman üzerine kurulu olduğunu göstermektedir. Ahiret inancı devre dışı bırakıldığında Allah’a iman da anlamını yitirir. Kur’ân-ı Kerim’in hemen hemen bütün surelerinde ahirete imandan bahsedilir. Bunun sebebi, Kur’ân-ı Kerim’in temel ilkele ve ana hedeflerinin pekiştirilmesine yönelik olduğu görülür.

Ölüm ötesi hayat gerçeği, dünyadaki tüm oluşlara yansımış, var oluşun, en gerçekçi ve en derin boyutunu teşkil eder.¹¹²

Kur’ân-ı Kerim insanı **ahretin varlığına inanmayı gerekli kılacak akli kıyas ilkeleri sunar**. Bu ilkeleri şu şekilde sıralayabiliriz.

2.5.1. Ahirete İmanın Zorunlu Akli Kıyas İlkeleri

(1) Zoru Yapan Daha Kolayını da Yapar

Mesela yüz kiloyu kaldıran biri, 25 kiloyu çok rahat kaldırabilir. İnsan aklının çıkardığı bu kuralı Kur’ân-ı Kerim kullanır ve şöyle der:

“Göklerin ve yerin yaratılışı insanın yaratılışından daha büyük bir olaydır.” (Mümin 40/57).

“Gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmadan yorulmayan Allah’ın ölüleri diriltmeyi gücü yeteceğini anlamıyorlar mı? O gerçekten her şeye gücü yetendir.” (Ahkaf 46/33).¹¹³

¹¹¹ İbn Sina *Şifa İlahiyat*, çev.: E. Demirli, Ö. Türker, İstanbul 2005, s. C. II, s. 187.

¹¹² Öztürk, *İslâm İnanç Esasları*, s. 196-197.

¹¹³ İsra suresi; 17/(49) “Dediler ki: “Biz bir yığın kemik, bir yığın ufantı olduğumuz zaman mı yeniden bir yaratılışla diriltilecekmışiz, biz mi? (50) De ki: “(Şüphe mi var?) İster taş olun ister demir!”(51) “Yahut aklınızca,

(2) Bir Şey Yapan Onun Benzerini de Yapar

Güzel bir bina yapanın onun bir benzerini bir daha yapması mümkündür. Dolayısıyla bu evreni yaratan bunu aynısını veya benzerini yapması hiç de zor değildir.

"Gökleri ve yeri yaratan onların bir benzerini yaratmaya gücü yetmez mi? Elbette yeter. Zira O, en iyi yaratan ve en iyi bilendir."(Kaf, 50/15)

(3) Bir Şeyi Yapan Onu Tekrar Yapar

Allah yaratma işini devamlı yapmaktadır. Yarattığını aynen tekrar yapması her zaman mümkündür. Aynı şeyi yeniden yapmak ilkinde nispetle daha kolaydır.

"Yaratmayı ilk başlatan (=ibda') ve sonra onu tekrar edecek (=iâde) olan O'dur ki, bu (tekrar) O'nun için çok kolaydır."(Rum, 30/27).

"Allah, yaratmayı başlatır sonra tekrarlar ve sonunda dönüşünüz O'nadır." (Rum,30/11).

"İnsan kendisini bir nutfeden yarattığımızı görmüyor mu? Bir de bakmışsın Bize apaçık bir düşman kesilivermiş. Üstelik kendi yaratılışını unutup: ' Bu çürümüş kemiklere kim hayat verir?' diyerek Bize bir örnek vermeye kalkıştı. De ki: 'O, her çeşit yaratmayı en iyi bilendir.'" (Yasin, 37/77-80).

(4) Bir Şeyin Zıddını Yapan O Şeyin Benzerini de Yapar

Ateş ile su birbirinin zıddıdır. Birinden diğerini çıkaran, yeni bir şeyi kendine zıt olan şeye çevirebilen elbette bunların benzerini de çevirir.

diriltilmesi daha da imkânsız olan başka bir varlık olun, (yine de diriltileceksiniz.)" Diyecekler ki: "Peki bizi hayata tekrar kim döndürecek?" De ki: "Sizi ilk defa yaratan". Bunun üzerine başlarını sana (alaylı bir tarzda) sallayacaklar ve "Ne zamanmış o?" diyecekler. De ki: "Yakın olsa gerek.

"Sizin için yeşil ağaçtan ateş çıkaran O'dur. Bir de ne göresin, siz de ondan yakmaktasınız." (Yasin, 36/80).

(5) Kuru Toprağın Yeşermesi Yeniden Dirilişin Örneğidir

Kur'ân yeniden diriliş hususunda kuşku duyanlara bu tür örnekler verir. Ölü toprağın yağan rahmetle canlanması, insanın yeniden dirilişinin timsalidir.

"Rahmetinden dolayı, rüzgârları müjdeleyici olarak gönderen O'dur. Biz yağmur yüklü bulutları çorak bir yere gönderir yağmur yağdırır ve onunla her türlü ürünü çıkarırız. İşte ölüleri de böyle çıkarırız. Belki ibret alırsınız." (Araf 7/57).

"Bulutları yürüten, rüzgârları gönderen Allah'tır. Biz bulutları ölü bir bölgeye gönderir ve ölmüş toprağı yeniden canlandırırız. İşte dirilme de böyledir." (Fâtır 35/9).

"Gökten bir ölçüye göre suyu indiren O'dur. Biz onunla ölü bir beldeye hayat veririz. İşte böyle çıkarılırsınız." (Zuhrûf 43/11).

(6) İnsanın Meydana Gelişi Yeniden Dirilmeye Örnektir

Bu konuda Kur'ân şüphesi olanlara kendi yaratılışını incelemesini, nereden ve nasıl olduğunu düşünmesini ister çünkü buradan kıyasla ahiretteki dirilişi daha iyi idrak edecektir.

"Ey insanlar! Eğer yeniden dirilme konusunda derin kuşklar (=reyb) içerisindeyiz, şunu iyi bilin ki, Biz sizi topraktan, sonra nutfeden sonra döllenmiş yumurtadan (=alaka), sonra şekilsiz et parçasından (=mudğâ=fötös) yarattık ki size bunları açıklayabilelim. Dilediğimizi belli bir süre rahimlerde bekletiriz; sonra sizi bir çocuk olarak çıkarırız. Böylece siz yetişip ergenlik çağına ulaşırsınız. İçinizden kiminiz erken yaşta ölürken kiminiz de ömrünün en düşkün dönemine ulaşır ki önceden bildiklerini bilmez hâle gelir. Keza sen, yeryüzünü kupkuru görürsün. Fakat Biz bunun üzerine yağmuru indirdiğimizde o hemen hareketlenir, kabarır ve her güzel bitkiden çeşit çeşit bitirir. Bütün bunlar Allah'ın gerçek olması ve her şeye gücünün yetmesinden dolayıdır. Gerçekten O, ölüleri di-

rildir. Kıyamet mutlaka gelecek ve kabirlerde olanlar dirilecektir.” (Hac 22/5-7).

(7) Uyku ve Uyanma, Ölüm ve Dirilişin Timsalidir

Kur’ân uykuyu ölüme, uyanmayı da dirilişe teşbih etmektedir.

“Gündüzleri yaptıklarınızı bilen ve geceleri de sizi öldüren, sonra da belirlenmiş olan sürenin (=ecelin) tecellisi için gündüzleri diriltten O’dur. Dönüşünüz O’nadır. Sonunda yaptıklarınızı size haber verir.” (En’am 6/60).

Uyku ile ölüm arasındaki ilişki Hz. Peygamber’in hadislerinde de geçer. O, *“Uyku ölümün kardeşidir”* diyor. Ayrıca *“insanlar uykudadır. Öldükleri zaman uyanırlar”* buyurmuştur.¹¹⁴

2.5.2. Ahirete İmanın Pratik Değeri

- (1) Ahirete inanan insanın ümidi daima tazedir. Asla ümitsizliğe düşmez. Bu iman insanın dünyada karşı karşıya kaldığı musibet ve hastalıklara karşı tahammül etme gücünü kendisinde bulmasını sağlar.
- (2) En sevdiği yakınlarının bir bir ölüp gitmesi karşısındaki bir insanı ancak, öldükten sonra dirilmeye inanmak teselli eder. Öte yandan iyileşmesi mümkün olmayan bir hastalığa yakalanan birinin veya ihtiyarların adım adım ölüme yaklaşanları ancak ölüm ötesi hayat ve diriliş öğretisi rahatlatılabilir.
- (3) Bir insanda gerçek anlamda sorumluluk duygusunun gelişmesi, küçük büyük bütün yaptıklarının bir gün mutlaka hesabını vereceği inancı sayesinde mümkün olur.
- (4) Ahirete iman toplumun ıslahı için gerekli bir inanç sistemidir. Çünkü Metafizik gerçeklere inancı olmayan Woltaire bile, bunu itiraf etmek zorunda kalmıştır. *“Ahlâkî prensipleri tesis eden iki esas olması bakımından ilah ve ahiret düşüncesi, hakikaten büyük bir ehemmiyet taşır.”*

¹¹⁴ Yakıt, *age.*, s. 211.

- (5) İnsan yaratılışı gereği, geçici lezzetlere şehvet duygularına ve bedeni arzulara meyillidir. İşlenmesi cezayı gerektiren birtakım davranışların hesap korkusu ve ceza endişesi alıkoyabilir. O da ahirete iman hususudur.¹¹⁵

2.5.3. Ahiret İnancının Psiko-sosyal Temelleri

Allah, insanlara pek kıymetli kabiliyetler ve sayısız gelmez nimetler lûtfetmiştir. Bunların maksatsız olduğunu düşünemeyiz. Cenâb-ı Hak aynı zamanda kullarından bazı şeyler istemekte, emirlerine itaat edenlere mükâfât vaad edip isyankârları da azap ile korkutmaktadır.

- (1) Âhiret, Allah'ın vaadinin gerçekleşeceği, dünyada yapılan **amellerin karşılıklarının** alınacağı, zerre kadar iyilik veya kötülüğün bile görüleceği muazzam bir hesap günüdür. Âhiret hayatı olmasaydı herkesin yaptığı yanına kâr kalır ve dünyada haksızlığa uğrayan, zorluk ve sıkıntı içinde ahlâklı bir hayat yaşayan kişilerin gayretleri boşa giderdi. Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

"İnsan başıboş bırakılacağını mı sanır?" (Kıyâme 75/36)

"Bizim sizi boş yere, bir oyun ve eğlence olarak yarattığımızı ve sizin bize döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?" (Mü'minûn 23/115).

- (2) Dünyada bazı insanlar, zalimlerin hükmü altında ezilip sömürülür; işkenceye maruz kalır ve hayatta sıkıntı ve darlıktan başka bir şey görmez. Bunun karşısında bazıları da dünyada mutluluk, refah ve nimetler içinde yaşar, zayıflara zulmederler, haksız kazançla veya haram yollarla zenginlik elde edip dünyalarını zevk sefa içinde geçirirler. Bu iki grubun hayat hikâyesi; **hak ve adâletin yerini bulacağı** bir devir gelmeden ölüm perdesiyle sona erebilir mi?

¹¹⁵ Öztürk, *age.*, s. 197-198.

- (3) Bir **tiyatro** grubunun, birinci sahneyi sergiledikten sonra perdeyi kapatıp, olayları yarım ve izaha muhtaç bir vaziyette bırakarak oyunu sona erdirdiği hiç görülmüş müdür?! Böyle bir şey olsa, iyice meraklanmış ve oyunun maksadını öğrenmeye çalışan seyirciler ne düşünür acaba?! Akıllı bir çocuk bile oyunun bu şekilde bitirilmesini uygun görmez. Öyleyse her şeyi mükemmel yaratan ve her işten haberdar olan Allah, bu koskoca kainat kıssasını, bir çocuğun bile yapmayacağı çirkinlikte sergilemiş olması nasıl düşünülebilir?!
- (4) Fâil-i meçhul bir **cinayete kurban** giden veya **zulme** uğrayıp çeşitli sebeplerle hakkını alamayan insanların ve yakınlarının hâlini düşünelim! Ahiret olmasa onların hakkını kim alacak?
- (5) Öte yandan insanda **sonsuzluk duygusu** mevcuttur. Bu dünyadaki ayrılıkların, eksik kalmış hasretlerin beka âleminde/ahiret âleminde sona ereceği inancı insanı rahatlatır. Âhiretle alâkalı ayet ve hadisler, insandaki sonsuzluk duygusuna cevap verir ve ölümle her şeyin bitmediğine delalet eder. Bunun aksine yok olup gitme duygusu ise insanı strese, ümitsizliğe, sorumsuzluğa ve fırsat bulduğunda haksızlık yapmaya sevk eder.
- (6) Bu dünya **eksik ve fani/geçicidir**. Buradaki nimetler de sonlu ve sınırlıdır. Hâlbuki Allah'ın lütfu ve nimetleri sonsuz ve sınırsızdır. Şu hâlde ne kadar çok olursa olsun ilâhî nimet ve lütuflar şu fani âlemdekinden ibaret değildir. Cenâb-ı Hak burada bahsettiği nimetlerini orada tamamlayacaktır. O âlem bu âlemi tamamlıyor olmasaydı, Hak Teâlâ'nın nimet ve lütufları geçici ve fani olur, bu âlem de yarım ve noksan kalırdı.
- (7) Ahiretin varlığına inanmak, **ölüm korkusunun** insan psikolojisi üzerindeki **tahrip edici** etkisine engel olur. Sıkıntılardan kurtulup ebedî huzura kavuşma ve Allah'ın rızasını elde etme ideali, insana yaşama sevinci verir, dünyanın ızdıraplarına karşı tahammül gücünü artırır. Geçici dünya arzuları insan ruhunu tatmin etmediğinden, din ona en yüce lezzetler ve manevî zevkler tattırır.

- (8) Dünya hayatının **huzur ve mutluluk** içerisinde bereketli bir şekilde yaşanması, ancak ahirete imanla mümkündür. Zira ahiret inancı, sorumluluk duygusunu pekiştirir, vazifeye bağlılık şuurunu yerleştirir, hak ve hukuka saygılı olmayı temin eder. Bu suretle gayet sağlam bir ahlâk anlayışına, çok mükemmel bir nizam kavramına ve pek yüce bir hakşinaslığa vesile olur. Her gün kıldığı namazlarda en az kırk defa “*Yâ Rabbî! Hesap gününün mutlak hâkimi sensin, yarın huzuruna çıkıp bütün söz, hâl ve hareketlerimin hesabını sana vereceğim*” diyen ve buna kalpten inanan bir kişide yüksek bir ahlâk ve yüce bir hukuk anlayışına sahip olacağı muhakkaktır. “*İyilik çürümez, kötülük unutulmaz, hesap soracak olan zât hiçbir zaman ölmez*” diye inanan kişinin bu inancı mutlaka onun hayatına yön verir. Hz. Peygamber’in:

“Hiçbir kul, kıyamet günü ömrünü nerede tükettiğinden, ilmiyle ne yaptığından, malını nereden kazanıp nereye harcadığından, vücudunu nerede yıprattığından sorulmadıkça bir adım dahi atamaz.” hadisini bilen biri hayatını daha dikkatli ve verimli kullanır.

- (9) Bazı insanlar, kanunların ve **toplum baskısının olmadığı yerlerde** kötülük ve haksızlık yapmıyorlarsa, bu onların davranışlarının hesabını bir gün vereceklerine inanmaları sebebiyledir. Aksi takdirde, herkesin başına bir bekçi ve polis dikmek gerekirdi.

Şunu ifade edebiliriz ki, Allah’a tekrar geri döneleceği inancı olmadan, bu hayatta gerçek bir başarı elde edilemez.

- (10) Ahirete iman, önemine binaen Kur’ân’ın hemen her suresinde gündeme getirilmiş ve birçok ayette Allah’a imanla birlikte zikredilmiştir. Özellikle Kur’ân’ın son kısımlarında ahiret üzerinde çok durulur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

“Allah’a ve ahiret gününe iman edip sâlih amel işleyen/sırf Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak için iyi davranan kimselerin Rabbleri katında büyük mükâfatları vardır. Onlar için (ahirette) korku yoktur, onlar mahzun da olmazlar/üzülmezler.” (Bakara 2/62).

Ahiret, ölümden sonra başlayacak olan yeni, sonsuz ve gerçek bir hayattır. Bu konuda Allah şöyle buyuruyor:

“Bu dünya hayatı bir eğlence ve oyundan başka bir şey değildir. Ahiret yurduna gelince, şüphe yok ki o, hayatın ta kendisidir. (Keşke) Bunu bilmiş olsalardı...” (Ankebût 29/64).¹¹⁶

2.5.4. Ahreti İnkârın İnsan Hayatına Etkileri

- (1) Ölümü bir “yok olma” olarak kabul eden bir insanın, zihninde bir güven ve huzur bulması mümkün değildir. Ebedi hayat düşüncesine sahip olmayan bir kimsenin, her gün hayatından bir yaprağın kopup gitmesi, unutulma ve mahvolma duygusu, onu tarifi mümkün olman bir ıstıraba soktuğu görür.
- (2) Ahret inancı olmayan birinin dünyaya bakışında tek doğru şey, menfaat teminidir. Onun önünde hesap verme anlayışı söz konusu olmadığından, başkasının hakkını yemede, hukukunu çiğnemede, fesat çıkarmada bir sakınca görmeyecektir.
- (3) Ahiret inancı olmayanların kendilerini gösteriş ve riyakârlıktan uzak tutmaları mümkün değildir. Çünkü bu gibilerin dünyevi çıkarları için yapmayacakları şey yoktur.
- (4) Suç ve günah kavramının bir değeri olmadığı için, bunların değeri ancak çıkarlarına bir zararı dokunduğunda ortaya çıkar. İyilikler ve hayır bir değer ifade etmez, aptallıktır adeta. Kötülükler kendileri için bir tehlike doğurmuyorsa onlar için bir mahzuru yoktur.

Günümüzde tüm azgınlık, isyan ve başkaldırıların temelinde, bir gün bu azgınlıkların ve zulümlerin hesabını vermek zorunda kalacağım düşüncesinin yokluğu ve ahreti hesaba katmadan yaşama fikrinin yattığını görmek mümkündür.¹¹⁷

¹¹⁶ Kaya, *age.*, s. 257.

¹¹⁷ Öztürk, *age.*, s. 199-200; Saltan, Nizamettin, *Gençlere İnanç Rehberi*, İstanbul 2012, s. 371 vd.

2.6. Kader İnancı ve Felsefesi

Allah, varlıkları bir kaderle yaratır ve o kaderle yürütür. Yani, çok hassas bir ölçüyle yaratır ve muhteşem bir nizam ile ayakta tutar. Kader programının umumi muhtevası dâhilinde tabiatın yaratılması ve idare edilmesi ile tabiat içinde önemli bir yere sahip olan insanın yaratılması ve müstesna kabiliyetlere sahip kılınması da yer almaktadır. Dalından düşen bir yaprak dahi bu programın haricinde değildir. Bugün biliyoruz ki bir yaprağın içinde de aslında kocaman bir kâinat vardır. Şayet varlıklar kader programına tâbî olmasaydı, kâinatta büyük bir anarşi meydana gelirdi. Bu hakikati Cenâb-ı Hak şöyle ifade buyurur:

“Biz her şeyi bir ölçüye göre (kader ile) yarattık!” (Kamer 54/49)

“Yeryüzünde meydana gelen ve sizin başınıza gelen herhangi bir musîbet/kötülük yoktur ki, biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılmış olmasın! Şüphesiz bu, Allah’a göre bu kolaydır.” (Hadîd 57/22).

Allah’ın, henüz olmamış olayları önceden bilip düzenlemesi ve levh-i mahfuzda tespit etmesi **“kader”**; tesbit ettiği şekilde sırası geldikçe tahakkuk ettirmesi/meydana getirmesi de **“kazâ”**dır.

Ancak bu kader ve kaza programı insanın davranışları için düşünüldüğünde, Allah insanoğluna irâde-i cüz’iyye vermiş, sorumlu tutulduğu davranışlar hususunda ona hürriyet tanımıştır. Dolayısıyla kaderin önceden tespit edilmiş olması kişiyi sorumluluktan kurtarmadığı gibi tembellik ve ihmalkârlık için bir bahane de teşkil etmez.

İnsanın fiilleri/davranışları ikiye ayrılır:

1. **Gayr-i ihtiyârî (kendi isteği dışında) gerçekleşen fiiller:** İnsanın doğması, doğduğu muhit, acıkması, vücudundaki kanın dolaşımı, saçlarının uzaması gibi elinde olmadan gerçekleşen fiiller böyledir. İnsanlar bunlardan ne sevap

kazanır, ne de günaha girerler. Bu tür fiillerinden sorumlu değildirler. Cenâb-ı Hak onlara nasıl bir kader yazdıysa ona göre devam ederler.

2. **İhtiyari (isteği ile yaptığı) fiiller:** İnsanın yapıp yapmaması, kendine kalmış fiillerdir. Burada insanın nasıl bir harekette bulunacağını tercih imkânı vardır. Salih ameller işlerse/iyi ve erdemli davranışlar işlerse sevap kazanır; kötü ameller işlerse günaha girer.

İnsanların fiilleri hususunda Kur’ân’da dileyenin iman, dileyenin inkâr edebileceği, itaat ve isyanın insanın iradesine bırakıldığı, kişilerin işledikleri ameller karşılığında cennete veya cehenneme girecekleri, iyi işlerinin lehlerine, kötü işlerinin aleyhlerine olduğu ve Allah’ın, kullarına asla zulmetmediği ifade edilmiştir.

Kader, Allah’ın “İlim” ve “İrade” sıfatlarına, Kaza da “Kudret” ve “Tekvin” sıfatlarına dayanır. Yani, bu sıfatlara iman etmek kadere iman etmek demektir. Allah “İlim” sıfatıyla gaybı bilir, O’nun ilmi her şeyi kuşatmıştır, göklerde ve yerde olanlara, gizli açık her şeye vâkıftır; insanların açıkladığı ve kalplerinde sakladığı şeylerden haberdardır. Allah “İrade” sıfatıyla da dilediğini yapar ve dilediği şekilde yaratır. Ancak O, dileyenin iman, dileyenin inkâr edebileceğini bildirmiş, iman edeceklerle hidayet yolunu açmış, inkâr edenlerin de sapıklıklarını sürdürmesine imkân vermiştir. Eğer isteseydi herkes iman ederdi, lâkin insanların kendi irade ve tercihleri olmadan iman etmelerini dilememiş, onları serbest bırakmıştır.

Allah, insanların yaptığı ve gelecekte yapacağı bütün işleri ve diğer yaratılmışların hepsi ile ilgili şeyleri, ileride olacağı şekilde ezelde bilir. Ve her şey zamanı geldiğinde Allah’ın daha önceden bildiği şekilde meydana gelir.

Burada bazılarının zannettiği gibi **cebîr**, yani insanları bir işe zorlama yoktur. Zira Allah, ulûhiyetinin gereği/Allah olmasının gereği, kullarının ileride yapacağı işleri ve mülkünde meydana gelecek şeyleri bilmelidir. Aksi takdirde, O’nun için bir noksanlık söz konusu olurdu. Ancak bu bilgi insanları belli şeyleri yapmaya zor-

lamaz. Allah ezeli ilmiyle geçmiş ve geleceği bildiği için olacakları önceden yazmıştır. Bilmek yapmak değildir. Güneş’in tutulacağı saat ve dakika hesaplanabiliyor. Ancak Güneş, ilim adamları önceden bildiği için tutulmuyor. Güneş zaten tutulacaktır, ancak ilim adamları bunun araştırmasını ve ince hesaplamalarını önceden yapıyorlar ve böylece biliyorlar. Bir şeyin olacağını önceden bilip yazmak ve zamanı geldiğinde onu yaratmak farklıdır, o şeyi yapmayı isteyip harekete geçmek farklıdır.

İnsan hür iradesiyle bir şeyi yapmak ister, Allah da imtihan gereği onu serbest bıraktığı için istediği fiili yaratır. Ancak iyi ve doğru fiillerden razı olurken, kötü fiillerden razı olmaz. Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

“Şüphesiz ki Allah zerre kadar haksızlık etmez...” (Nisâ 4/40).

“Başınıza gelen herhangi bir musîbet/kötülük, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir.” (Şûrâ 42/30).

Bu yüzden bir kişinin kötü bir yola düşüp de: “Ne yapayım, kaderim böyle imiş!” demesi, doğru değildir. Namaz kılmak isteyen kişiye Allah, kılması için sebeplerini ve yollarını açar; günah işlemek isteyenlere de engel olmaz, istedikleri fiili yaratır. Ancak bunun yasak olduğunu önceden bildirdiği için onları sorumlu tutar. Allah’ın, günah işlemek isteyenlere bazen fırsat vermediği de olur. Bu Allah’ın onlara bir lütfudur. Allah’ın, iyilik yapmak isteyenlere bazı hikmetlere binaen fırsat vermediği de olur. Cenâb-ı Hak o zaman merhamet ve kereminden o kulunu niyeti mukabilinde mükâfatlandırır. Yani kader, hiçbir zaman tembelliğin, günahların ve sorumluluktan kaçmanın sebebi yapılamaz.

Allah’a inanan insan, kaderi bahane ederek gayreti terk edemez. Aksine **fakirliğe karşı çalışma ile cehalete karşı ilim ile hastalığa karşı ilaç ve tedavi ile karşı koymasını** bilir.

Kaza ve kadere inanmak, insanın körü körüne kendini olayların akışına bırakması/fatalizm ve kurtuluş çaresi aramaması değildir. İnsan her şeyin bir sebebe bağlı olduğuna inanarak, sebepleri

tatbik etmelidir. **Hz. Ömer** (r.a.) Şam'a doğru giderken Şam'da veba salgını olduğunu öğrenmiş, Peygamber Efendimiz'in:

"Bir yerde vebâ olduğunu işittiğinizde oraya girmeyiniz. Bir yerde veba ortaya çıkar, siz de orada bulunursanız, hastalıktan kaçarak oradan dışarı çıkmayınız!" buyurduğunu işitince hemen geri dönmüştür.

Allah kaderi gizlemiştir. Bunda pek çok hikmet ve fayda vardır.

Meselâ;

- (1) Şifası bilinmeyen bir hastalığa yakalanmış ve ölmek üzere olan birinin, öleceği zamana kadar endişeden uzak kalabilmesi, kaderin bu bilinemezliğindendir.
- (2) Kişi öleceği zamanı bilseydi, ölümün kendisine yaklaştığı yıllarda, kederden eli ayağı tutulur, iş yapamaz hâle gelir, defalarca ölüp ölüp dirilirdi.
- (3) Yavrusunun kendisinden evvel öleceğini bilen bir anne de, seneler öncesinden o hâlin üzüntüsüne girerdi. Sonuçta bu durum, hayattaki uyum ve dengeyi bozardı.¹¹⁸

Bu ve bu gibi hususlarda insanoğlunun kendisi hakkındaki kaderi bilmemesi, hem hayatı anlamlı kılmakta hem de hayata daha bir sımsıkı sarılıp maddi ve manevi fırsatları lehine çevirmenin önemini ortaya çıkarmaktadır.

2.6.1. Kader İncasının Psiko- sosyal Boyutları

- (1) Kadere iman, insana kâinatta her şeyin **yüce bir hikmete göre** cereyan ettiğini gösterir. Neticede mü'min, kendisine bir zarar dokunduğunda hemen feryad etmez. Başarı ve iyiliğe kavuştuğu zaman da her şeyi unutarak aşırı sevinip şırmamaz. Böylece insan, olanlar karşısında yumuşaklık, orta yol ve olgunluk üzere hareket etme kabiliyeti kazanır. İki dünyada da huzur ve mutluluğun zirvesine ulaşır.

¹¹⁸ Kaya, *age.*, s. 273.

- (2) Kadere iman, her şeyin **Allah tarafından tanzim ve tertip edildiğine inanma** manasına geldiğinden, her şeyden evvel insanın zihnine bir nizam ve düzen fikrini yerleştirir. Olayları ve olguları sebepleriyle izah etme alışkanlığını kazandırarak **tesadüflere** ve gelişigüzel bir nizam ve düzenin varlığına inanmayı ortadan kaldırır. Olaylar arasında bir ilişki kurma şuurunu hâkim kılar. Ölçü ve orantı konusu üzerinde dikkatle durmayı temin eder. Zira kader, her şeyin bir ölçüye, nisbete ve sebebe bağlanması manasına gelir.
- (3) Kadere iman, **insana metanet/tahammül, cesaret, istikrar, sabır, azim** gibi güzel hasletler kazandırır. Kadere inanan kişi, hiçbir şeyden yılmaz, ümitsizliğe düşmez, zaaf ve tembellik ona yol bulamaz. Ümitsizlik, hüznün ve bunların doğurduğu strese karşı en etkili ilaçtır. Her şeyin Allah’tan olduğunu bilen, O’ndan gelen acı ve tatlı her şeyi rıza ile kabul eder.

Başına gelen sıkıntılara hikmet ve sabır gözüyle bakamayan her ümit kırıcı ve üzücü olay karşısında apışıp kalması, sürekli hâlden şikâyet etmesi, üzüntüsünün sağlığına zarar verecek derecede artmasıyla birlikte “ah” ve “of” larla hayatını zindan eder.

- (4) Kadere iman, insanlara **hoşgörü** gösterebilmeyi öğretir. Kader inancı insanı kanaatkâr, hak ve hukuka riayet eden bir şahsiyet hâline getirir.
- (5) Kader inancı, **ihtirâs, tamahkârlık/aşırı dünya sevgisi, hased** gibi son derece zararlı hastalıklardan kurtarır. Kadere inancı olan kişi Allah’tan razı olur, O’nun rızasını kazanır, tevekkül ve teslimiyet gibi güzel hasletler kazanır. Kendine güveni gelir, vehim ve vesveselerden kurtulur, lüzumsuz kaygılardan, boş kuruntulardan ve endişelerden uzak durur.
- (6) Hâsılı İslâm dinindeki kader inancı **insanı tembel, âtıl, zelil, miskin ve çekingen değil**, faal, cevval, hamleci, müteşebbis ve atik hâle getirir.¹¹⁹ İnsan başarıya ulaştığı zaman tevazu ve alçakgönüllülüğü elden bırakmaz. Zafer sarhoşluğuyla kendini kaybetmez.

¹¹⁹ Kaya, *age.*, s. 276; Yakıt, *age.*, s. 216; Öztürk, *age.*, s. 224.

3. İBÂDETLER FELSEFESİ

3.1. İnsan ve Sorumluluğu

Allah insanı büyük bir ihtimamla/özenle en güzel şekilde yaratmış, ona pek çok imkân ve nimetler lütfetmiştir. Bunu gördükten sonra insanın bu âlemde herhangi bir görevi ve sorumluluğunun olmadığını tasavvur etmek mümkün müdür? Akıl sahibi bir kişinin dünyadaki hâlinin hayvanlardan ve diğer akılsız varlıklardan fark-sız olduğunu düşünebilir miyiz? Böyle bir insanın yeme, içme, gi-yinme, evlenme, çoğalma arasında dönüp durmasını, belli bir müd-det yaşadıktan sonra kendisini yokluğun kollarına atıvermesini ve ölüm tarafından yutulmasını nasıl düşünebiliriz?

Allah Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurur:

“Sizi başıboş, boş yere yarattığımızı ve huzurumuza geri geti-rilmeyeceğinizi mi sandınız?” (Mü’minûn 23/115).

“Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye ya-rattım.” (Zâriyât 51/56).

“Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine kulluk/ibadet et!” (Hicr 15/99).

3.2. İbadetler ve İnsan

İbadet, kulluk yapmak, itaat etmek ve boyun eğmek demek olup, geniş manasıyla, bir insanın Rabbinin bildirdiği ölçüler dâhi-linde yaşarken yaptığı bütün hareketleri, sözleri, duygu ve düşün-celeridir. Bütün ibadetlerin ilk ve son gayesi insanı Allah’ın huzu-runu götürmektir. Allah her yerde hazır ve nazır/gözetendir. İnsa-nın bundan fiilen haberdar olması, içinde duyması, ancak onun Al-lah’ı kendisinde içselleştirmesiyle olur. Böyle kimse ise her an Al-lah ile beraberdir. Ve onun huzurundadır. Her bir ibadet yine aynı zamanda Allah’ın huzurunda olma hâlidir. Allah’ı anma ve zikret-me “ilahi benliği” ve onun şuurunu “insani benliğe” yerleştirmeden ve insani benliği temizlemeden başka bir şey değildir. Hz. Pey-

gamber şöyle buyurur: *“Paslanmış her şey için bir cila vardır, kalbin cilası da Allah’ı zikretmektir.”*

Allah’ı içselleştirmek demek, onu sürekli hatırd tutmak ve zikretmekle mümkündür. Her bir ibadet aynı zamanda Allah’ı anma ve zikretmedir.

Allah şöyle buyuruyor: *“Şüphesiz ben Allah’ım. Benden başka ilah yoktur. Bana kulluk et! ve beni (sürekli) zikretmek/hatırlamak için namaz kıl! (Taha 20-14).*

Bir kimsenin yaratıcısına ibadet etmesi, onun için bir külfet ve sıkıntı değil, tam aksine büyük bir şereftir. İbadet, Allah’ın insanlar üzerindeki hakkı ve ihsan ettiği nimetler karşısında yapılması gereken bir şükürün ifadesidir. Bize küçük bir hediye getiren kişiye, tekrar tekrar teşekkür ederken, sayılamayacak kadar nimet, lütuf ve ikramlarına mazhar olduğumuz Allah’a karşı şükretmemek, nankörlük olarak değerlendirilir.

Yapılan ibadetler esasen kişinin kendi menfaatinedir. Zira ibadet etmek, insanları maddiyata çakılıp kalmaktan kurtarıp, nazarları ve fikirleri daha yüksek hedeflere yöneltir ve daha geniş ufuklarda dolaştırır.

Kur’ân-ı Kerîm’de ibadetin sebep ve hikmetine şöyle temas edilir:

“Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet ediniz. Umulur ki, böylece takvaya ermiş olursunuz.” (Bakara 2/21)

Burada takvaya ermiş olmak demek; insan olarak yaşadığımız dünyaya bir değer katmak, iyi davranışlarla etrafımıza ve yaşadığımız topluma örnek olmak, Yaratanının hoşnutluğunu kazanmak ona yakın olmak demektir.

3.3. İbadetler ve Ruhsal Eğitim

- (1) İbadetlerin insanın moral dünyası ve ruh âlemi üzerinde olumlu etkisi vardır. İbadetlerini yerine getiren bir insan, kalben rahat, ruhen ve manen kuvvetlidir.

- (2) Allah'a karşı görevlerini yerine getiren bir insan psikolojisi içinde, gönül huzuru ile mutlu ve kararlı bir hayat sürer. Ruhen daralıp bunalmaz, strese girmez. Engeller, zorluklar ve imkânsızlıklar karşısında üzüntüye ve umutsuzluğa kapılmaz; metanetini kaybetmez.
- (3) İnanç ve dini duygulara bağlılığı hangi seviyede olursa olsun insan, daima Allah'a sığınmak, onunla beraber olmak ve zaman zaman da onunla konuşmak ister. Bu durumda Allah'ın Hz. Peygamber'e gönderdiği Kur'ân-ı Kerim'i okur. Böylece Kur'ân-ı Kerim'in ferahlatıcı özelliğinden dolayı kalbi ferahlar, ruhen rahatlar, zihnen dinlenir ve manen güçlenir. Okuduğu ayetlerden istikamet alır, önceki insanların hâlerinden ibret ve dersler çıkarır ve huzurla yoluna devam eder.
- (4) Kur'ân-ı Kerim'i sadece okumakla kalmaz ayetlerin manaları üzerinde de derin düşüncelere dalar. Akla, ilme, tefekküre, sanata, edebiyata ve tüm insani değerlere bir şeyler katmanın arzusunu geliştirir.
- (5) İnsanı üstün bir varlık olarak yaratan Allah, onun bu mevkiini koruyarak ruhi yücelişini devam ettirebilmesinin ibadetlere bağlı olduğunu haber vermiştir.
- (6) Diğer taraftan ibadetler sadece manevi ve ahrete yönelik değildir. İbadetlerin maddî faydaları da vardır. Mesela bedenle yapılan ibadetlerin insanın bedensel yapısına iç ve dış organlarına çeşitli maddi faydaları vardır.

Yine Hz. Peygamber, ibadetlerine dikkat edenlerin rızıklarına bolluk verileceğini ifade eder:

"Rabbiniz 'Eğer kullarım bana gerektiği şekilde itaat etseler, ben onlara yağmuru gece yağdırırım, gündüz de üzerlerine güneş'i doğdururum. Onlara ayrıca gök gürleme sesini de duyurmam' buyuruyor." (Ahmed, II, 359; Hâkim, IV, 285/7657).

3.4. İbadetler ve Gerçek Hürriyet

İnsanın insani değerler sistemi içinde kişisel planda (ontolojik) bir hürriyetinden ve kişisel-toplumsal planda varoluşsal (ontik) bir hürriyetinden bahsedilebilir. İnsan bu iki hürriyetiyle insandır. İnsan en esaslı biçimde ve en yalın hâliyle hürriyetiyle tanımlanabilir. Hürriyet, insanın özüdür, en özsel olgusudur. İnsanın hür olup olmadığı hürriyetsizliği ile tanımlanabilir.

İnsanın varoluşsal yönden var olmak veya var olmamak insanın elinde olan bir şey değildir; var olduğu müddetçe var olmamazlık edemediği gibi, var olmadığı müddetçe de varoluşluk edemez. Hatta varoluşsal anlamda şu veya bu şekilde var olmak elinde değildir. İnsan şu veya bu şekilde var olduktan sonra var olmak zorundadır. Bu noktada insanın hürriyetsizliği zorunludur. İnsan mutlak manada hür değildir. Ancak insan varoluşsal alanda gerçek bir hürriyete sahip olabilir mi? Olabilir. Ancak insanın, sırf insani değerler sisteminden ilahi değerler sistemine geçmesi ve birincinin yerine ikincisini ikame etmesi gerekir. Bu da her şeyden önce kişinin Allah’a inanması ve O’nun emirlerini kişisel hayatına ve topluma uygulamaya geçirmesiyle mümkündür. İnsanın gerçek hürriyeti işte bu imandan geçer. Ancak inanma veya inanmama noktasında insan hürdür. Çünkü Allah, kendisine inanıp inanmama hususunda zorlamamıştır. Allah bu konuda şöyle buyuruyor:

“Dinde zorlama yoktur.” (Bakara 2/256).

“De ki; gerçek Rabbinizdendir. Dileyen inansın dileyen inkâr etsin.” (Kehf 18/29).

“Ey Peygamber! Allah dileyseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi inanırdı. Öyle iken insanları inanmaya mı zorlayacaksınız?” (Yunus 10/99).

İnsan inanmakla veya inanmamakla her iki hâlde de bir hürriyet tercihi yapmış olur. Eğer insan Allah’a inanır ve İslâm’ı seçerse, direkt olarak Allah’a boyun eğmiş, varoluşsal sahada gerçek

hürriyeti seçmiş olur. Artık yeni bir değerler sistemi içinde yaşamaya başlayacaktır demektir. Ve yine gerçek manada Allah'a boyun eğer. İnanmama ve onu tanımama noktasında da bir başka hürriyeti seçmiş olur ve bu noktada da kendi gibi eşit yaratılan bir insanın ortaya koyduğu sistemlere boyun eğmiş olur; böylece görünüşte hürriyeti seçmiş fakat gerçekte hürriyetsizlik hürriyetini seçmiştir.

İnsanın insan tarafından sömürülmesi veya iradesinin elinden alınması ilahi nizamda yer almaz. İslâm'da bütün hukuki ve siyasi hükümler Allah'a aittir.

Allah ile kul arasında hiçbir vasıtayı gerekli kılmayan ve sadece Allah adına yapılan bütün ibadetler, İslâm'ın ideal hürriyetini temsil ederler. İnsanı ideolojilerin ve asılsız fikirlerin esiri olmaktan uzak tutmayı amaçlar. Özellikle namazda sık sık tekrarlanan tekbir: "Allahü Ekber" (Allah Tek Büyüktür) formülüyle her rekâtta tekrarlanan Fatiha suresinin bütün ayetleri Müslümana gerçek hürriyetini hatırlatır.¹²⁰

Allah'a kulluk ve ibadet, insan için asla hürriyetsizlik veya kölelik değildir. Doğuştan toplumsal bir varlık olan insan, her hâlukarda toplumsal hayatın gereği, belirli bir hukuk ve siyaset sistemine, bir hayat tarzına uymak zorundadır. Bu zorunlu seçimini, Allah adına yaparsa yaradılış hürriyetine uygun gayet tabii bir seçim yapmış olur; böyle bir tabîilikte de kölelik yoktur. Hâlbuki seçimi insanlar tarafından kurulmuş olan sistemler ve ideolojilere uymak yönünde tercih eden, o ideolojiyi yapan ve yürüten kendi cinsinden insanlara boyun eğmekle köleliği seçmiş olur.¹²¹

¹²⁰ Fatiha suresinin anlamı, gerçek hürriyetin bir timsali olarak karşımıza çıkmaktadır.

1) Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla 2) Hamd, âlemlerin Rabbi Allah içindir. 3) Rahman'dır, Rahim'dir. 4) Din gününün malikidir./Ahret gününün malikidir. 5) Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz! 6) Bizi doğru yola ilet. 7) Kendilerine nimet verdiklerinin yoluna; gazaba uğrayanların ve sapanlarınkine değil.

¹²¹ Bayraktar, Mehmet, *İslâm İbadet Fenomenolojisi*, Ankara 1987, s. 12 vd.

3.5. İbadetler ve Ahlâk

3.5.1. Şahsiyet ve İrade Gelişimi Boyutu

İslâm ahlâkı tabiatı itibariyle ilahi kaynaklıdır. İslâm ahlâkının dayandığı en önemli prensiplerin başında şahsiyet ve irade terbiyesi gelir. Güzel ahlâk sahibi olmak için iyi bir iradeye ve şahsiyete ihtiyaç vardır.

Öte yandan ibadetlerin konusu ve unsurları insan şahsiyetini ve iradesini geliştirici özelliklere sahiptir. Şöyle ki: insan günde beş vakit kılması gereken namaz, hayat boyu her gün beş vakitte tekrarlanması kuvvetli bir irade ve azmin bir sonucudur. İnsanın sürekli namazını kılması iradeyi kuvvetlendirir. Her vakit namaz için tekrarlanan niyetin, insanın Allah’ın huzurunda durup kılmaya azmettiği namaz için söz vermesi, akdetmesi olduğunu düşünürsek, insanın bu sözüne sadık kalarak namaz kılması onu yalancılık gibi kötü bir ahlâkî davranışlardan uzaklaştırarak doğruluk gibi iyi ahlâk ve şahsiyet bütünlüğüne götürür.

Namaz gibi diğer ibadetler de maddi ve manevi birtakım zorlukları da peşinden getirir. İnsan bunlara katlanarak ibadetleri devamlı yerine getirmesi insan şahsiyetinin temel taşlarından olan sabır, cesaret, merhamet ve yardımseverlik gibi duyguları ve davranışları pekiştirir.

Namazda rükü’ ve secde hareketleri de insana alçakgönüllülük ve mütevazılık duygusunu kazandırır.

Oruçla insan kin, öfke ve nefret gibi kötü duygularını yenmesi ve nefsanî arzulara karşı mücadele gücünü artırır. Zekât ve sadaka ile de cimrilik ve hırsı yenerek diğergamlık/başkalarını kendine tercih etme hislerini kazandırır.¹²²

3.5.2. Sevgi Boyutu

İslâm ahlâkı, tabiat ve insan sevgisiyle Allah sevgisini bir arada, birbirinden ayrılmaz olarak gören gerçek filî bir sevgiye

¹²² Bayraktar, *age.*, s. 22.

dayanır. Her şeyden önce, böyle bir sevginin temelinde Allah sevgisi vardır. Kişinin Allah'ı sevmesi, doğal olarak insan sevgisini ve tabiat sevgisini içinde barındırır. Çünkü Allah sevgisi kuru bir sevgiden ibaret değildir. Ancak onun Allah'ın emrettiklerini yapmak, yasakladıklarından sakınmakla, fiilen işlerinde O'nu zikretmekle olur. Bu hâl aynı zamanda her an Allah ile beraber olmayı mümkün kılar.

Öte yandan gerçek sevgi, iyilikle insanları sevmektir. İnsanlara maddi ve manevi iyilikler etmektir. Böyle bir sevgide menfaat ve çıkarıcılık yoktur.

Aynı şekilde gerçek sevgi, tabiatı korumak ve özellikle insanların ondan yiyecek, içecek ve diğer ihtiyaçlarını giderirken ölçülü olmalarıyla mümkündür.¹²³

3.5.3. İyilik ve Doğruluk Boyutu

İslâm ahlâkının en önemli prensiplerinden biri de iyilik ve doğruluktur. İyilik ve doğruluk bir fikir ve düşünce değil, doğru ve iyi olan fiilleri yapmak, yanlış ve kötü olanları terk etmektir. Bütün ibadetlerin kendileri bizatihi iyilik ve doğruluktur. İnsanların şuuruna iyilik ve doğruyu nakşetmek, onların iyi ve güzel davranışlar ortaya koymalarına itici bir güç olacaktır. Gerçek manada iyilik ve doğruluk iman ve ibadetlerdir. Gerçek manada insanların birbirleri arasında gerçekleştirmeleri gereken en önemli husus sosyal dayanışma, yardımlaşma ve adalettir.¹²⁴

3.6. İbadetler Felsefesi (İbadetle Ruh ve Beden Sağlığı-Psikolojisi)

İslâm dini, insani faaliyet alanlarının hiçbirini ihmal etmeyen ve hayatı tüm yönleriyle ihtiva eden bütün bir sistemdir. Aynı şekilde İslâm, insanın faaliyet sahaları arasında uyumlu bir birliktelik de kurmaktadır. Bu sebeple, ilâhî hükümlere uygun dünyevî fiiller

¹²³ Bayraktar, *age.*, s. 23.

¹²⁴ Bayraktar, *age.*, s. 21.

ibadet sevabı kazandırırken, ibadetler de pek çok ruhî, maddî ve bedenî faydalar ihtiva etmektedir. Ancak bunlardaki felsefi boyut veya başka bir deyişle hikmet ve inceliklerin bir kısmı insan aklıyla idrak edilebilirse de, çoğu akılla kavranamaz. Zaten ibadetlerde asıl olan da, Allah’a ihlâsla kulluk etmek olup dünyevî maddi faydalar elde etmek değildir. Ancak, teşvik edici olması açısından ibadetlerin faydalarından az da olsa bahsetmek istiyoruz, yani ibadetler felsefesi yapmak istiyoruz.

3.6.1. İbadete Hazırlık/Abdest, Gusûl ve Hikmetleri

İslâm’da asıl olan ruh temizliği olmakla birlikte, zahiri/dış temizlik bunun vazgeçilmez bir vasıtası kabul edilmiştir. Vasıta olmadan gayeye ulaşmak mümkün olmadığı gibi gayeye ulaştırmayan vasıtanın da kıymeti yoktur. Bu sebeple Allah, kullarının hem maddî hem de manevi olarak her türlü kirlerden arınmasını istemektedir.

İslâm, temizlik dinidir. Allah Müslümanlara namaz, tavaf, Kur’ân okumak gibi bazı ibadetlere başlamadan önce abdest almalarını, bedenlerini, elbiselerini ve çevrelerini temiz tutmalarını emretmiştir. Bu sebeple Müslümanların temel kaynakları olan ilmi hal, fıkıh ve hadis kitapları temizlik konularının işlendiği bölümlerle başlar. Kur’ân-ı Kerim’de abdest ile ilgili ayet şöyle geçmektedir:

“Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedip, topuklara kadar ayaklarınızı da (yıkayın)! Eğer cünüp oldunuz ise, boy abdesti alın! Hasta yahut yolculuk hâlinde bulunursanız yahut biriniz tuvaletten gelirse yahut da eşlerinize dokunmuşsanız (cinsî münasebette bulunmuşsanız) ve bu hallerde su bulamamışsanız temiz toprakla teyemmüm edin de yüzünüzü ve (dirseklere kadar) ellerinizi onunla meshedin! Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez; fakat sizi tertemiz kılmak ve size (ihسان ettiği) nimetini tamamlamak ister; umulur ki şükredersiniz.” (Mâide 5/6).

Ayet'in son kısmından anladığımıza göre abdest ve guslün insana sağladığı pek çok nimetler ve faydalar vardır. Allah bunları emretmekle kullarına olan nimetlerini tamamlamak istemektedir.

Temizlik, ruhun yücelip ihsan mertebesine çıkmasına ve Allah'a yaklaşmasına yardım eder. Bu yüzden ayet-i kerimede:

"...Allah temizlenenleri sever." buyrulmuştur (Bakara 2/222).

Hz. Peygamber de;

"Allah temizdir, temizliği sever." (Tirmizî, Edeb, 41/2799).

"Temizlik imanın yarısıdır." buyurmuştur (Müslim, Tahâret, 1).

Abdestin felsefi boyutuna baktığımızda onun bize olan maddi faydalarından bir kısmına şöyle temas edebiliriz:

- (1) El, kol, yüz, ağız, burun, kulaklar ve ayaklar gibi abdest azaları açıkta olduğu için çabuk kirlenir. Bu sebeple onları günde beş defa yıkamak, insana maddî ve manevî sıhhat verdiği gibi aklen ve zihnen uyanık olmasını da sağlar. Diğer taraftan insandaki ağız burun kulak gibi doğal deliklerin günde birkaç defa temizlenmesi gerekir. Bunun sebebi daha çok buraların kirlenmesi ve neticede hastalıklara yol açmasıdır. Ağız ve burundan hava ve besin maddelerini aldığımızdan buraların sık sık temizlenmesi elbette faydalıdır. Abdest öncesi tuvalet temizliği de bir o derece önemlidir.
- (2) Günümüz dünyasında insanlar her türlü çevre ve atmosferik kirlilik içerisinde yaşamaktadırlar. Abdest alırken yıkanan vücut organları her an güneşle ve dış dünya ile irtibat hâlinde olunan **el, kol, yüz ve ayaklar gibi** organlardır. Bu organların temizliği abdest vesilesiyle günde beş vakit namaz kılan bir insan için her gün beş kere yapılmaktadır.

Hz. Peygamber bir gün sahabelerle/arkadaşlarıyla beraber otururken şöyle bir soru yöneltir onlara: *"Eğer sizden birinin kapısının önünde bir nehir olsaydı ve günde beş defa yıkaysaydı, üzerinde hiç kir bulaşığı kalır mıydı?"* Arkadaşları, Hz. Peygamber'e *"kalmazdı ya Resulallah"* dediler. O hâlde bu beş vakit namazın misalidir" diye buyurur.

- (3) **Suyun Önemi:** Su cildi temizleyerek üzerinde bulunan mikropları giderdiği için vücutta çıbanların çıkmasına engel olur.

Su vücuttaki yani derinin üzerindeki görünmeyen delikleri açarak vücudun teneffüs etmesine yardım eder.

Su, vücudu uyararak kan dolaşımını kolaylaştırır, dolayısıyla idrarı artırır ve iştahı açar.

Sinir sistemini rahatlatır.

- (4) **Ağız temizliği,** su ile gargara yapmak, teneffüs yolları ve ağız vasıtasıyla bulaşması muhtemel hastalıklardan korunmak hususunda doktorların en mühim tavsiyesidir.

- (5) **Ağız ve burun içlerini soğuk su ile birkaç kez yıkamak,** damak ve boğaz iltihaplarıyla nezleden en mühim koruyucudur.

- (6) **Abdest azaları yıkanınca (yüz el ve ayaklar)** her gün defalarca yıkanma, cilt hastalıkları ve iltihaplar için en güzel bir korunmadır. Zira mikroplardan birçoğu insana deride yerleşmek suretiyle bulaşır. Aynı şekilde parazit bakteriler de vücuda deri yolu ile dahil olur. Şüphesiz mükerrer yıkamak basit ve yapıcı bir koruyuculuktur.

- (7) **Vücuttan deri vasıtasıyla ter bezlerinden ter ifraz etmektedir.** Ter ise yağlı ve tuzlu maddeleri ihtiva etmektedir. Su buharlaşınca yağlı tuzlar geriye kalıp deri üzerinde birikirler veya tabaka oluştururlar, bu tuzlu ve yağlı maddelerle **deri kirlenince ter gözenekleri kapanır** ve iş göremez hâle gelebilir.

Terleme olayı olduğu gibi cereyan etmeye devam eder. Ancak deri kirlenmesi tedricen zehirlenmeye yol açabilir. Bu nedenle vücut, deri ve tırnak temizliği, beden sağlığı açısından çok önemlidir.

- (8) **Yüz yıkandığında;**

Cildi kuvvetlendirir, baştaki ağrıyı ve yorgunluğu hafifletir, damarları ve sinirleri harekete geçirir.

- (9) **Abdestin Dolaşım Sistemine Etkisi:** Dolaşım sistemi iki temel biyolojik sisteme dayanır.

1. Kalbin temiz kanı vücudun her yerine dokulara daha doğrusu hücrelere ulaştırması görevidir.
2. Dokulardaki kullanılmış biyolojik açıdan kirlenmiş kanın kalbe ulaşmasıdır.

Özellikle bu ikinci dolaşım vücudun en önemli olaylarında biridir. Bu bozulunca küçük tansiyon denen basınç artar, yaşlanma ve hatta ölüme yaklaşma baş gösterir. Bu iki yönlü dolaşımda en önemli sorun, damarların sağlıklı çalışıp çalışmaması olayıdır.

Damarlar kalpten uzaklaştıkça küçük dallara ayrılır. Bunlar elastiki borulara benzer. *(Damarlar uç uca eklendiğinde uzunluğu 150 bin km. yi bulmaktadır. Kıyas olması açısından belirtelim dünyanın çevresinin uzunluğu 40 bin km. dir.)*

Özellikle incelmış borular zamanla sertleşir ve daralmalara yol açar. Esnekliğini yitirirse de kalbe karşı bir zorlama olur. Damarlarda sertleşme ve daralmalar birden teşekkül etmez. Aksine yavaş yavaş gelişir. Kalpten uzak damarlar, (vücudun ücra köşeleri) beyin, ayak ve el damarları daha zor şartlar altındadır. Günlük hayatta bu damarların açılıp büzülmesine sebep olan bir jimnastik hareketi vardır. O da SU dur.

Su sıcaksa damarları genişletir. Soğuksa daraltarak özellikle kalpten uzak damarların esnekliğini ve zindeliğini sağlar. Ayrıca su, yine ısı farkı nedeniyle dokularda yavaşlamış dolaşımdan ortaya çıkan besin birikimlerini de genel dolaşıma katmış olur. İşte el yüz ve ayakların yıkanması olayı bu ayetin sırrını ortaya koymaktadır.

Devamlı abdest alan insanların yüzlerindeki çizgilerin buruşukluk ve kırışıklıkların az olduğunu yaşları ilerlemelerine rağmen bir bebek masumiyeti kadar güzelliğe sahip olmaları görülür. Bunun temelinde abdestte yüz yıkamanın insanın yüzündeki damarların büzülüp genişlemesinden kaynaklanan zindeliğe borçludur.

Yani Abdest, en iyi pudradan ve en iyi güzelleştirici krem ve losyonlardan daha güzelleştirici ve kalıcı bir etkiye sahiptir.

Küçük yaştan beri abdest alan insanın hem damar sertliğine hem de bu olayın beyin dolaşımına yansımaları demek olan buna-maya karşı ne denli koruyucu bir vazife gördüğünü göz ardı etmek mümkün değildir.

- (10) Abdest azaları yıkanırken bu azalara ovalama ve baskılama uygulaması yapılır. Ovalama insanın ruhunu diriltir. Baskılama ise hücreleri canlandıracağından insan bedenini diriltir.

İnsan ruhunu diriltten ovalama, aynı zamanda insanın merhametini de artırır. Nasıl ki insanların çocukların başını okşamaları, merhamet duygularının harekete geçiriyorsa ve bu duygunun artmasına vesile oluyorsa abdest azalarını ovalaması da merhamet duygularının harekete geçmesini sağlamaktadır.

- (11) Abdest alırken ayakların yıkanması, özellikle topukların ovularak yıkanması, abdestin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Sağ ve sol ayaklarda yaklaşık 45'er tane sinir uçları bulunmaktadır. Ayakların ovularak ve topukların baskılanarak yıkanmasıyla bu uçların harekete geçirilmekte, insanda rahatlama/relaks durumu ortaya çıkmakta ve elektrik dengesi sağlanmaktadır.

- (12) **Abdestin Korunma Sistemine Etkisi:** İnsan Vücudunda kırmızı kan dolaşım sisteminin yanında beyaz kan dolaşım sistemi mevcuttur. Buna tıp dilinde **lenf sistemi** denmektedir.

Damarları normal kan damarlarından en az 10 kat daha incedir. Küçük sıyrıklarda veya yaralanmalarda bir renksiz sıvının aktığını görürüz. Bu şu demektir. Vücudun her noktasına eksiksiz bir şekilde yayılmıştır.

Lenf sistemi vücudun koruyucu sistemleridir. Vücuda giren bir mikrop, bir yabancı cisim, nedeni bilinmeyen bir kanser hücresi işte bu lenf sistemi vasıtasıyla yok edilir. Vücuttaki bir mikroplu hastalık veya bir kanser hastalığı hep bu sistemin aksayarak çalışmasından kaynaklanmaktadır.

Lenf sistemini beyinden çıkıp vücuda dağılan ana damarları kulaklarımızın arkasından geçmektedir. Lenf sisteminin düzgün çalışması için sıcaklık ve soğukun bu sistemi etkilediğini biliyoruz. Yani abdestin vücudun koruma sisteminin düzgün ve zinde çalışmasına büyük etkisi vardır.

Şöyle ki:

1. Lenf sisteminin sağlıklı çalışması için vücudun en ücra köşesi dahi ihmal edilmemelidir. Bu abdest almakla mümkündür.
2. Lenf sisteminin uyarılmasında en önemli merkez burun arkası ve bademciklerdir. Abdest almada bu iki noktanın yıkanmasının özellikle şart koşulması buna yöneliktir.
3. Islak ellerin arkasıyla boyun yanlarının meshedilmesiyle, beyinden gelen ve boynumuzun kulak arkalarından geçen lenf sisteminin ana damarları uyarılmış olur. Bu yüzden basit bir kulak arkası mesh etme hareketi lenf sisteminin ana damarını uyarmakta ve vücudun koruyucu sistemini canlı ve diri tutmaktadır. Bu da abdestin insan sağlığını hedeflemede ne kadar önemli bir uygulama olduğunu göstermektedir.

(13) Vücudun Statik Elektrik Dengesi ve Abdest: Normalde vücudun statik bir elektrik dengesi vardır ve sağlıklı vücudun temel yapısı bu elektriğin dengede olması ile yakından ilgilidir. Havadaki özellikler ve giyinen plastik sentetik eşyalar nedeniyle insan vücudunda bu dengeye olumsuz etki bırakmaktadır.

Ağrılı hastalıklar, yüzdeki ve vücuttaki kırışmalar en bilinen sonuçlarıdır.

Statik elektrikten doğan birçok psikosomatik hastalığın da var olduğu belirtilmektedir.

Bu konuda çağımızın en önemli sorunu olan güzellik sorunu üzerinde duralım.

Statik elektriğin en olumsuz etkisi deri altındaki minik kaslardır. Statik elektrik, bu kasları gere gere sonunda işlemez hâle sokar ki; önce yüzde başlayan erken kırışmalar hep bu yüzdendir. Sonra da tüm vücutta bu kırışmalar meydana gelecektir.

Devamlı abdest alan insanların yüzlerindeki çizgilerin buruşukluk ve kırışıklıkların az olduğunu, yaşları ilerlemelerine rağmen bir bebek masumiyeti kadar güzelliğe sahip olmalarının temelinde abdestte yüz yıkamanın insanın yüzündeki damarların büzülüp genişlemesinden ve statik elektrikten dengede olmasından kaynaklanan zindeliğe borçludur. Yani Abdest, en iyi pudradan ve en iyi güzelleştirici krem ve losyonlardan daha güzelleştirici kalıcı bir etkiye sahiptir.

İşte abdest alırken su ile veya teyemmüm abdestinde toprak ile temas hâlinde olmak hususu, insandaki statik elektrik dengesinin sağlanmasına yönelik olduğunu anlamaktayız.

Aynı zamanda su bulunmayınca teyemmüm etmenin de yani toprak cinsinden bir şeyle el yüz ve kolların mesh edilmesindeki hikmet de böylece anlaşılmış olmaktadır.

(14) Boy Abdesti ve Elektrik Dengesi:

- Boy abdesti gerektiren hususlarda insan vücuduna elektrik yükü 12 katına çıkmaktadır (öfke hâlinde 4 katıdır).
- Bu elektrik aynı zamanda deri tabakasının ince deliklerini kapatmaktadır.
- Oksijen alışverişini azaltmıştır.
- Kalp ve dolaşım hızı artmıştır.
- Solunum hızı artmıştır.
- Yorgunluk, bitkinlik, uyuşukluk ve zihni faaliyetler yavaşlamıştır.
- İğne ucu kadar bir yer kalmamak şartıyla yıkanmanın hikmeti işte buradadır.
- Boy abdesti ile vücut dengesi sağlanmakta, elektrik gerilimini almakta, topraklama yapmakta ve vücudu toparlamak-

tadır. Aynı zamanda sinir sistemini düzenleyen, sinir bozukluklarını hafifletip gönül huzuru veren, yorgunluğu gideren, vücudun dinlenmesini ve dinleşmesini sağlayan bir uygulamadır. Deri ve vücut sağlığı açısından da guslün önemi aşîkârdır. Zira gusül abdesti, derideki gözeneklerin açılıp rahatlamasını, vücudun kolayca teneffüs etmesini sağlar.

Görüldüğü gibi İslâm, her insanın mecburen yapması gereken temizliği, ibadet hüviyetine büründürmüş, böylece insanın, temizlik yaparken aynı zamanda bir ibadet neşvesi içinde olmasını da sağlamıştır.

Hâsılı, temizlik ve nezaket Müslümanların özelliklerindedir. Müslümanın hayatı temiz olduğu gibi vefatı da temizdir. Vefat ettiğinde cenazesi güzelce yıkanır, boy abdesti aldırılır ve tertemiz beyaz bir kefene sarılarak yine temiz bir toprağa emanet edilir. Kıyamet günü, yine oradan temiz bir şekilde kalkması için dua edilir.¹²⁵

3.6.2. Namaz ve Hikmetleri

Kur'ân-ı Kerim'de anlatıldığı boyutuyla namaz, hem maddi hem de manevi yönü olan çok önemli bir ibadettir. Bu sebeple “dinin direği” kabul edilmiştir. Hatta namaz kelimesi, din karşılığında bile kullanılır olmuştur.

- (1) Kur'ân-ı Kerim'e göre Namaz, insanı kötülüklerden, çirkinliklerden ve taşkınlıklardan alıkoyar. İnsanın ilgi ve temayüllerin/eğilimlerin başıboş ve kontrolsüz bir şekilde tatmin edilmesini engeller. Allah Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurur:

“(Rasûlüm!) Sana vahyedilen Kitab'ı oku ve namazı kıl! Muhakkak ki namaz, hayasızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı zikretmek şüphesiz en büyük iştir. Allah yaptıklarınızı bilir.” (Ankebût 29/45).

¹²⁵ Nurbaki, Haluk, *Kur'ân-ı Kerim'den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, Ankara 1993, s. 78 vd.

- (2) **Hakkıyla kılınan namaz**, sahibine ruhi bir olgunluk kazandırır ve kalbinin huşû¹²⁶ ile dolmasını sağlar. Kalbi huşû ile dolan kişi de Allah’ın razı olmadığı şeylerden büyük bir titizlikle sakınır, günahlardan arınır, hayata dair iyilik ve güzellik adına değer üretmek için koşuşturur. Böylece insan, Allah rızası için namaz kılarken, aynı zamanda kötülüklerden ve nefsin arzularından da muhafaza edilerek hem dünya hem de ahiret hayatını düzene koymuş olur.
- (3) Namazdan maksat Allah ile daha diri, daha yakın, daha etkili bir bağlantı kurmaktır. Bu maksatla yapılan başka bir hareket, namazın yerini tutamaz. Ancak bu yaklaşma ve beraber olma tecrübesinde zihin, şuur ve beden, işbirliği yapmalıdır.
- (4) İnsan, secdeye vardığında, kendisiyle yüz yüze gelir ve iç âlemine yönelme fırsatı bulur.¹²⁷ İnsanların birbiriyle isteyecek veya istemeyerek uzaklaştıkları ve bireyselciliğin giderek hâkim olduğu bugünkü medeniyetin bir hastalığı yalnızlık hissidir. Namaz, insanı yalnızlık psikolojisinden kurtaran en etkili ilaçtır.
- (5) Namaz, ister kişisel olarak isterse cemaatle/beraber kılınsın, insanın yalnızlık hissini günde en az beş defa gidermektedir. Çünkü namaz, insanı Allah’ın huzuruna götürdüğü için tek başına kılssa bile ona yalnız olmadığını hatırlatır. Cemaatle kılındığında ise insanı hem Allah’ın huzuruna götürür hem de diğer insanlarla bir araya getirir. Bu konuda bilhassa cemaatle kılınan namaz daha önemlidir.

¹²⁶ **Huşû:** Allah’a duyulan saygının gereği olarak başta namaz olmak üzere ibadetlerin edası esnasında kalpteki huzur, mutluluk, sükûnet ve tevazu hâli.

¹²⁷ Avrupa’da yaşayan bir üniversite öğrencisinin önceden Müslüman olmayan bir arkadaşı ile yaşadığı olay şöyledir. Namaz kılacağımız zaman Müslüman olmayan bazı arkadaşlara, “Gelin bizimle birlikte siz de namaz kılın! Nasıl olsa siz de Allah’a inanıyorsunuz!” derdik. Bu arkadaşlardan daha sonra Müslüman olan birisi bana şunu söyledi:

“—Hani sizinle birlikte namaz kılmıştım ya, vallahi secdeye vardığımda ilk defa kendimle yüz yüze geldim. Hayatımda hiç bu kadar hoş bir ân yaşamamıştım...” demişti.

- (6) Bugün Tıp'ta en mühim yeri işgal eden hastalıklar **psikoso-matik** hastalıklardır. Bu hastalıklarda olumsuz ruh hâlinin bedene etkisi söz konusudur. Ruh hâlinde düzelme olduğunda, bu durum hastalık üzerinde de olumlu etki yapacaktır. Boston hastanesinden **Dr. Rose Halferding** diyor ki:

“Ruhi buhran için şifâ verici devalardan biri de, hastanın güvendiği birine dertlerini açmasıdır. Hastalar şikâyetlerini uzun uzun ve tafsilatlı olarak anlatınca ruhi istikrarsızlık zihinlerinden kayboluveriyor. Zira sadece şikâyetlerin kaybolu-vermesi bile hastalık için şifadır.”

Dr. Nevfel de şöyle der: “Ruh doktorları derdimizi açacağımız şahsı iyi seçmemizi tembih ederler. Çünkü her şahsa dert açılması mümkün değildir. Kendisine dert açılan adamın doktor, kanun veya din adamlarından biri olması da şart değildir. Asıl mühim olan, bu şahsın duyan, anlayan ve yardım eden biri olduğunu hissetmemizdir. Bu durumda işiten, gören ve her işin sahibi, bütün hayırlar elinde olan Allah’a iltica eden kulun hâli nasıl olur? İnsan namaz kılınca bütün bu hastalıklardan kurtulmuş olmaz mı?”¹²⁸

- (7) Namaz, ruhların manevi gıdası olduğu gibi, aynı zamanda maddî beden için de şifadır. Vücudun, elbiselerin ve namaz kılma yerinin temiz olması gibi şartlar getirdiği için, sağlığın en önemli muhafızı namazdır. Ayrıca namazın, muhtelif uzuvların hareket etmesine, eklemlerin bükülmesine ve kasların gerilip gevşemesine imkân sağlayarak vücuda zindelik verdiği de bilinen bir hakikattir.

Hz. Peygamber karnı ağrıyan Ebû Hureyre isimli arkadaşına:

“–Kalk, namaz kıl! Çünkü namazda şifâ vardır” buyurmuştur. (İbn-i Mâce, Tıb, 10; Ahmed, II, 390, 403)

Dikkat edilirse, namazdaki hareketlerle insanın yaratılış şekli arasında tam bir uyum mevcuttur. Sanki insan namaz kılmak için yaratılmıştır veya namaz insan fitratına en uygun ibadettir. Diğer

¹²⁸ Kaya, *age.*, s. 332.

varlıklardan hiçbirisi, insan formunda yaratılmadığı için, namazdaki hareketleri tam olarak yapamazlar.

Namazın Maddi Boyutları ve Felsefesi

(1) **Beden Terbiyesi ve Spor Açısından Namaz:** Belirli vakitlerde yapılan değişik ritmik hareketler, sağlam bünyenin kuruluşuna beden terbiyesinin oluşumuna katkı sağlamaktadır.

Namaz, vücudun istifade ettiği bedeni hareketlerin en iyisini sağlamaktadır.

Zira kol, bacak ve kafayı hareket ettirir. Bu hareketler ise bütün mafsallar ve kemiklere ulaşır. Dolayısıyla çalışmayan adale ve mafsallar çalıştırılarak adale tutulmalarına ve eklem rahatsızlıklarına engel olur.

Günde beş vakit namaz kılmak ve namaz vakitleri bu egzersizlerden faydalanmanın en iyi yolu mevcuttur. Bir günün beşe bölünüp bu vakitlerin belli aralıklarla ilan edilmesi, aynı zamanda insanı dakik, dikkatli ve disiplinli olmaya zorlayan güzel bir zaman ayarlamasıdır. Bir Müslümanın günlük, haftalık, aylık, senelik ve ömürlük olmak üzere beş türlü zaman ayarlaması vardır. Namaz mü'mine günlük, Cuma haftalık, oruç aylık, zekât yıllık, hac da ömürlük zaman planlamasını öğretir. Bu suretle insan dikkatli ve disiplinli bir çalışma hayatına girer. İnsan ömrü çok kıymetlidir. Vakit ile nakit kazanılır ancak nakitle vakit kazanılmaz. Şafaktan yatsıya kadar belli zamanları kollayan ve bu zamanlardaki işleri görmeye hazırlanan bir kişi şüphesiz ki pısrık ve uyuşuk değil, hareketli, zinde ve cevval olacaktır.

Diğer taraftan, günlük beş vakit namaz, insanlar için oldukça az ve yerine getirilmesi çok kolay bir vazifedir. Yirmi dört saat içinde insanın dünyevî işlerini bırakıp Allah'ın huzuruna çıkacağı zaman bir saat bile değildir. Ancak bu sayede kazanacağı faydalar pek çoktur.

Sabah namazı; gün doğmadan temiz hava uyuşukluğundan,

Öğle vakti; çalışmanın vücuda verdiği yorgunluktan,

İkinci vakti; işin sonuna yaklaşp vücutta ciddi bir yorgunluk olmasından,

Akşam vakti; işini bitirip insanın gece istirahatine hazırlanmasından,

Yatsı vakti; insanın gününü bitirmesinden dolayı vücudun kayıplarını karşılamak yorgunluk ve gevşekliği gidermek, kan dolaşımını tazelemek ve teneffüsü canlandırmak için; İnsanın namazdaki beden hareketlerini yapması için en münasip vakitlerdir.

(2) Namaz Hareketlerinin Sağlık Açısından Faydaları: Her namazda birkaç kere oturup kalkmak, dizler, ayak bilekleri, bel, boyun ve sırt, kemik ve adale eklemlerinin sürekli hareket etmesine, kan dolaşımından mide hazmının takviyesinden boşaltım sistemine kadar pek çok vücut fonksiyonunda çok önemli rol oynar.

Namaz, Kan dolaşımını hızlandırmasıyla birlikte kalbi yormamaktadır.

(3) Mide hazmını kolaylaştırır.

Çünkü namazdaki eğilip kalkmalarda midenin birkaç hareketle değişik şekillere girmesiyle midede bulunan yiyecekler karışmakta ve hazma yardımcı olmaktadır. Namaz vakitleri ise buna en iyi zaman olarak ortaya çıkmaktadır.

(4) Namazda eğilip kalkma hareketleriyle,

- Midedeki gıdaların iyi karışmasına,
- Safra kesesinde birikinti oluşmamasına,
- Pankreastaki enzimlerin kolayca boşalmasına,
- Kabızlığın giderilmesine,
- Böbrek, mide ve idrar yollarının iyi çalışmasına,
- Böbrek taşının önlenmesine,
- Mesanenin kolayca boşalmasına yardımcı olur.

Rükû, Rükûdan Kalkma Hareketleri, sırt ve mide adalelerini takviye etmektedir. Aynı zamanda mide duvarlarında oluşan yağların erimesine sebep olmaktadır.

- (5) **Secde Hareketi:** Normal hâlde insanın başı kalpten yukarıda kalmaktadır. Beyne veya gözlere kan gitme hususunda kalpten aşağıda kalan organlar kadar şanslı değildir. Dolayısıyla secde yapmakla baş, kalpten aşağıda kalmakta ve beyne yeterinden fazla kan gitmektedir.

Günde beş vakit namaz kılanın 80 tane secdesi olacaktır. Her secdede 4-5 saniye arası durduğumuzu farz ettiğimizde beyne kan ulaşacaktır ve beyin hücreleri iyi beslenecek adeta yıkanacaktır. Bu da, insanın sinir sistemine faydası olmaktadır.

İnsandaki bunama, stres, hafıza kaybı, şahsiyet bozukluğu tansiyon veya bunama hastalığı gibi hastalıklardan uzak duracaktır. Veya çok faydasını görecektir.

Ayrıca yine secde hâliyle göz damarlarına yeterince kan gidecek ve kanla beslenecektir. Kanla beslenen gözler, katarakt veya karasu hastalığından ve göz içi tansiyonundan korumaya birebirdir.

Yine secde, baldır ve bacak kaslarını, bağırsaklardaki faaliyetleri düzenlemede ve yine mide duvarını takviye etmektedir. Kanın vücudun her tarafına yayılmasını sağlamaktadır.

- (6) **Namaz uykuyu da düzenlemektedir.**¹²⁹

Aynı zamanda secdelerle vücuttaki elektrik dengesi sağlanmış olur.

¹²⁹ Bütün bir geceyi uykuyla geçirmeyip arada bir kalkmanın, insan sağlığı için önemli olduğu tıbben tespit edilmiş bir durumdur. Uzun bir uykudan uyananlar, baş ağrısıyla uyanırlar. Bu, uyurken nefes alıp-vermenin yavaşlaması ve beynin yeterli miktarda oksijenle beslenememesinden kaynaklanır. Uykuyu bölenler, fiili hareketlerle nefes alıp vermeyi normalleştirdiklerinden, az bir uykuya rağmen yataklarından daha zinde kalkarlar. Diğer taraftan bilhassa ihtiyarlarda ölümler, daha ziyade sabaha karşı olur. Bundan dolayı doktorlar, bu vakte “ölüm saati” adını verirler. Bunun sebebi, uykunun en derin olduğu saatte kalbin çalışmasının yavaşlamasıdır. Bu saatte uyananlar, üstelik bir de vücudu canlandıran ve kendine getiren soğuk suyla abdest alırlarsa, bütün vücut fonksiyonlarını normalleştirmiş olurlar. Topbaş, O. N., *Tasavvuf*, İstanbul 2002, s. 191.

Sonuç olarak denilebilir ki; namaz, insan bedeni ve ruhu için faydalı ve insan sıhhatini koruyucu nitelikte çok önemli bir ibadettir.¹³⁰

3.6.3. Oruç ve Hikmetleri

Oruç, tan yerinin ağarmasından/imsaktan Güneş'in batışına/iftara kadar yemek, içmek ve cinsî arzulardan uzak durmak suretiyle yapılan bir ibadettir.

- (1) Orucun psikolojik açıdan insan üzerinde pek çok etkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla oruç, kişiyi beden ve ruh yönüyle temizleyen ve geliştiren bir ibadettir. Allah rızası için oruç tutmak insana huzur ve manevi zevk hâli verir. Bu manevi zevk başkalarının duyamadığı, yaşayamadığı, hatta anlayamadığı sübjektif bir duygudur.
- (2) İnsanda hayır duygularıyla şer duyguları birbiriyle çarpışma ve mücadele hâlinindedir. Buna nefsin kötü güçleri ile ruhunun iyi güçleri arasındaki çarpışması denir. Nefis güçlenip ruha hâkim olunca, aşağılık arzular ve kötü hisler galip gelir. Ruh kuvvet kazanıp nefse hâkim olunca da ulvî/yüce arzu ve hisler galip gelir. Maddî gıdalar bedeni ve nefsi besleyip kuvvetlendirdiği gibi namaz, zekât, hac, zikir, Kur'ân okumak ve oruç gibi ibadetler de ruhu ve maneviyatı besleyip büyütür.

Allah şöyle buyurur:

“Ey İmân edenler! Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, Allah'a karşı gelmekten sakınan takva sahibi kullar olarsınız diye, sayılı günlerde size de farz kılındı...” (Bakara 2/183-184).

- (3) Oruç, zihnî ve kalbî melekelerin daha sıhhatli çalışmasına yardımcı olur. Nitekim Lokmân Hakîm, oğluna şöyle nasihat edermiş:

¹³⁰ Nurbaki, *age.*, 152; Kırca, Celal, *Kur'ân-ı Kerim'de Fen Bilimleri*, İstanbul 1989, s. 310; Kaya, *age.*, s. 328

“Miden doyunca, fikrin uykuya dalar, hikmet susar, azalar ibadetten geri kalır.”

- (4) Oruç insana yeme-içme disiplini, iştahına hâkim olma alışkanlığı kazandırır. Oburluğa, pisboğazlığa ve netice itibariyle hastalığa engel olur.
- (5) Tıp çevreleri, otuz günden az tutulan orucun tesirsiz olacağını, kırk günden fazlasının da alışkanlık yaparak, belli dönemlerde yeme içmeye ara vermenin getireceği faydaları sağlamayacağını ifade etmektedir.
- (6) Orucun soğuk iklimlerdeki insanların sağlığına zararlı olduğu söylemek, yanlış bir iddiadır. Bunu tabiat olaylarından örnekler vererek açıklamaya çalışalım. Biyolojik gözlemler, vahşi hayvanların kar yağdığında karınlarını doyurmak için hiçbir şey bulamadıklarını göstermiştir. Bunun sonucu olarak bu hayvanlar kışı uyuyarak, yani bir bakıma ilkbahara kadar oruç tutarak geçirmektedirler. Ağaçların durumu da aynıdır. Kışın yapraklarını döker uykuya dalarlar ve hatta ilkbahar gelip buzlar eriyene kadar köklerine su bile alamazlar. Oruçlu geçen bu birkaç aydan sonra ilkbahar geldiğinde, yaprak ve çiçeklerinin bolluğundan da anlaşılacağı üzere eskisinden daha büyük bir verimlilik kazanırlar. Motor ve makineler uzun süre çalıştıktan sonra bir süre durdurulur. Bu dinlenme, onların eski güçlerini kazanmasını sağlar.

Son zamanlarda Tıp'ta uygulanan yeni bir tedavi yöntemiyle, kronik hastalıklar, hastanın durumuna göre uzun veya kısa süreli oruç ile iyileştirilmektedir.

Ruh ve beden sağlığı konusundaki kitaplarıyla ünlü **Dr. Victor Pauchet**, *“Senenin belli zamanında Müslümanlar gibi oruç tutunuz”* tavsiyesinde bulunmuştur. Bu tavsiyenin gerekçesini ise **Prof. Dr. Pierra Moulin** şöyle açıklamıştır:

“İslâm dünyasının en faydalı müesseselerinden biri de oruçtur. Oruç, bedenin hem fizikî hem de ruhî dinlenişidir. Doku-

ları temizler, birikmiş toksinleri ve zehirleri atar. Müslümanlar böylece her yıl bir ay bedenlerini dinlendirirler. Hristiyanlıkta orucun bulunmayışı büyük bir kayıptır.”

Ancak orucu sıhhat için değil, ibadet maksadıyla tutulduğunu unutmamak kaydıyla bu gibi faydaların da olduğunun bilinmesi ibadetleri daha bir zevkle ve keyifle yapmanın hazzını yaşatır.

- (7) İbadet maksadıyla tutulmayan orucun faydası ki özellikle ölüm orucu ve açlık grevinin insan vücuduna sağlık ve psikolojik açıdan bir faydası yoktur. Aksine tahrip edici özellikleri vardır. Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde yapılan bir araştırmada, ibadet maksadıyla tutulan oruç ile protesto maksadıyla yapılan açlık grevi arasında çok büyük fark olduğu tespit edilmiştir. Yapılan iş aynı olmakla birlikte niyet ve duygular farklı olduğu için, insan vücudundaki tesirleri de tamamen farklıdır. Hormonların çalışması oruçta tamamen müspet iken, açlık grevinde tamamiyle tahrip edici ve zarar verici olmaktadır.
- (8) Orucun Ramazan ayında topluca tutulmasının da hikmetleri vardır. Bunlardan biri, bütün Müslümanların aynı zamanda bu dini vazifeyi yerine getirmek suretiyle İslâm'ın birlik anlayışını ortaya koymasıdır. Bir de hep beraber yapılan işler insanlara kolay gelir ve bir bayram havası içinde yerine getirilir. Böylece insanlara zor gelen bir ibadet, müstesna bir canlılık ve muhabbet içerisinde yerine getirilmektedir.

Şimdi de orucun felsefi boyutuna bakalım,

- (1) **Orucun Sindirim Sistemine Etkileri:** Sindirim sistemi; ağız ve çene, tükürük bezleri, dil, yutak, yemek borusu, mide, 12 parmak bağırsacı, karaciğer, pankreas gibi organlardan teşekkül etmektedir.

Bu karmaşık gibi görülen organlar aslında bir bilgisayar gibi, otomatik olarak idare edilmektedir.

Bir yemeğe başlarken veya hatta niyet ederken bu sistemin tüm elemanları otomatik olarak kendi görevine hazır hâle geçmek-

tedir. Tabiidir ki bu sistem 24 saat çalışmayla, yanlış beslenmeyle sürekli stres ve sinirliliğin etkisiyle iş yapamaz hâle gelmesi mümkündür. İşte oruç. Bu sisteme getirilen yılda bir aylık dinlenmedir.

- (2) **Orucun Kalple İlişkisi:** Oruçlu iken, bilhassa öğleden sonra kalp çok daha rahat atacak, zorlanmayacaktır. Günde ortalama 100 bin defa atan kalp, oruçlu şahıslarda bir günde ortalama 15 bin kadar daha az atacaktır.

Daha çok dinlenen kalp, daha kuvvetli bir hâle gelecektir.

- (3) **Orucun Karaciğerle İlişkisi:** Karaciğerin sindirim sistemi görevinden başka daha vücutta onlarca farklı görevleri vardır. En basitinden mesela vücuda giren alkolü vücuda kana karışıp vücuda zarar vermesini engellemek için kapasitesinin 20 katı daha fazla çalışır.

Bu nedenle karaciğer, sanki ömür boyu nöbet tutan bir bekçi gibi yıpranır durur. Oruç süresince karaciğer 4- 6 saat kadar dinlenir. Oruç dışındaki perhizler karaciğerin dinlenmesine yeterli olmaz.

Zira bir gramlık yiyecek bile sindirim sisteminin hazır hâle gelip çalışmasına sebep olur. Bu dinlenmede saatler belli olduğundan ve zihinsel olarak iftara kadar sindirim sistemi faaliyete geçmeyecek olduğundan dinlenme mükemmel olmaktadır.

Karaciğerin vücuttaki en zorlu görevlerinden biri vücuda giren besinleri depo etmek ve kanda yanmasını biçimlendirmektir. Yani alınan besinlerle yakılan besinleri dengede tutma karaciğer vasıtasıyla olmaktadır.

Oruç sayesinde besinleri yakma ve depolama işlemini karaciğer yapmadığından dolayı fevkalade rahatlama olmaktadır.

Bu rahatlama esnasında ise karaciğer yine de boş durmaz ve vücut için hayati öneme haiz globülinler hazırlar. Bu sayede korunma sistemimiz güçlenir.

Oruç hâlinde karaciğerin yükü azalacağı vücudu toksit yani zehirli maddelerden temizleme imkânı artmış olmaktadır.

Orucun Yutak ve Yemek borusu üzerindeki dinlendirici etkisi de çok önemlidir.

- (4) **Mide:** Mide tüm salgılarında şartlı salgılar salar. Normalde aç kalınca asit birikimi olduğu hâlde oruçken asit birikimi olmaz. Zira oruca niyetle birlikte asit salgılaması durur. Mide kasları ve salgı hücreleri ramazan boyunca dinlenmiş olur. Arızasız ve hastalığı olmayan bir mide iftara güçlü girdiği için başarılı bir sindirimi gerçekleştirir. Ayrıca mide ceperinde birikmiş gıdalar veya yağlar bu sayede erimiş ve mide kendini tazelemiş olur.
- (5) **Orucun Dolaşım Sistemine Etkileri:** Oruçluyken gündüz kan hacmi azalır. Bu olay kalbe ciddi bir rahatlık sağlar. Hücre arasındaki suyun azalması doku basıncının azalmasına neden olur. Küçük tansiyon olarak bilinen doku basıncı kalp için çok önemlidir. Dolayısıyla oruçla küçük tansiyon daima düşüktür ve kalp rahattır.
- (6) **Damarlar:** Damarları yıpratan nedenlerin başında özellikle besin artıklarının iyi yakılmaması gelmektedir. Hâlbuki oruçken iftara yakın bir saatte kandaki tüm besinler yakılır ve damarlarda yakılmayan besin maddesi artığı kalmaz. Böylece damarlarda yağ ve benzeri artıklar daralma yapmaz. Böylece çağımızın temel sağlık sorunlarından biri olan damar sertliklerine oruç önemli bir korunma tedbiridir. Oruçlu iken kandaki homosistein düşmektedir. Bu ise kalp ve damar hastalıkları ile alakalı risk faktörlerinin azaldığını gösterir.

Yağların oruçlu iken düşmesi sağlık açısından güzel olan değerlerdir.

Oruçlularda kandaki ürenin artmaması, protein miktarının azalmaması, Amino grup asitlerin miktarlarının artması, İdrarda aseton tespit edilmemiş olması, serbest yağ asitlerinin artmamış hatta eksilmiş olması, Kan şekerinin belirli oranda dengeli bir şekilde düşmesi (ort. %83,91 mgr) Arteriyoskleroza refakat eden, hipertansiyon, angina pectoris yani kalp ağrısı, çeşitli çeşitli en-

“İslâm” Felsefesi

farktüsler ve bazı böbrek hastalıkları için İslâmî manada orucun, son derece önemli profilaktik yani koruyucu etkisi olduğu rahatlıkla söylenebilir.

- (7) **Böbrekler:** Dolaşım sisteminin bir parçası olan böbrekler de oruçla birlikte dinlendiğinden en azından yükünü hafifletmiş olmaktadır. Ayrıca oruç bağırsakları rahatlatmaktadır.
- (8) **Orucun Hücrelere Etkisi:** Hücreleri en çok etkileyen olay **hücre içi ve hücreler arası su dengesinin ayarlamaktır.**

Oruçlu iken hücre arası su asgariye ineceğinden hücre fonksiyonlarında ciddi bir rahatlama olur.¹³¹

Vücudumuzda devamlı salgı salmakla görevli Epitel hücreleri oruç sırasında ciddi bir istirahate kavuşur.

- (9) Hipofiz, Troid ve Pankreas salgı bezleri de ramazan ayında dinlenmiş ve kendini yenilemiş olur.

¹³¹ 2008 yılında Güney Kaliforniya Üniversitesi araştırmacılarından Valter Longo ve ekibi, kanser olmayan normal hücrelerin kemoterapinin yan etkilerine kısa süreli açlık sonucunda daha dayanıklı hale geldiğini gösteren bir araştırmaya imza atmışlardır. Araştırmacıların ulaştığı sonuçlara göre açlıkla birlikte kemoterapinin kanser tedavisinde daha etkili olduğunu tespit etmişlerdir. Değişik kanserli fareler üzerinde yaptıkları araştırmada açlık durumunda normal hücrelerin çoğalmak yerine daha sakin bir hayat tarzı benimsediklerine karşın hücrelerdeki tamir mekanizmasını harekete geçirdiklerini tespit etmişlerdir. Bu durumda kanser hücrelerinin açlık durumunda metabolizmalarının yavaşlatmadığını, açlığın dolayısıyla da açlığın ortaya çıkardığı zararlı radikal maddelerin miktarı arttığı ve kanser hücrelerine zarar verdiği tespit edilmiştir.

Sadece kanserin tedavisinde değil, kanserin önlenmesinde de orucun faydalı olduğu tespit edilmiştir. Her gün insan vücudunda yaklaşık 5000 kanser hücresi oluşmaktadır. Ancak, bu hücrelerin bağışıklık sistemi üstesinden gelmektedir. Bağışıklık sisteminin zayıf düştüğü zamanlarda kanser hücreleri çoğalır ve kanser hastalığına yol açar. Vücudun adeta bir yenileme mekanizması olan oruç ile hem kanser hücrelerinin yaşama şansı azalmış olmakta, hem de vücudun bağışıklık sistemini güçlendirici etkisi ile kansere karşı savaşta daha etkili olunmaktadır. Tuzcu, Volkan, “Kanser Tedavisinde Oruç,” Zafer Dergisi, Haziran 2014, sa. 450, s. 22 vd.

Orucun tutulması ile insan vücudu, eskiyen hücrelerin temizlenmesi, onların yerine yeni hücrelerin gelmesi ile adeta gençleşmektedir.

(10) Orucun Sinir Sistemine Etkisi: Oruçta sinir sistemi tam bir rahatlama içindedir. Bir ibadeti yerine getirmenin mutluluğu insandaki gerginliklerin, huysuzlukların sinirliliğin hemen hemen tümünü yok eder.

Oruç sayesinde daha içten bir teslimiyetle kederlerimizi bile unutmuş oluruz.

Abdest ve orucun ortak özellikleri ile beyin dolaşımı ciddi bir düzene girer

Sinir sistemlerine etkili iç salgı bezlerindeki dinlenme orucun sinir sistemine sağladığı yararların bir parçası olabilir.

(11) Orucun Kan Yapımına Sağladığı Faydalar: Kan kemik iliğinden yapılmaktadır.

Vücutta kan ihtiyacı belirlediğinde kemik iliği uyarılır ve kan yapımı harekete geçer.

Oruçlu iken aç hâlinde kanda besinler düşünce kemik iliği uyarılmakta ve oruç, ihtiyaç durumunda kan yapımına katkı sağlamaktadır.

Oruçlu iken vücuttaki kortizol miktarı artmaktadır. Bu sayede açlık durumunda kan şekeri belli seviyelerde korunmuş olur.

“Eğer gerçekleri anlıyorsanız her güçlüğe rağmen oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.”

Hz. Peygamber’in “Oruç Tutunuz Sıhhat Bulursunuz” ifadeleri, orucun bu gibi hikmetlerini ve felsefi boyutunu gündeme getirmektedir.

Ayrıca,

Oruçla insan zayıf ve aciz olduğunu anlar.

Her uzvuna kendisine mahsus oruç tutturmalıdır.

Mesela dili yalandan, gözü haramdan korumak gibi...

Ramazan aylarında intiharların, intihar benzeri davranışların azalmış olması suç oranlarının azalmış olması bunun açık bir delilidir.¹³²

3.6.4. Zekât, Sadaka ve Hikmetleri

Zekât, belli bir miktarın üzerinde mala sahip olan zenginlerin, mallarından %2,5 nisbetinde fakirlere, yoksullara, zekât toplayan memurlara, gönülleri İslâm’a ısındırılacak olanlara, hürriyetlerini satın almaya çalışan kölelere, borçlulara, Allah yolunda çalışanlara, yolda kalanlara vermesidir. Bu ölçüler Kur’ân-ı Kerim’in ortaya koyduğu ölçüler olup zekât verilecek kimseleri sıralamaktadır.

Allah Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyurur:

“Sadakalar (zekâtlar), Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Tevbe 9/60).

- (1) Güçlü-zayıf, sağlıklı-hasta, bilgili-câhil, zengin-fakir gibi insanlar arasındaki farklılaşma ve kademeleşme, toplum düzeyinin sağlanması için gereklidir. Ancak zenginlik bir izzet, fakirlik de bir zillet değil, Allah’ın bir taksimidir.
- (2) Zekât ve infak/yardım, varlıklı insanların servetlerine aldarak azgınlaşmasını ve muhtaçların zenginlere karşı kin ve hased gibi olumsuz eğilimlere kapılmasını engelleyerek toplumsal hayatı korur, kişileri kardeşlik duyguları ve sevgi bağları ile birbirine bağlar. Zenginlerle fakirler arasındaki mesafeyi en aza indirir. Fakirlerin sayısını yok denecek kadar azaltarak, bu sebeple meydana gelen birçok tatsız olayların önüne geçer.

¹³² Nurbaki, *age.*, s. 98 vd; Kırca, *age.*, s. 310.

- (3) Zekât, farklı seviyelerdeki insanlar arasında kurulan ve toplumu bütünleştirmesinde bir köprü vazifesi görür.
- (4) Kazanılan fazla mallar, bu şekilde kısım kısım, derece derece toplumun fakir ve mağdurlarına intikal ettirilir. Böylece toplumda bir denge, adalet ve toplumsal düzen meydana gelir. Zenginin serveti temizlenir. Mal, sahibine bütünüyle helâl olur.
- (5) Zekât ve sadaka, servet sahiplerinin ulaştıkları ilâhî nimetlere karşı yerine getirmeleri gereken şükrün bir ifadesidir. Cenâb-ı Hak, şükredildiği takdirde nimetlerini artıracığını, nankörlük edildiğinde ise Allah'ın hoşnutsuzluğunu ve gazabını üzerine çekeceğini haber verir.
- (6) Zekât ibadeti insanın sahip olma ve menfaat duygularını terbiye eder.
- (7) Zekâtın, millî servetin sürekli dolaştırılması, işleyip verimli hâle gelmesi, piyasanın hareketlenmesi, alışverişin canlanması gibi çok anlamlı ekonomik faydaları da mevcuttur.
- (8) Yine zekât sâyesinde hayırlı işlerin yapılmasına öncülük edilir. İlim yolunda olan öğrencilerin okumalarına yardımcı olunarak ilmin ve fennin gelişmesine zemin hazırlanır.
- (9) Zekât verilmediğinde ise bütün bu faydalar tersine dönerek, fert ve toplum aleyhine büyük zararlar meydana gelir.
- (10) **Zekât terk edildiğinde**, toplumdan bolluk ve bereket kaldırılır. Yağan yağmur ve verilen rızıklar da ibadette beli bükülmüş kullar, masumlar ve hayvanlar hürmetine ihsan edilir. Zamanla toplum düzeni sarsılarak zenginle fakir arasında derin uçurumlar ve düşmanlıklar meydana gelir. Bu durum pek çok muhtaç insanı kötülüklere sevk eder. Neticede ne zenginin ne de fakirin huzuru kalır.

3.6.5. Hac ve Hikmetleri

Hac; mal ve sağlık yönüyle gücü yeten Müslümanların, ömürlerinde bir defa belirli günlerde Mekke'deki Kâbe'yi ziyaret

ederek ve şartlarını yaparak yerine getirdikleri bir ibadettir. Allah şöyle buyurur:

“Gitmeye gücü yetenlerin Beytullah’ı haccetmesi, Allah’ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır.” (Âl-i İmrân 3/97).

Hac Allah’ı, âhireti ve önceki peygamberlerin hâtıralarını akla getiren nişanelerle dolu bir ibadettir. Hac ibadeti, Dini şuur, ibadet heyecanı, birlik ve beraberlik duygusu... gibi pek çok yönden büyük bir önem arz etmektedir. Her bir rûknün çok derin manaları vardır. Hacda insanlar büyük bir ibadet, dua ve zikir eğitimi görürler. Her hareketlerinde Allah’ı hatırlar ve O’nun sevgisini gönüllerine yerleştirirler.

- (1) Dış görünüşü itibariyle birtakım semboller ihtiva eden hac, hakikatte bazı değişik ve çeşitli ruhi temrinler/uygulamalar yaptıran farklı mekânlardaki farklı davranışlardan ibarettir. Dolayısıyla herkes onun bir veya birkaç yönünden mutlaka istifade eder.
- (2) Hacılar, Mekke’ye yaklaşırken Mekke’ye giriş için belirli yerlerde (mîkat mahallerinde) elbiselerini çıkarıp iki parça havluya bürünürler. Buna **ihram** denir.

İhram, Allah’a karşı ihlâs ve ta’zim¹³³ duygularla hissedilebilir bir şeklidir. Aynı zamanda bu, nefsin her türlü lezzetlerini, rahatını ve âdetlerini terk etmek suretiyle Allah’a boyun eğdiğini simgeler. İnsanın Allah korkusunu ve O’na duyduğu saygıyı içinde hissetmesini sağlayarak yine O’nun rızası için yorgunluğa katlanma ve toza toprağa bulanma manasını ihtiva eder.

- (3) **Arafat**, kabirlerden kıyamet sabahına kalkışı ve bölük bölük mahşer meydanında toplanışı hatırlatır. Arafat’a çıkan insanlar, Allah’ın huzurunda aciz, muhtaç ve ümitvar bir şekilde af beklerler. Gönüller ve gözler, tövbe yaşlarıyla ıslanır, nice samimi ilticalar/yönelimler Hakk’a yükselir. Hayat defterlerinde tert-

¹³³ İhlâs; Allah’a karşı samimiyet.
Ta’zim; Hürmet, saygı, yüceltme.

miz sayfalar açılır ve Cenab-ı Allah’a ömrün bundan sonraki kısmında itaat üzere yaşanacağına dair sözler verilir. Böylece Arafat, mahşerî bir tablo arzeder. Kıyametteki hâlin bir kısmı orada da yaşanır. Baş açık, ayak çıplak, üstte bir havlu, altta da bir havlu, hava sıcak... Adeta hiç kimsenin birbirine bakmaya takati yok... Bu vaziyette Kâbe’de Allah’ın huzuruna çıkmak, ahirette Allah’ın huzuruna varmayı hatırlatır.

- (4) Hacda **dikişsiz elbise** giymek ve birçok dünyevî işlerden uzak durulmasının istenmesi, dünyadan ilgiyi kesip, her türlü mal ve mülkiyet iddiasını terk ederek tam bir teslimiyet hâli ile Allah’a yönelmenin ve O’nun dergâhına sığınmanın sembolü olarak anlaşılmıştır. Bu vaziyet insana *“Dünyaya hiçbir şeye sahip olmadığım hâlde geldim, dünyadan giderken de aynı vaziyette olacağım. O hâlde doğumla ölüm arasında sahip olacağım maddî şeylere hırs ve tamahla bağlanmam, bu uğurda insanlara zulmetmem, haksızlık yapmam ve ahlâk kaidelerine aykırı davranmam benim için son derece zararlıdır.”* düşüncesini verir.
- (5) **Hac**, insanı iç dünyasına yönlendirir. Çünkü bu nazik ibadet; av avlamayı, avcıya avı göstermeyi, bir sineği bile öldürmeyi, yeşil bir yaprağı dahi koparmayı, Allah’ın yarattıklarını incitmeyi yasaklamak gibi şefkat, merhamet ve muhabbet tezahürleriyle doludur.
- (6) **İhramlıyken** kötü ve müstehcen konuşmalar, kavga, gürültü ve çekişmeler yasaktır. Yalnız Yaratıcı’dan dolayı yaratılanlara sevgi ve nezâket vardır. Bilhassa gönül kırmamak önemlidir. Böylece insanlar hac ibadetini yaparken zararsızlık eğitimi görürler.
- (7) Hacca giden Müslümanlar, aynı zaman ve mekân içinde bir araya gelerek manevî bir ittifak içinde bulunurlar. Birbirlerinin dertlerini ve meselelerini dinler, uzaklardaki kardeşlerine mesajlarını iletirler.

3.6.6. Kurban ve Hikmetleri

Kurban, insanı cimrilik ve mal sevgisinden kurtarır. Toplumdaki kardeşlik, yardımlaşma, paylaşma ve fukarayı sevindirme duygularını geliştirir. İnsanları sevgi ve merhametle birbirine bağlar. Allah’ın nimetlerinden herkesin faydalanmasını sağlar.

Kurban ibadeti, Allah yolunda yapılan bir fedakârlıktır. Maddeyi, Allah rızasına yani manaya tamamen feda etmenin bir ifadesidir.

Cenâb-ı Hak insanı yaratacağını söylediğinde melekler:

“...Bizler hamdinle seni tesbih ve takdis edip dururken, yer-yüzünde fesat çıkaracak, orada kanlar dökecek birini mi yaratacaksın?” dediler (Bakara 2/30).

Buradan da anlıyoruz ki insanda yüksek oranda bir **kan dökme güdüsü** mevcuttur. İşte Kurban kesmek, insandaki bu güdüyü tatmin ederek, cemiyet içerisinde insan unsurundan kaynaklanan pek çok probleme çözüm getirir. Hiç olmazsa birçok kötülüğü engeller ve yönlendirir.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN VE FELSEFE

Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın Hz. Peygamber'e indirdiği ve günümüze kadar bir noktası dahi değişmeden gelen ilahi bir kitaptır.

Kur'ân-ı Kerim sadece iman, ibadet, ahlâk ve güzel öğütlerden ibaret bir kitap değildir.

Günümüzde dahi henüz keşfedilmeye muhtaç pek çok kapalı kalmış bilimsel yaklaşımlar ile bilime ışık tutan, uzay, astronomi, yer bilimleri, tıp ve biyoloji bilimlerinden, bilgi, varlık, yaratılış ve âlem gibi felsefi bilimlere kadar, geçmiş milletlerin azgınlıklarından dolayı başlarına gelen akıbetin sebeplerine kadar tarih bilimine ve felsefesine, pek çok konuya temas eder. Ancak Kur'ân-ı Kerim ne bir bilim kitabı ne bir öğüt kitabı ne de bir astronomi veya felsefe kitabıdır. Bütün bu konuların hepsine bütüncül bir yaklaşımla temas eden ilahi bir kitap gözüyle bakmak gerekir. Biz burada sadece Kur'ân-ı Kerim'in felsefi düşünceye konu olan problemlere Kur'âni perspektiften nasıl ışık tuttuğuna dair yaklaşımlarına bir göz atacağız.

Daha önceki peygamberlere indirilen kitaplar, özellikle de Hristiyanlık ve Yahudiliğin kutsal kitapları olan İncil ve Tevrat, Müslümanlar tarafından da hak kitap olarak kabul edilir. Ancak İslâm dininde inanılması gereken hak kitap olarak bu kitapların bozulmamış ilk halleri referans alınır. Son peygamber Hz. Muhammed'e (sav) indirilen ise Kur'ân-ı Kerîm'dir. Müslümanların kutsal kitabı Kur'ân'da ileri sürülen öğreti, tevhid inancının Hz. Adem'den beri bilinen öğretilerinin bir devamı olarak daha önceki

peygamberlerin ilahî mesajlarıyla aynı içeriğe sahiptir. Bu, Hz. Nuh ve Hz. İbrahim (as) da gördüğümüz inanç sisteminin aynısıdır.

Kur'ân, zalimleri uyaran ve güzel davrananları müjdeleyen, insanlığa bir rehber olmak üzere kendisinden önce gönderilenleri - Hz. Musa'nın ve Hz. İsa'nın Kitaplarını- Arapçayla tasdik eden bir kitaptır. Allah hiçbir zaman ayetlerinden herhangi birisinin unutulmasına izin vermez ve nesh etmez/hükmünü kaldırmaz, ancak zamanın ihtiyaçlarına ve zaruretlere binaen onları ya tasdik eder ya da bir benzeri veya daha iyisiyle değiştirir.

Kur'ân-ı Kerim temelde felsefî değil, dinî bir metindir, fakat din ve felsefenin ortaklaşa sahip olduğu tüm sorunlarla da ilgilidir. Hem din, hem de felsefe Allah, âlem, insan ruhu ve bunların karşılıklı ilişkileriyle ve iyilik ve kötülük, özgür irade ve ölümden sonraki hayatla alakalı sorunlar hakkında bir şeyler söylerler. Bu sorunlarla ilgilenirken, aynı zamanda görünüş, gerçeklik, varlık ve nitelikleri, insanın kökeni ve mukadderatı (mebde ve mead), doğru ve yanlış, uzay ve zaman, süreklilik ve değişme, ebediyet ve ölümsüzlük gibi kavramları da aydınlatırlar.

Kur'ân, bu sorunlara dair evrensel hakikatleri beyan eder. Bu beyan, vahyin gelişi sırasında sahip oldukları fikrî arka-planı hesaba katan, insanlara doğrudan hitap eden, kolayca anlaşılabilen ve diğer bölgeler ve başka zamanlarda yaşayan, başka diller konuşan insanların sahip oldukları zihinsel arka plan yardımıyla kolaylıkla yorumlanabilecek bir dilde (ve terminolojide) ifade edilmiştir.

Kur'ân, özünde kavranılamaz olan şeyi anlaşılır kılmak için mesellerden yararlanır.¹³⁴ O hikmetli Kitap'tır, onun bazı kısımları muhkemdir ve ana ilkeleriyle ilişkilidir. Onları ayrıntısıyla tasvir edip açık-

¹³⁴ *Mesek*: İfade edilmek istenen bir hususunun değişik örneklendirmelerle anlatılmasına denir. Kur'ân-ı Kerim bu metoda çokça başvurur. Bir misal olması bakımından Kur'ân-ı Kerim'de mallarını Allah yolunda sadaka olarak verenlerin durumun anlatan bir meselle açıklayalım.

Bakara 2/261- Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, her başağında yüz dane olmak üzere yedi başak veren bir danenin durumu gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Allah'ın lütfu) geniştir, (O) bilendir.

lar; başka kısımlar ise allegorik (müteşabih/kapalı anlatımlı) olarak açıklanan konuyla ilişkilidir. Allah hariç hiç kimse, Kur'ân-ı Kerim'in gizli anlamlarını bilmediği için, müteşabih ayetler hakkında tartışmak ve muhkem ayetleri ihmal etmek doğru olmayacaktır.

Şimdi Kur'ân-ı Kerim'de geçen ve felsefenin ana kavramları ve olmazsa olmazları durumundaki kavramlar ve öğretiler üzerinde kısaca durmaya çalışalım.

1. KUR'ÂN'DA FELSEFİ KAVRAMLAR (Akıl, Bilgi, Tefekkür ve Hikmet Kavramları)

1.1. Kur'ân'da Akıl Kavramı (İşlevsel Akıl)

Kur'ân-ı Kerim'e göre akıl, insanı insan yapan, onun her türlü aksiyonlarına anlam kazandıran ilahi emirler karşısında insanın yükümlülük ve sorumluluk altına girmesini sağlayan melekedir. İslâm'ın insan tipinde öne çıkan unsurlardan biri akıldır. Ama ya-
lın, salt, manadaki akıl değil, doğru işleyen bir akıldır. Kur'ân-ı Kerim aklın neliğini tartışmaz, aklın işlevi, görevleri ve sınırlarını tartışır.

Akıl: idrak, muhakeme yeteneği, kavrama kabiliyeti, zekâ demektir.

Akıl: insanda bulunan ve bilhassa fizik alanda bilgi edinmeye yarayan manevi bir güçtür. İnsan bu güç sayesinde eşyayı kavrar. Bu bir anlamda varlıkları düşünme, kavrama, anlama ve onlarla ilgili bilgiye ulaşma yeteneğidir.

Akıl: İnsanın, duyu organlarıyla algılayamadığı şeyleri bazen gerçeğine uygun anlar. Bazen bu hususta yanıla da bilir.

Akıl: insanın düşünme, bilme, davranışını belirleme, denetleme ve yargılaması, iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, faydalıyı zararlıdan ayırt etmesi ile ilgili kabiliyetidir.

Akıl bu anlamda üç çeşit faaliyet yapabilir:

a- Parçadan parçaya varmak şeklinde (kıyas),

b- Parçadan bütüne varmak şeklinde (tüme varım),

c- Bütünden parçaya varmak şeklinde (tümünden gelim). Bir gerçeğe varabilmek için deliller, belirtiler, deneyler aklın kullandığı yollardır.

Akıl: çevremizdeki her şeyin özelliklerini tanıyan, algılayan ruhi bir yetidir. İnsan, bu manevî güçle gerekli teorik bilgileri elde eder. Şu hâlde Akıl, varlığı kavrayan, bir dereceye kadar varlığın hakikatini idrak eden bir güçtür.

Akıl: varlıkları soyutlayarak kavram hâline getirip bu kavramlar arasında ilişki kurar. Varlığa ait zihni kavramları oluşturur. Varlığı algılamadıkça oluşturacağı kavram ve bu kavramlar arasında bağ kurması bazen tam ve gerçeğe uygun olmayabilir. Mesela yeşil renk herkesin zihninde, aklında aynı kavramı oluşturur. Bütün renkler ve şekiller de öyle. Ama anadan doğma gözleri görmeyen kimsenin renkler ve şekiller hakkındaki kavramı gerçeğine uygun olmayabilir. Yine mesela ömründe başı ağrıamamış bir kimsede bu ağrı kavramını, duygusunu oluşturamazsınız, isterse dünyanın en dâhisi olsun. Şu hâlde akıl bir yerde duyumlara, yani duyu organlarının verilerine bağlıdır. Duyu organları sınırlıdır ve bilgi bağlamında akli da sınırlayabilirler.¹³⁵

1.1.1. Akıl ve Değerler Alanı

Buraya kadar söylediklerimiz aklın **bilgi alanındaki** fonksiyonudur. Bir de **değerler alanı** vardır ki akıl bu alanda tam yetkili değildir. Bir şeyin iyi mi kötü mü, güzel mi çirkin mi olduğuna akıl

¹³⁵ Altıntaş, Ramazan, *İşlevsel Akıl*, İstanbul 2003, s. 37; Erdem Hüsameddin, *Bazı Felsefe Meseleleri*, Konya 2012, s. 16-17; Bolay, S. Hayri, Akıl, DİA, C. II, 1989, s. 238; Tiyeikli, Fazıl, Kur'an'da Akıl, Kalp ve Ulu'l-Elbab, Kahramanmaraş, 2011, s. 6; Sönmez, Bülent, *Peygamber ve Filozof*, Ankara 2002, s. 31.

bir noktaya kadar cevap verebilir; fakat mutlak doğruyu, mutlak faydayı ve eşyadaki nihaî amacı akıl bilemez.

Bu bakımdan akıl, değerler alanında ve bilhassa duyular dışı olan metafizik alanda hakikatleri ve oluşumları tam kavrayamaz. Ancak temel önermesi doğru olmak şartı ile akıl yürütüp **kıyaslamalar, sentezler, analizler** yaparak sınırlı da olsa bazı hakikatlere varabilir. İslâm'da varlık bilgisinin, bilhassa metafizik varlık ve oluşum bilgisinin kaynağı vahiydir. Akıl vahiy kaynağından aldığı doğru olan temel önermelerle, metafizik alanda ancak doğru çalışabilir. Yoksa varsayımlardan, tahminlerden ileri geçemez.

Fizik âlemde varlıkla ilgili bilgi edinmenin en kuvvetli aracı akıldır, insanı doğru bilgiye götürür. Fizik ve metafizik, görünüşler ve mahiyetler âlemi hakkında durumu bu olan akıl değerler alanında da varlığını ortaya koyar. Kıyaslamalar yapar, sentez, analiz yapar, doğruyu eğriden, iyiyi kötüden, çirkini güzelden ayırt edebilir. Sosyal bilimler, ahlâk ve estetiğe ait bu değer yargılarını kendi koyamaz. Mutlaka doğuştan itibaren yaşayışı içerisinde olumlu veya olumsuz etkilerler aklın kriterleri yavaş yavaş oluşur. Yeter ki o kriter doğru verilsin. İşte sosyal ahlâkın, hukukun diğer sosyal disiplinlerin kriterlerinin en doğru şeklini vahiyde görmekteyiz.

Şu hâlde bilhassa değerler alanında vahyin istikametinde geliştirilen akıl işleyen doğru akıldır.

İslâm dininde helaller, haramlar, iyilikler kötülükler, vahiyle konulan ölçülerle aklın kriterleri arasına yerleşirler. Bu şartla insan akılla doğruya gidebilir. Bu akıl, akl-ı selimdir. Fizik değerler alanında, metafizik varlık alanında mutlaka vahyin ışığında selimleştirilmiş akıl, kişinin ayırıcı ve yönlendirici gücü olmalıdır.¹³⁶

2.1.2. Aklın İşlevi

Akıl kelimesi, Kur'ân'da, tamamı “*fiil/düşünmek*” hâlinde olmak üzere 49 ayette geçer. İsim olarak hiç geçmez. Buna dayanarak diyebiliriz ki, kullanılmadıkça potansiyel akıl, Kur'ân'da bir

¹³⁶ Tiyekli, *age.*, s. 8.

anlam ifade etmez. Akıl devamlı olarak fiil hâlinde kullanan Kur'ân ayetleri, akletmenin yani aklı kullanmanın ve doğru düşünmenin önemine dikkat çekmektedirler. Kur'ân delil diliyle insanın aklına, his diliyle de onun gönlüne hitap eder. Kur'ân-ı Kerim'e göre akıl, insanı insan yapar. Onun her türlü fiillerine anlam kazandırır. Onu, Allah'ın emirleri karşısında yükümlülük altına sokar ve ona sorumluluk yükler.

Akl, eşyadaki düzeni anlama gücüne sahip olduğu gibi, ilâhî varlığı ve var oluşu anlama, onların üzerinde düşünüp yorum yapma, onların sebep ve hikmetini idrak etme gücüne de sahiptir. Zaten aklın birinci görevi de budur.

Allah Kur'ân-ı Kerim'de bu hususu şöyle ifade eder:

*"Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün peş peşe gelişinde, insanlara fayda veren şeylerle yüklü gemilerin denizde yüzmesinde, Allah'ın gökten indirip de ölü hâldeki toprağı canlandırdığı suda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları yönlendirmesinde, **aklını kullanan** bir toplum için (Allah'ın varlığını ve birliğini ispatlayan) birçok deliller vardır."* (Bakara, 2/164).

Bu delillere bakan akıllı insanlar, onları yaratıp yönlendiren Yüce Kuvvet'in varlığını idrak ederler.

Şimdi Kur'ân-ı Kerim'de geçen akıl ile ilgili ayetlerden hareketle aklın işlevi, ne tür bir aklın değer kazandığı ve aklın fonksiyonları hakkında Kur'ânî yaklaşımları ele almaya çalışalım.¹³⁷

1. İnsan Akılla Doğruyu Seçer. Akıl, Duyumların Eşliğinde Ancak Gerçekleri Kavrır.

Hız. Peygamber zamanında indirilen vahyin ortaya koyduğu hakikatlere kulağını tıkayan ve ayetleri duyup anlamak istemeyen-

¹³⁷ Tan, Bilal, *Kur'ân'da Hikmet Kavramı*, İstanbul 2000, s. 157; Şahin, Naim, *Kur'ân-ı Kerim'de Akıl ve Aklın Değeri Meselesi*, SÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1989, s. 4 vd.; Tiyekli, age., s. 8; Sönmez, age., s. 31.

ler için Allah bir benzetme yapmıştır. Bunda akıl ve duyu organlarının bilgi, bilme ve bilinç noktasındaki önemi üzerinde durur.

“İman etmeyenlerin durumu, sadece çobanın bağırıp çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar, sağır, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple akıl erdiremezler.” (Bakara 2/171).

Allah'ın indirdiğine uyma çağrısını önemsemeyen iman karşıtlarının durumu, çobanın bağırıp-çağırmasını sadece işiten, şartlı refleks hâlinde basit birkaç sözel cevap verebilen hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar, insanlar gibi kavrama hususunda adeta sağırdılar. Maksatlarını insanlar gibi anlatabilme hususunda dilsizdirler. Varlıkları insanlar kadar idrak etme hususunda sanki kördürler. Bu sebepten dolayı düşünemezler. Bunun içindir ki akıl da edemezler.

Bu tür insanlar aslında gören gözlerine, işiten kulaklarına, konuşan dillerine rağmen, hakikati ve hikmetleri anlayamazlar. Çünkü yine Kur'ân'ın deyiimiyle önemli olan gözlerin değil, gönül gözünün görüp anlamasıdır. *“Gözler kör olmaz, fakat göğüslerdeki kalpler kör olur”* Hac 22/46 buyrulduğu gibi, onların gönül gözleri kör olmuştur. Sadece Allah'ın bu çağrısını duyan, ama onun içeriğini anlayıp gereğini yapmayan insan, kalbi sağır, kalbi dilsiz, kalbi kördür. Bu insanlar akıllarını da selim bir şekilde kullanamazlar. Yüce Allah'ın bu benzetmesinden şu ilkeyi çıkarabiliriz:

Yüce Allah bu temsille hayvan ile insanı birbirinden ayıran temel özelliğin akıl ve aklın kullanılması olduğunu zikretmektedir. Kendisine verilen bilgiyi, aklın kalıplarına vurarak anlayan, gönül gözünü kullanarak gören veya hisseden kimse, hayvandan ayrılmakta ve insan seviyesine çıkmaktadır.

Bu noktada insan, aklını, psikolojik kabiliyet ve yeteneklerini kullanarak insan oluyor; çünkü ondaki bütün biyolojik organlar hayvanda da vardır.¹³⁸

¹³⁸ Tiyekli, *age.*, s. 9.

2. Akıl Tabiat Olaylarını Çözümleyip İlâhî Var Oluşun Delillerini Kavrır.

*"İlâhınız, tek olan İlâhtır. O'ndan başka İlâh yoktur. Tek olan O'dur. O Allah, Rahmandır, Rahimdir. Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri peşinden gelmesinde, insanlara fayda veren şeylerle yüklü olarak denizde yüzüp giden gemilerde, Allah'ın gökten indirip de ölü hâlindeki toprağı canlandırdığı suda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları yönlendirmesinde akıl erdiren bir toplum için birçok deliller vardır."*¹³⁹

Allah'ın birliğini, eşsiz, benzersiz ve bir tek İlâh olduğunu, O'ndan başka bir ilah bulunmadığını, O'nun rahman ve rahîm olduğunu bildiren ayetin ardından bunlara kanıt olarak devamındaki ayette sekiz ayrı kozmolojik delil sıralanmaktadır:

1. Göklerin yaratılışı,
2. Yerin yaratılışı,
3. Gece ve gündüzün değişmesi,
4. Gemilerin denizlerde yüklü olarak yüzüp gitmesi,
5. Yağmurun yağması ve onunla ölü hâldeki toprağın canlanıp yeşermesi,
6. Yeryüzünde her çeşit canlının gelişip yayılması,
7. Rüzgârların çeşitli yönlerde doğru hareket etmesi,
8. Bulutların insanların ihtiyacı olan suyu taşımak için yer değiştirmesi gibi hususlara temas edilmiştir.

Bütün bu deliller ve tabiatla ilgili Allah'ın dikkat çektiği hususlar kozmolojik ayetlerin felsefi boyutu incelenirken **tekrar** ele alınacaktır.

- (1) Kur'ân'da **semavat (gökler)** olarak isimlendirilen, milyarlarca galaksi, yıldız takımları, nebular, değişik gök cisimlerinin

¹³⁹ Bakara 2/163, 164; ayrıca bkz. 45/5 , 57/17

oluşturduğu sistemlerinden oluşan, uçsuz bucaksız kâinatın yaklaşık on beş milyar yıl önce yaratılıp, o zamandan beri bozulmadan işleyen düzeni, korunan intizamı, düşünen akıllar için bir yaratıcıyı gerekli kılan delillerdendir.

- (2) Yeryüzünün aynı şekilde yaratılıp çeşitli **astronomik, kozmik kanunlar**la varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. Üzerindeki bütün bitki, hayvan ve üç milyon yıl önce yaratıldığı ifade edilen insanlık ile beraber, kendi varlık ve konumunu kütlelerin çekimi kanunu gereği korumak için güneş etrafında saatte 100.000 km.den fazla bir süratle hareket ederek, yörüngesindeki bir turu olan 950 milyon km yolunu bir senede tamamladığını araştırıp bulmak aklını iyi kullanan insanların işi olsa gerektir. Yine yeryüzü, ekvatorunun uzunluğuna denk olan 40.000 km. lik yolu, kendi eksenini etrafında saatte yaklaşık 1667 km. hızla hareket ederek tamamlar. Yeryüzünde yaşayan canlıların yaşama şartlarını oluşturan varlık ve prensipleri düşünmek, araştırıp bulmak Kur'ân ifadesiyle aklını iyi kullanan akıl sahiplerinin işidir.
- (3) Gece ile gündüzün **değişmesine** gelince: Yer yuvarlağının eksenini, güneş etrafındaki yörünge düzlemine göre 23,5 derece eğik olduğundan, yeryüzünün bazen kuzey yarım küresi güneşi tam alır, bazen güney yarım küresi tam alır. Güneşi tam alan yarım kürede gündüzler uzun, geceler kısa olurken, güneşi tam almayan yarımkürede aksine geceler uzun, gündüzler kısa olur. Bu durumda yılın her gününde güneşin doğduğu ve battığı noktalar farklı olur. Gece ve gündüz bu prensibe veya sünnetullahı göre yer değiştirir. Bu da düşünen, araştıran bir akıl tarafından tespit edilebilir.
- (4) Kur'ân'da gemilerin, dolu oldukları hâlde bütün ağırlıkları ile **batmadan yüzmelerine** dikkat çekilmiş, bunun da Allah'ın varlık delillerinden biri olduğu anlatılmak istenmiştir. Burada Allah'ın koyduğu, aklın da araştırarak bulduğu en önemli fizik kanunu "Suyun kaldırma kuvveti" olsa gerektir.
- (5) Yağmurlar bütün varlıkların hayatiyeti için en gerekli olan **suyun yeryüzüne, birtakım fizik kurallar neticesi taşınması**

olayıdır. Deniz suları, en mükemmel arıtma tesislerinkinden daha mükemmel şekilde yabancı unsurlarından arındırılıp buhar hâlindeki bulutlar şeklinde, çok karmaşık fizik kanunları neticesi yeryüzünün her tarafına düzenli bir şekilde dağıtılır. Yeryüzündeki bütün denizlerden saniyede, 160 milyon metre küp su buharlaşmaktadır. Maddi görünümlü arıtma tesisi kurmadan ama bütün fizik kanunlarla denizdeki suyu arıtıp bulutlar şeklinde hava akımının sırtına yükleyerek yeryüzünün her tarafına dağıtılması insan aklını hayretler içinde bırakan birer harikadır. Ne arıtma tesisi kuracaksın, ne de milyarlarca kamyonun veya tırın taşıyabileceği trilyonlar metreküp suyu yeryüzünün her tarafına, dengeli bir şekilde dağıtacaksın. Ne mükemmel icat, ne mükemmel yaratış!

Bu ilmi gerçekleri ancak Allah’ın insana ihsan ettiği akılla tespit edilebilir. İşte Allah buna da işaret etmektedir.

- (6) Yeryüzünde, hayatı farklı, ömrü farklı, cismi farklı şekli farklı, görmesi farklı, işitmesi farklı, hemen hemen her şeyi farklı ama hayat prensipleri, **hayat şartları aynı** milyonlarca cins varlığın yaratılmış olması da Allah’ın ayetlerindendir. Yine bunu da akıl algılayabilmektedir.
- (7) Atmosferdeki hava basıncı ve sıcaklık farklılıklarından meydana gelen hava akımı şeklindeki **rüzgârların**, havadaki kirlilikleri temizlemek, gaz oranlarının dengesini sağlamak, bulutların taşınmasıyla hayatın asli gereklerinden olan suyun dengeli dağıtmak gibi ve daha bizim bilmediğimiz nice fiziki görevlerle yüklü bulutları incelemek te aklın gereğidir.
- (8) Suyu gelince: Hayatın olmazsa olmazı olan, Allah’ın “**Her şeyi sudan hayat sahibi kıldık**” buyurduğu suyun, her türlü harikalarını bir yana bıraksak bile, yanıcı iki hidrojenle yakıcı bir oksijenin kimyasal tepkimeyle oluştuğunu bilmemiz bile aklın, yaratıcının en büyük delillerinden birini tespitidir.

Bu ayette Allah, kendi varlığı ve birliği hakikatini böyle birkaç kanıt ile insan aklın önüne koyarak; sebep ile müsebbibi meydana getiren; eser ile eseri ortaya koyan arasındaki ilgiyi, nedenselliği aklın kavrayışına bırakmıştır.

İşte Allah, yüksek matematiğin ve üstün ölçüdeki fizik kanunlarının kendi kudretiyle vücut bulduğunu haber verirken insan aklına ışık tutuyor, sağlam düşünebilmesi için yeterli malzemeyi veriyor.

İşte bu şekilde akıl sayesinde, varlık âleminde her olayın belli bir gayeye doğru yol aldığını, hareket ettiğini, oluşup değiştiğini anlıyoruz. Bilinçsiz, akılsız bir tabiatın bu kadar düzenli ve hesaplı olayları meydana getirmesi düşünülemez. İşte burada akıl İlâhi varlığı kabul eder.

3. İnsan Akıl Yürüterek Yaratılıştaki İncelikleri Kavrar.

“Yeryüzünde birbirine komşu kıtalar, üzüm bağları, ekinler, bir kökten ve çeşitli köklerden dallanmış hurma ağaçları vardır. Bunların hepsi bir su ile sulanır. (Böyle iken) yemişlerinde onların bir kısmını bir kısmına üstün kılarız. İşte bunlarda akıllarını kullanan insanlar için ibretler vardır.” (Ra'd 13/4).

Aynı bahçede, aynı arazide yetiştirilen ağaçlar, bitkiler, tahıllar, aynı toprakta ekildiği, dikildiği aynı su ile sulandığı, aynı gübre ile beslendiği hâlde meyvelerin, mahsullerin farklılığını, onların tatlarının, kokularının değişikliğini düşünmek, ilmi incelemeye tabi tutmak bizi birçok hikmetlere ve gizli hakikatlere götürebilir.

Akıllarını İyi Kullanmayanlar İlâhî Var Oluşa, İlâhî Tasarrufa İnanmazlar.

Bu konudaki Kur'ân-ı Kerim ayeti şöyledir:

“Onlar (inanmayanlara) şöyle cevap verirler; Evet, doğrusu bize, uyarıcı bir peygamber gelmişti. Fakat biz (onu) yalan saymış ve: Allah'ın bir şey gönderdiği yok; siz olsa olsa bü-

yük bir sapıklık içindesiniz! Demiştik. Ve şayet kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, (şimdi) şu alevli cehen-nemlikler arasında olmazdık! Diye ilave ederler.” (Mülk 67/9–10).

Akıl, bir şeyin haram kılınmasının sebep ve hikmetini kavrayabilir.

“Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem içki hem de güzel gıdalar edinirsiniz. İşte bunlarda da aklını kullanan kimseler için büyük bir ibret vardır.” (Nahl 16/67).

İnsanlar düşünür ve aklını kullanarak araştırma yaparsa, ilmi verilerle bunları çözümlerse haram kılınan şeylerin çok büyük ve hayati zararlar taşıdıklarını tespit ederler. Mesela kumarın, ocaklar söndüren sosyal afet olduğunu, alkolün insan bünyesini tahrip eden, kalıcı çok büyük zararlar meydana getirdiğini tespit eder. Haram kılınanlardaki hikmeti kavrar.

4. İnsan Allah'ın Varlığını Kavrar ve O'ndan Başkasının İlâhlığını Reddeder.

Allah'ı bulmanın, O'nun varlığını kabul edip O'na inanmanın selim bir akıl için gereklilik olduğu apaçık bir hakikattir. Doğru çalışan bir akıl, sonradan olma; büyük bir düzen, intizam, uyum ve ahenk içerisinde işleyen bu varlık âlemini yaratıcı, yoktan var edici, tabiat olaylarını yönlendirici, âleme nizam verici mutlak bir yaratıcı gücü, yani Allah'ı kabul etmek zorundadır. Aklın, Allah'ın varlığına zaruri olarak inanmasını sağlayabilecek, gerek insanın kendinde, gerek tabiatı ve kâinatta nice deliller vardır.

Bu hususu Allah Kur'ân'da şöyle ifade eder:

“Kesin inanacak olanlar için yeryüzünde ve kendi canlarınızda (Allah'ın varlığını ve kudretini gösteren) nice deliller vardır. Görmüyor musunuz?” (Zariyat 51/20–21) .

Allah bir başka ayetinde insanın, kendisine ve çevresindekilere bakıp bütün varlıkları incelediğinde mükemmel bir düzen ve ahengin var olduğuna şahit olacağını belirtir.

“Allah birbiriyle ahenk içinde yedi göğü yaratmıştır. Çok merhametli olan Allah’ın yarattıklarında bir uygunsuzluk göremezsin. Gözünü çevir bir bak bir bozukluk görebiliyor musun? İki defa gözünü çevirip bak, göz aciz ve bitkin hâle döner.” (Mülk 67/3-4).

Güneş, ay, gezegenler ve diğer tüm gök cisimleri, milyarlarca yıldan beri birbirlerine çarpmadan, kendi yörüngelerinde hareket etmektedirler. Dünyamız da hem kendi eksenini çevresinde hem de güneşin çevresindeki yörüngesinde dönmektedir. Bütün bu oluşumlar matematiksel bir düzen dâhilinde olmaktadır. Asla hızlanma ve duraksama olmadığı gibi kesinlikle yörüngeden bir sapma da olmaz.

Havanın direnç kuvveti olmasa, yağmur taneleri yeryüzüne bir mermi gibi inerdi. Suyun kaldırma kuvveti olmasa, denizlerde gemiler yüzemezdi. Yeryüzünde dağlar olmasa yeryüzü magma tabakası üzerinde sürekli kayar; kendi eksenini etrafında dönerken de hep sarsıntı geçirirdi.

Dünyanın da içinde bulunduğu gezegenlerin uzaya fırlayıp savrulmasını engelleyen, onları yerinde tutan, kitlelerin çekim kanunu gereği güneşin çekim kuvvetidir. Güneşin çekim kuvvetine kapılarak onların güneşe düşmelerini engelleyen de onların dönme esnasında meydana getirdikleri merkezkaç kuvvetidir. İşte bu birbirine zıt olan güneşin merkezci çekim kuvveti ile dünyanın ve gezegenlerin merkezkaç kuvvetlerinin dengesi ile onlar yerlerini korumaktadırlar.¹⁴⁰

5. İnsan Akıl Yürüterek Ahiretin Varlığını Bulabilir.

“Andolsun ki, onlara: (gökten su indirip onunla ölümünün ardından yeryüzünü canlandıran kimdir?) Diye sorsan, Mutlaka (Allah) derler, De ki (öyleyse) hamd de Allah’a mahsustur. Fakat onların çoğu buna akıl erdirmezler.” (Ankebût 29/63).

¹⁴⁰ Tiyekli, *age.*, s. 9-18;

Ahiret hayatının mahiyeti ve ahiretteki durumlar, duyular ötesi ve gayba ait konular olduğu için, gözlem ve deneye dayanan pozitif bilimlerle ve akılla açıklanamaz. Bu konuda tek bilgi kaynağı vahiydir. Kur’ân’da ve sahih hadislerde ne haber verilmişse onunla yetinilir. Bunun ötesinde aklî bir yoruma gidilemez. Çünkü âhiretteki olaylar ve hayat dünyadakine benzemez. Aralarında isim benzerliğinden başka bir benzerlik yoktur. Sağlıklı düşünebilen insan aklı, varlık, oluş ve hayat ile ilgili kıyaslamalar, sentezler, analizler yaparak ve kendisinde bulunan adalet, sorumluluk, ebedîlik ve sonsuzluk duygusu fikirlerinden hareketle, âhiret hayatının varlığını tabii bir şekilde kabul eder. Çeşitli Kur’ân ayetleri bu hususlara açıklık getirmektedir: Allah’ın ve ahiretin varlığını insanlar akılları ile kavrarlar ama onların ve diğer fizik üstü varlıkların mahiyetlerini akılları ile kavrayamazlar. O hususta ancak ilâhî vahiy yol gösterir.

(1) Bu dünya hayatındaki yenilenmeler adeta ölmek ve dirilmek gibidir.

Bu ahiretin varlığına bir delildir. Kaldı ki, ilmen tespit edilen bir gerçeğe göre, insanın bazı önemli organlar dışındaki, kan, kas, kemik, kıkırdak, yumuşak doku vs. hücrelerinin tamamının en fazla altı ayda bir defa yenilendiği, hücrelerin bölünerek, eski-lerin ölüp, yerine yenilerinin geldiği, en fazla **her altı ayda bir** bu oluşumun tekrarlandığı gerçek bir olgudur. O hâlde bir insan, yedi ay öncesi insan değil, yani ölmüş ve yeniden dirilmiştir. Daha doğrusu öldürülmüş ve yeniden diriltilmiştir. Ancak hiç kimse bunun farkında değildir. Elli yaşına kadar yaşayan bir insan en az yüz defa öldürülüp diriltilmiştir. Bu ilmi gerçeği kabul eden mantık, yeniden dirilişi nasıl kabul etmez? İlmen yeni tespit edilen bu husus Kur’ân’da şu ayette mucizevî bir şekilde 14 asır önce ifade edilmiştir.

“Sizi benzerlerinizle değiştiririz ve sizi bilmediğiniz durumda yeniden inşa ederiz.” (Vakıa 56/61) .

Bu ayette ifade bulan bilmeden yani farkında olmadan tekrar tekrar yeniden inşa edilen insan ahiret hayatı için niye diriltilmesin ki?¹⁴¹

¹⁴¹ Bilim adamları, vücuttaki organların yaşlanma ve hücrelerinin yenilenmesi meselesinde şunları söylemektedirler.

Göz ve beyin dışında kalan tüm organlar kendini yenileyebiliyor ve böylece vücudumuz hayat boyu 10 yaşın altında kalmayı başarabiliyor. İngiltere’de yayınlanan Daily Mail gazetesinin haberine göre bu durumun nedeni, hücrelerin yenilenmesi, yani eski hücrelerin yerini yeni hücrelerin alması olarak açıklanıyor.

Beyin, gözler ve sinir sistemi kendini yenileyemiyor. Beyinde; koku alma ve öğrenme merkezleri haricindeki diğer hücreler, tıpkı tam anlamıyla oluşumunu tamamladıktan sonra yenilenemeyen sinir sistemi ve kornea haricinde yenilenemeyen gözler gibi, yaşlanmaya karşı direnmiyor.

Kalp kendini 20 yılda yeniliyor yıllarca kalbi oluşturan hücrelerin doğduktan sonra değişmediği sanıldı. Ancak New York Üniversitesi’nden Dr. Piero Anversa tersini ispatlamayı başardı. Kalbin kendini yenilediğini belirten Anversa bunun en az 20 yıl aldığını kaydetti.

Saçlar kendisini 3-6 yılda yeniliyor yaklaşık 100 bin adet olan saçların her bir teli ayda 1.25 santimetre uzuyor. Dolayısıyla saçların kaç yaşında olduğu da saçın uzunluğuna göre değişiyor.

Mide duvarı kendisini 3-5 günde yeniliyor midedeki asit karşısında hücrelerin dirençli olmadığını belirten İsveç Karolinska Enstitüsü’nden Jonas Frisen, hücrelerin 3 ila 5 gün arasında yenilendiğini vurguladı. Ancak nikotin, hücrelerin yenilenmesini ağırlaştırıyor.

Bağırsak kendisini 2-5 günde yeniliyor midede olduğu gibi bağırsaklarda da hücrelerin zor şartlar altında olduğunu söyleyen İsveçli Dr. Frisen bu hücrelerin hızla yenilendiklerini ve bu sürenin 2 ila 5 gün arasında değiştiğini ifade etti.

İskelet sistemi kendisini 10 yılda yeniliyor iskelet de vücudun sürekli kendini yenileyen bölümlerinden biri. Kemiklerin 10 yılda bir tam anlamıyla kendini yenilediği tahmin ediliyor.

Dil kendisini 10 günde yeniliyor tat moleküllerini sinirler yoluyla beyne ileten dilde bulunan 10 bin tomurcuğun her birinde 50 hücre bulunuyor. Bu hücreler her 10 günde bir kendini yeniliyor.

Karaciğer kendisini 6 ayda yeniliyor yağ, protein, şeker ve kan yapımı için gerekli olan maddeleri depolayan karaciğer vücudun en güçlü organlarından biri. İngiltere karaciğer vakfı tarafından yapılan açıklamaya göre karaciğerin kendini yenileme süresi 6 ay.

Bizi baştan modelsiz olarak şu varlığımızla yaratan, oluşmasında bizim irademizin hiçbir rolü bulunmayan bu gözü, bu kulağı, bu ağzı, bu burnu, bu simayı, bu boyu veren mutlak yaratıcı, bizim ikinci bir kez, modellenmiş olarak, üstelik birinciye nispeten daha basit olan yaratılışımıza, daha doğrusu diriltilişine kadir olamaz mı? Elbette ki olur.

Öte yandan Allah Kıyamet suresinin 3 ve 4. Ayetlerinde şöyle buyurur: *“İnsan, kendisinin kemiklerini bir araya toplayamayacağımızı mı sanır? Evet, Bizim, onun parmak uçlarını bile aynen eski hâline getirmeye gücümüz yeter.”*

Akciğer kendisini 1 yılda yeniliyor akciğerde hücreler farklı periyotlarda yenileniyor. Bu da havanın temizliğine, sigara içilip içilmemesine göre değişiyor. Yenilenme süresi ise altı ayla bir yıl arasında...

Gözler yenilenmiyor gözler, kornea tabakası haricinde kendini yenileme özelliğine sahip değil. Zaman geçip yaş ilerledikçe gözleriniz de sizinle birlikte yaşıyor. Aynı şekilde beyin hücreleri de kendini yenileyemiyor ve yaşıyor.

Hangi saatlerde hangi organlarımız yenileniyor?

Yaşam şeklimizi de bu saatlere göre düzenlediğimiz takdirde bu yenilenmeye katkıda bulunabilirsiniz. Örneğin akşam saat 11 de uyumazsak, saat 11 de kendini yenilemeye başlayan safra kesesi bu görevini yapamaz ve ertesi günü yeterli performansta çalışamaz.

Bununla birlikte gözaltındaki torbalar ve şişkinlikler safra kesesinde çamur veya taş olduğunun bir belirtisi olabilir.

Bunun için en az haftada 3 gece saat 11 de uyumamız gereklidir.

İşte organlar ve yenilenme saatleri:

23 – 01 arası Safra kesesi

01 – 03 arası Karaciğer

03 – 05 arası Akciğer

05 – 07 arası Kalın bağırsak

07 – 09 arası Mide

09 – 11 arası Dalak, pankreas

11 -13 arası Kalp

13 -15 arası İnce bağırsak

15 -17 arası Mesane

17 -19 arası Böbrek

19 -21 arası Kalp kası

<http://www.mailce.com/hangi-organ-kendini-ne-kadar-surede-yeniler.html> (18.06.2014)

Mutlak Yaratıcı Kudret, yeniden dirilişi mucizevî bir şekilde ifade ediyor. Çürümüş kemiklerin terkinin ötesinde, herkesin parmak izlerini dahi iade edeceğini ifade buyuruyor. Akıl, bırakın itiraz etmeyi buna ancak teslim olur. Ayrıca bu işin Allah için o kadar kolay, o kadar basit olduğu şu ayette ifade buyrulur: “ *Sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz, ancak tek bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir. Unutulmasın ki, Allah her şeyi bilen ve görendir.*” (Lokman 31/28).

(2) İlk yaratılış sonraki yaratılış mantiken mümkün kılar.

Kâinata oranla bir nokta mesabesindeki çapı bir milyon yüz doksan bin km, yüzey ısısı 6000, çekirdek ısısı 15 milyon derece olan güneşi yaratan Allah, yaratıp öldürdüğü kulunu tekrar yaratmağa kadir olmaz mı?

Toplam kütlesi, güneş kütlesinin 600 milyar katı, çapı 100.000 ışık yılı (bir ışık yılı yaklaşık 6 trilyon mildir); merkezinde beş milyon güneş kütlesinde dev bir kara delik bulunan ve iki yüz milyar yıldız ihtiva eden Samanyolu galaksisini yaratan kudret, daha önce modelsiz yarattığı insanı modellenli olarak tekrar yaratamaz mı?

Samanyolu ile birlikte 20 galaksiden meydana gelen küçük bir galaksiler grubunu, saniyede 600 km hızla, güneş kütlesinin 30 milyon kere milyar katı bir kütlesi bulunan makro bir çekim merkezine doğru hareket ettiren mutlak irade, insanı ikinci kez yaratmaktan aciz olur mu hiç?

Bilebildiğimiz bir ikisini örnek verdiğimiz bu tip binlerce olay, oluş ve varlıklar üzerinde, isyan eden akıl değil de, ibret alan bir akılla düşünen kimseler “*bunları boşuna yaratmadın Rabbi-miz*” diyerek, hikmetini kavrayamadığı yaratılış karşısında Allah’ın büyüklüğünü kavrarlar.

Ahret olmasa bu dünyada zalim olarak yaşayanın zulmü yanına kâr kalacak demektir. Kötünün kötülüğü kendine payidar olacak demektir. Yine iyinin iyiliği, merhametlinin merhameti, erdemlinin erdemi, müminin imanı, arifin irfanı, adilin adaleti karşılıksız ve boşuna olurdu.

(3) Sorumluluk duygusu da ahiretin varlığının mantıklı bir gereğidir.

İnsandaki sorumluluk duygusu da âhirete inanmayı zorunlu kılar. Yüce Allah insanı, iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış, hayır ile şerri ayırt eden ve seçen bir varlık olarak yaratmış, bu seçiminden dolayı da sorumlu tutmuştur. İnsanın belli davranışlarından sorumlu olması bu sorumluluğunun karşılığını göreceği bir hayatı ve yurdu gerekli kılmaktadır.

(4) İnsandaki sonsuzluk ve ebedîlik duygusu, âhirete inanmayı gerekli kılar.

İnsanlık tarihi ile ilgili olarak, değişik alanlarda yapılan incelemeler, insanda bir ebedîlik ve sonsuzluk duygusunun varlığını göstermiştir. Vatanından ayrı kalmış fakat yurduna dönmek isteyen bir garip yolcu olduğu duygusu, insanda onu ebedî hayat inancına hazır tutan, yaratılıştan bir özelliktir.

Akıl sınırlıdır. Sınırlı olduğu için de birçok şey ona kapalıdır. Görünüşler âlemi akla açık bir alan olmasına karşılık mahiyetler âlemi akla kapalıdır. Buna en basit örnek aklın kendisidir. Akıl kendi varlığını kabul eder ama kendi mahiyetinin ne olduğunu anlayamaz. İşte aynen böyle de akıl ahiretin mahiyetini kavramaz ama onun varlığını zorunlu olarak kabul eder.¹⁴²

6. Aklını Kullananlarda Söz ve Davranış Çelişkisi Olmaz.

"Sizler kitabı okuduğumuz hâlde insanlara iyiliği emredip kendinizi unutup musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?" (Bakara 2/44).

Ayette iyilik olarak tercüme edilen kelimenin aslı (**Birr**) dir. Bu kelime Sözlükte "iyilik, doğruluk" anlamına gelir. Birr kelimesi dinî ve ahlâkî bir terim olarak, iman, ibadet ve sosyal davranışlarda

¹⁴² Yakıt, *age.*, s. 211; Tiyekli, *age.*, s. 19-25.

her türlü iyilik, ihsan, itaat, doğruluk, günahsızlık gibi manalarda kullanılır.

Bu ayette vurgulanan, İnsanlara iyiyi öğütleyip kendisi o iyiyi tatbik etmemenin, akılla çeliştiği gerçeğidir. Bu da hem ilim, hem ahlâk hem de eğitim açısından çok sakıncalıdır. Kendisinin tatbik etmediği şeyi, başkasına öğüt olarak verilmesi aklın tabiatına ve insan eğitiminin esasına aykırıdır. Öğütlediğini yaşamak veya yaşadığı doğruları öğütlemek, eğitimin temel ilkesidir. Modern eğitim bu kuralı keşfetmeden yaklaşık 1400 sene önce, Kur'ân, onu insanlığa ilan etmiş ve uygulamaya başlamıştır.

Ana babalar, devlet adamları, toplum önderleri ve eğitimciler, çocuklarına, halkına, kendisine tabi olanlara ve öğrencilerine iyiyi öğütleyip de kendileri yapmazlarsa onlara güvenilmez. Güvenilmeyen kimsenin de öğütleri etkili olamaz. Bu bakımdan söz ve davranışlar arasındaki tutarsızlıklar, çelişkiler toplum, aile ve okul eğitimini etkisiz kılmakta ve Allah'ın hoşnutsuzluğuna neden olmaktadır. Eğitimin etkinliğini ve tutarlılığını bozmakta ve insanların kişiliğini kurmak yerine çarpıklaşmasına sebep olabilmektedir.

Aklını kullanan ve doğru bilgiye sahip olan insanların, sözleri ile davranışları arasında bir çelişki olmaz. Aklını kullanmak, düşünmek demektir. Ayetin son kısmında bilgiye ve akli kullanmaya yapılan vurgu, eğitimcilerin eğitim faaliyetlerine de değer ölçüsü getirmektedir.

Aklını kullanan ve doğruyu bilen insan, verdiği öğüde önce kendisi uyar. Aklını ve bildiğini sadece kendi yararı için kullananlar insanlar arasında etkisiz olurlar. Eğitimciler söz ve davranış çelişkisine düşmemelidirler. Aklın ve ilmin bulunduğu yerde çelişki olmaz, uyum olur.

Aklın çalıştırılmaması, çelişkiye düşmenin yanında insana kendini de unutturur. Demek ki akıl, insana kendisini hatırlatmakta, kendini bilmeyi temin etmektedir. Kendini unutan, Allah'ın emirlerini de unuttur ve böylece akıl ve bilgi alanının dışına çıkar.

7. Geçmiş Kavimlerin Kalıntılarında Aklını Kullanacaklar İçin Çok İbretler Vardır.

“Andolsun ki, biz, aklını kullanacak bir kavim için oradan (eski kavim yurtlarından) apaçık bir ibret nişanesi bırakmışızdır.” (Ankebût 29/35).

8. Kur’ân’da Temsillerin Hikmetini Aklını İyi Kullananlar Anlar.

“İşte biz, bu temsilleri insanlar için getiriyoruz; fakat onları ancak aklını iyi kullanan âlimler anlarlar.” (Ankebût 29/43).

9. Akıllarını İyi Kullansalar Şeytana Uyup Sapmazlar.

“Ey âdemoğulları! Size şeytana tapmayın, çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır, demedim mi? Ve bana kulluk ediniz, demedim mi? Şeytan sizden pek çok milleti kandırıp saptırdı hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?” (Yasin 36/60–61–62).¹⁴³

1.2. Kur’ân’da Bilgi Kavramı

Kur’ân-ı Kerim bilenle, bilmeye çalışanları övmüş, bilgisizleri ve bilgisizliği, doğru bilgiye sahip olmadan hüküm verenleri, bilmeden inanan ve eylemde bulunanları yermiştir.¹⁴⁴ Yalnızca insana **nesnelerin adlarını** kullanma yeteneği bahşedilmiştir ve böylelikle ona meleklerin bile sahip olmadıkları bir bilgi verilmiştir. Kendilerine hikmet verilenlere gerçekte büyük hayır verilmiştir.

¹⁴³ Tiyekli, *age.*, s. 26-31;

¹⁴⁴ İlgili ayetler için bkz.

En’am 6/116. Yeryüzündekilerin çoğunluğuna itaat edersen seni Allah yolundan saptırmırlar. Onlar ancak zanna uyarlar, sadece tahminde bulunurlar. 117. Doğrusu Rabbin, yolundan kimin saptığını daha iyi bilir. Doğru yolda olanları da en iyi O bilir.

Zümer 39/9: De ki: Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri öğüt alırlar.

Anlamak insanı şerefendirir. Aklını kullanmayanlar **sağır, dilsiz ve kör** gibidirler; onlar hayvanların en kötüsüdürler. Aklın ideali, hakkı batıldan (doğruyu yanlıştan) ayırt etmektir. Akıl, insanlar için bir bilgi kaynağıdır, ancak vahiy çizgisine kadar. Vahyin karşısında aklın görevi ise vahyi anlamaya ve kavramaya çalışmaktır.¹⁴⁵

İnsan için bir başka ideal ve temel değer daha vardır. Bunun adı Kur'ân-ı Kerim'e göre *hikmet* tir.

1.2.1. Bilginin Dereceleri

Kur'ân-ı Kerim'e göre kesinliğe yükseliş doğrultusunda üç bilgi derecesi vardır:

- (a) Çıkarım yoluyla bilgi (**ilm el-yakîn**),
- (b) Algılama ve aktarılan algılama ya da gözlem yoluyla bilgi (**ayn el-yakîn**) ve
- (c) Kişisel deneyim veya sezgi yoluyla bilgi (**hakk el-yakîn**).

Bu ayırım, kesinliği elde ediş sıralamasında şöyle örneklendirebilir:

- Ateş daima yakar,
- Ateş Ali'nin parmaklarını yaktı ve
- Ateş benim parmaklarımı yaktı.

Aynı şekilde üç tip de yanlış vardır:

- Muhakeme yanlışları,
- Gözlem yanlışları ve
- Sezgi yanlışları.

(1) **İlk bilgi türü (İlme'l-Yakîn)** ya tümdengelimde (deduction) olduğu gibi önermenin doğruluğuna dayanır ya da tümevarımda (induction) olduğu gibi, sadece olasıdır (muhtemel). Bu bilgi türünün kaynağı akıldır.

¹⁴⁵ Yavuz, Y. Şevki, *Kur'ân-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, Bursa 1983, s. 70.

Kur’ân-ı Kerim’e göre bir bilgi kaynağı olarak **akıl**, duyu organları aracılığı ile kendisine ulaşan bilgileri değerlendirir. Hakla batılı/doğru ile yanlışsı birbirinden ayırabilir. Her türlü kavramlar ve fikirler arasında mukayeseler yapabilir. Varlıkları, gaye, imkân ve ihtimal noktalarından inceleyip onlar hakkında doğru bilgiler ortaya koyabilir. Ancak bütün varlık ve oluşları kuşatamadığı için sınırlı bilgi verebilir. İnsan bünyesinde var olan ve bilginin oluşumuna etki eden kuruntular ve çeşitli arzular nedeniyle yanılabilen, bundan dolayı da kendisine ışık tutacak sağlam bir kaynağa muhtaç olan; güzel ve çirkini faydalı ve zararlıyı bulabilen zihni bir kuvvettir.¹⁴⁶

(2) **İkinci tür bilgi (Ayne’l-Yakîn)** ya tecrübeye (gözlem ve deney) dayanan **bilimsel** bilgidir ya da fiilî tecrübelerin kayıt ve tasvirlerine dayalı **tarihsel** bilgidir. Bilgimize dair en büyük kesinlik fenomenlerin fiili tecrübesine, yani **gözlem ya da deney**e dayanır.

Kur’ân-ı Kerim, bu tür bilginin kaynağının duylar olduğunu vurgular. Doğru bilgiyi elde etmede duyu organlarından işitme, görme ve dokunma duylarının önemli olduğu üzerinde durarak doğru bilgiye ulaşmada düzgün çalışan duyu organlarının önemine vurgu yapar. Ayrıca gerçek bilginin elde edilebilmesi için duylarla aklın birlikte kullanılmasının zorunlu olduğunu kabul etmektedir.¹⁴⁷

1.2.2. Bilimsel Bilgi ve Sünnetullah

Bilimsel bilgi, doğal olayların incelenmesinden meydana gelir (**tabiat felsefesi**). Doğal olaylar ise Allah’ın işaretleri (ayetleri), Yüce Hakikat’in sembolleri veya Hakikatin dışavurumlarıdır; insan davranışının insan zihninin dışavurumları olduğu gibi.

Tabiat kanunları içerisinde değişimin olmadığı **Allah’ın kuralları** (sünnetullah) dır. Tabiatın, göklerin ve yerin incelenmesi, düşünen insanlar için aydınlatıcıdır. Gündüz ve gecenin birbiri ardınca gelmesi, onlarla zamanı ölçmemize imkân verir. Onlar Al-

¹⁴⁶ Yavuz, *age.*, s. 67.

¹⁴⁷ Şerif, M. M., *age.*, C. I., s. 174 vd.

lah'ın sünnet'ini, tabiat kanunlarını çeşitli renklere sahip nesneleri gözlemlemek suretiyle bilebilirler. Dağlar, nehirler, mısır tarlaları ya da diğer bitki türleri, zeytin bahçeleri, hurma ağaçları, üzümler ve her tür meyve, aynı sularla sulansalar da nitelik olarak değişirler. Kuşların göklerde kanat çırpışlarını ve onların nasıl böyle uçtuklarını gözlemlemek suretiyle ve aynı şekilde bulutları gözlemlemek ve onların nasıl meydana geldiğine hayran olmak suretiyle düşünen insanlar **Allah'ı bilebilir** ve göklerde ve yerde ne varsa hepsini fethedebilir. Gece ve gündüz, güneş, ay ve yıldızları. Duyulara seslenen fenomenler dünyasının bilgisi, bir yanılsamadan ibaret olmayıp şükredilmesi gereken bir nimettir.

1.2.3. Tarihsel Bilgi

Kişiler ve milletler için **tarihi incelemek** önemlidir. Kâinatın tamamında olduğu gibi, insan toplumunda da bir ölçü ve kanun vardır. Her milletin kollektif bir vücut olarak hayatı zamanla değişiklikler gösterir ve yükseliş ve düşüşlere, başarı ve hezimetlere maruz kalır; ta ki tayin edilmiş vakti (eceli) gelip çatana kadar. Var olan her mühlet için geçmişte yaşamış halkların tarihinden alınacak dersler vardır. Bu yüzden, "Allah'ın günleri"ni geçmiş milletlerin başlarına gelmiş olayları, ilahi mükâfat ve ceza dönemlerini, milletlerin şaşaa ve gerileme dönemlerini iyice incelemek gerekir. İnsanlar yeryüzünü, Allah'ın ayetlerini, tabiat kanunlarını görmezden gelerek hareket etmiş olanların akıbetinin ne olduğunu görmek üzere seyahat etmelidirler.

“Resûlüm de ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da daha öncekilerin akıbetleri ne oldu? Görün...” (Rum 30/42).

Başkalarına Hakk'ı iletmeyen ve adalette hakkı gözetmeyenlerin günleri uzun da olsa, yavaş yavaş onların bilmedikleri yerlerden helake yaklaştırlırlar.

Allah, bir kavim kendisinde olanı değiştirmedikçe o kavmin durumunu değiştirmez, ancak Allah bir kavme de kötülük istedi mi, artık onu geri çevirecek kimse yoktur. Bundan ötürü, geçmişten dersler almak son derece önem taşımaktadır. Geçmiş hakkında an-

latılan kıssalarda anlayış sahibi insanlar için alınacak hisseler vardır. **Milletlerin yükseliş ve çöküşlerinin**, tarihteki büyük hadiselerin ve onların sonuçlarının ana hatlarının çizilmesi bile, hidayete ulaşmaları için dersler (ibretler) sunmaktadır. İsrailoğulları, Mecusiler, Sabîiler, Romalılar, Hristiyanlar, Saba halkı, Medyen halkı, Ad, Semûd ve Lut halkları, Ashab-ı Kehf (Mağara arkadaşları), Res halkı, Hicr halkı ve Ashab-ı Rahîm ve Yecûc ve Mecûc, gibi halk ve toplulukların; Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. İshak, Hz. Yakup, Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. Harun, Hz. Elyasa, Hz. Yunus, Hz. İsa gibi nebilerin; Meryem, Saba Melikesi, Zulkarneyn (muhtemelen İran Kisra'sı) ve Firavun (Mısır'ın I.Thothmes'i) ve Lokman (Ezop) gibi şahsiyetleri takvaları, kudretleri veya bilgelikleriyle sivrilmiş büyük kişilerin hayatlarından bazı kesitleri hatırlatır.

Kur'ân-ı Kerim'in on beş suresinin tarihî öneme sahip adları taşıyor olması, tarihe ve tarih felsefesine ne kadar önem verilmiş olduğunu göstermektedir. Gerçekte çağdaş (o günkü) tarihte bunun istisnası olmamıştır. Kur'ân Bedir muharebesi, Tebük gazvesi, Kureyş'in ticaret hayatı, İslâm'ı kabul etmiş görünen münafıkları ve Hz. Peygamber'in en büyük düşmanlarından biri Ebu Leheb ve eşi gibi insanların kindarlığı gibi, o günkü olaylara da atıfta bulunur.¹⁴⁸

1.2.4. Vahiy Bilgisi

Akıl, tek başına insanlığın problemlerinin çözümünde yeterli değildir. Kur'ân-ı Kerim, insan bilgisinin gerçek kaynağının Allah'ın sonsuz ve mutlak bilgisi olduğunu açıklamış ve Allah doğruyu göstermedikçe, aklın kendiliğinden doğru bilgi elde edemeyeceğini bildirmiştir.

Allah, ayetlerini yalnız **dış dünyada** (âfâk) ve onun tarihsel görünümünde değil, aynı zamanda **içimizde** (enfüs) de gösterir. Böylece içsel ya da **(3) kişisel tecrübe (Hakka'l-Yakîn)** bilginin üçüncü kaynağıdır. Bu kaynaktan gelen tecrübe en zıt kesinlik derecesindedir. Allah'ın hidayeti yaratıklarına ilk önce bu kaynaktan gelmiştir.

¹⁴⁸ Şerif., M. M., *age.*, C.I, s. 176-178.

Bu kaynaktan gelen bilgi türleri şunlardır:

- (1) İlahi olarak belirlenmiş (tayin edilmiş) hareket, yani yerde ve göklerde olduğu gibi tabii nedenlerin tayin ettiği hareket,
- (2) İçgüdü, örneğin arının yuvasını kurması gibi,
- (3) Kalbî sezgi veya bilgi,
- (4) Hz. Musa (as)'nın annesinin durumunda olduğu gibi, henüz emzirme dönemindeki çocuğu nehire bırakmasını telkin eden **ilham**,
- (5) Tüm gerçek peygamberlerin durumunda olduğu gibi **vahiy**.¹⁴⁹

1.3. Kur'ân'da Tefekkür Kavramı

1.3.1. Kavramsal Çerçeve

Tefekkür, derin kavrayış, köklü düşünüş, aklın işleyişi, faaliyet ve çalışması anlamına gelmektedir. Eğer akıl bir makınaya benzetilecek olursa, tefekkür de o makınanın çalışması gibidir. Nasıl ki çalışma makinadan ayrı düşünülemezse, aynı şekilde, tefekkür de akıldan ayrı düşünülemez. Ne var ki, tefekkür belli kurallara göre yapılır ve felsefenin ayrılmaz bir parçasıdır. Çünkü felsefî çözümlemeler, bileşimler ve eleştiriler tefekkür boyutunda gerçekleştirilir, tutarlı ve sistemli hâle getirilir; bütün insanî bilgiler, felsefî sistemler ve açıklamalar tefekkürün neticesidir. Tefekkür eden kimseye “**mütefekkir** (düşünür)” denir.¹⁵⁰

Bilindiği gibi, Kur'ân-ı Kerim hemen hemen bütün ilim dallarında İslâm düşünürlerinin hareket noktasını teşkil etmiştir. Tefekkür ve onun fazileti konusunda, gerek Kur'ân'da ve gerekse hadislerde birçok örnekler mevcuttur. “**fikir**” (düşünce, düşünmek) kökünden gelen tefekkür ile ilgili 18 ayet mevcuttur. Bir de eş anlamlı olan *akletmek*, *anlamak*, *ibret almak*, *bakmak* gibi deyimleri ihtiva eden ayetleri de dikkate alacak olursak, 500 civarında ayet vardır. Sonuçta her on âyetten birinin akıl, tefekkür vb. ile ilgili olduğunu görürüz.

¹⁴⁹ Şerif, *age.*, C. I., s. 177-178.

¹⁵⁰ Erdem, *age.*, s. 17-18.

“İslâm” Felsefesi (İstanbul: İslâmî Felsefe Kurumu, 2005), s. 18.

Örneğin;

“İşte Allah size, âyetlerini (delillerini) apaçık bildiriyor. Olur ki iyi tefekkür edersiniz.” (Bakara, 2/266).

“De ki, hiç (gerçeği) görenle görmeyen bir olur mu? Hiç düşünmüyor musunuz?” (En’âm, 6/50).

“Onlar, akıl sahipleri, yerin ve göğün yaratılışı hakkında düşünürler.” (En’âm, 6/191).

Hz. Peygamberin de bu hususta birçok hadisi vardır; bunların en meşhurlarından birisi şudur:

“Bir saatlik tefekkür, içinde tefekkür bulunmayan (bir yıllık nafile) ibadetten daha hayırlıdır” (el- Aclûnî, *Keşfu’l- Hafâ*, I/310-311, Hadis No, 1004).

Demek ki İslâm dininde, tefekkürle yapılan ibadetin de en makbul ibadet olduğu açıkça ortaya konulmaktadır. Hz. Muhammed (s.a.v) bu hususta, *“Tedbir gibi akıllılık, tefekkürle yapılan ibadet gibi de ibadet yoktur.”* buyurmuştur.¹⁵¹

Felsefi literatürde, tartmak, karşılaştırmak anlamlarını taşıyan Latincedeki “Pensare” kökünden türetilmiştir. Düşünceleri ölçerek ve kıyaslayarak incelemek anlamına gelir. Eşdeyişle düşünme eylemi bilgiye yönelen tüm zihinsel olayları dile getirir; algılama, duyma, kavrama, isteme, tasarlama, imgeleme gibi bilinç olgularının hepsini içerir. Aklın kendi kendisini bilgi konusu yaparak, zihinsel çalışmayı incelemesi manasına gelmektedir. İnsana özgü olan düşünme faaliyetinin iç ya da dış uyarımlara cevap olarak gelişen düşünme faaliyetinin ürünü, insanın zihinsel faaliyetleri ile dış uyaranlar arasında kurduğu bağlantının sonucu olarak tanımlanmaktadır.¹⁵²

¹⁵¹ Buharî, 1373: II/203; Erdem, *age.*, s. 18.

¹⁵² Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi*, “Düşünce mad.” İstanbul 2005, C. I, s. 359; Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 2002, s.329; Buhr Manfred-Kosing Alfred, *Bilimsel Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 1999, s. 136.

فَلْيُفَكِّرْ وَلْيُتَذَكَّرْ ۖ فَيُحْكَمْ أَفَلَا يَفْقَهُ ۖ

Filozofların geneline göre tefekkür, karşılaştırmalar yapma, ayırma, birleştirme, bağlantıları ve biçimleri kavrama yetisidir. Aristoteles'e göre düşünme, insanı hayvandan ayıran belirgin bir özneliktir; aklın bağımsız ve kendine özgü eylemidir.¹⁵³

İslâm düşüncesinde tefekkür, zihni bir süreç olarak insanın nasıl bildiğinin temellendirilmeye yönelik olmuştur. Yani, bilgiye ve bilmeye yönelik bir zihni faaliyet olarak algılanmıştır. Bu manada tefekkür, insanın bir nevi “iç konuşma”sı olarak tanımlanmıştır.

Filozoflar tefekkürü tarif ederken, “zihnin bir şey üzerinde çalıştırılması”, “aklın kapasitesi nispetinde hareketi”, “kalbin tasarrufu” gibi ifadelerle izah edilmektedir. Tariflerde zihin (hâtır), akıl ve kalp kavramları birlikte kullanılmaktadır. Tariflerde, kalp kavramı da akıl ve zihin anlamında kullanılmıştır; anlamı çıkarılabileceği gibi, tefekkürün bu uzuvların beraber ürettikleri bir eylem olduğu anlamı da çıkarılabilir. Dolayısıyla tefekkür, mutlak manadaki düşünme eylemini anlatan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim ayetlerinde tefekkür eyleminin akli çalıştırmaya müsait mesellerden sonra- ya da aklî delillerden sonra zikredilmesi de buna işaretir. Yani tefekkür, bu meseller ve deliller üzerindeki akli bir eylemdir.

Kur'ân-ı Kerim'de tefekkür, fiil olarak on sekiz yerde geçmektedir. Bu ayetlerden on tanesi umumî olarak insanların dikkatlerini, kevnî/kozmetik hakikatlere yönelten ya da insanları bu hakikatleri tefekküre/düşünmeye çağıran ayetlerdir.

Buna örnek olarak şu ayet verilebilir: *“Yeryüzünü enine boyuna yayıp döşeyen, onda oturaklı dağlar ve ırmaklar meydana getiren ve yeryüzünde meyvelerin hepsinden iki çift yapan O'dur. Sürekli olarak gece ile gündüzü birbirine dolamaktadır. Düşünecek olan bir kavim için bunda muhakkak ki, ibretler vardır.”* (Ra'd 13/3).

¹⁵³ Aristoteles, *Metafizik*, 981b 30.

Allah Kur'ân'ı Kerim'de birçok ayette kullarını tefekküre, ibret almaya çağırmaktadır. Ancak bu tefekküre davetin alanı yer yer değişmektedir.

Bazı ayetlerde Allah, kullarını yaratmış olduğu evren ve içerisindekiler hakkında tefekküre çağırmaktadır. Böylece insanlar yaratıcının ne kadar güzel yarattığını görsünler, kudretinin kemalini ve ilminin genişliği anlasınlar.

Bazı ayetlerde de Allah, Kur'ân'ın kendi katından indirilmiş, dosdoğru, hak bir kitap olduğunu insanlar anlasın diye kullarını Kur'ân ve ayetleri üzerinde tefekküre, tedebbüre taakkula çağırmaktadır.¹⁵⁴

1.3.2. Yaratılmış Varlıklar Üzerine Tefekkür

Biz burada, Allah'ın yaratmış olduğu varlıklar üzerinde ve kullarının faydası için yaratmış olduğu nimetler üzerinde tefekküre çağıran ayetlerden örnekler verip tefekkür kavramını açmaya çalışacağız.

Al-i İmran 3/191

"Mü'minler, ayakta iken, otururken, yanları üzerine yatarken Allah'ı zikrederler. Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler ve şöyle derler. "Rabbimiz, sen bunu boş yere yaratmadın. Seni tesbih ve tenzih ederiz, bizi cehennem ateşinden koru."

Mü'minler Allah'ı namazda, ayakta dururken, otururken, istirahat sırasında, yanları üstüne yatarken Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı hakkında ve bunların, kendilerini yaratanın büyüklüğünü göstermesi hususunda düşünürler ve şöyle derler:

"Ey rabbimiz, sen bu yaratılanları boş yere ve eğlence olsun diye yaratmadın. Elbette ki sen bunları çok önemli bir sebeple yarattın. Gökleri ve yeri, orda yaşayan yaratıklarını, amellerine göre mükâfatlandırmak veya cezalandırmak için"

¹⁵⁴ İsra 17/9; Hadid 57/9.

yarattın. Ey rabbimiz biz seni, boş işler yapmaktan tenzih ederiz. Sen bizi, cehennem ateşinden koru."

Bu ayetin anlaşılmasında şu hususlar dikkat çekmektedir:

İnsanların göklerin ve yerin yaratılışı hakkında düşünmeleri, onları Rablerinin ne kadar büyük olduğuna, yaratıcının ne kadar büyük bir iş yaptığı sonucuna götürür. Tefekkür kalpteki gafleti giderir. Nasıl ki bitkinin büyümesi, yetişmesi için su gerekli ise kalb için de tefekkür gereklidir

Allah, Rabliğini/yaratıcılığını/rubûbiyyetini anlatan Allah'ın varlığı/ulûhiyet, kudret ve hikmetinin delilleri olan şeyleri zikredince, bunun peşi sıra ubudiyet/kulluk ile ilgili hususları zikretmiştir.

İslâm düşünürlerine göre ubudiyet üç çeşittir: kalp ile tasdik, dil ile ikrar, azalarla amel ve ibadet. Buna göre Cenâb-ı Hakk'ın, **"Allah'ı anarlar"** buyruğu, dil ile yapılan kulluğa; **"ayakta iken, otururken, yanları üstünde (yatar)ken"** sözü azalarla yapılan kulluğa; **"gökler ile yerin yaratılışı hakkında inceden inceye düşünürler"** buyruğu da kalbin, fikrin ve ruhun kulluğuna bir işarettir.

İnsan işte, ancak bunların toplamıdır. Dil, zikre; azalar şükre; kalp de tefekküre dalar.

"Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler" ifadesini bir de şöyle anlamak gerekir. Bu yüce Allah'ın kudreti ve yaratıkları hakkında, O'nun dört bir yana yaydığı ibretli hususlar üzerinde düşünmektir. Düşünmek (fikre); kalbin bir şey hakkında düşünüp durmasıdır. Tefekkür çokça düşünmek demektir. Aslında tefekkür, ibret almak ve zihnin etraflı bir şekilde düşünceye dalmasıdır; yalnız mahlûkat üzerinde olmalıdır."

Ayrıca bu ayet, yaratılışın tefekkür edilmesine sevk ederken; hem tabiat ilimlerinin incelenmesini teşvik etmekte, hem de bu araştırmada bulunanlara büyük bir ders vermektedir. Bu ders şu iki noktada özetlenebilir:

“Yeryüzünü döşeyen, orada sabit dağlar ve ırmaklar yaratan ve her türlü mahsulden çift çift yetiştiren Allah’tır. O, geceyle gündüzü perdeler. Şüphesiz ki bunda, düşünen bir kavim için nice deliller vardır.”

Birincisi, göklerde ve yerde var olan varlıklar içerisinde birbirinden bazı değerlerle ayrılmış çeşitli konular etrafında toplanacak bilgileri ve kaideleri, birbirinden ayrı ve müstakil birer yüksek ilim kabul etmeyip, bu bilgilerin üst bir ilmi nizamda birleştiklerini unutmamak.

İkincisi, çeşitli doğal sebeplerin etkisi kalmayıp olayları ve olayların düzenin, eşyanın tabiatı namına değil Allah’ın yüksek kudreti namına kaydetmek. Böylece ilahi sanatın eşsiz güzelliklerini, göklerin ve yerin sırlarını ve ilahi hikmetleri düşünürler.

Ra’d 13/3

“Yeryüzünü döşeyen, orada sabit dağlar ve ırmaklar yaratan ve her türlü mahsulden çift çift yetiştiren Allah’tır. O, geceyle gündüzü perdeler. Şüphesiz ki bunda, düşünen bir kavim için nice deliller vardır.”

Bu ayette Allah yaratıcılığını ve kudretine işaret eden bazı delilleri zikretmiştir. Yeryüzünü ve içerisinde kulların faydasına olan dağlar, ırmaklar ve çeşitli mahsuller yarattığını belirtmektedir. Yeryüzünü enine boyuna döşeyen, onun sarsılmasını önlemek için sabit dağlar yaratan, orada yaşayan canlılar için akarsular var eden Allah’tır. O, yeryüzündeki her türlü mahsulü, siyah-beyaz, tatlı-acı, erkek-dişi şeklinde çift çift yaratan O’dur. Gecenin karanlığı ile gündüzü, gündüzün ışığı ile de geceyi örter. Şüphesiz ki, Allah’ın yarattığı bu şeylerde, düşünüp ibret alan bir topluluk için, Allah’ın kuvvet ve kudretini gösteren âlâmet ve deliller vardır. Allah bu ayette düşünen, tefekkür eden kimseler için ibret, hüccet, delil olsun diye eşyayı yaratanın kudretinin büyüklüğüne ve Allah’ın yaratmasındaki harikalığa dikkat çekmiştir. Böylece ibret alsınlar, ibadeti yaratılmışlar için değil bizzat Allah için yapsınlar, Allah’tan başka ilah olmadığını iyi bilsinler ve anlasınlar diye Allah kullarını tefekküre davet etmektedir.

Allah Kur’ân-ı Kerim’de dinleyicilerin gözlerini yaratmış olduğu evrene, evrenin kapsamında yer alan güneşe, aya, geceye, gündüze, dağlara, nehirlerle, yeryüzünde birbirine komşu olan ve

وَمَا يَكْفُرُ الْإِنسَانُ لِمَ خَلَقَهُ
فَعَلَّمَ الْإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ

ağaçları aynı topraktan beslenen, aynı sudan yararlanan; buna rağmen ürünleri, meyveleri, tat ve lezzet bakımından farklılık gösteren ağaçlara, tarlalara çeviriyor. Ardından yüce Allah'ın bu ayetleri, bu evrensel fenomenleri sağduyu sahibi düşünme melekesini kaybetmemiş; iyi niyetli topluluklar için ayrıntılı biçimde açıkladığı, bununla da Allah'ın varlığına, gücüne, hikmetine delalet eden göz kamaştırıcı ayetleri görmelerini amaçlıyor.

Câsiye 45/13

“O, göklerde ve yerde bulunan her şeyi kendinden bir lütuf olarak sizin hizmetinize vermiştir. Düşünen bir kavim için bunlarda, nice ibret ve deliller vardır.”

Allah bu ayeti de kendisinin varlığına, yaratıcılığına, kudretine delil olarak zikretmiştir. Allah göklerde, yerde ve bu ikisi arasındaki her şeyi insanlığın faydası için yarattığını ve onların hizmetine verdiğini belirtmekte ve insanları bunlar üzerinde düşünmeye davet etmektedir. Bu ayette, gökte bulunan güneş, ay ve yıldızlar gibi varlıkları ve yeryüzünde bulunan hayvan, bitki ve cansız varlıkları yaratanın Allah olduğu ve bütün bu sayılanların Allah'ın insanlığın hizmetine verildiğini anlatmaktadır.

Bu ve önceki ayette, kâinatın bazı kanunlarını ve insanlar için faydalarını hatırlatma vardır.

Aynı zamanda insanları bu kâinat kanunları ve güçleri üzerinde düşünmeye devam etmelerini, değişik alan ve işlerde onlardan faydalanmak için Allah'ın onlara koyduğu gücü bilmelerini istemektedir.” Allah kullarının iyiliği ve faydalanmaları için göklerde, yerde ve yeraltında olmak üzere birçok bitki, cisim, canlı ve cansız varlık yaratmış, âlemde bir denge, düzen kurmuştur. Böylece insanların geçimlerini temin etmelerini ve hayatlarını kolaylaştırmalarını sağlamıştır. Eğer yaratmış olduğu şeylerin bir kısmının fonksiyonunu değiştirirse veya ortadan kaldırırsa tekrar yerine iade edecek başka bir güç yoktur. İşte Allah'ın yaratmış olduğu şeyler üzerinde, âlemde kurmuş olduğu denge hakkında düşünen kimseler için çok büyük ibretler vardır. Bunlar üzerinde tefekkür eden kimseler için Allah'ın kudretinin kemaline, herhangi bir ortağının olmadığına ve

yarattıkları üzerindeki hükmediciliğine delalet eden birçok delil vardır.

Rum 30/21

“Size, kendi cinsinizden, kendileriyle ısınıp kaynaşacağınız eşler yaratması ve aranızda sevgi ve merhamet koyması onun varlığını gösteren delillerindendir. Şüphesiz ki bunda, düşünen bir kavim için nice ibretler vardır.”

Allah Teâlâ kendi varlığını, yaratıcılığını, kudretini gösteren delillerden birini de bu ayette zikretmiştir ki o da insanlar için kendi cinslerinden eşler yaratması ve bu eşler arasında sevgi, muhabbet, merhamet oluşturmaktır. Aralarında hısımlık ve akrabalık yoluyla sevgi ve merhamet duygularını yerleştirmesi, Allah’ın varlığını, birliğini, kuvvetini ve kudretini gösteren delillerdendir.

Şüphesiz ki Allah’ın bunları böyle yaratmasında, Allah’ın delillerini düşünen bir kavim için birçok öğüt ve ibret vardır. Onlar işte bunları düşünerek, Allah’tan başka hiçbir ilah bulunmadığını, hiçbir şeyin Allah’ı aciz bırakamayacağını ve Allah’ın her şeye kadir olduğunu anlamış olurlar.¹⁵⁵

1.3.3. İnsanın Kendisi Üzerine Tefekkür (Makro Âlemde Mikro Âlem: İnsan)

“Biz İnsanı en güzel biçimde yarattık.” (Tîn, 95/4).

“Sizin yaratılışınızda ve Allah’ın yeryüzünde yaydığı diğer canlılarda inanan bir toplum için ibret verici işaretler vardır.” (Casiye 45/4).

İnsan türünün yeryüzündeki varlığı, serüveni, yaratılışı esnasında geçirdiği evreler, Kur’ân-ı Kerim tarafından üzerinde durulan hususlardır.

İnsan, büyük âlem olan kâinata baktığında bunları ve daha niceelerini görürken, küçük âlem olan kendisine bakıp incelediğinde

¹⁵⁵ Topbaş, O. Nuri, *Tefekkür*, İstanbul 2011, s. 27.

de çok önemli ve mükemmel olaylara şahit olur: Tepeden tırnağa kadar vücudumuzun şekli, ağız, burun, göz, kulak, boyun, el, kol, parmak, diz, ayak gibi dış organlar; yürek, mide, ciğerler, dalak, böbrekler, bağırsaklar gibi iç organlar yerli yerinde ve kendilerine verilen görevleri yapabilecek şekilde düzenlenmiştir. İnsan vücudunda yer alan 100 trilyondan fazla hücre bulunmaktadır. Bunlardan her gün binlercesi hayattan çekilmekte ve yeniden hücreler oluşmaktadır. İnsan vücudunda bulunan her bir organ kendi görevini en mükemmel bir şekilde yapmakta ve her bir organ da insanı akıl bilgi ve tefekküre davet etmektedir.

İnsan vücudunun mükemmel işleyen sistemi üzerinde akıl, bilgi ve tefekkür boyutlarını inceleyecek olursak nasıl bir sistemle karşılaşacağımızı ele almaya çalışalım.

İnsan Hücrelerinin Yapısı ve Sayısı

İnsan vücudunu oluşturan hücrelerin sayısı 80 ile 120 trilyon arasında değişir.

- Bir insanda 210 farklı hücre bulunur.
- Bir saniyede insan vücudunda 50 milyon hücre ölür.
- Bir saniyede 50 milyon hücre yeni yaratılır.
- İnsan kanındaki akyuvarlar (lökosit) 25-ile 100 milyara arasında değişir.
- Alyuvarların (eritrosit) sayısı 25 trilyondur.
- İnsandaki toplam sinir hücresi sayısı 30 milyardır.
- (sinekte 100 bin, farenin beyinde 10 milyon sinir hücresi bulunur)
- İnsanda normalde ölen günlük sinir hücresi 50-100 bindir.

Dilimiz

Vücudumuzu tehlikeli ve zararlı maddelerden koruyan ve onların vücuda girmesine izin vermeyen son derece dikkatli bir kont-

rolördür. Yapısında hiç kemik bulunmayan bir organımızdır. Dili-mizin üstü küçük küçük tomurcuklarla doludur; binlerce değişik yiyeceğin tadını bu tomurcuklar sayesinde alırız. Tomurcukların yapısı aynı olduğu hâlde, bu kadar farklı lezzeti hiç şaşırmadan hissederiz. Yetişkin bir insanın dilinde 9 ila 10 bin arasında lezzet tomurcuğu bulunur. Bu lezzet tomurcuklarının 50 ila 70 mikron (mm.nin binde biri) büyüklüğünde çok sayıda tat alıcı reseptörü vardır. Dilimizin zararlı maddelerin kontrolörü olduğunu söylemiş-tik. Tat alma hissi ile bize zararlı maddelerin tadı hoşumuza git-mezken, vücudumuza yararlı maddelerin tatları hoşumuza gider. Bu da sonsuz bir merhametin bizi muhafaza ettiğinin bir göstergesi olsa gerek. Tatlı lezzet, dilin ucunda, acı lezzet, dilin arka kısmın-da, ekşi ve tuzlu lezzet ise dilin yan taraflarında bulunur.¹⁵⁶

Dişlerimiz

Yetişkin insanın ağızda 32 diş bulunur. 8'i kesici, 8'i küçük, 12'si büyük 20 tane öğütücü, 4 tane de parçalayıcı diş bulunur. Çiğnemeyi gerçekleştiren alt çene kemiği ile çiğneme kaslarıdır. Normalde çene kapalı iken 20 kg'lık bir basınç olduğu hâlde, lokmanın çiğnenmesi esnasında 45 ile 90 kg. basınç uygulanır. Günde üç öğün yemek yediğimizi ve bunun için bir saat vaktimizi harcadığımızı düşünecek olursak 100 çiğneme, bir çiğnemede orta-lama 50 kg basınç uyguladığımız düşünelim sadece günlük yemek yememiz için 30 tonluk bir basınç uyguluyoruz demektir.¹⁵⁷

Tükürük Bezleri

Ağzımızın günde bir litre tükürük saldığını ve %98'inin su, geri kalan kısmının madensel tuz ve organik maddelerin olduğu sıvının ağzımızda üç ayrı noktadan salındığını bilmekteyiz. Tükü-rük beslenmemize yardım ve katkısı olduğu kadar, konuşma nefes alma ve sağlığımız için de önemli katkıları vardır.

¹⁵⁶ Atom, Abdülmalik, *Yaşamak İçin*, İstanbul 1989, s. 27.

¹⁵⁷ Atom, *age.*, s. 34.

Ağzımızda kulak altı, çene altı ve dilaltı tükürük bezleri olmak üzere üç ayrı tükürük kanalları bulunmaktadır.

Kulak altı tükürük bezlerinden salgılanan tükürükler genellikle ağza alınan gıda maddelerinin yumuşatılması görevini yapar. Ayrıca yemek sonrası ağızda kalan gıda artıklarının vücuda zarar vermesine engel olur.

Çene altı tükürük bezleri vasıtasıyla salınan tükürüklerle ise tat alma ve lezzetleri algılamaya yarar.

Dilaltı tükürük bezlerinden salgılanan tükürükler ise koyu kıvamlı mukoz bir sıvı olup, ağızda parçalanın besin maddelerinin birbirine yapışmasına ve lokma hâline gelmesine, etrafının sarılmasına ve kaygan hâline gelip kayganlaştırılmasına ve yemek borusunda kaygan bir şekilde mideye inmesine katkı sağlar. Tükürükler sayesinde, ağzımıza nefes yoluyla girmesi muhtemel mikrobik maddelerin ve ağzımızda oluşması muhtemel bakterilerin yok edilmesi işlemi tükürükler vasıtasıyla olmaktadır. Besin artıklarının ağızda zarar vermesine engel olup ağız temizliği yapmakta ağız kokusunu engellemektedir.¹⁵⁸

Yemek Borusu

Yemek borusu 20-25 cm. uzunluğunda 2 cm. çapında bir bordur. Hasta birinin yattığı yerden lokmasını yutabilmesi, bebeğin sırt üstü yatarken biberondan içtiği sütün midesine gitmesi, yemek borusunun mükemmel bir yapıya sahip olmasından olsa gerek. Yenilen lokma yemek borusundan kolaylıkla kayarak mideye inmesi, hatta ayakları yüksekte başı aşağıda birinin ağzına alacağı bir lokmanın bile, yemek borusundan rahatlıkla geçerek mideye inmesi mümkündür. Bu yemek borusunun salgıladığı kaygan bir sıvı ve yemek borusunun açılıp kapanan yapısı sayesinde. Bu sıvı hiçbir zahmet çekmeden yediğimiz yiyeceklerimizin kolayca mideye inmesini sağlayan yemek borusunun sekonder pristaltizm denilen açılıp kapanma hareketi sebebiyle olmaktadır.

¹⁵⁸ Atom, *age.*, s. 36.

Mide ve Bağırsaklar

Midenin üst kısmında devamlı surette karbondioksit ve oksijen karışımı bir gaz salgılanır. Bilhassa mide üşütmelerinde burada hidrojen sülfür gazı birikir. Bu gazın buraya yerleştirilmesi mükemmel bir tasarımın ve ince bir hesabın neticesidir. Yenilen besin maddeleri midenin orta kısmında depo edilir. Besinleri karıştıran ve kimus denilen macun şekline sokan midenin alt kısmıdır. Besin maddeleri mideye indikten yaklaşık yarım saat sonra mide öz suyu salınmaya başlanır ve besin maddeleri kimus hâline getirilir. Midede sindirim faaliyetleri mide iç yüzeyini dolduran 1-2 mikron büyüklüğündeki 35-40 milyonu bulan salgı bezleri tarafından salınan mide öz suyunun etkisiyle gerçekleştirilir. Bu bezler yaklaşık günde iki litre mide öz suyu salgılamaktadır. Bu bezlerin bir kısmı besin maddelerini sindirici sıvılar salgılar. Bu salgılar öyle kuvvetlidir ki bizzat midenin kendisini birkaç dakika içerisinde tahrip edecek güçtedir. Ancak diğer bir kısım salgı bezleri ise, bu salgıların mide çeperini tahrip etmesini önleyici salgılar ifraz eder. Yemekten sonra salgılanan Hidroklorik asit, fevkalade kuvvetli bir özellik taşır. Midemizin bu kuvvetli asidi sayesinde demir ve çinko levhalar bile rahatlıkla eritilebilir. Bu asit aynı zamanda besin yoluyla vücudumuza girebilecek pek çok mikrobun imha vazifesini de yapmaktadır.

Mideden geçen besin maddeleri bir diğer sindirim sistemi organlarından önce on iki parmak bağırsağına gelir. Bu bağırsaklarda besinler vücut için kullanılabilir hâle gelecek en ufak moleküllere kadar ayrılacak şekilde değişikliğe uğrar. Bu arada sindirim faaliyetine karaciğer ve pankreas da katılır. Bu iki organın salgıladığı sıvı vasıtasıyla besin maddeleri en küçük ünitelere ayrılır. Bundan sonra ise sadece 3-5 cm çapında 7 m. uzunluğundaki ince bağırsaklarda iğne deliğinden binlerce defa küçük deliklerden besin maddeleri emilir. İnce bağırsağın iç yüzeyi yarım milimetrenin boyundaki 5 milyon villus bağırsağın emilme yüzeyini yüz kat her bir villusta bulunan bir mikron uzunluğundaki çıkıntılar ise yirmi kat arttırmaktadır.

Kalın bağırsağa gelince içinde milyonlarca bakterinin yerleştiği bir organımızdır. Bunlar, hayatımızın devamını sağlayan beslenmede bize çok önemli hizmetlerde bulunan bakterilerdir. Bunlar vücuda zararlı değil aksine K ve B vitamini üretirler.¹⁵⁹

Karaciğer

Vücutta beslenme dâhil yaklaşık 400'ün üzerinde farklı görevi yerine getirir. Bu görevlerin başında da vücuda giren herhangi bir maddeyi elekten geçirir ve kontrol eder. Faydalı olanların geçişine izin verirken, alkol gibi zararlı maddelerin kana karışmadan bir an evvel vücuttan atılması için kapasitesinin 20 katı üzerinde çalışır ve salgıladığı safra yoluyla dışarı atılır.

Görünüşte akılsız ve şuursuz bir et parçası konumundaki bir bağırsağın bu kadar ince hesapları nasıl yaptığını felsefe ve hikmet boyutuyla düşünmek gerekir.¹⁶⁰

Kalp ve Kan Dolaşımı

Bin insanın kalbinin dakikada 60-80 defa çarptığı düşünülürse, kalbimiz bir yıl içinde yaklaşık 40 milyon kere artmaktadır. Her bir atışta onda bir litre kan pompalanır. Bu hesaba göre, bir günde 10 bin litre kan pompalanmaktadır. 60 yıllık bir ömürde kalbin pompaladığı kan miktarı 219 milyon litredir. Kalbimiz daima hareket hâlinde olan bir organdır. Bu çalışması esnasında etrafındaki organları rahatsız etmemek ve civar organlara zarar vermemek için çift katlı bir torba içine yerleştirilmiştir. Bu iki kat arasında özel bir sıvı vardır. Böylece kalbin her hareketinde bu iki tabaka birbiri üstünde kayar.¹⁶¹

Kalp her bir atışta, saniyenin altıda biri kadar bir süre durur ve dinlenir. Bu esnada kalp yorgunluğunu atmaktadır. Günde 100 bin

¹⁵⁹ Atom, *age.*, s. 42, 45, 54.

¹⁶⁰ Atom, *age.*, s. 60.

¹⁶¹ Emiroğlu, Nevzat, *Kan ve Dolaşım*, İstanbul 1983, s. 52, 59.

defa atan kalp, toplam dört saate yakın bir süre durmakta ve dinlenmektedir.¹⁶²

Kalp, muntazam aralıklarla kasılıp gevşemek suretiyle vücuda devamlı olarak kan pompalarken, çok mükemmel ve teferruatlı bir yapıya sahip olan damarlar tarafından vücuda dağıtılırlar. Doku ve hücrelerdeki hayatı faaliyetlerin devamı bunların kanla daimi temas hâlinde olmalarına bağlıdır. İhtiyaç duyulan gıda ve oksijen için her bir hücrenin alyuvar tarafından ziyaret edilmiş olması gerekir.

Dolaşım sisteminin en önemli olayı, vücuttaki tek bir hücrenin dahi ihmal edilmeyerek vücudun en ücra köşesine dahi kanın gitmesi ve hücrenin ihmal edilmemesidir. Atar damar sistemi, dokularda saç telinin ellide biri kadar incelebilen kılcal damarlara ayrılmıştır. Kan, dokularla temasını kılcal damarlarla yapar. İnsan vücudundaki kan taşıyan damarlar, uç uca eklendiğinde uzunluğu toplam 150 bin kilometreyi bulur. -Bir fikir vermesi açısından belirtelim; dünyanın çevresinin uzunluğu 40 bin kilometredir- Ve bu kadar uzunluktaki damarlar, 13 saniye içinde kanı deveren ettirir.¹⁶³

Kalbimizin var oluştan ölüme kadar sürekli ve ritmik bir şekilde çalışması, gözümüzün bir kısım fizik kanunlar ve psikolojik oluşumlar sonucu görmesi, kulağımızın işitmesi, derimizin hissetmesi, kanın vücutta dolaşması, yiyeceklerin sindirilmesi, zararlı atıkların vücuttan dışarı atılması ve diğer tüm organlarımızın çalışması önceden programlandığı şekilde aksamadan belirli bir düzen içinde devam etmektedir. Bütün bu düzen ve ahenk, kendi kendine olmayıp, üstün, aşkın, mutlak ve sonsuz ilim, irade, kudret sahibi bir varlık tarafından yaratılmıştır. İşte bu yüce varlık **Al-lah'tır**. İşte O her şeyin düzenleyicisi, eğiticisi olan Rab'dır. İşte Onu iyi işleyen, doğru çalışan bir akıl reddedemez, zorunlu olarak kabul eder.

¹⁶² Emiroğlu, *age.*, s. 62.

¹⁶³ Emiroğlu, *age.*, s. 32, 40.

Rakamlarla İnsan Vücudunun Özellikleri

- Bir insanın vücut ağırlığının 1/13 ü kandır. 70 kilogram ağırlığındaki bir insanda yaklaşık 5 Litre kan bulunmaktadır.
- Beyinde 12 milyar sinir hücresi bulunmaktadır.
- İnsan vücudunda yaklaşık 100 trilyon hücre bulunmaktadır.
- Beyin bütün vücut kan akımının yüzde 20'sini almaktadır.
- İnsan vücudunun yüzde 70'i sudur. Bu da yaklaşık 47 litredir.
- Yetişkin bir insan 24 Saatte terleme, solunum ve idrarla 2,5 litre su kaybeder.
- Bir yaşam boyu 500 kilogram Akyuvar üretilmektedir.
- Bir insan yemek yemeden 5 hafta, su içmeden 5 gün ve soluk almadan 5 dakika kadar yaşayabilir.
- Bir insanda normal olarak 12 çift kaburga kemiği bulunur.
- Bir insanda normalde 206 adet kemik bulunmaktadır. 70 kilogram ağırlığındaki bir yetişkinin toplam kemik ağırlığı yaklaşık 4 kg'dır.
- Vücudumuzda 600 kas bulunmaktadır. Her adım atışta 200 çift kas çalışmaktadır.- Normal soluk vermenin hızı saatte 25 kilometre, öksürükte 160 kilometre ve hapşırıkta daha fazladır.
- Bir insan günde ortalama 25 bin kez nefes alır.
- Erişkin bir insanın beyni bin 300 ila 1400 gramdır.
- İnsan dilinde tat almak için 10 bin tomurcuk bulunur.
- İnsan tatlı, ekşi, Tuzlu ve acı olmak üzere dört temel tat alır. Diğer tatlar bunların karışımıdır.
- İnsanın koku alma hücresi 40 milyon tanedir.
- Gülümseme veya tebessümde 17 kas çalışmaktadır. Gülen bir insan daha az enerji harcar.

- Kaş çatma ile 43 kas çalışmakta olup, daha çok enerji harcanır.
- İnsanın kafasında 120 bin tane kıl bulunmaktadır.
- Her gün 50-100 tane kıl dökülür.
- Bir gözde yaklaşık 200 tane kirpik bulunur.
- Bir ömür boyunca bir insan 18 kg deri döker.
- Burun, her gün akciğerlere 14 m³ ısıtılmış, nemlendirilmiş ve tozlardan arındırılmış Hava temin eder.
- Ter; kokusuz olup, ölü bakteriler tarafından rahatsız edici özellik kazandırılır.
- Parmaklar bir ömür boyu 25 milyon kez açılıp kapanır.
- İnsanların yüzde 10'u sol elini kullanır.¹⁶⁴

1.4. Kur'ân'da Hikmet Kavramı

Hikmet kavramı, İslâm düşüncesinde akıl ve tefekkürün bir ürünü ve bir sonucu olarak kabul edilmektedir. İslâm düşünce geleneğinde, “hikmet” ve “felsefe” aynı manada kullanılmış ise de, hikmetin anlamı daha geniştir. Kur'ân ve hadislerde felsefe kavramı hiç kullanılmamış, orada sadece “hikmet” terimi kullanılmış hikmet ehli insanlara da “hakîm” denmiştir.

Felsefe ve filozof kavramları Arapçaya ancak milâdî VIII. asırda yani İslâm'ın doğuşundan iki asır sonra, “Tercüme Devri”nde girmiştir. Bunun nedenlerine bakıldığında, aynı dönemde ortaya çıkan *felsefeye* olan muhalefeti azaltmanın ve bu kavram yerine, Kur'ânî bir ifade olan *hikmeti* öne çıkarmanın amaçlandığı söylenebilir. Bununla birlikte İslâm'a kendi iç bünyesine daha uygun ve yakın, yerli bir kavram özlemi de giderilmiştir. Hakikatte felsefe kavramı içinde, anlam bakımından hikmet kavramının taşıdığı ve içinde barındırdığı anlamlar dizgisi mevcuttur.

¹⁶⁴ <http://www.insanvucudu.net>. (23.06.2014).

Hikmet kavramının köken itibarı ile Türkçede kullandığımız hâli ile *hikmet*, Arapça “*h-k-m*” kökünden gelir; hüküm, hükümet ve ihkâm (sağlama alma) manaları ile ilgili olarak isim olabilir. Bu anlamda *hikmet*, derin ve yararlı bilgi anlamındadır. Ayrıca *hikmet* bilgelik, neden ve gizli neden manalarına da gelir. *Hikmet* kelimesi, halkın konuşma dilinde ise daha çok, akıl almaz iş ve Allah'ın bileceği iş (*hikmet-i ilahiye*) gibi bazı deyimler şeklinde yaygın olarak kullanılmıştır. *Hikmet* kavramının bugünkü Türkçede karşılığı olan ‘bilgelik,’ Kaşgarlı Mahmut'ta *bilig* deymi ile ifade edilmiştir

İslâm'dan önce *hikmet* düşüncesi Mısır, Mezopotamya, İsrail, İran ve Çin gibi pek çok medeniyette entelektüel faaliyetlerin odak kavramıydı. Daha çok atasözleri ya da bilgelerin gençlere verdiği öğütler olarak görülen bu *hikmet* kavramı, İslâm'ın, özellikle eski medeniyetlerin bulunduğu coğrafyada yayılması ile medeniyetler arası kültürel sürekliliğin bir sonucu olarak, İslâm düşüncesi içinde yer almaya başlamıştır.

Hikmet ve “hakîm (hikmet sahibi)” kavramının Kur'ân'da birçok defalar;

- (1) Allah'ın ve Kur'ân'ın sıfatı olarak kullanılmıştır.
- (2) İlk nazil olan ayetlerde Hz. Peygamber'in vaaz ve irşatlarını, mukaddes vahyolunmuş kitap ve İncil'i ifade etmede ve Hz. Davûd ile Lokmân Hekîm'in faziletlerini belirtmek için kullanılmıştır.

Yine Kur'ân'da *hikmet* kavramı pek çok yerde yüce ruhi bilgi olarak tanımlanmış ve daha çok “kitap ve *hikmet*” bir arada Allah tarafından insanlara verilmiş bir rahmet (hediye) olarak sunulmuştur. Ayrıca Kur'ân'da *hikmet* yol gösterici bilgi olarak da geçmektedir.¹⁶⁵

¹⁶⁵ Kutluer, İlhan, “Hikmet”, DİA, İstanbul 1988, XVII, s.503-511; Tan, Kur'ân'da..., s. 15-33; 77; Karaman, Hüseyin, *İslâm Felsefesi Tarihi*, Rize 2004, s. 28; Sönmez, age., s. 11.

1.4.1. Kavramsal Çerçeve

Hikmet ehli insanlar, Kur’ân-ı Kerim’de yüceltilmişlerdir. Hikmet sıfatı, aynı zamanda, insanlar için de kullanılmıştır. Bu sebepten, hikmet sahibi insanlar övülmüş ve yüceltilmiştir. Kur’ân-ı Kerim’de:

*“Allah dilediği kimseye hikmeti verir. Kime hikmet verildiyse ona çok iyilik (hayır) verilmiştir, bu ayet ve öğütleri ancak olgun akıl sahipleri düşünürler.”*¹⁶⁶ buyrulur.

Bu ayette geçen hikmet kavramına Elmalılı Hamdi Yazır, pek çok mana vermiştir. Bu manalardan birkaçını sıralayalım:

- 1- Sözde ve fiilde doğruluğu tutturma,
- 2- *Hikmet*, hem bilgi, hem de iştir. Bilmek ve bilgiyle amel etmektir. Bu ikisini birlikte yürütmeyene *hakîm* denilmez.
- 3- *Hikmet*, ilim ve ilimde derinleşme/fıkıh demektir.
- 4- *Hikmet*, varlıkların özündeki manaları anlamaktır.
- 5- *Hikmet*, Allah’ın emirlerini anlamaktır.
- 6- *Hikmet*, anlamak demektir.
- 7- *Hikmet*, icat demektir.
- 8- *Hikmet*, varlık düzeninde her şeyi yerli yerince koymak demektir ki, bu tarif de görünüşte bütün varlığı açıklamaya yönelik olduğundan, bir bakıma ilahi hikmeti, ilahi sıfatları topluca tarif sayılır.
- 9- *Hikmet*, güzel ve doğru işlere yönelmektir.
- 10- Siyasette insanın gücü yettiği kadarıyla yüce yaratıcıya benzemeye çalışmasıdır ki bu da ilmini bilgisizlikten, icratını zulüm ve haksızlıktan ikram ve ihsanını cimrilikten hoşgörüsünü bunaklıktan arındırmak ile mümkün olur.
- 11- *Hikmet*, Allah’ın ahlâkıyla ahlâklanmaktır.
- 12- *Hikmet*, Allah’ın emirlerini düşünmek ve ona uymaktır.

¹⁶⁶ Bakara, 2/269.

- 13- *Hikmet*, Allah'a itaat, fıkıh din ve ameldir.
- 14- *Hikmet*, nurdur, vesvese ile gerçek arasındaki fark bununla ayırt edilir.
- 15- *Hikmet*, doğru ve hızlı karar verebilmektir.
- 16- *Hikmet*, doğruya iletmektir.
- 17- *Hikmet*, ruhların sükûn ve güvenliğinin son durağıdır.
- 18- *Hikmet*, din ve dünya düzenidir.
- 19- *Hikmet*, Allah'tan gelen/Ledünnî ilimdir.¹⁶⁷
- 20- Hikmetin aracı akıldır.
- 21- *Hikmet*, Kur'ân-ı Kerim'de yer alan hükümleri, sırları bilip selim aklı ile ümmete sağladığı hayırlarıyla bilmektir.¹⁶⁸

Bir bilgiye hikmet denilebilmesi için üzerinde faydalı bir işin eserinin görülmesi gerekir. Herhangi bir faaliyete hikmet adı verilmesi de hem ilmi temellere dayanması ve hem ilmin gereklerine uygun olarak ortaya konması hem de kötülüğü ve zararı amaçlamamış olması gerekir. Bundan dolayı uygulama alanı olmayan herhangi bir nazari bilgi, bizzat bir hikmet olmadığı gibi tesadüflere bağlı olarak ortaya çıkmış herhangi bir işte hikmet değildir.

Şu hâlde hikmet, *kesin doğru bilgi, yapılması erdemli olan bir hareket tarzıdır*. Kısaca, hikmet bu kullanışla felsefeden daha kapsamlı bir anlam örgüsüne ulaşır. Yani her felsefe, hikmet olabilir; ama her hikmet felsefe değildir. Bu çerçevede hikmet, felsefeden daha geniş bir anlam alanı kazanmaktadır. Dolayısıyla hikmet, felsefe teriminden anlam bakımından daha zengin ve kapsamlı bir kelimedir.

Hikmet kavramı ile en yakından alakalı bir kavram daha vardır, o da *tefekür* kavramıdır. Çünkü hikmeti elde etmenin başlangıcı *tefekür* olarak kabul edilir. Bu hâle kavuşmak da, ancak temiz akıl ve kalple mümkündür. Dolayısıyla gerçeği yakalamış akıl ve

¹⁶⁷ *Ledünnî İlim*. Allah tarafından insanların kalbine ilham edilen ilahi sırlara ait ilmin adı.

¹⁶⁸ Yazır, Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I-X, C. II, s. 216.

hayrı talep eden irade, hikmetin şartı; tefekkür de onun giriz-gâhıdır. En geniş anlamıyla fayda ve sağlamlık anlamlarına gelen hikmet, her güzel bilginin, erdemli ve yararlı işin adı olmuştur. Bu bağlamda hikmet, bir işi bağınazca yapmayıp sebep-sonuçlarını ve arka planını göz önüne alarak, meydana gelebilecek sıkıntı ve problemleri oluşmadan önlemek ve ona göre tedbir almaktır. Demek ki hikmetin gerçekleşmesi için, ilimle meşgul olmak ve eyleme geçip iş yapmak hayatî derecede öneme sahip iki husustur.¹⁶⁹

Yunan'dan İslâm dünyasına giren felsefî düşüncenin o zamanki adı *Hikmet*'tir. Felsefe ve hikmet kavramları İslâm düşüncesi tarihinde zaman zaman aynı anlamda kullanılmıştır. İlk dönem filozofların eserlerinde felsefe kavramı yerine hikmet kavramı kullanılmaktaydı. Bu da gösteriyor ki, henüz miladi dokuzuncu asırda Yunan felsefesinden tercümeler yoluyla aktarılan düşüncelerin İslâm düşüncesi zemininde yer bulabilmesi için Kur'ân-ı Kerim'de de yer alan bir ifade olan *hikmet* kavramı daha ön plana çıkmıştır.

Gerçekten Kur'ân-ı Kerim'de hikmetin insana, insanlıkla verildiğini, onun insan kadar eski olduğunu bildiriyor. Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli surelerde bir veya birden fazla tekrar edilen Hikmet, çeşitli manalara gelse de onun insanlardan Allah-kâinat-insan üzerine doğru olarak akıl erdirmelerini ve düşünmelerini istemesi olarak felsefî manaları da içermektedir.

Diğer taraftan Hz. Adem'e "*eşyanın isimlerinin öğretildiği*" (Bakara,2/31-33).

"*Hz. Davud'a hükümdarlık ve hikmetin verildiği*" (Bakara 2/251) .

"*Allah'a şükretsin diye Hz. Lokman'a hikmet'in verildiği,*"(Lokman 31/12).

"*Hz. İsa'nın, ayrılığa düştükleri şeylerin bir kısmını açıklamak üzere kavmine hikmetle geldiği*" (Zuhuruf 43/63-64).

¹⁶⁹ Çetinkaya, B.Ali, *Yitik Bilgi ve Hikmet*, Malatya 2007, s. 39; Tan, age., s. 77 vd.

"Hz. Muhammed'e Rabbi'nin hikmetler vahyettiği" (İsra 17/22-39) bilindiğine göre, insanın maddî ve manevî hayat görüşünün düşüncesi, olarak tarif ettiğimiz felsefenin Kur'ân'a da dayanarak insanlık tarihi kadar eskidir.

1.4.2. Kur'ân-ı Kerim Ayetlerinde Hikmetler

Bu noktada Kur'ân-ı Kerim'de Lokman ve İsra suresinde ön plana çıkan hikmetler, İslâm düşüncesi açısından önem arz eden hususlardır.

Lokman 31/12-19

"12. And olsun ki, Lokman'a, Allah'a şükretmesi için hikmet verdik. Şükreden kimse ancak kendisi için şükretmiş olur. Nankörlük eden ise, bilsin ki, Allah her şeyden müstağnidir, övülmeğe layık olandır. 13. Lokman, oğluna öğüt vererek: "Ey oğulcuğum! Allah'a eş koşma, doğrusu eş koşmak büyük zulümdür" demişti. 14. Biz insana, ana ve babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Annesi onu, güçsüzlükten güçsüzlüğe uğratarak karnında taşımıştı. Çocuğun sütten kesilmesi iki yıl içinde olur. Bana ve ana babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş Bana'dır. 15. Ey insanoğlu! Ana baba, seni, körü körüne Bana ortak koşman için zorlarsa, onlara itaat etme; dünya işlerinde onlarla güzel geçin; Bana yönelen kimsenin yoluna uy; sonunda dönüşünüz Bana'dır. O zaman, yaptıklarınızı size bildiririm. 16. Lokman: "Ey oğulcuğum! İşlediğin şey, bir hardal tanesi ağırlığınca olsa da, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin derinliklerinde bulunsa, Allah onu getirip meydana kor. Doğrusu Allah latiftir, haberdardır". 17. "Ey oğulcuğum! Namazı kıl, uygun olanı buyurup fenalığı önle, başına gelene sabret; doğrusu bunlar, azmedilmeğe değer işlerdir." 18. "İnsanları küçümseyip yüz çevirme, yeryüzünde böbürlenerek yürüme; Allah, kendini beğenip övünen hiç kimseyi şüphesiz ki sevmez." 19. "Yürüyüşünde tabii ol; sesini kıs. Seslerin en çirkini şüphesiz merkeplerin sesidir."

“Bu ayetlerden hareketle ortaya konan hikmetler şöyle sıralanabilir:

- 1- Hikmet Allah’a şükretmek içindir.
- 2- Şükreden kendine şükretmiştir, nankörlük eden de kendine etmiştir.
- 3- Allah övülmeye layık en Yüce varlıktır.
- 4- Allah’a ortak koşma.
- 5- Ana babaya iyi davran.
- 6- Ana baba Allah’a isyana zorlarsa onların dediğini yapma.
- 7- Dünya işlerinde anne babanla iyi geçin.
- 8- Allah’a yönelenlerin yoluna uy.
- 9- Yaptığın en küçük bir iyilik bile gizli kalmaz nerde olursa olsun açığa çıkar ve önüne gelir.
- 10- Namazı kıl.
- 11- Fenalığı önle.
- 12- Başına gelene sabret.
- 13- İnsanları küçümseyip yüz çevirme.
- 14- Yeryüzünde böbürlenerek yürüme (kibirlenme) yürüyüşünde tabii ol.
- 15- Sesini kıs.¹⁷⁰

İsra 17/22-39

“22. Allah’la beraber başka bir tanrı edinme, yoksa yerilmiş ve tek başına kalmış olursun.

23. Rabbin, yalnız Kendisine tapmanızı ve ana babaya iyilik etmeyi buyurmuştur. Eğer ikisinden biri veya her ikisi, senin yanında iken ihtiyarlayacak olursa, onlara karşı ‘Of’ bile demeyesin, onları azarlamayasın. İkisine de hep tatlı söz söyleyesin.

¹⁷⁰ Sönmez, *Peygamber ve..*, s. 18.

24. Onlara acıyarak alçak gönüllülük kanatlarını ger ve: 'Rabbim! Küçükken beni yetiştirdikleri gibi sen de onlara merhamet et!' de.

25. İçinizde olanı en iyi Rabbiniz bilir. İyi kimselerseniz bilin ki O şüphesiz, Kendine başvuranları bağışlar.

26. Yakınına, düşküne, yolcuya hakkını ver; elindekileri saçıp savurma.

27. Saçıp savuranlar, şüphesiz şeytanlarla kardeş olmuş olurlar; şeytan ise Rabbine karşı pek nankördür.

28. Rabbinden umduğun rahmeti elde etmek için, hak sahiple-rinden yüz çevirmek zorunda kalırsan, onlara hiç değilse tatlı bir söz söyle.

29. Elini boynuna bağlayıp cimri kesilme, büsbütün de açıp tutumsuz olma, yoksa pişman olur, açıkta kalırsın.

30. Doğrusu senin Rabbin dilediği kimsenin rızkını genişletir ve bir ölçüye göre verir. O kullarını gören ve haberdar olandır.

31. Çocuklarınızı yoksulluk korkusuyla öldürmeyin. Biz onlara da size de rızık veririz. Onları öldürmek, şüphesiz büyük bir günahtır.

32. Sakın zinaya yaklaşmayın; doğrusu bu çirkindir, kötü bir yoldur.

33. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın. Haksız yere öldürülenin velisine bir yetki tanımışsızdır. Artık o da öldürmekte aşırı gitmesin. Zira kendisi ne de olsa yardım görmüştür.

34. Yetimin malına ergin çağa ulaşana kadar en güzel şeklin dışında yaklaşmayın. Ahdi de yerine getirin, doğrusu verilen ahitte sorumluluk vardır.

35. Bir şeyi ölçtüğünüz zaman, ölçüyü tam tutun, doğru teraziyle tartın. Böyle yapmak, sonuç itibarıyla daha güzel ve daha iyidir.

36. Bilmediğin şeyin ardına düşme; doğrusu kulak, göz ve kalp, bunların hepsi o şeyden sorumlu olur.

37. Yeryüzünde böbürlenerek yürüme, çünkü sen ne yeri delebilir ve ne de boyca dağlara ulaşabilirsin.

38. Rabbinin katında bunların hepsi beğenilmeyen kötü şeylerdir.

39. Bunlar Rabbinin sana bildirdiği hikmetlerdir. Sakın Allah'la beraber başka tanrı edinme. Yoksa yerilmiş ve kovulmuş olarak cehenneme atılırsın.”

Bu ayetlerden hareketle ortaya konan hikmetler şöyle sıralanabilir:

1. ‘Sakın Allah’la beraber başka tanrı edinme, yoksa yerilmiş, bir kenara itilmiş vaziyette kalırsın.’
2. ‘Rabbin şöyle buyurdu: Allah’tan başkasına ibadet etmeyin.
3. Allah’a ibadeti emretme ve başkasına ibadeti nehyetme gibi, iki mükellefiyeti ihtiva eden bir ifadedir. Dolayısıyla bu iki ayet, üç mükellefiyet ihtiva etmektedir.
4. ‘Ana babaya güzel muamele edin.’ Bu emirden sonra Allah, bu güzel muamelenin ne olduğunu anlatmak için şu beş prensibi zikretmiştir.
 - 4.1. Şayet onlardan her ikisi veya birisi yaşlanmış olarak senin yanında bulunursa sakın onlardan yüksünme, ‘of’ bile deme.
 - 4.2. Onları azarlama...
 - 4.3. Onlara tatlı ve gönül alıcı sözler söyle...
 - 4.4. Şefkatle, tevazu ile kol kanat ger onlara.
 - 4.5. Ve şöyle dua et: Ya Rabbi onlar küçüklüğümde nasıl beni ihtimamla yetiştirdilerse, ona mükâfat olarak sen de onlara merhamet buyur.

5. Yakınlarına,

6. Yoksula,
7. Yolda kalmışa hakkını ver.
8. Malını israf ile saçıp savurma.
9. Eğer elinin dar olması sebebiyle Rabbinde umduğun bir lütfu bir imkânı beklerken o hak sahiplerine şimdilik imkân göstermiyorsan hiç değilse onlara gönül alıcı bir şey söyle.
10. 'Eli sıkı olma büsbütün eli açık da olma ki herkes tarafından ayıplanan kaybettiklerine hasret çeken bir hâle düşmeyesin.'
11. Fakirliğe düşme tehlikesiyle evlatlarınızı öldürmeyiniz.
12. Haklı bir gerekçe olmaksızın Allah'ın muhterem kıldığı cana kıymayın.
13. Bir kimse zulmen öldürülürse onun velisine (mirasçısına) bir yetki vermişizdir.
14. Bu konuda kendisine yetki verilen kimse artık o da kısas hususunda aşırı davranmasın, meşru hakla yetinsin.
15. Verdiğiniz sözü yerine getirin. Çünkü verilen söz sorumluluk gerektir.
16. Ölçtüğünüz zaman dürüst olun, tam ölçün.
17. Doğru terazi ile tartın...
18. Bilmediğin şeyin peşine düşme.
19. Yeryüzünde kibirli kibirli yürüme.
20. Sakın Allah'ın yanı sıra başka bir tanrı uydurma.

1.4.3. Hikmet Kavramının Tarihi Gelişim Süreci

1.4.3.1. Vahiy Kaynaklı Hikmet Kavramı

Müslüman filozoflara göre hikmet (felsefe), insanlık tarihiyle yaşıttır. Çünkü bilgelik ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'le başlamış, O'na vahiy ile birlikte hikmet de verilmiştir. Bu görüş, Kur'ân tarafından desteklenirken, tarih boyunca insanoğlunun kut-

“İslâm” Felsefesi

sal saydığı tüm metinler tarafından da onaylanmaktadır. İnsanlık hiçbir zaman hikmetten yoksun kalmamıştır. İlk medeni toplum peygamberlik müessesesi ile başladığına göre, hikmetin kaynağı Allah, ilk temsilcisi peygamber olması nedeniyle peygamber kaynaklı bir özellik taşır. Hikmet, peygangersiz veya peygamberin mesajının tahrif olduğu bazı dönemlerde ve toplumlarda felsefe olarak şekil değiştirdiyse de sürekli özünü korumuştur. Tarih boyunca böyle anonim bir özellik taşıyan hikmet veya felsefe bir tekniğin, bir bilimin adı olmaksızın aklın mutlak bilgisi anlamında kullanılmıştır. Ayrıca hikmet kelimesi, nakli bilimlere karşılık olmak üzere akli bilimlerin tamamını kapsayan bir anlam verilerek kullanılmıştır. Bu çerçevede felsefe kelimesini Yunanlılardan alan Müslümanlar, kelimeyi hikmet karşılığında kullanmışlardır.

Bu kelime ilahiyat, fizik, matematik, siyaset, ahlâk bilimlerini de aşan bir genel anlama sahip olduğundan, bu akli bilimlerin tamamını kendisinde toplayan kimseye de *filozof* demişlerdir.

İnsanlık tarihine hikmet perspektifinden baktığımızda inişli çıkışlı bir seyir izlediği anlaşılmaktadır. Hikmet, tarih boyunca toplumların çeşitli evrelerinde, farklı toplum ve şartlarda farklı isim ve şekillerle yaşamıştır. Özünü korumakla birlikte kaybolmaya yüz tuttuğu her topluma peygamberler gönderilmiş ve tarih sahnesinde hikmetin ihya önderliğini genellikle bu elçiler üstlenmişlerdir. Daha sonraki dönemlerde veya peygangersiz toplumlarda hakikat arayıcıları, insanın kurtuluşunu ve mutluluğunu önceleyen **bilge kişiler** bu mirasa sahip çıkmışlardır. Bu sahip çıkış Hz. Peygamberin dilinde şöyle ifadesini bulmuştur:

“Hikmet mü’minin yitiğidir. Onu nerede bulursa almaya en çok hak sahibidir.”

Bu rivayet çerçevesinde İslâm tarihinin ilk filozofu sayılan **Kindî** (öl.873) şöyle diyordu:

“Bize hangi kaynaktan gelirse gelsin, bize ister geçmiş nesillerden, ister yabancı halklardan gelmiş olsun gerçeği öğrenmek ve kendimize mal etmekten utanmamalıyız. Hakikati ara-

yan için hakikatten daha değerli hiçbir şey yoktur. Hakikat hiçbir zaman kendisine ulaşanı ucuzlatmaz ve alçaltmaz, aksine onu onurlandırır ve ona soyluluk kazandırır.”

Hikmet ifadesi, en güzel şekilde peygamberin dilinde ve tebliğinde bulunduğu göre, daha önce de belirtildiği gibi Mezopotamya veya Ortadoğu, hikmetin bölge ve vatanı olarak yeşerdiği, filizlendiği yerdir. Çünkü tarihi vesikalar bu bölgenin insanların ilk yerleştiği ve peygamberlerin ilk gönderildiği topraklar olduğunu bize göstermektedir. Hikmet, bu peygamberler yurdundan Hint, Çin, İran, Mısır ve Yunan gibi merkezlere yayılmıştır. Yunan'da farklı form ve ifade biçimi ortaya çıkmış, felsefe olarak adlandırılmış olsa da özü itibariyle hikmet korunmuş ve felsefenin İslami öğreti ile çelişmesi söz konusu olmamıştır. İslâm filozoflarından **İbn Bacce** (öl.1138) bu konuda şöyle demiştir:

“Kimi insanlar, felsefenin kadim toplumlar ve cahiliyeye ait bir şey olduğunu sanır ve ona karşı çıkar. Oysa insanın mahiyetini araştıran ve bizi Allah'ın marifetine götüren hikmet ilimleri maddi yarar sağlayan bütün tabiat ilimlerinden daha üstündür.”

İslâm'da hikmet anlayışı vahiy kaynaklı olup olumlu bir anlam içermesine rağmen, hicri II. Asırdan itibaren Helenistik felsefenin tercümesiyle başlayan yabancı düşüncelerin tesirleri ile çeşitli tartışmalar ve gruplar ortaya çıkmış, neticede felsefede olumsuz bir tepki ile karşılaşmıştır.

Felsefe, Gazzâlî (öl.1111)'nin aritmetik, geometri, mantık gibi bazı bölümlerinin dine aykırı olmadığını ilan edene kadar Sünni ekol tarafından dışlanmıştır. Gazzâlî'den sonra bu muhite yerleşerek kelam ve tasavvuf üzerinde tesirli olmuştur. Bu dönemden sonra hikmet ilmi iki ana bölüme ayrılarak, mücerret bilgilere *nazari (kuramsal) hikmet*, tatbiki bilgilere *ameli (uygulamalı) hikmet* denildi.

İslâm filozofları vahye bağlı düşünce tarzı ve bunun tabii sonucunu olan hikmetle, salt akli bilgiyi içeren felsefe arasındaki temel ayrımın farkında olmalarına rağmen, bu iki kavramı birbirinin ye-

rine kullanmışlardır. İslâm hakîm (bilge)lerinin felsefi bağlamda yapmak istedikleri, bütün kültürde nübüvvet temeline dayalı hikmet ve ilimleri İslâm’ın kapsayıcılığı içinde yoğurmak, özümsemek, böylelikle insanlık tarihinin en zor fakat en önemli işini başarmaktı. Bu yolun önde gelen isimlerinden **Suhreverdi** (öl.1191)’ye göre, hikmet daha önceleri eski Hindular, İranlılar, Babilliler, Mısırlılar ve Yunanlılar arasında vardı. Bu hikmetin Aristoteles’e kadar devam ettiğini Aristoteles’in ise bu hikmeti akılcılıkla sınırlandırıp sona erdirdiğini söyler. Ona göre hikmeti Allah tarafından insanlara öğreten felsefe bilimlerinin kurucusu **İdris** peygamber veya **Hermes’tir**. Bu hikmet daha sonraları iki kola ayrılmış bir kolu İran’a uzanırken diğer kolu Mısır’a ulaşmıştır. Mısır’dan da Yunanistan’a varmış ve nihayet bu iki kaynaktan İslâm’a gelmiştir. **Fârâbî** de aynı görüşü dile getirerek, felsefenin kadim çağlarda Irak Keldanileri arasında doğduğunu oradan Greklere, Greklerden Süryanilere ve sonra Araplara geçtiğini belirtmektedir.

“**Sicistânî** (330/990)’nin *Sivânul-Hikme*’de belirttiğine göre *Lokman Hekim*, *Davud* (a.s.)’ın çağdaşıydı. Şam bölgesinde yaşıyordu. Yunanlı *Empedokles* ondan hikmeti aldı ve Yunanistan’a dönünce kâinatın yaratılışından söz etmeye başladı. Yunanlılar *Lokman*’ı sohbetlerinden dolayı *hakîm* olarak **Pisagor** (570/494)’u kabul ederlerdi. O da hikmeti Hz. Süleyman (a.s.)’ın izleyicilerinden almıştı. Geometriyi Mısırlılardan Girit ve Kıbrıs vasıtasıyla Yunanistan’a götürmüştü. Lokman’ın hikmeti, diğer İslâmî kaynaklarda da kaydedildiğine göre, İslâm gelmeden önce Arapların elinde en değerli ilim hazinesi olarak bulunmaktaydı.

Farklı değerlendirmelerden anlaşıldığına göre hikmetin ilk öğreticisinin **İdris** (a.s.) olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu da gösteriyor ki aralarında uzun zaman geçmesine rağmen peygamberler birbirlerinin takipçisi olmakla kalmayıp, bozulan vahyi tashih ettikleri/düzelttikleri gibi, hikmeti de tashih etmişlerdir. İlâhi ve evrensel olan hikmetin önemi bütün ırk ve coğrafyaları kuşatan bir şekilde şöyle ifade edilmiştir: Hikmetin, Greklerin (aklına) başına, Arapla-

rın (lisan) diline, Farislerin kalbine, Çinlilerin ellerine indiği rivayet edilmektedir.

Bu durum gösteriyor ki insanlık tarihinde vahiy kaynaklı bilgi kaybolmasına rağmen, vahyin yolunu takip eden, onu yorumlayan akli bilginin hüküm sürdüğü dönemlerde hakimler ortaya çıkmış, hikmetin korunarak daha sonraki nesillere aktarılması başarmıştır. Ancak hikmetin öne çıkan yönü bölgeden bölgeye, nesilden nesile ve topluluktan topluluğa göre farklılıklar arz etmiştir. Hiçbir zaman insanlık hikmetin feyzinden uzaklaşmamıştır. Sadece rengi değişmiştir. Buna en güzel örnekleri Yunan'da yedi hakîme paralel olarak İran'da *Avesta*'nın bahsettiği hakîmleri, Hint'te *Budda*, *Jaina*'dan önce ve sonra gelen hakîmleri görüyoruz. Onların peygamberler gibi halktan uzakta, inziva ve uzletleri, züht ve tefekküre dalışları, böylece ilahi hakikate ulaştıktan sonra, hikmeti halka öğretmek için tekrar topluma geri dönüşleri önemli bir gerçektir.

Hikmet; dünyanın doğusunda Mezopotamya, Mısır, İran; Hint ve Çin gibi belli başlı merkezlerde geleneksel anlamda ortaya çıkarken; batısında görülen Yunanistan'da ise doğulu ve dini karakteri ancak *Pisagor* (570/497)'a kadar korunabilmiş; ondan sonra özellikle Sokrat, Eflatun ve Aristoteles ile Yunan düşüncesi ve ilimleri ve ilahi izleri aklileştiren felsefi bir kimlik kazanmıştır.

İslâmiyet'in doğuşu ile Hz. Muhammed (a.s.) tebliğinde üç temel noktaya temas ediyordu:

Birincisi, görece seküler bir forma dönüşmüş insanı asıl yaratılış kimliğinden uzaklaştıran “din dışı” düşünce ve öğretileri reddetmek;

İkincisi saf hikmete dayanmakla beraber, çevresel, tarihsel, geleneksel ve beşeri etkiler sonucu değişikliğe uğramış din, düşünce ve öğretilerdeki yerleşik bozuk unsurları ayıklamak kısaca bütün kültürlerde var olan tevhidi yeniden diriltmekti.

Üçüncüsü ise şimdiye kadar insanlığın kısmen haberdar olduğu, kıyamete kadar insana rehberlik edecek hikmetin temel prensiplerini oluşturan *ed-Dini* öğretmek ve göstermekti. Hz. Peygamber insanlığa Kitab’ı ve hikmeti öğretmek üzere gelen son peygamber, tamamlanmış ve kemale erdirilmiş bir din bırakarak gitmiştir.

Bu gerçekten hareketle hikmet, tarih boyunca sürekliliğini korumuş, gönderilen peygamberler vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Ancak Avrupa’da Rönesans ve aydınlanma ile birlikte hikmetin de felsefe sahasından çekildiği görülmektedir. Bu dönem ve bundan sonraki asırlarda Avrupa felsefesi, hikmeti ve derin tefekkürü dışlayan sırf soyut bir felsefi spekülasyonlar içerisinde dönüp duran bir alana kaymıştır.

“Hikmetin etkisini tamamen kaybettiği, onu çağrıştıran her türlü unsurun tasfiye edildiği tek düşünce biçimi kuşkusuz Avrupa’da görülen Rönesans sonrası kültür ve felsefedir. Belki ilk defa aydınlanma 19. yüzyılda metafiziği bilimlerden arındırma ve seküler batı düşüncesi tümünden hikmetten yoksun bir düşünce ve kültür formu geliştirmeye teşebbüs etmiştir.”

İslâm dünyasında nebevi öğreti ile beraber 8. yüzyıldan başlamak üzere 12. yüzyıla kadar Müslümanların evrimin tersini izleyen bir çizgi üzerinde Yunan’dan İslâm düşünce ve maneviyat iklimine intikal ettirdikleri bu felsefe ve ilimlerde yine de hikmetin korunmuş unsurları vardı. Bilhassa *Meşşai*’ler, bu felsefe ve seküler kültüre karışmış hikmeti ayıklayıp ortaya çıkardılar. Bu dönemde *Amiri* (381/992), *İbn Sina* (428/1037), *Gazzali* (505/1111), *Suhreverdi* (587/1191), *İbn Rüşd* (595/1198), *Fahreddin er-Razi* (606/1205) ve *Muhyiddin İbn Arabî* (638/1240) gibi İslâm’ın özgün kalıpları içinde hikmetin evrensellik ve sürekliliğini vurgulayan birçok sentezci zekâ yetişmiştir.¹⁷¹

¹⁷¹ Tan, *age.*, s. 108, 113.

1.4.3.2. İlk Çağ Filozoflarının Hikmet Anlayışı

Felsefe ve hikmet kavramları, menşei bakımından *Mezopotamya* kökenlidir. Sonraları *Hint*, *İran* ve *Mısır*'a, oradan da *Yunanistan*'a geçmiştir. Felsefe kavramı ilk defa Yunanlılarda ortaya çıkıncaya kadar, özellikle *Homeros* ve *Hesiodos*'un dönemine kadar sözlüklerde dahi geçmiyordu. Bilindiği gibi felsefeyi ilk defa 'hikmet sevgisi' anlamında kullanan *Pisagor*'dur.

Felsefenin amacı, bilgiyi sevmek ve bilgiyi aramakla birlikte aynı zamanda akla uygun davranmayı da içeriyordu. Hakîm, İlk Çağ koloni devletlerinde o dünyanın ideal düzenine uygun bir hayat tarzı kurarak bu hayat içerisinde manevi bir terbiye ile yetiştirirdi. Hakîmin ideali, dünya düzeni ile akıl düzeni arasında ahenk kurmaktı. Hakîmler kitaplarından çok davranışlarıyla örnek olmuşlardı. *Yunan*'da böyle hayat sürdürülürken eş zamanlı veya daha önce başlayarak *Çin*'de Konfüçyüs, *Hint*'te Buda, *İran*'da Zerdüş't aynı şekilde kültür ve medeniyetin kurulmasında öncülük ediyorlardı. Medeniyetlerin kuruluşuna öncülük eden hakîmler peygamberlere benzer bir hayat yaşamışlardır. Mücadelelerine, hazırlık dönemi dediğimiz halktan uzakta uzletle başlamış olmaları, inziva dönemlerinde züht ve tefekküre dalışları, ilk hakikate ulaştıktan sonra halkına dönüp onlara öğretmenlik yapmış olmaları ortak yönlerini teşkil eder.

İlk Çağ filozoflarının hikmet anlayışları, yaşadıkları hayatı, olması gerekeni, ideal olan akli olmaktan ibaretti. Zihni aydınlanmış bu bilge kişilerin misyonu peygambersiz toplumlarda hayati bir öneme sahiptir.¹⁷²

İlk Çağ filozoflarından birkaçının hikmet tanımını burada verelim:

- a- *Pythagoras* hikmeti "eşyanın doğasına ilişkin bilgi" manasına kullanmıştır.

¹⁷² Tan, *age.*, s. 86.

b- Herakleitos (MÖ 544/484) ise “Bilgelik tek bir şeyden ibarettir, her yeri ve her şeyi düşünceyi tanımaktır.” Bir başka tanımında ise: “Hikmet insanların hakikat karşısındaki vaziyet (duruş)leridir.” Bu tanımını şöyle açıklar:

“Tabiatın hâkim prensibi savaştır. Âlem birbirine zıt iki kuvvetin çarpışmasından doğmuştur. Uyuşmazlık şuur hâlini almış mücadele demektir. Bu suretle tabiatın savaş prensibi manevi tezat hâlini alınca bu zıtların birleşmesini doğurmaktadır. Böylece zıtların birleşmesinden bir ahenk ortaya çıkmakta ve Herakleitos buna adalet demektedir. Mademki tabiat zıtlardan ibarettir, öyleyse bütün zıtların üstünde değişenin ve değişmeyenin çelişkisi vardır. Hikmet, bu değişmenin aslını bulmaktır. Hikmetin sırrı ise değişmeyi değişmez bir tarzda izah etmektir. Her şey değişir fakat değişme değişmez.”

c- Sokrates (MÖ 469/399)’e göre felsefe “insanın kendisini tanınmasıdır.” “İnsan cisim, nefis ve arazlardan ibarettir. Nefis cisim olmayıp cevher olduğuna göre insan kendi varlığını tanıyınca cismi de arazlarıyla tanımış olur.” Başka bir tanımında ise hikmeti şöyle tanımlar: “Hikmet kendi kendimizi yenmektir, oysa cahillik kendi kendimize yenilmektir.” veya “Hikmet yeni bir boyuta duyulan özlemdir, mistik ve çalışma tarafından yenilenen, yeni ve daha iyi bir dünya için eyleme yönelen bir insan boyutudur.”

d- Eflatun (MÖ 427/347) felsefeyi; “İnsanın gücü ölçüsünde ebedi ve külli olan varlıkların hakikatini, mahiyet ve sebeplerini bilmesidir.” ve “zihnin hakikat, iyilik ve güzellik gibi en yüksek kıymetleri üzerinde kendi kendine yaptığı düşüncelerdir.” Şeklinde tanımlar. Eflatun siyaset felsefesinde ise; “Hâkimler hüküm sürmedikçe, hükümdarlar hikmete uygun hareket etmedikçe; yani devlet ve hikmet ayrı ellerde kaldıkça bugün devletlerin çektikleri derterden onları kurtarmak imkânsızdır. Hükümdar filozoflar halkı idare etmelidir.” diye hikmetin önemine işaret etmektedir.

- e- *Aristoteles* (MÖ 384/322)'e göre felsefe, “*ilk illetler veya prensiplerin araştırılmasıdır. Felsefe varlık ilmidir.*” Bu anlayışa göre felsefenin bütün ilimleri kuşatması, ansiklopedik bir bilgi olması gerekir. *Aristoteles'e göre külli bir ilim olan felsefe içinde her ilmin ayrı bir yeri vardır.*
- f- *Epikuros* (MÖ 341/270)'a göre felsefe, “*bir yaşam bilimidir. Mutlu bir yaşam sağlamak için tasarlanmış eylemsel bir sistemdir.*”
- g- *Seneca* (MÖ 4/MS 65)'ya göre felsefe “*insanı nezaket ve terbiyeye hazırlar. Günlerimizi cazip kılmaya ve boş zamanlarımızın tatsızlıklarını gidermeye yarar; ruhu terbiye eder, hayatı düzenler, yapılması veya yapılmaması gerekeni gösterir, komuşmayı değil hareket etmeyi öğretir. Koyduğu kanuna göre insanın yaşaması ve hayatını, söylediklerine uydurmasını ister. Hikmet insan zihninin yetkin iyiliğidir. Felsefe, hikmet sevgisi ve araştırmasıdır. Sevgi, araştırmanın gayesidir.*”

Tanımlarına yer verdiğimiz İlk Çağ filozofları, ilim ve hikmet aracılığıyla hakikatin bilgisini ararken, arayışlarının yönü farklı olabildiği gibi yolları ve yöntemleri de farklı olmuştur. Her ne kadar hakikat bir ve tek ise de onun varlıktaki tecelli ve tezahürleri tekil değil, çok ve çoğulcudur. Bu bilgi yolları ve çeşitlerinin de tekil olamayacağını, farklı ve hatta bir diğerine karşıt kavramsal modellerin mümkün ve meşru olabileceğini gösterir.¹⁷³

2. KUR'ÂN-I KERİM'DE TABİAT FELSEFESİ

Hikmet'in tanımı, Kur'ân-ı Kerim'deki yeri ve önemi ile tarihi gelişim sürecine değindikten sonra, şimdi de hikmetin bir başka boyutuna, Kur'âni boyutuna temas etmek istiyoruz. Hikmeti ve tefekkürü Allah'ın varlığı, birliği, gücü ve kudreti çerçevesinde temellendirmek gerekir. Bunu da Kur'ân-ı Kerim'de kozmolojiye ışık tutan ayetleri farklı bir perspektiften incelemek gerekir. Felsefi

¹⁷³ Tan, *age.*, s. 86.

bir dille ifade edecek olursak, *tabiat felsefesi ve Kur’ân-ı Kerim ayetleri* dememiz daha doğru olacaktır.

Kur’ân-ı Kerim’de kozmolojiye ışık tutan ayetler bize bir yandan tabiat felsefesi yapmanın Kur’âni boyutlarını ve imkânını gösterecek, öte yandan da hikmet-Kur’ân, hikmet-tabiat felsefesi, hikmet-insan ilişkisini daha yakından anlamamıza zemin hazırlayacaktır.

2.1. Kur’ân-ı Kerim’de Kozmolojik Ayetler

Kur’ân-ı Kerim, bir fen bilimleri kitabı olarak algılanamaz. Ancak Kur’ân-ı Kerim’de pek çok fen bilimlerine ışık tutan ayetler bulunmaktadır. Allah aşikâr ve gerçek bir varlık olmasına rağmen duyu organlarıyla algılanacak ve hissedilecek bir varlık değildir. O’nun duyu ve tecrübeye konu olmaması başka bir yolla araştırılıp ispat edilmesini gerekli kılmaktadır. Bu yol da akıl yoludur. Aklın yaratılışı, tabiatı etrafında var olan eşyayı düşünerek ve tefekkür ederek Allah’ı ve onun büyüklüğünü kavrayabilir. Bu yüzden Kur’ân’da Allah’ın varlığını ortaya koyma hususunda akla büyük bir sorumluluk yüklenmiştir. Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır:

“Allah, aklınızı kullanıp düşünesiniz ve gerçeği anlayasınız diye size ayetlerini gösterir.” (Bakara 2/73).

Ayrıca Kur’ân’da en büyük nimet olarak verilen akli kullanmayan ve Allah’ın ayetlerinden habersiz olan kimseler kınanarak haklarında şu tespit yapılmaktadır:

“Gökte ve yerde (Allah’ın birliğine ve azametine delalet eden) ne kadar alametler vardır ki, insanlar üzerlerinden geçerler de bunlardan ibret almayıp yüz çevirirler.” (Yusuf 12/105).

Kur’ân’da Allah’ın varlığı ve birliği, daha çok tabiattan ve yaratılan insandan, hayvan bitki ve diğer varlıklardan, ahiret hayatının ve hallerinin mutlaka gerçekleşeceğinden hareketle ortaya konulmaktadır. Çünkü Allah’ın varlığının bilinmesi, insan için gayet tabii, açık ve hatta zorunlu olan bir durumdur.

Selim bir akla, bozulmamış bir fitrata sahip olan her insan normal olarak Yaratanını bilir ve tanır; en azından O'nu tanıyan bir ruh taşır; ancak kibir, inat, gaflet, cehalet gibi birtakım harici sebeplerin tesirinde kalanlar, bu asli ve tabii yaratılışa, ters hareket edebilirler.

Bu noktadan hareketle Allah insanın akletmesini ve yarattığı varlıklar üzerinde düşünmesini isterken doğa bilimlerinden metafiziğe tüm ilim dallarında bilim ve teknolojinin tüm alanlarında insan aklının ve muhayyilesinin ulaşabileceği son noktaya kadar ulaşması gerektiği sonucu ortaya çıkar. Çünkü bunu isteyen de zaten Allah'ın kendisidir.

Allah'ın varlığına ve birliğine delalet eden ayetlerin bir kısmı kozmolojiye, bir kısmı inayete, oradaki gaye ve nizama, bir kısmı da her ikisine birden işaret etmektedir. Bu meselede birçok kelemi, felsefî ve ilmî delillere müracaat edildiği hâlde insana en ikna edici geleni, insanın kafasına en kolay yatanı ve fitratına en uygun olanın Kur'ân'da zikredilen deliller olduğu Gazzâlî (öl. 1111), İbn Rüşd (öl. 1126), Taftazânî (öl. 1126) gibi birtakım İslâm düşünürleri tarafından ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kur'ân'ın ortaya koymuş olduğu “**Allah'ın Varlığı ve Birliği**” ile ilgili delillerin **bazı özelliklerini** şu şekilde belirtmek mümkündür:

- 1- Kur'ân delilleri, mucizelerden daha ziyade mantığa dayalı, akla hitap eden, ikna edici delillerdir. İnsanların zaaflarından faydalanma ve onları korkutma yerine, düşündürme, araştırma, sorgulama, makulleştirme ve ikna etme yolunu tercih etmiştir.¹⁷⁴

¹⁷⁴ Bu konuya giren ilgili ayetler için bir örnek vermek gerekirse Ra'd suresinin 2-4. ayetleri zikredilebilir. 2. Gökleri, gördüğünüz gibi, direksiz yükselten, sonra arşa hükmeden her biri belli bir süreye kadar hareket edecek olan güneş ve ayı buyruğu altına alan, işleri yürüten, ayetleri uzun uzun açıklayan Allah'ın; ola ki Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanırsınız. 3. Yeri düzleyen, orada dağlar, nehirler var eden, her türlü üründen çift çift yetiştiren, gündüzü geceyle bürüyen de O'dur. Doğrusu bunlarda, düşünen kimseler için ibretler vardır. 4. Yeryüzünde, hepsi de aynı su ile sulanan, birbirine komşu toprak parçaları, tek ve çok köklü üzüm bağları,

- 2- Diğer kitapların delillerinin Allah’ın varlığını ispat için kullanılan delillerin zamanının dolması, modasının geçmesi yahut herkesi ilgilendirmemesi gibi bazı zaafları söz konusu olduğu hâlde, Kur’ân delillerinin evrensel, zaman ve zeminlerin eskitemediği ve çağını geçirtemediği bir güncelliğe sahip ve gayet apaçık, genel-geçer deliller olduğu görülür.¹⁷⁵
- 3- Birçok filozof ve teoloğun kullandığı delillerin kaynağı olan Kur’ân delilleri, insan tabiatına, fıtratına uygun, kolay anlaşılabilen ve insanları kolay etkileyen delillerdir.¹⁷⁶
- 4- Kur’ân’ın ortaya koyduğu Allah’ın varlığını ispata çalışan delillerin en büyük özelliklerinden birisi de **natüralist, materyalist ve ateist** anlayışlara geçit vermemesidir. Çünkü bu anlayışlar, Allah’ın varlığını inkâr ettikleri gibi, ta-

ekinler, hurma ağaçları vardır. Fakat onları şekil ve lezzetçe birbirinden farklı kılmıştır. Düşünen kimseler için bunda ibretler vardır.

¹⁷⁵ Yasin 36/33. İşte onlara bir delil: Ölü yeri diriltir ve oradan taneler çıkarırız da ondan yerler. 34. Orada hurmalıklar ve üzüm bağları var ederiz, aralarında pınarlar fışkırtırız. 35. Onun ve elleriyle yaptıklarının ürünlerini yesinler; şükretmezler mi? 36. Yerin yetiştirdiklerinden, kendilerinden ve daha bilmediklerinden çift çift yaratan Allah münezzehdir. 37. Onlara bir delil de gecedir: Gündüzü ondan sıyrınız da karanlıkta kalıverirler. 38. Güneş de yörüngesinde yürüyüp gitmektedir. Bu, güçlü ve bilgin olan Allah’ın kanunudur. 39. Ay için de sonunda kuru bir hurma dalına döneceği konaklar tayin etmiştir. 40. Aya erişmek güneşe düşmez. Gece de gündüzü geçemez. Her biri bir yörüngede yürürler. 41-2. Onlara bir delil de: Soylarını dolu gemiyle taşımanız ve kendileri için bunun gibi daha nice binekler yaratmış olmanızdır. 43. Dilesek, onları suda boğardık; ne yardımlarına koşan bulunur ve ne de kendileri kurtulabilirlerdi. 44. Ama katımızdan bir rahmet ve bir süreye kadar geçinme olarak onları geri bıraktık.

¹⁷⁶ Fussilet 41/37 Gece ile gündüz, güneş ile ay Allah’ın varlığının belgelerindendir. Güneşe ve aya secde etmeyin; eğer Allah’a kulluk etmek istiyorsanız, bunları yaratana secde edin.

39. Kupkuru gördüğün yeryüzünün, Biz ona su indirdiğimiz zaman harekete geçmesi, kabarması, Allah’ın varlığının belgelerindendir. Ona can veren Allah şüphesiz ölüleri de diriltir. Doğrusu O her şeye kadirdir.

53. Onun hak olduğu meydana çıkıncaya kadar varlığımızın belgelerini onlara hem dış dünyada ve hem de kendi içlerinde göstereceğiz. Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi?

biat ve orada gerçekleşen hayatıyeti de madde ve tesadüfe bağlarlar; madde ve tabiatın ötesinde bir yaratıcı, nazım bir yüce varlığa, güç ve kuvvete inanmazlar. Hâlbuki Kur'ân, şuursuz ve ölü maddeden kendiliğinden bir hayatın çıkamayacağını, tabiatla hiçbir şeyin kör bir tesadüfün eseri olmadığını, tabiata ve maddeye hayat verenin ancak Allah olduğunu şöyle açıklar:

“... Siz ölü iken sizi diriltten (dünyaya getirip hayat veren) Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz? Sonra O sizi diriltecek ve sonunda O'na döndürüleceksiniz” (Bakara 2/28). “Şüphesiz Allah, tohumu ve çekirdeği çatlatandır, ölüden diriye çıkaran, diriden de ölüyü çıkarandır. İşte Allah budur. O hâlde haktan nasıl dönersiniz.” (Al-i İmran 3/27).

Bu ve benzeri daha birçok ayet kâinatta mevcut bulunan ve akıllara hayret verici yaratılışın ve bunların bağlı bulunduğu nizam, ahenk ve uyumun, şuursuz madde ve kör bir tesadüfün değil de sonsuz hikmet, ilim, irade mutlak bir kuvvet ve kudrete sahip şuurlu bir varlığın eseri olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁷⁷

¹⁷⁷ Casiye 45/2. Kitabın indirilmesi, güçlü ve hâkim olan Allah katındandır. 3. Göklerde ve yerde inananlara nice dersler vardır. 4. Ey insanlar! Sizin yaratılmanızda ve canlıların yeryüzünde yayılmasında, kesin olarak inanan kimseler için ibretler vardır. 5. Gece ile gündüzün birbiri ardından gelmesinde, gökten, Allah'ın rızık vermek için yağmur indirip, yeri onunla, ölümünden sonra diriltmesinde, rüzgârları yönetmesinde, akıl eden kimseler için dersler vardır. 6. İşte sana gerçek olarak anlattığımız bunlar, Allah'ın varlığının delilleridir. Artık Allah'tan ve O'nun delillerinden sonra hangi söze inanırlar? 7-8. Kendine okunan Allah'ın ayetlerini dinleyip, sonra, onları hiç duymamış gibi büyüklük taslamakta direnen, yalancı ve günahkâr kişinin vay hâline! Ona can yakıcı bir azap müjdele. 9-10. Ayetlerimizden bir şey öğrendiğinde onu alaya alır. İşte bunlara alçaltıcı bir azap ve ardından da cehennem vardır. Kazandıkları şeyler de, Allah'ı bırakıp edindikleri dostlar da onlara bir fayda vermez. Büyüt azap onlarıdır. 11. İşte bu Kuran doğruluk rehberidir. Rablerinin ayetlerini inkâr edenlere, onlara, tiksindiren, can yakan bir azap vardır. 12. Emri gereğince denizde yüzmek üzere gemileri, lütfedip verdiği rızık aramanız için denizi buyruğunuz altına veren Allah'tır, belki artık şükredersiniz. 13. Göklerde olanları, yerde olanları, hepsini sizin buyruğunuz altına vermiştir. Doğrusu bunlarda, düşünen kimseler için dersler

2.1.1. Kâinatla İlgili Ayetler

2.1.1.1. Kâinatın Yaratılışı ve Yaratılış Teorileri

Kâinatın yaratılışı meselesi bilim, felsefe ve dinle meşgul olanların yanında her kesimden insanı ilgilendirmiştir. Konuya ilgi duyan insanlardan bazıları meseleyi bilimsel açıdan, bazıları da felsefî açıdan ele alırken, bazı din bilginleri ve teologlar bağlı bulundukları dinin bu konudaki açıklamaları çerçevesinde konu hakkında düşünme, sorgulama ve araştırma gereği duymuşlardır.

Tek Tanrılı dinler, Tanrı'nın varlığını kabul etmişlerdir. Madenin ve kâinatın Tanrı tarafından yaratılmış olduğu hususunda şu beş görüşü ortaya atmışlardır:

- (1) Evren yoktan yaratılmıştır. Dolayısıyla madde ezeli değildir, yani başlangıcı vardır.
- (2) Zamanın da başlangıcı vardır. Zaman da yaratılmıştır.
- (3) Evrenin yaratılışı belli aşamaların gerçekleşmesiyle, aşamalı-gelişmeci bir süreç takip edilerek gerçekleşmiştir.
- (4) Evren, amaçsal olarak yaratılmış ve tasarlanmıştır.
- (5) Evrenin başlangıcı olduğu gibi sonu da vardır. Günü gelince evren kıyamet sürecini yaşayacaktır.¹⁷⁸

Kâinatın oluşumu hakkında en çok kabul gören ve bir anlamda pozitif ilimler tarafından da onaylanan nazariyeler ile Kur'ân'ın beyan ettiği hususlar arasında benzerliğin bulunması ilim çevreleri tarafından dikkat çekici bulunmuştur. Bu bilim adamları içinde hipotezleri Kur'ân'a en yakın olanlardan biri Rus asıllı Amerikalı Fizikçi ve Kozmolog **George Gamow** (1904-1968)'dur. O, *Kâinatın Yaratılışı* adlı kitabında konuyla ilgili şu bilgileri verir:

vardır. 14. İnanmışlara de ki: Allah'ın bir milleti yaptıklarına karşılık cezalandıracağı günlerin geleceğini ummayanları şimdilik bağışlasınlar. 15. Kim yararlı iş işlerse kendinedir; kim kötülük yaparsa kendi aleyhinedir. Sonra Rabbinize döndürölürsünüz.

¹⁷⁸ Taslaman, Caner, *Big Bang ve Tanrı*, İstanbul 2013, s. 17.

“Mekânda önce gazlardan müteşekkil çok büyük bulutlar vardı. Bu bulutlar sabit olmadıkları için dönmeye devam ettiler ve câzibe kuvvetinin etkisiyle parçalandılar. Her parçada yine câzibenin etkisiyle yoğunlaşarak sıkışmaya başladı. Böylece sıkışan ve dönen cisimler küreye yakın şekiller aldılar. Söz konusu yoğunlaşmanın artmasıyla kütlelerin içerisindeki sıcaklık da artarak, merkezdeki hidrojen helyuma dönüştü ve ısı yaymaya başladı. İşte bu bölünen ve parçalanan gaz kütleleri galaksileri, yıldızları ve güneş sistemini meydana getirmiş oldu.”¹⁷⁹

20. yüzyılın ilk yarısında, evrenin oluşumuyla ilgili birbirine zıt iki evren teorisi ileri sürülmüştür. Bunlardan birisi **durgun durum** teorisi, diğeri ise **büyük patlama** teorisidir.¹⁸⁰

(1) Büyük Patlama/Big-Bang Teorisi

Büyük patlama/big bang teorisine göre evren yaklaşık 15-20 milyar yıl önce sonsuz yoğunluk ve hacimde ve son derece sıcak bir ateş topu şeklindeki maddenin büyük bir hızla patlaması sonucu var olmuştur. Evren, patlamadan sonra uzun bir zaman dilimi içinde ve çok karmaşık süreçlerden geçtikten sonra, yıldızları, gezegenleri ve galaksileriyle, bir anlamda tüm birimleriyle oluşumunu tamamlamıştır. Bu teorinin en önemli bilimsel ve gözlemsel dayanaklarından birisi, **evrenin genişlemesi**; diğeri de **kozmetik radyasyonun keşfidir**.

Evrenin genişlemekte olduğu ilk kez Amerikalı gökbilimci **Edwin Hubble** (1889-1953) tarafından gözlemlenmiştir. Buna göre evrendeki galaksiler, aralarındaki uzaklığın karesiyle doğru orantılı bir hızla birbirlerinden uzaklaşmaktadır.¹⁸¹ Büyük patlamadan sonraki süreçte evrendeki bütün fiziksel dengeler insan yaşamı

¹⁷⁹ Gamow, George, *Kâinatın Yaratılışı*, çev.: Toygar Akman, Ankara. 1961, s. 28)

¹⁸⁰ Şimşek, Ümit, *Big Bang, Kâinatın Doğuşu*, İstanbul 1983, s. 38 vd; Çelebi, Berrin, Kur'ân-ı Kerim'in Kozmolojik Beyanlarının Allah'ın Varlığına Delaleti Boyutu, MÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 28

¹⁸¹ Efil, Şahin, “Büyük Patlama Kozmolojisinin Teistik Yorumu Üzerine,” EKEV. Akademi Dergisi, sayı 18, Yıl 2004, s. 37.

için çok hassas bir şekilde düzenlenmiştir. Bu hassas dengelere patlamanın hızından bahsederek başlarsak şunları söyleyebiliriz: Eğer Big Bang çok hızlı bir patlama olsaydı, evrendeki madde çok **hızlı** bir şekilde uzaya dağılır ve hem yıldızlar hem de galaksiler oluşmazdı. Eğer bu patlama daha **yavaş** olsaydı, bu sefer kütle çekiminin etkisiyle madde hemen kapanacak ve hem yıldızlar hem de galaksiler var olmayacaktı. Evrenin hemen çökmemesi ve madde-
nin gök cisimlerini oluşturmada dağılmaması için Big Bang’in bu kritik hızın oluşmasının olasılığı, bazı bilim adamlarının benzetmesine göre, bir kurşun kalemin havaya atıldığında ucunun üstünde durması olasılığı kadar bile değildir. Dolayısıyla burada akla şu soru gelmektedir: Bu hızın, İlim sahibi bir yaratıcı olmadan ayarlanabilmesi mümkün olmadığı gibi, böyle bir oluşum **tesadüfle** de açıklanması söz konusu olamaz.

Big Bang başlangıcındaki patlamanın şiddeti, evrenin genişleme hızını belirler. Bu genişleme biraz daha **yavaş** olsaydı bütün madde çekim gücüyle yeniden kapanacaktı ve evren oluşamayacaktı. Eğer genişleme daha **şiddetli** olsaydı evrenin maddesi tamamen dağılacak ve hemen Büyük Donma (Big Chill) sürecine girilecek ve evren artık oluşamayacaktı. Bütün bunlardan anlaşıyor ki, evrenin genişleme hızı inanılmayacak kadar hassas bir şekilde tasarlanmıştır. Big Bang, rastgele bir patlama değil, bilinçli bir şekilde bir amaca göre (teleolojik) tasarlanmış, çok iyi hesaplanmış ve gerçekleştirilmiş bir patlamadır.¹⁸²

Evrenin başlangıç anı düşük entropili olarak başlatılmıştır. Böylece galaksi sistemlerinin, yıldızların ve canlılığın ortaya çıkmasına imkân verilmiştir. Evrenin her aşamasında kritik değerler gözetilmiş ve bu, canlılığın ileride ortaya çıkmasının sebebi olmuştur. Atom-altı dünyada ortaya çıkan parçacık ve karşı parçacıkların oranında, atomun içindeki nükleer kuvvetin ve elektromanyetik kuvvetin değerinde, protonların ve elektronların birbirlerine göre oranlarında hep bu kritik değerler gözetilmiştir. Tüm bu kritik de-

¹⁸² Çelebi, *agt.*, s. 29.

ğerlerin sağlanması ise ancak Big Bang başlangıcındaki tasarım ve ayarlamayla mümkündür. Big Bang'in sunduğu bu delillerin birçoğunu olasılık hesapları çerçevesinde matematiksel olarak ifade etmek mümkündür.¹⁸³

Kur'ân-ı Kerim'de yaratılış konusunda, yeryüzünün, göklerin ve ikisi arasında kalan şeylerin, Allah'ın varlığına delil olmak üzere yaratıldığı bildirilmektedir. Kur'ân'da yaratılışı konu edinen ayetler, insanı düşünmeye ve âlemi doğru bir şekilde anlamaya davet etmekte her biri ayrı işaretlerle bize âlemin yaratılışını ve yaratılış devrelerini sunmaktadır.

Evrenin temel oluşum sürecini meydana getiren olayların kısa bir sentezini, bu iki ayetle net bir şekilde ortaya konulmaktadır:

“Sonra (Allah) bir duman hâlinde olan göğe doğruldu da ona ve yere dedi ki “isteyerek veya istemeyerek gelin”, ikisi de “isteyerek geldik” dediler.” (Fussilet 41/11).

“İnanmayanlar görmezler mi ki gerçekten de göklerle yer birdi de biz onları ayırdık ve her şeyi su ile canlı kıldık? Hâlâ mı inanmazlar?” (Enbiya 21/30).

Bu iki ayetten hareketle âlemin yaratılışı ile ilgili âlemin varlık hâline geldiği ilk durum anlatılmaktadır. Allah'ın yaratmak üzere yöneldiği semanın duman hâlinde olduğu bildirilerek yer ve göklerin, daha sonra bu maddeden yaratılışa davet edildikleri ifade edilmektedir.

Kâinatın ilk hâli gökleri ve yeri içine alacak şekilde yoğunlaşmış olan **“duhan” (duman)** hâlidir. Bugünkü modern bilimin tabiriyle gaz zerrecikleri olarak ifade edebileceğimiz “duhan” kelimesi, içerisinde çok küçük tanecikler bulunan bir gaz kütesinin varlığı, duman genel olarak gaz hâlinde bir madde ile havada az çok sabit bir biçimde duran küçük taneciklerden oluşur. Maddesi

¹⁸³ Büyük Patlama Teorisi kanıtlar için bkz.; Taslaman, *age.*, s. 30 vd.; Uslu, Ferit, *Tanın ve Fizik*, Ankara 2010, s. 7 vd.

katı, hatta sıvı hâlde bulunabilen bu tanecikler az çok yüksek derecede bir ısıya sahip olabilirler.¹⁸⁴

Göklerle yerin bitişik iken sonradan ayrıldığı ifadesinde bu ayrılma ile ilgili bazı bilimsel ve felsefî doğrulamalar günümüzde geçerliliğini korumaktadır. Bunlardan biri, yerde bulunan elementlerden 67 tanesinin güneşte de bulunmasıdır. Yerdeki element sayısı 84’tür. Bu konudaki mevcut güçlüklerin üstesinden gelinirse, güneşteki yer elementi sayısını inceleyen âlimler, bu sayının daha da çoğalacağını görebileceklerdir.

Bunlardan diğeri ise, yerin içindeki hararettir. Yerin merkezine doğru inildiğinde her 33 metrede bir yerin sıcaklığı 1 derece artmaktadır. Yerin merkezine doğru inildikçe sıcaklık daha da artmakta ve yerin merkezinde 6000 dereceyi bulmaktadır.¹⁸⁵

(2) Durağan Durum Teorisi

Durağan Durum modeli ise 1940’lı yıllarda **Herman Bondi, Thomas Gold ve Fred Hoyle** tarafından ortaya konmuştur. Bu yıllarda bilim adamları evrenin genişlediği hakkındaki bulgulara direnememektedir. Maddeyi ve evreni ezeli kabul edenler bu sonuçtan oldukça rahatsız olmaktadır. Çünkü genişleyen evren değişmez olamazdı. Değişen sonsuzdan beri var olamazdı. Öyleyse başlangıcı olmalıydı. Devamı ise onları korkutuyordu. Big Bang teorisinde ortaya konulduğuna göre evren genişledikçe madde yoğunluğu azalmaktadır.

Eğer evren **ezeli** olsaydı, azalan madde miktarı sebebiyle hiçbir yıldız oluşamazdı. Hoyle, bu sorunu çözmek için sürekli madde artışı fikrini ortaya attı. Buna göre yapılan hesaplarda, her 10 milyar yılda evrenin metreküpünde iki hidrojen atomunun yaratılması gerekmektedir. Bu miktar küçük olmasına rağmen, bu atomların nereden ve nasıl yaratılacağına cevap verilmemiştir. Bu materyalist

¹⁸⁴ Nurbaki, *age.*, s. 138; Kırca, *age.*, s. 61.

¹⁸⁵ Kırca, *age.*, s. 64.

anlayışa göre, kâinatın başı ve sonu diye bir şey yoktur. Milyonlarca sene zarfında boşlukta dönmekte olan galaksiler arasından yenileri meydana gelmiştir. Bu teşekkül sonunda madde, hidrojen atomlarından var olmuştur. Uçan eski keheşanların yerine yenisi gelip yerleşmektedir. Sonsuza kadar bu devr-i daim sürecektir. Yok, olup giden eski galaksilerin yerine yenisi teşekkül edecektir. Yıldızların arasındaki sahada bulunan maddeler, fasılasız yenilenip, tekrar teşekkül etmektedir.

F. Hoyle'un bu materyalist anlayışı, G. Gamow'un yaratıcı ve tekâmülcü anlayışı ile reddedilmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, Gamow'a göre, kâinatın şimdiki hâli, devamlı bir tekâmülün eseridir. Gelişmeye devam eden ilk hareket ise, birkaç milyar sene önce yekvücut bir hâlde bulunan maddede, yüksek bir basınçla başlamıştır. Gamow, bu görüşünü, kâinatın içinden alıp laboratuvarlarda tahlil ettiği muhtelif maddelerin muhtemel yaşlarını inceleyerek ispatlamaya çalışır.

Özetleyecek olursak, Allah kâinatı sis ve dumana benzeyen ilk kâinat maddesi olan **duhân**'dan yaratmıştır. Enbiya suresindeki ayetin manasını esas alırsak *"Gökler yani kâinattaki yıldızlar, galaksiler ve güneş manzumesi ve dünya ilk defa tek bir madde hâlinde bitişik ve kaynaşık bir vaziyette idiler. Daha sonra Allah, bu bitişik ve kaynaşık ilk kâinat maddesini parçalayarak birbirinden ayırdı ve kâinattaki bütün galaksileri yıldızları ve güneş sistemini bu parçalama neticesinde meydana getirdi"* demektir.¹⁸⁶

¹⁸⁶ Durağan Durum Teorisi ve eleştirisi için bkz.; Davies, Paul, *Tanrı ve Yeni Fizik*, çev.: Murat Temelli İstanbul 1995, s. 68 vd; Kırca, e.g.e., s. 68, Çelebi, a.g.t., s. 32; Taslaman, a.g.e., s. 86.

2.1.1.2. Kâinatın Oluşum Sürecindeki Zaman (6 Gün Meselesi)

Kâinatın oluşumu esnasında geçen zamana gelince, Kur’ân-ı Kerim bu konuya şu şekilde değinmiştir:

“Allah yeri ve gökleri altı günde yaratandır.”

Bu ayette anlaşıldığına göre, Allah gökleri ve yeri, altı günde yaratmıştır. Ancak bu yaratma sırasında güneş mevcut olmadığı için gün kavramı nasıl yorumlanacaktır? Altı gün ifadesi “mutlak vakit” olarak anlaşılmakta ve altı gün “altı devir” ve “altı zaman” olarak yorumlanmaktadır. Ayette geçen “eyyam” günler, vakitler demektir. Süresi ne kadar uzun olursa olsun “yevm” kelimesi mutlak zaman ve vakit anlamını içerir.

Kur’ân’ın altı gün olarak söz ettiği süreden evrenin tarihini inceleyen bilim dalı olan kozmoloji, 15-17 milyar yıl olarak bahsetmektedir. Bu iki ayrı zaman ölçüsü arasında ilk anda görülmeyen ilginç bir paralellik vardır. Yıl hesabıyla ölçüldüğünde, evren gerçekten de 15-17 milyar yaşında çıkmaktadır. Bu süre “ana dönemler” şeklinde hesaplandığında ise 6 gün ya da 6 ana dönemdir.

Zamanın başladığı andan itibaren bakıldığında, yaratılışın 1. günü (1. dönem) 24 saat sürmüştür. Ancak bu süre, bizim şu an ki zaman algımıza göre 8 milyar yıla eşittir.

Yaratılışın 2. günü (2. dönem) 24 saat sürmüştür. Ancak bu bizim algımızla bir önceki günün yarısı kadar sürmüştür. Yani 4 milyar yıl...

3. gün (3. dönem) ise yine bir önceki gün olan 2. günün yarısı kadar sürmüştür. Yani 2 milyar yıl...

4. gün (4. dönem), 1 milyar yıl.

5. gün (5. dönem), 500 milyon yıl.

Ve 6. gün (6. dönem) 250 milyon yıl sürmüştür.

Sonuç olarak, yaratılışın 6. günü, yani 6 dönemi, bugünkü dünya zamanı türünden toplandığı zaman, yaklaşık 15 milyar 750

milyon yıl eder. Bu rakam günümüzdeki kozmoloji alanında bilimsel araştırmaları olan bilim adamlarının ortaya koydukları bilimsel verilere paralel olarak evrenin yaşıyla ilgili tahminlerle büyük bir paralellik içindedir. Kur'ân-ı Kerim kâinatın teşekkül ettiği altı devirden (gün) bahsederken bu günlerin ilk ikisinde dünyanın, iki günde onun üzerinde bulunan şeylerin, geri kalan iki günde de yedi gök âleminin yaratıldığını haber verir.¹⁸⁷

2.1.1.3. Kâinatın Genişlemesi

Kur'ân-ı Kerim'de “*Semayı biz kendi kudretimizle bina ettik ve onu biz genişletiyoruz.*” (Zariyat 51/47) ayetiyle bu kâinatın devamlı surette genişlediğine işaret edilmektedir. Çağdaş bilime göre de bir tanesinde yüz milyonlarca parlak yıldızın bulunduğu milyarlarca nebülözü ihtiva eden bu geniş mekânın sınırlarında bir genişleme, çap ve boyutlarında bir değişme söz konusudur. Buna genişleyen evren (Expanding Universe) teorisi adı verilmektedir. Bu teori ilk defa Rus matematikçisi **Alexander Friedmann** (1888-1925) tarafından ortaya atılmıştır. O, bu nazariyesiyle, Einstein'ın kozmolojik sabit ilavesiyle genişlemesini durdurduğu evren teorisini de düzeltmiştir. Zira Einstein, söz konusu teori ile evrenin sabit ve statik olduğunu, buna göre onun genişlemesinin ve büzülmesinin mümkün olmadığını iddia etmişti. Ancak Freidmann bu teoriyle, kozmoloji bilimini, karşı karşıya kaldığı önemli bir hatadan da kurtarmıştır. Bir süre sonra Belçikalı bilgin **Abbe Georges**, Freidmann'ın ortaya attığı bu modeli daha da geliştirerek, genişleyen evren hakkında yeni ufuklar açtı. Bu gerçek daha sonra 1929 tarihinde Amerikalı Astronom **Edwin Hubble**'nin dev teleskopla yaptığı gözlemlerle de deneysel ve gözlemsel olarak da ispatlanmıştır. Gökyüzünü incelerken yıldızların ve galaksilerin sürekli olarak birbirinden uzaklaştıklarını keşfetmiştir.

¹⁸⁷ Kırca, *age.*, s. 74; Merdin, Sadettin, *Tann'ya Koşan Fizik*, İstanbul 1995, 223; Alpsoy, Sait, *Kur'ân En Büyük Mucize*, İstanbul, 2005 s. 18-20; Taslaman, *age.*, s. 153.

Konuyla ilgili ortaya çıkan yeni gelişmeler, kâinatın genişlemesini; “galaksilerin tayfinin kırmızıya doğru sistematik olarak hareket etmesi, galaksilerin birbirinden uzaklaşmasını kâinatın alanının durmadan büyümesi olduğunu; bizden uzaklaştığı oranda da bu genişlemenin önem kazandığı” şeklinde ifade etmektedirler.

Astronomi bilginlerinin de gözlem aletleriyle nebülözlerin güneş sistemimizden ve birbirlerinden uzaklaştıklarını tespit etmeleri bu teoriyi güçlendirmiş olmaktadır. Buna göre kâinat hareket-siz değil, sabun köpüğü veya balonun şişmesi gibi bir genişleme durumundadır. Yani evren bir tekil noktadan başlayarak genişlemektedir. Bu genişleme hızına bakıldığında akıllara durgunluk veren bir mahiyettedir. Hubble kanunlarına göre dünyadan 10 milyon ışık yılı uzaktaki bir galaksi saniyede 153 km hızla uzaklaşırken, 5 milyar ışık yılı uzaktaki başka bir gök cisminin uzaklaşma ve genişleme sürati saniyede 75 bin km’yi bulmaktadır.¹⁸⁸

2.1.1.4. Göklerin ve Yerin Sayısı

Göklerin ve yerin sayısı ile alakalı hususlara temas etmeden önce tabiat felsefesi yapmanın Kur’ânî boyutlarına dalmak ve biraz zihnimizi rakamlara alıştırmak bakımından bir yolculuğa çıkılsın. Yolculuk yapılacak uzay aracı saatte 1000 km hızla giden bir roket olsun. Böyle bir rokete binip bize en yakın komşumuz aya 16,5 günde gidebiliriz. Venüs yolculuğumuz 4,5 yıl, Merkür’e 10 yıl, Jüpiter’e 76 yıl, Satürn gezegenine 153 yıl, Uranüs gezegenine 425 yıl, Neptün’e 675 yıl, dünyamıza en uzak gezegen Plüton’a ise 700 yılda varılabilir.

Bu henüz güneş sistemine olan yolculuğumuzdu, şimdi de güneş sisteminin dışında bize en yakın yıldız Alfa Centaur’e 16 milyon yıl, Procyon yıldızı 34,4 milyon yıl, Rigel yıldızına ise tam 20 milyar senede varabileceğiz. Kâinatın yaşı henüz 15 milyar.

¹⁸⁸ Nurbaki, 198; Kırca, 84; Yeniçeri, Celal, *Uzay Ayetleri Tefsiri*, İstanbul 1995, s. 80; Şimşek, *age.*, s. 24, 45; Çelebi, *agf.*, s. 34, Bucaille, Maurice, *Tevrat İnciller ve Kur’ân*, çev.: M. Ali Sönmez, Ankara 1991, s. 267; Şimşek, *age.*, s. 10 vd.

Biraz da hacimlerle ilgilenecek olursak; Güneş dünyamızdan 150 bin km uzaklıkta ve güneş dünyamızdan 1 milyon 300 bin defa büyük ay ise dünyamızdan 81 defa küçük.

Samanyolu galaksisinde 200 milyar yıldız vardır. Dünya saniiyede kendi eksenini etrafında 30 km hızla dönmektedir. Yılda 950 milyon km yol kat etmektedir.¹⁸⁹

Böyle bir dünya böyle bir galaksi böyle bir kudret ve bu kâinatın içinde insan!

Göklerin yedi kat olarak yaratıldığına dair Kur'ân-ı Kerim'de dokuz ayet yer almaktadır.

“Sonra duman hâlinde bulunan göğe yöneldi, ona ve arza ‘isteyerek veya istemeyerek (varlığa) gelin’ dedi. ‘isteyerek geldik’ dediler. Böylece onları iki günde yedi gök yaptı. Her göğe emrini vahyetti. Ve biz en yakın göğü lambalarla ve korumaya (koruyucu güçlerle) donattık. İşte bu, o, Aziz, Alim (Allah) ’ın takdiridir.”(Fussilet 41/11-12).

Bugün dev teleskoplarla araştırmacılar, en çok on milyar ışık yılı uzaklığına kadar gözlem yapabileceği hesaplanmaktadır. Bu da yüz milyar galaksi olabilir. Bizim güneş sistemimizin de içerisinde bulunduğu Samanyolu (galaksi) en yakın gök adasıdır. Böyle milyonlarca yıldızın gaz ve toz bulutlarının içinde bulunduğu uzay adamızdan, Samanyolunun dışına çıkılıp birkaç milyon ışık yılı gidildiğinde, bu gibi başka adalara da rastlanır. Biçimleri ve büyüklükleri başka başkadır. Birbirlerine az çok benzeyeni var ise de, eş olanı yoktur. Küçük dürbünlerle bakıldığında onlar ışık veren gaz bulutu gibi gözükürler. Onun için çoğuna nebulöz denilmiştir. Büyük teleskoplarla bazılarının yıldızları tek tek ayırt edilebilir. Bize en yakın galaksi (içinde olduğumuz Samanyolu) milyonlarca yıldız ile birlikte gaz ve toz bulutlarından oluşmuş bir uzay adasıdır. Güneş onun içinde orta boyda, orta sıcaklıkta, sarı bir yıldızdır. Ondan daha sıcak ve daha soğuk yıldızlar da vardır. Güneşin sıcaklığı 5750 kalori olduğu tespit edilmiştir.

¹⁸⁹ Tuna, Taşkın, *Uzay ve Dünya*, İstanbul 1991, s. 15.

Dünya atmosferi yedi katman hâlinde bölünmüştür. Ayrıca kimyasal içerik ya da hava sıcaklığı ölçü alınarak yapılan birçok tanımlamada da dünya atmosferi hep yedi katman olarak kabul edilmektedir. Bunlar: 1-Troposfer, 2- Stratosfer, 3- Mezosfer, 4-Termosfer, 5- Ekzosfer, 6- İyonosfer, 7- Manyetosfer katmanlarından oluşmaktadır.

Konuya mucizevî boyut kazandıran ikinci nokta ise, Kur’ân’ın *“Her göğe görevini vahyetti.”* (Fussilet 41/12) ifadesidir. Çünkü atmosferin saydığımız her bir tabakasının, dünyadaki canlı yaşamın devamıyla ilgili ayrı ve hayati önemde bir görevi bulunmaktadır. Örneğin, yağmurun oluşması, güneşten gelen zararlı ışınların engellenmesi, radyo dalgalarının yansıtılması, göktaşlarının zararsız hâle getirilmesi gibi.

Ayrıca, *“Allah’ın, göğü yedi kat üzerine nasıl yarattığını görmez misiniz?”*

(Nuh 71/15) 3. *“Gökleri yedi kat üzerine yaratan O’dur.”* (Mulk 67/3) ayetlerinde yedi atmosfer katmanının birbirleriyle ahenkli ilişkisinden “tıbakan” kelimesiyle söz edilmektedir. “Tıbakan” kelime Arapça’daki ayrıntılı tanımında ise “tabaka, bir şeyin uygun olan kapağı ve örtüsü” anlamlarına gelmektedir. Bu durum üst katın alt kata uygunluğu olarak da açıklanabilir. Ayrıca kelimenin çoğul kullanımında “tabaka tabaka” anlamı oluşmaktadır ki, o zaman dünya atmosferinin mükemmel yapılmış bir panoramik tasviriyle karşılaşırız.¹⁹⁰

2.1.1.5. Gökyüzünün ve Yeryüzünün Yedi Kat Oluşu

Aşağıda mealini sunacağımız ayet, sema gibi arzın da benzer bir şekilde yaratılmış olduğunu ve “arz” kelimesini “madde” olarak aldığımızda maddenin de yedi tabakalı bir yapıda olması gerektiğini düşündürüyor:

“Allah O’dur ki, yedi göğü ve arzdan da onların mislini (benzerini) yarattı; emir bunlar arasından iner ki Allah’ın her şe-

¹⁹⁰ Yeniçeri, *age.*, s. 93; Çelebi, *agt*, s. 40.

ye gücü yeter olduğunu ve Allah'ın, her şeyi bir bilgiyle kuşatmış olduğunu bilirsiniz.”(Talak 65/12).

“**Arzdan da onların mislini yarattı**” ifadesinde, *arz* kelimesini *madde* olarak aldığımız takdirde maddenin de semavat/gökler gibi yedi tabakalı bir yapıda olması gerektiğini anlamak durumundayız. Bunu da mikro ve makro planda üç şekilde açıklamak mümkündür:

Birincisi, ayetin maddenin en basit yapı taşlarından en karmaşık yapılarına geçiş tabakalarına işaret edildiği düşünülebilir. Buna göre, **maddenin yedi tabakasını** şöyle sıralamak mümkündür:

1. Elementer parçacıklar,¹⁹¹
2. Atomlar,
3. Moleküller,
4. Makro moleküller (proteinler),
5. Virüsler ve DNA,
6. Tek hücreli canlılar (prokaryot bakteriler),
7. Çok hücreli canlılar (hayvanlar ve insan).

İkincisi, maddeyi meydana getiren atomların yedi tabakalı oluşuna işaret ettiği düşünülebilir. Bugünkü kimya bilgileri, hidrojen, radyoaktif maddelere kadar atomların 1'den 7'ye kadar elektron tabakalarına sahip olduğunu göstermektedir. Periyodik cetvelde birinci periyottaki hidrojen ve helyum atomları tek tabakalı, ikinci periyottakiler iki... Yedinci periyottakiler de yedi tabakalı bir yapıya sahiptir. Periyodik cetvelde sıralanan atomlara bakıldığında bunlar, sekiz sütun (grup) ve yedi sıra (periyot) içinde göste-

¹⁹¹ Varlık âlemini çepeçevre kuşatan eşyanın, aslında birer element adı verilen değişik atomlardan ibaret olduğu görülür. Bu elementlerin hepsi proton, norton ve elektronlardan ibarettir. Bunun altında ise sırayla 1. Kuarklar, 2. Leptokuarklar, 3. Gravitina, 4. Rişanik bozon, 5. Fotina, 6. Gluon yer alır ve en son da 7. süper simetri parçacıklarında son buluyor. Bundan sonra ise madde ötesine, mana âlemine geçiliyor. Dolayısıyla atom altı parçacıklarında da bir varlık mertebesinde söz etmek mümkündür.

ilmektedir. Bu durumda periyotlar, tabaka sayısına göre düzenlenmiş bulunmaktadır.¹⁹²

Üçüncüsü ise; **yeryüzünün tabakalar hâlinde bulunmasıdır.** Bu katmanlar ise şunlardır:

1. Okyanus ve denizlerin en üst kısmı olan tabaka, Hidrosfer,
2. Dünyanın en üst kısmını oluşturan katı kaya ve toprak tabakasından oluşan tabaka, Litosfer,
3. Yüksek ısı ve basınç etkisiyle yumuşayıp eriyebilen sıcak ve yarı katı maddelerden oluşmuş tabaka, Astenosfer,
4. Yüksek sıcaklıkta, yarı katı kayalardan oluşan mantonun ilk tabakası, Üst Manto,
5. Magma da denilen ve daha sıcak ve yoğun tabaka Alt Manto,
6. İçerisinde sıvı hâlde bulunan madenlerin yer aldığı tabaka, Dış çekirdek,
7. İç çekirdek.¹⁹³

Yine bu ayette geçen, “*yedi sema ve arzdan da onların sayıca mislini yarattı*” ifadesinden üç farklı durum anlaşılabilir:

1. Yedi sema olduğu gibi, aynı zamanda bildiğimiz dünya gibi yedi tane de arz vardır.
2. Arzın veya onun semasının da yedi tabakası vardır.
3. Yedi sema ve maddeden de onların mislini yarattı diye mana vererek maddenin yedi tabakası ele alınmış olabilir.

Bütün bunların hepsi de, varlıktaki mertebeli bir tabakalaşmayı öngörmektedir. Bu ayette geçen **yedi sema**; bazı günümüz yorumcularına göre, **dünya semasının tabakaları** olabilir.

Bu tabakalar:

1. Hayatın mümkün olduğu, yaygın meteorolojik olaylarının yer aldığı tabaka; troposfer.

¹⁹² Kocabaş, *Kur’ân’da Yaratılış*, İstanbul 2004, s. 88.

¹⁹³ Kılıç, Hamza, *Kâinat Kitabını Okumak*, İstanbul 2006, s. 151; Kocabaş, *age.*, s. 96.

2. Güneşin kızılötesi ışınlarını tutup, radyo dalgalarının uzaya kaçmasını önleyen ozon tabakasının da yer aldığı tabaka; stratosfer.
3. Yanardağların püskürttüğü kül, toz ve duman tabakasını tutan toz katmanı; mezosfer.
4. Mezosferin üstünde yer alan ve sıcaklığın yavaşlayan bir tempo ile arttığı katman; termosfer.
5. Gazların iyon hâlinde bulunduğu, radyo dalgaları ve sinyal iletimi için yararlanılan katman; İyonosfer.
6. Helyum ve hidrojen gazlarının bulunduğu katman; egzosfer.
7. Güneş fırtınaları ve kozmik ışınları tutan, diğer yıldızlardan yayılan zararlı radyoaktif parçacıkları yeryüzüne ulaştırmadan uzaya geri döndüren tabaka; manyetosferdir.¹⁹⁴

Astrofiziğin belirlediği yedi gök şunlardan oluşmaktadır:

1. Birinci gök; yakın gök. Dünyanın yedi katmanından oluşan kendi atmosferi;
2. İkinci gök; Güneş sisteminin seması. Güneş ve gezegenlerin oluşturduğu ve içinde yüzdükleri gök,
3. Üçüncü gök; Dünyanın ve güneşin içinde bulunduğu Samanyolu galaksisinin seması,
4. Dördüncü gök; Samanyolu ve Andromeda gibi içinde 200 milyar yıldız barındıran en az yüz elli galaksinin birleşmesinden meydana gelen devasa galaksi seması,¹⁹⁵
5. Beşinci gök; Galaksilerin sınır semaları,
6. Altıncı gök, Kuasarların bulunduğu uzay,
7. Yedinci gök; kaçan, uzaklaşan, genişleyen yıldız seması.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Kılıç, *age.*, s. 82; Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de bahsedilen (Bakara 2/29; Al-i İmran 3/190; Kaf 50/6)

¹⁹⁵ Kur'ân-ı Kerim'de burçlar seması olarak geçmektedir. Bkz.: Hicr 15/16; Burûc 85/1.

¹⁹⁶ Çelebi, *agt.*, s. 37; Nurbaki, *age.*, s. 144; Kırca, *age.*, s. 79; Kılıç, *age.*, s. 72-73; Merdin, *age.*, 223; Kılıç, Cevdet, *Varlık ve Mertebeleri*, Ankara 2014, s. 160.

“İslâm” Felsefesi: Kur’ân ve Sünnet’in Felsefi ve İlmî Temelleri

Bilindiği gibi, şu ana kadar yapılan keşifler, canlı varlığın yaşamasına elverişli yerin sadece dünya olduğu düşüncesini ortaya koymaktadır. Üzerinde milyonlarca türün hayat sürdüğü dünyada en son varlık sahnesine çıkan canlının, insanoğlu olduğu da bilinmektedir.

2.1.1.6. Gökyüzündeki Yıldızlar

Yüce Allah, göklerin yıldızlarla donatıldığını bildirerek şöyle buyurmaktadır:

“Andolsun biz (dünyaya) en yakın semayı süsle, yıldızla donattık.” (Saffat 37/6).

Bu ayet, bu konuda bizim için kesin bir hüccettir. Gökleri ve yeri yaratan Allah, yedi kat gökten bize en yakın olanını, büyük ve acayip bir ziynetle/süsle, yıldızlarla süslediğini haber veriyor. Bunda en yakın göğün yıldızlar âleminin ötesinde olduğunu anlamakta veya ötesinde olduğu manasını çıkarmakta hiçbir mahsur yoktur.

Şu hâlde Allah birbiri üzerine tabaka tabaka ve birbirine muatabık en ince nizam ile yedi kat semayı yaratmış, en yakın semayı yıldızlarla ve süslerle donatmıştır. Göklerin tabakalı oluşunu bize haber veren Kur’ân insanın bakışlarını gökyüzüne yöneltmesini ister ve

“Üstlerindeki göğe bakmazlar mı ki onu nasıl bina etmiş ve nasıl donatmışız? Onda hiçbir çatlak da yoktur.” (Kaf 50/6).

Gökler ve yer tabakalı olarak yaratıldığı hâlde, bu tabakaların birbiriyle uyumlu olup hiçbir çatlak ve kırık emaresi olmaması bunların, ilmi sonsuz bir varlığın eseri olduğunu göstermektedir.

2.1.1.7. Dünyanın Hareketleri

Kur’ân’ın hiçbir ayetinde dünyanın sabit olduğuna dair herhangi bir ifade yer almamaktadır. İslâm dünyasında, Kur’ân’a ve ulemaya rağmen yanlış ve eski bir düşüncenin tesirinde kalarak halk, asırlar boyu dünyanın hareketsiz olduğunu zannetmiştir.

Müslümanlar arasında böyle bir kanaatin oluşmasında ve yayılmasında, Abbasiler döneminde Yunancadan yapılan tercümelerin büyük rolü olmuştur.

Bilindiği üzere **Batlamyus** kozmolojisine göre, “*dünya kâinatın ortasında sabit ve sakin durmakta, diğer yıldızlar ise onun etrafında dönmektedir.*” Daha sonraki dönemlerde bu durumdan etkilenen bazı müfessirler, Kur'ân'ın ilgili ayetlerini bu teori doğrultusunda tefsir etmeye kalkışmışlardır. Tefsirinde gök bilimine en çok yer veren Fahreddin er-Râzî (v. 606/1210) bile, bu düşüncenin etkisinden kendisini kurtaramayıp, dünyanın durağan/hareketsiz ve tepsi şeklinde olduğunu, buna karşılık güneşin hareket ettiğini iddia etmiştir.

Aynı dönemde dünyanın döndüğünü açıkça söylemese bile, bu anlama gelecek ifadeler kullanan İslâm âlimleri de olmuştur. Örnek olarak “ay tutulması, arzın ay ile güneş arasına girmesinden ileri gelir.” diyen ve dünyanın ay ile güneş arasına girmesinden dünyanın hareket ettiği anlamını çıkaran Gazzâlî gösterilebilir.

Bu durum, dünyanın döndüğünü ortaya koyan **Kopernik** nazariyesinin bilimsel bir teori olarak kabul edilip İslâm âleminde revaç bulmasına kadar devam etmiştir. Kopernik sonrasında onun görüşlerinden etkilenen bir kısım İslâm bilgini, özellikle son dönem âlimlerinden Gazi Ahmet Muhtar Paşa (öl.1918), Abdullatif Harpûti (öl. 1914) gibi âlimler, “*Sen dağları görür, onları hareketsiz ve sabit sanırsın. Hâlbuki onlar, bulutların geçişi gibi geçerler.*” (Neml 27/88) ayetini dünyanın dönüşüne işaret saymışlardır.

Bugün artık bilinen bir gerçek, dünyamız güneş sistemi ve Samanyolu galaksisi içerisinde 12 ayrı hareket gerçekleştirmektedir. Bunların en önemlisi dünya hem kendi etrafında hem de güneşin etrafında dönmektedir.¹⁹⁷

Birinci harekette yani, dünyanın kendi ekseninde dönmesi sonucunda gece ve gündüz, güneşin etrafında dönmesi ile de mev-

¹⁹⁷ Dünyanın hareketleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Tuna, *age.*, s. 53.

simler meydana gelmektedir. Dünya birinci hareketini yirmi dört saatlik bir sürede tamamlamaktadır. Yuvarlak olan dünya kendi eksenini etrafında dönmekte ve güneşe bakan yüzü sürekli değişmektedir. Dünyanın güneşe bakan yüzeyini sürekli ışık kaplamakta ve orası gündüz olmaktadır. Yalnız, gündüz olan bu bölüm sürekli yerinde kalmamaktadır. Çünkü dünya dönmektedir. Dünya döndükçe, gece, daha önce gündüz olan yerlerin üzerini kaplamaya başlar. Dünyanın yüzeyi yuvarlak olduğu için onun üzerindeki gündüz gecenin üzerine yuvarlak bir aydınlık hâlinde düşer. Gündüz ve gecenin bu kesintisiz yuvarlak dilimi, Kur’ân tarafından mükemmel bir şekilde şöyle tasvir edilir:

“Allah geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze bürüyüp örter...”

“Geceyi gündüzün üzerine doluyor, gündüzü de gecenin üzerine doluyor.” gibi ayetler bu tasvire konu olan ifadelerden bazılarıdır.

İnsanın hayatı, zaman dilimleri içinde akıp gider. İnsanın farkında olduğu ve en fazla temas hâlinde bulunduğu zaman dilimi, gündür. Bir gün, karanlık olan gece ve aydınlık olan gündüzden ibarettir. Bakara suresinin 164. Ayetinde;

“...gece ile gündüzün birbirini peşinden gelmesinde... elbette düşünen bir topluluk için (Allah’ın varlığını ve birliğini ispatlayan) pek çok deliller vardır.” buyrulurken Al-i İmran suresinin 190. ayetinde *“... gece ile gündüzün birbirini ardınca gelip gidişinde Akl-ı selim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır.”*

denilerek gece ve gündüzün peş peşe gelmesinde, akıl sahipleri için ibretler olduğu belirtilmiştir. Gece ve gündüz sürekli yenilenen, ama insanların farkında olmadıkları ve unuttukları olağanüstü mucizelerdir. Gece ve gündüzün dönüşümleri olağanüstü birer ayettir ve Allah’a delalet etmektedir.

Gece ile gündüzün bu dönüşümü arzın matematiksel bir kesinlikle kendi eksenini ve güneş etrafında dönmesi ile oluşur. Bu artarda geliş, Allah’ın yüce hikmetine dayanmaktadır ve arkasında

bir gaye yatmaktadır. Allah, gece ve gündüzü yaratıklarına faydalı olsun diye kanun ve kurallara bağlı olarak yaratmıştır. Bu hakikat Allah tarafından;

“Sürekli olarak görevlerini yapan güneşi ve ayı emrinize verdi. Yine geceyi ve gündüzü de emrinize verdi.” şeklinde açıkça belirtilmiştir. Gece ve gündüzün belirli, sabit kurallarla yönetilmesi, medeni bir hayatın kurulmasına ve yeryüzünde düzenli bir sistemin işlemesine zemin teşkil etmekte, aksi durumun her şeyin altüst olması neticesini doğurur. İnsanlar gece ve gündüzü dönüşümlü olarak yaşamasalardı, yeryüzünde hayat ne insanlar, ne hayvanlar ve bitkiler için mümkün olurdu. Hatta gece ve gündüzün süreleri bile, değişik olsaydı yine yaşamak zorlaşırdı.

Öte yandan *“Ne güneş aya çarpar, ne de gece gündüzü geçer. Her biri bir felekte yüzer.”* ifadesi, bu uçsuz bucaksız âlemde karışıklığa meydan vermeden her varlığın kendi dünyasında varlığını devam ettirdiğini gösterir. Bu da bir düzenleyiciyi, yöneticiyi zorunlu kılar, ilahi tasarruf ve hükümlanlığın en belirgin özelliklerinden birisidir. Gecenin ve gündüzün bu şekilde birbirini izlemesi de O'nun uygulamasıdır. Ölüm ve hayatın peş peşe meydana gelmesi gibi gece ile gündüzün birbiri ardından geçip gitmesini yönlendiren de O'dur. Bu hususta güç ve yetki sadece O'na aittir. Allah, yeryüzünden aydınlığı giderip sönük ve hareketsiz kalmasını sağlar. Sonra hayat ve ışık ortaya çıkar. Bu düzen Allah'ın iradesiyle aksamadan ve kesintiye uğramadan sürüp gider. Bunları planlayan bir yaratıcı olmadan sistemin aksamadan sürüp gitmesi mümkün müdür?

Kur'ân-ı Kerim'e göre gece ve uykusu insan için hayat iksiridir. Gece insanın dinlenmesi için karanlık, gündüz de çalışması için aydınlık kılınmıştır.

“Sizin için, geceyi içinde istirahat etmeniz için (serin ve karanlık), gündüzü de (işinizi) görmemiz için aydınlık yapan Allah'tır. Şüphesiz Allah, insanlara lütfkârdır; fakat insanların çoğu bilmezler.” (Mü'minun 40/61).¹⁹⁸

¹⁹⁸ Nurbaki, *age.*, s. 226; Kırca, *age.*, s. 87; Yeniçeri, *age.*, s. 191; Çelebi, *agt.*, s. 43.

2.1.1.8. Yeryüzü Şekilleri

Kur’ân-ı Kerim’de yeryüzünün yayıldığından söz edilerek şöyle buyrulmaktadır: “*Yeryüzünü de yaydık, oraya sağlam dağlar yerleştirdik, orada her türden ölçülü ürünler bitirdik.*” (Hicr 15/9).

Yeryüzünün yayılmasından maksat, dünyanın çeşitli jeolojik oluşumlar neticesinde bugünkü hâlini alması ve arazi yapısı itibarıyla üzerinde dolaşmaya, barınmaya, korunmaya, ziraat yapmaya ve başka faaliyetlerde bulunmaya, uygarlık kurmaya elverişli kılınması, kısaca gerek insanın, gerekse diğer canlıların hayatlarını sürdürmeleri için lüzumlu olan özellikleri taşıır hâle getirilmesidir.

Bilindiği gibi yer küresine, ay dediğimiz uydu eşlik eder. Dünyamızın uydusu olan ayın da hareketleri bellidir. Onun değişiklik sırası her 18 1/3 yılda tekrarlanır. Eğer yer küresinin hacmi şimdikinden daha büyük veya daha küçük olsaydı, yahut hareket hızı bugünkünden farklı bulunsaydı, şimdikine nispetle güneşe daha yakın veya ondan daha uzak olacak ve bu durum, insan da dâhil olmak üzere, her çeşidiyle hayata büyük çapta tesir edecekti. O kadar ki şayet dünya, güneşe çok yakın veya ondan çok uzak bulunsaydı bugünkü hayat hiç mevcut olmayacaktı.

Gezegenler içinde sadece dünya, güneşle olan ilgisi nedeniyle yaşamamızı imkân hâline getirmiştir. Diğer gezegenler ise hayatın oluşumuna imkân vermeyecek kadar güneşten uzaktır. Aşılması mümkün olmayan birçok güçlük yüzünden, bunların herhangi bir şekilde hayat taşıması düşünülememektedir.

Şimdiye kadar yapılan araştırmalar sonunda umumiyetle üzerinde birleşilen nokta şu olmuştur: Yer küresinden başka hiçbir gezegende bilinen şekliyle **hayat yoktur**, olması da mümkün görünmemekle birlikte araştırmalar devam etmektedir. Bu sebeple insan nesli için vatan olacak yegâne gezegen “Dünya” denilen şu küçücük küreden ibarettir. İki milyardan fazla bir zaman içinde meydana gelen bir seri değişiklik sonunda, en yüksek şekliyle insanda bulunan hayvanî ve nebatî hayatın bulunuşuna elverişli bir yer olabilmıştır.

2.1.1.8. Güneşin Yüzeysindeki Isısı ve Dünya'nın Hayatın Kaynağı Olarak Gösterilmesi

Her türlü hayatın kaynağı olan güneşin yüzeyindeki ısı 12.000 fahrenheit (yaklaşık olarak 6.650 santigrat) derecesidir. Dünyamız, güneşten, yeterli derecede bizi ısıtabilecek kadar uzaktır. Bu mesafe hayret verici bir şekilde sabit kalmaktadır. Milyonlarca yıldır, bu alanda meydana gelen değişiklik, bildiğimiz tarzdaki hayatın devamına zarar vermeyecek kadar az olmuştur. Şayet yer küresinin sıcaklığı bir yılda ortalama olarak 50 derece değişseydi bütün bitkilerle birlikte insan da yanarak veya donarak ölürdü.

Dünya güneş etrafında saniyede 30 km'lik bir hızla döner. Bu hız, mesela, saniyede 10 veya 70 km olsaydı güneşe olan uzaklık veya yakınlığımız yaşamamıza engel teşkil ederdi.

Yıldızların saçtıkları ışınlar da değişiktir. Birçok ışını, hayatın bilinen her türünü ortadan kaldıracabilecek niteliktedir. Bu ışınların yoğunluğu ve hacmi de çeşitlidir. Güneşin saçtığı ışınlarla nispetle 10.000 defa az olanları bulunduğu gibi ona oranla bir o kadar fazla bulunanları da vardır. Şayet güneşimiz, şu anda verdiği ışınların yarısını verecek olsaydı hepimiz donar yerkürede hayattan söz edemezdik. Buna mukabil ışınlarını bir buçuk kat artırsaydı çoktan kül olurduk. Gayet tabiidir ki bütün bu sözler, hayatın protoplazmik bir kıvılcımı olarak doğmuş olmamıza, yani şu andaki özelliğimize göre söylenmektedir. Bu sebeptendir ki milyonlarca yıldız arasında, sadece bizim güneşimizi hayatımıza elverişli olarak bulabilmişizdir.¹⁹⁹

2.1.1.9. Dünyanın 23 Derecelik Eğimi

Burada temas edeceğimiz bir nokta daha vardır: Yerküre, bilindiği üzere, 23 derecelik bir açı ile eğiktir. Bu durumdan mevsimler doğmaktadır.

Eğer böyle olmasaydı kuzey ve güney kutbu daima karanlıkta kalacak ve okyanuslardan yükselen su buharı, yolunda buzdan meydana gelmiş kıtaları yığarak kuzeye ve güneye doğru dağıla-

¹⁹⁹ Çelcibi, *agt.*, s. 50; Kırca, *age.*, s. 95; Tuna, Taşkın, *Güneş Sistemi*, İstanbul 1988, s. 42 vd.

cak, ekvatorla karlı bölge arasında bir çöl sahası teşkil edecekti. Bu durumda buzlardan nehirler doğacak, bunlar derin vadilerden geçerek artık tuzla kaplı bir hâle gelmiş bulunan okyanuslara akacak ve sürekli olmayan tuz gölleri meydana getirecekti. Ayrıca inanılmaz büyüklükteki bu buz kütlelerinin ağırlığı kutuplara baskı yapacak, bu da ekvator bölgesinin yayılması ve taşmasına sebep olacak ve mutlaka yeni bir ekvator bölgesine ihtiyaç hissettirecekti. Kaldı ki okyanusların çekilmesi yeni ve geniş sahalar bırakacağını, yer küresine yağacak yağmuru azaltacağını ve bundan korkunç sonuçların doğabileceğini de göz önünden uzak tutmamamız gerekir.²⁰⁰

2.1.1.10. Dağların Yeryüzüne Çakılı Olması

Kur’ân’da yeryüzü şekillerinden insanların en fazla dikkatlerini çekecek olan dağların da yaratılış fonksiyonlarına değinilmiştir. “*O (Allah), sizi sarsmaması için yere sağlam dağlar yerleştirdi.*” (Nebe’ 78/7) ifadesinde, dağların yerleştirilmesi sayesinde yerin istikrarlı bir hâle getirildiği ifade edilir. Bu ayette yer kabuğunun sertleşme sürecine değinildiği, yani yer kabuğunun, yer altındaki magma ve gaz tabakalarının üzerini kapatıp dışa püskürmesini büyük ölçüde önleyecek bir yapı kazanmasıyla dünyanın üzerinde yaşanabilir hâle gelişine işaret bulunmaktadır. Özellikle yeryüzünün dağlık kesimlerinde zemin sağlam olduğu için, yapıların depremlerde daha az hasar görmesine karşılık vadilerin ve ovaların nispeten riskli olduğu da bilinmektedir.

Yeryüzündeki dağların, kazıklar olarak vasıflandırılması, jeoloji ve coğrafya ilminin de işaret ettiği gibi dağların, arzın dengesini sağlayan ve sallantıları önleyen birer unsur olduğu anlamını ifade etmektedir. Dağlar “dağ kökü denilen uzantılarıyla, kimi zaman kendi boylarının 10-15 katı oranında yerin altına doğru uzanarak yer kabuğunun sabitletlenmesini sağlarlar. Manto tabakasına uzanan bir kazık gibi yeri sabitleyen dağların bu özelliği, hâlen Amerikan bilim akademisi başkanı olan **Frank Press**’in, dünyanın birçok üniversitesinde ders kitabı olarak okutulan *Earth* adlı kitabında

²⁰⁰ Çelebi, *agt.*, s. 52; Tuna, *Uzay ve...*, s. 54.

“dağların kazık şeklinde oldukları ve yeryüzüne derinlemesine gömülü bulundukları” ifade edilmektedir.

Ayrıca dağlar, dünyanın dıştan karşılaştığı baskı ile kendi iç yüzünden gelen baskıyı yeryüzündeki farklı konumlarıyla dengelemektedir. Çünkü bir yerde dağların dışa doğru yükselmesi, bir başka yerde de derin çukurların bulunması, yeryüzünde dengeyi sağlayan en önemli faktördür.

Bu ilmi sonuçlar yeryüzündeki bu düzen ve dengenin bir tesadüfün sonucu olduğunu ileri süren görüşü çürüttüğü gibi, bu kâinattaki koordinasyonun ve ahengin bir irade ve bir yönetimin sonucu olduğu fikrini desteklemektedir.²⁰¹

2.1.1.11. İki Denizin Birleşmemesi

Bilindiği gibi dünyanın dörtte üçü denizlerle kaplıdır. Bu denizlerdeki sular boğaz denilen birleşme kanallarıyla birbirine ulaşmaktadır. Ancak Kur'ân bize deniz sularının birbirine karışmadıklarından söz etmektedir. Bu durum,

“O, iki denizi birbirine salmıştır. Bu, tatlı, susuzluğu giderici; su tuzlu ve acıdır. Ve ikisinin arasına birbirine karışmalarına engel olan bir perde koymuştur.”

“İki denizi salıverdi, birbirine kavuşuyorlar (temas ediyorlar). Aralarında bir perde vardır. Birbirine geçip karışmıyorlar.” (Furkan 25/53) ayetlerinde söz konusu edilmektedir. Zira bu ayetlerde geçen ve tatlı su ile tuzlu suyun karışmasına engel olan perdenin ne olduğu hususunda yapılan son bilimsel araştırmalar, bu iki su kütlelerinin birbirine karışmasına engel olan perde (berzah), hârika bir “su engeli”dir. Konuyla ilgili olması bakımından ünlü deniz bilimcisi Jacque Cousteau’nun bir araştırmasından burada söz etmek istiyoruz:

“Bazı araştırmacıların farklı deniz kütlelerini birbirinden ayıran engellerin bulunduğu hakkındaki görüşlerini inceliyorduk.

²⁰¹ Nurbaki, *age.*, s. 190; Yeniçeri, *age.*, s. 266; Çelebi, *agt.*, s. 50.

Araştırmalar sonunda gördük ki, Akdeniz’in kendine özgü sıcaklığı, tuzluluğu ve yoğunluğu vardır. Sonra Atlas Okyanusu’ndaki su kütlelerini inceledik ve onun Akdeniz’den tamamen farklı olduğunu müşahade ettik. Bu iki su kütlesi, Cebel-i Tarık Boğazı’nda birleşiyor ve bu birleşme binlerce yıldan beri sürüyordu. Buna göre iki denizin karışması ve sonuç olarak tuzlulukta, yoğunlukta içerdikleri madde oranında eşit veya eşite yakın bir durumda olmaları gerekirdi. Oysa kütlelerinin birbirine karışmadığını ve her iki denizin yakın kısımlarında dahi ayrı bir yapıya sahip olduğunu hayretle müşahade ettik. Bunun üzerine yaptığımız araştırmalarda bizi şaşkına çeviren bir durumla karşılaştık. Zira bu iki denizin karışmasına birleşme noktasında bulunan harika bir “su engeli” mani oluyordu.”²⁰²

2.1.2. Tabiat Olayları

2.1.2.1. Hayat Kaynağı Su ve Özellikleri

Kur’ân-ı Kerim’in sık sık tabiat olaylarından haber vererek Allah’ın varlığının ve birliğinin kozmolojik delillerinden birinin üzerine vurgu yapar. Allah’ın gökten su indirmesi yani yağmur olayı da bunlardan biridir.

“İnkâr edenler görmediler mi ki, göklerle yer bitişik idi, biz onları ayırdık ve her canlı şeyi sudan yarattık.” (Enbiya 21/30).

Kur’ân-ı Kerim’e göre, su ve hayat birbirleriyle doğrudan ilişkilidir. Bu ayette su ile hayat arasındaki ilişki şu şekilde kurulmaktadır:

- 1- Su ve özellikle deniz, tüm canlı türlerinin ilk örneğinin ortaya çıktığı ortamdır.
- 2- Var olan ya da tasarlanılabilen tüm sıvılar içinde yalnızca su, hayatın ortaya çıkıp tekâmül etmesi için uygun ve gerekli özelliklere sahiptir.
- 3- Hayvansal ya da bitkisel her canlı, hücrenin fiziksel teme-

²⁰² Nurbaki, *age.*, s. 64; Çelebi, *agt.*, s. 56.

lini oluşturan ve içinde hayat olgusunun belirebileceği yegâne madde ortamı olan protoplazma, büyük ölçüde sudan ibarettir ve bütünüyle suya dayanmaktadır.²⁰³

Bu konuda bilimsel yaklaşımlar ile Kur'ân'ın beyanı örtüşmektedir. Nitekim onlara göre kuş, sürüngen ve diğer tüm kara hayvanlarının ilk canlılıkları suda başlamış, yaratılıştan sonra bu canlılar uzun yılların geçmesiyle sınıflara, değişik tür ve yapılara sahip olmuşlardır. Ayrıca dünyada hayat ortaya çıkmadan önce ilk organik maddelerin teşekkülünde belli başlı enerji kaynağını güneşin ultraviyole ışınları oluşturmaktaydı. Bununla beraber organik maddelerin meydana gelmesi için ilk iptidai canlıların ultraviyole ışınlarını kullanmaya da güçlerinin yetmediği tahmin edilmekteydi. O devrelerde bu ışınlar o kadar kuvvetliydi ki, buna maruz kalan canlılar yok olmaktan, su altına gizlenerek korunuyorlardı. Bütün bu görüşler, hayatın suda başladığını göstermektedir.²⁰⁴

Canlılar ve insan için **su, hayatın kendisidir**. Çünkü su, bileşimi itibari ile oksijen ve hidrojenden meydana gelir. Bileşimindeki oksijen canlının hayatı için son derece önemlidir. İki oksijen atomu birleşerek oksijen gazını meydana getirir. Havada %21 oranında bulunan oksijen gazı güneşten gelen ultraviyole ışınlarını emerek parçalanır. Bu parçalanmış oksijen gazının atomlarından üç tanesi birleşerek ozon gazını meydana getirir ve bu gaz atmosferin üst tabakalarında yer alarak güneşten gelen ultraviyole ışınlarını emerek bize zararsız olarak ulaşmasını sağlar. Bu sayede yeryüzünde hayat mümkün olmaktadır. Aksi hâlde ultraviyole ışınları yeryüzünde hayata imkân vermezlerdi.

“Kesin olarak inananlar için yeryüzünde işaretler vardır. Kendi nefislerinde de ibretler vardır. Görmüyor musunuz?” (Zariyat 51/20-21).

²⁰³ Çelebi, *agt.*, s. 57; Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı*, çev.: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul 1997, s. 651

²⁰⁴ Songar, Ayhan, *Enerji ve Hayat*, İstanbul, 1979, s. 21; Tabbara, *age.*, s. 70.

Hayatın üzerinde kurulduğu temel, suyu meydana getiren hidrojen ve oksijen atomları, dolayısıyla suyun olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Kur’ân-ı Kerim’e göre su, her şeyin değil, canlılığın kaynağı olarak vurgulanmıştır. Nitekim Nur Suresi’nin 45. ayetinde;

“Allah her canlıyı sudan yarattı: Onlardan kimi karnı üzerinde (sürünerek) yürür, kimi iki ayak üstünde yürür, kimi de dört ayak üstünde yürür. Allah dilediğini yaratır. Çünkü Allah her şeye Kadirdir.” buyurularak sudan yaratılan şeyler canlılarla açıklanmıştır.

Suyun Özellikleri ve İşlevi

Suyun son derece önemli pek çok özelliği vardır. Bu özelliklere bakıldığı zaman hepsinin ince bir plan ve ölçü içerisinde olduğu görülür.

(1)Yeryüzünün dörtte üçünün sularla kaplı olduğu ve böylece su, atmosfer ve ısı derecesi üzerinde son derece etkili olduğu bilinen bir gerçektir. Suyun kimyevi özelliklerinden bir kısmının bulunmaması durumunda yeryüzünün yüzey kesiminde görülecek ısı değişiklikleri felakete sebep olabilirdi.

(2) Su, yüksek bir ergime derecesine sahip olması nedeniyle, uzun süre akışkan olarak kalabilmekte ve son derece yüksek basınç gücüne sahip olabilmektedir. Bu özellikleri dolayısıyla su, bir termostat görevi görür ve yeryüzünün atmosferinde ısının belli bir ölçüde sabit kalmasını ve şiddetli değişikliklerden korunmasını te’min etmektedir. Bu da yeryüzünün yaşanılır bir hâlde olmasını sağlamaktadır.

(3) Su, buhar hâlinde gökyüzüne yükselerek gece soğuyan havanın aşırı derecede sıcaklığın azalmasını önlemektedir. Gündüzleri de hava ısınır ve kolay kolay ısınıp kaybetmez. Güneş ışınlarının aşırı hâlde gelmesi hâlinde de su buharlaşarak bulutlar meydana gelir. Bu bulutlar, ışınların önüne gerilmek suretiyle yeryüzünü fazla ısıdan korur. Isı düştüğünde ise yağmur yağar ve bulutlar

çekilir. Böylece ısı dengesi korunmuş olur. Suyun bu tür özellikleri olmasaydı, yeryüzü hayata elverişli olma durumunu kaybedecek ve insanların, hayvanların ve diğer canlıların yeryüzündeki hayatları büyük oranda zorlaşacak, belki de son bulacaktı.

(4) Suyun donması suyun bir başka önemli özelliğini ortaya koymaktadır. Su donunca yoğunluğu artar. Suyun bu özelliği hayatın devam ettirilmesinde büyük önemi vardır. Çünkü bu özelliği nedeniyle suyun yüzey kısmı buz tabakasıyla kaplanır. Ancak üst kısmı donan suyun alt kısmı sıcaktır. Bu buz tabakası okyanusların, göllerin ve ırmakların dibine kadar inemez. Denizlerin ve okyanusların yüzey kısmında meydana gelen bu buz tabakası; dip kısımlardaki ısı derecesini donma noktasının üzerinde tutan bir yalıtkan madde hâline gelir. Böylece, denizlerin dibindeki suda yaşayan canlılar hayatlarını sürdürebilirler.

Kur'ân-ı Kerim'in su ile ilgili ayetlerine bakıldığında, kâinatı yoktan var eden bir yaratıcının varlığını ve bu kâinattaki her şeyi yaratıklarının faydasına kullanılmak üzere suyun yaratıldığı anlatılır:

“Gökten suyu indiren O'dur. O sudan size hem içecekler vardır, hem de ondan ağaç (ot) meydana gelir ve orada hayvanlarınızı otlatırsınız.

Allah su sayesinde sizin için ekinler, zeytinler, hurmalar, üzüm ve diğer meyvelerin hepsinden bitirir. İşte bunlarda düşünen bir toplum için büyük bir ibret vardır.” (Nahl 16/10-11).

“O gökten suyu indirendir. İşte biz, bitip gelişen her bitkiyi onunla yetiştirdik. O bitkiden bir yeşillik çıkardık ki, ondan birbiri üzerine binmiş taneler çıkardık. Hurmanın tomurcugundan sarkan salkımlar; üzüm bağları, bir kısmı birbirine benzeyen, bir kısmı da benzemeyen zeytin ve nar bahçeleri çıkardık. Meyve verirken ve olgunlaştığı zaman her birinin meyvesine bakın. Kuşkusuz bunda inanan bir toplum için ibretler vardır.” (En'am 6/99).

(5) Suyun tabiatı ve insan varlığında önemli işlevleri vardır. Canlı varlıkların hepsi suya muhtaçtır. Susuz yaşayamaz. Su, insanın bedeni ihtiyacını giderdiği gibi, yüksek yüzeylerde kolayca yayılabilmesi özelliği ile de topraktan aldığı gıdayı damarlar yoluyla bitkinin en üst kısmına kadar götürür ve hayvanların beslendiği otların ve insanların besin kaynağı olan ekin, zeytin, hurma gibi ürünlerin yetişmesini sağlar. Allah Teâlâ:

“İnsan aldığı besinlere bir baksın! Biz suyu (gökten) bol bol nasıl boşalttık. Sonra toprağı bir yarışla nasıl yardık. Kendiniz ve hayvanlarınıza bir besin ve fayda olması için orada (yeryüzünde) ekinler, üzüm bağları, yoncalar, zeytinler, hurmalar, iri ve sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve çayırklar bitirdik.” (Abese 80/24-32) ayetiyle insanın dikkatini bu gerçeğe odaklamaktadır. Çünkü her türlü ürün, su sayesinde var olabilmektedir.

İnsan küçük bir sebzeyi, meyveyi yapmaya güç sahibi değilken, su sayesinde güzel bahçelerin, çeşitli renk ve lezzete sahip sebze ve meyvelerin sahibi olur. Bu noktada Kur’ân insana şu soruyu yöneltir:

“Semadan su indiren ve ağaçlarını yetiştirmeye güç yetiremeyeceğiniz, ferahlık verici bahçeleri yeşerten kimdir?” (Neml 27/60).

(6) Su, diğer cisimleri eritici olarak kullanılabilen en uygun akışkandır. Organlarımızın içinde kanımızı meydana getiren en büyük bileşik olması itibarıyla biyolojik reaksiyonlarda son derece önemli roller üstlenir.²⁰⁵

2.1.2.2. Yağmur

Kur’ân-ı Kerim’de yağmurdan ve yağmurun oluşum sürecinden de söz edilir. Bütünüyle hayatın varlığı ve devamının suya bağ-

²⁰⁵ Nurbaki, *age.*, s. 92; Çelebi, *agt.*, s. 56; Kılıç, *Kainat Kitabım...*, *age.*, s. 113; Yeniçeri, *age.*, s. 269; Kocabaş, *age.*, s. 187.

lı olması ve suyun yararlanılabilir hâle gelmesinde yağmurun taşıdığı önem önemlidir. Dünya gezegeninde suyun var edilmesi, onu diğer gezegenlerden farklı kılmaktadır. Yeryüzünde su Allah'ın kurmuş olduğu büyük bir mekanizma içinde deveran etmektedir. Suyun bir bütün olarak dolaşım içinde takip ettiği yol ve geçirdiği değişik safhalar “hidrolojik dolaşım” olarak adlandırılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de bu dolaşıma şöyle işaret edilmektedir:

“Görmez misin ki Allah bulutları (dilediği yere) sürüklüyor; sonra onları bir araya getirip üst üste yığıyor. İşte görüyorsun ki bunlar arasından yağmur çıkıyor.” (Nûr 24/45).

Rum suresinde ise şu şekilde dikkat çekilmektedir: *“Allah odur ki, rüzgârları gönderir, bunlarda bulutu kaldırır. Derken, Allah onu dilediği gibi yayar ve parça parça eder; nihayet arasından yağmurun çıktığını görürsün. Allah dilediği kullarına yağmuru nasip edince seviniverirler.”* (Rum 30/48).

Yağmurun Oluşum Süreci

Yağmurun nasıl oluştuğu, uzun süre insanlar için bir sırdı. Ancak hava radarlarının keşfedilmesinden sonra, yağmurun hangi evrelerden geçerek oluştuğu kesinlik kazandı. Buna göre Yağmur üç evreden geçerek oluşur. Önce rüzgâr yoluyla yağmurun hammaddesi havalanır. Ardından bulutlar meydana gelir. En son olarak da yağmur ortaya çıkar. Yukarıdaki ayette yağmurun oluşmasıyla ilgili aktarılanlarda ise, tam da bu süreçlerden söz edilmektedir. Bu üç evreyi teknik olarak inceleyecek olursak:

1. Evre, *“Allah Odur ki, rüzgârları gönderir....”* ayetinde zikredilmekte olup, burada yağmurun oluşumundaki ilk aşamanın rüzgâr olduğuna dikkat çekilmiştir. Başka bir ayette ise: *“Biz rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik ve gökten bir su indirdik de onunla su ihtiyacını karşıladık.”* (Hicr 15/22) denilmektedir.

Yağmurun oluşmasında rüzgârın aşılama özelliği şöyle gerçekleşir: Okyanusların ve denizlerin yüzeyinde, köpüklenme nede-

niyle her an sayısız hava kabarcığı oluşmaktadır. Bu kabarcıklar patladıkları anda, milimetrenin yüzde biri çapındaki binlerce parçacığı havaya fırlatırlar. “Aerosol” adı verilen bu parçacıklar, rüzgâr sayesinde karalardan gelen tozlarla karışarak atmosferin üst katmanlarına taşınır. Rüzgârın bu şekilde yükseklerle taşıdığı parçacıklar, burada su buharı ile temas eder. Su buharı da bu parçacıkların etrafına toplanarak yoğunlaşır ve su damlacıklarına dönüşür. Rüzgâr, bu şekilde havada serbest hâlde bulunan su buharını denizlerden taşıdığı parçacıklarla aşılır ve yağmur bulutlarının oluşumunu sağlar. Esen rüzgâr bu özelliği olmasa, yüksek atmosferdeki su damlacıkları oluşamayacak ve yağmur yağmayacaktı. İradesiz olan rüzgâra bu görevi verip aksatmadan yerine getirmesini sağlayan bir yaratan ve idare edenin olmaması düşünülemez.

2. Evre, “...bunlarda bulutu kaldırır. Derken Allah onu dilediği gibi gökte yayar ve parça parça eder...” ayetinde ortaya konulmakta olup yağmurun oluşumunda bulutlara ve onların yağmuru nasıl taşıdıklarına işaret edilmektedir.

3. Evre, “Nihayet arasından yağmurun çıktığını görürsün” ayetinde görülmektedir. Yağmurun yağabilmesi için havanın neme doyması gerekir. Hatta nem, daha da artıp aşırı doyum noktasına ulaşmalıdır.

Fransa Milli Meteoroloji Kurumunda yüksek mühendis olan **M.A. Facy**, Encyclopedia Universalis’te yazdığı *Yağışlar* makalesinde şunları yazıyor: “Bir yağmur bulutu özelliklerini ortaya koymayan yahut henüz uygun bir gelişme derecesine varmamış olan bir buluttan hiçbir surette yağmur indirilemez.”

Kâinata 1.400.000.000 kilometreküp suyun mevcut olduğunu hesaplamıştır. Bu suyun %97’si denizlerde, %2’si ırmak ve göllerde, %1’i de kar, buz ve atmosferde buhar hâlidir. **Her sene dünya yüzüne, karalara, 101.000 kilometreküp yani, 101 trilyon metreküp su, yağmur hâlinde düşer.** Bu suyun %25’i direkt denizlere kavuşurken %75’i çeşitli şekillerde kullanıldıktan sonra tekrar buharlaşarak atmosfere döner. Atmosfere çıkan su yağmur

hâlinde tekrar yeryüzüne iner. Denizlerden, göllerden, ırmaklardan veya kullanılan suyun buharlaşıp bize dönmesi üzerinde uzun uzun düşünülmesi gereken bir olaydır. Çünkü çamurdaki ve bataklıkta su kirlidir. Ama buharlaşıncaya temizleniyor. Her sene 350.000 kilometreküp yani, 350 trilyon metreküp su yağmur hâlinde düşer. Tabii bu, her sene 350 trilyon metreküp suyun buharlaşması demektir. Bu rakam kâinattaki bilinen su miktarının 3'de 1'i kadardır. Demek oluyor ki, kâinattaki suyun her sene 3'de 1'i arındırılıp atmosfere çıkarılıyor ve tekrar dünyaya döndürülüyor. Bu iş, korkunç denebilecek büyük bir hadisedir. Bunca suyu buharlaştırmak için 300 bin milyar kere milyar kaloriye ihtiyaç vardır. Bunu kömürle karşılamaya kalksaydık 410.000.000.000.000.000 ton kömüre ve Türkiye bütçesinin 100 milyonlarca misli de paraya ihtiyaç duyardık.

Her sene dünyadaki su miktarının 3'de 1'i kadarının buharlaşması dünyaya düşen yağmur miktarında bir ölçünün gözetildiğini gösteriyor. Evet, yağmur bir ölçüye, bir plana göre yağıyor. Ne bütün canlıları boğacak kadar çok, ne de toprağı kurutacak, hayatı zorlaştıracak kadar az. Kur'ân'ın ifadesi ile

“Gökten bir ölçüye göre suyu indiren O'dur.” (Zuhrûf 43/11).

Suyun belli ölçü içinde, uygun bir zamanda ve ihtiyaç duyulduğu kadar inmesi olayındaki planlama ilahi bilginin eseridir. Suyun toprak tarafından emilmesi, canlı bitki hücrelerinin suyu emip, ışığa, havaya doğru yükseltmeleri de ilahi bilginin kontrolünde gerçekleşmektedir.²⁰⁶

2.1.2.3. Atmosfer ve Yerçekimi

Yer küresinin çevresinde çapı yirmi kilometre ile başlayıp yer yer seksen kilometreyi bulan bir gaz kütlesi bulunmaktadır ki, buna atmosfer denilir. Kur'ân, atmosferi *“Rabbimiz yeri sizin için bir döşek, göğü de tavan yaptı.”* (Bakara 2/22) ayetiyle bir evin tavanına benzetmiştir. Bu rastgele bir benzetme değildir. Atmosfer bir

²⁰⁶ Çelebi, *age.*, s. 56; Kılıç, *age.*, s. 116; Kırca, *age.*, s. 125; Döğen Şaban, *İlimlerin Diliyle Allah*, İstanbul 1992, s. 111

evin tavanından beklenen fonksiyonları yerine getirdiğinden dolayı, böyle bir benzetme yapılmıştır. Atmosfer bu görevini;

- 1- Dünyaya gelen göktaşlarını parçalayıp yok etmesiyle,
- 2- Uzaydan gelen zararlı ışınları filtre etmesiyle,
- 3- Güneşten gelen ultraviyole ışınlarından sadece fotosentez için gerekli miktarı geçirmesiyle,
- 4- Uzay ortamının yaklaşık -270 derecelik dondurucu soğuktan dünyayı korumasıyla gerçekleştirir.

Allah hava küresini, yer küresi ile esir küresi arasında bir ara bölme olarak yaratmıştır. Bu bölme, bir evin tavanından beklenen fonksiyonları tam olarak sağladığından dolayı ona tavan denilebilir. Çünkü hava küresi, yukarıdan yer küresine gelecek çeşitli zararları bertaraf eder ki, bunların başında deniz sularının karaları istila etmesini engellemek ve bazı gök cisimlerinden kopan meteorların dünyaya verecekleri zararları ortadan kaldırmak gibi hususlar gelmektedir.

Kur’ân-ı Kerim, gökyüzünün bu koruyucu özelliğine “*Biz, gökyüzünü korunmuş bir tavan yaptık.*” ayetiyle açıkça dikkatlerimizi çekmektedir.

Göğün Kur’ân’da ısrarla vurgulanan bir özelliği de “**geri döndüren**” olmasıdır. Atmosferi oluşturan yedi katmandan her biri, dünyadan ya da dünya dışından gelen şeyleri geri döndürerek dünyadaki canlı yaşamını koruyup devamına hizmet eder.

Örneğin **troposfer**, yeryüzünden yükselen su buharını yoğunlaştırarak, yağmur olarak geri dönmesini sağlar.

Stratosfer’in alt tabakası **Ozonosfer**, uzaydan gelen radyasyon ve zararlı ultraviyole ışınlarını geri döndürür.

İyonosfer, yeryüzünden gelen radyo dalgalarını geriye yansıtarak telsiz televizyon iletişimine imkân sağlar.

Manyetosfer ise güneşten ve başka yıldızlardan gelen radyo-aktif parçacıkları uzaya geri döndürür.

Eğer atmosfer zararlı ve zehirli ışınları emme gibi bir süzgeçlik görevi yapmasaydı, yüzlerce yerinden kurşun yemiş gibi delik deşik olurduk.

Atmosfer bir bütün olarak yeryüzüne basınç yapar. Atmosferdeki gazların oranları da belli seviyededir. Azlık veya fazlalıkları problemler getirir. Atmosferde çok az sayıda klor, amonyak, kü-kürt ve hidrojen bulunur. Bunlar zehir tesirli gazlardır. Fazla olmaları demek hayatın felç olması demektir.

Uzun asırlar boyu, yeryüzünden çoğu zehirli gazlar yükseldiği hâlde atmosfer kirlenmeden ve insan varlığı için gerekli olan dengeli oranlarında herhangi bir değişiklik olmadan eski hâlini sürdürmektedir. Örneğin atmosferdeki oksijen oranı %21 olacağına, %50 veya daha fazla olsaydı yeryüzünde yanabilen her şey tutuşmaya maruz kalırdı. O kadar ki, bir ağaca isabet edecek ilk şimşek kıvılcımı ile bütün bir orman patlamalarla yanar kül olurdu. Buna karşılık havadaki oksijen oranı %10'a veya daha aşağıya düşseydi acaba durum ne olurdu? Belki hayat, asırlar süresince kendisini buna uydurur, varlığını sürdürürdü ama insanın bugün sahip olduğu birçok medeniyet vasıtalarından mahrum kalırdık. Oksijenin bugün mevcut olan miktarı, tamı tamına ihtiyacımıza uygun düşmektedir. Burada aklımıza şöyle bir soru gelmektedir. Canlıların yaşaması için hayati önemi olan bu gazı, bütün canlılar için lazım olacak miktarda havada ayarlayan kimdir? Gerçi insanın, atmosferde bulunan %21 oranındaki oksijene kendisini alıştırmış olabileceğini ileri sürmek mümkündür. Fakat insan için zaruri olan diğer şeyler arasında bu miktarın en uygun ölçüde bulunması dikkat çeken bir noktadır.

Atmosfer olmasaydı ne ateşimiz yanar, ne birbirimize sesimizi duyurabilir, ne hiçbir radyo ve televizyon yayını yapabilir; ne bulut, ne rüzgâr, ne enerji meydana gelirdi. Suyla ilgili bütün işlemlerin yürüyebilmesi için de atmosfere ihtiyaç vardır.

Dünyamızı saran atmosfer tabakası, titiz bir ölçü ile gereği kadar kalındır. Bu sayede ekinlerin muhtaç olduğu kimyevi ışınlar atmosferden geçebilmektedir. Bu ışınlar mikropları öldürür, vitaminleri üretir. Bir de şunu düşünelim: Atmosfer tabakası şimdikine nispetle çok daha ince olsaydı, her gün uzak atmosferde akkor hâline gelen milyonlarca göktaşı yeryüzünün her tarafına çarpacaktı.

Oksijen, hidrojen, azot, ister ayrı ayrı olsunlar; ister çeşitli şekillerde birleşmiş bulunsunlar, biyolojinin temel elemanlarını teşkil ederler. Bununla beraber milyonlarca ihtimal arasında öyle bir tesadüf olamaz ki, hem bütün bu gerekli unsurların aynı zamanda ve aynı gezegende bulunmasını gerektirsin hem de hayat için zaruri olan bu isabetli oranlar içinde olsun. Bütün bunların bir tesadüf olduğunu ileri sürmek matematik ilmini hiçe saymak olacaktır.

Havayı oluşturan gazlar, yeryüzüne yerçekimi ile bağlıdır. Bu yüzden dünyadan uzaklaşamazlar ve onunla beraber dönerler. İnsan dünyada bir hava denizi içinde yaşar. Atmosfer ondan hiç ayrılmaz. Hava dünyanın yüzeyine yakın kısımlarda çok, yukarı kısımlarda ise daha az yoğundur.²⁰⁷

2.1.2.4. Rüzgârın Oluşumu ve Fonksiyonları

Rüzgâr havada oluşan ve insanın dikkatini en fazla çeken atmosfer olaylarından. Allah, bu belirgin hava hadisesine Kur’ân’da özellikle temas eder. “Biz, rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik ve gökten bir su indirdik de onunla su ihtiyacını karşıladık.” (Hicr 15/22).

Ayette, yağmurun oluşumundaki ilk aşamanın rüzgârlar olduğuna dikkat çekilmektedir. Oysa 20. yüzyılın başlarına kadar, rüzgârla yağmurun yağması arasındaki tek ilişki, rüzgârın bulutları sürüklemesi olarak biliniyordu. Son meteorolojik bulgular ise, rüzgârların yağmurun oluşumunda “asılayıcı” rol oynadıklarını göstermiştir.

²⁰⁷ Nurbaki, *age.*, s. 12; Çelebi, *ag. tez.*, s. 72; Kılıç, *age.*, s. 81, 83.

(1) Rüzgârların Yağmurları Aşılayıcılığı

Şöyle ki; okyanusların ve denizlerin yüzeyinde, köpüklenme nedeniyle her an sayısız hava kabarcığı oluşmaktadır. Bu kabarcıklar patladıkları anda, milimetrenin yüzde bir çapındaki binlerce parçacığı havaya fırlatırlar. “Aerosol” adı verilen bu parçacıklar, rüzgârlar sayesinde karalardan gelen tozlarla karışarak atmosferin üst katmanlarına taşınır. Rüzgârların bu şekilde yükseklerle taşıdığı parçacıklar, burada su buharı ile temas eder. Su buharı da bu parçacıkların etrafına toplanarak yoğunlaşır ve su damlacıklarına dönüşür. Bu su damlacıkları önce bir araya gelerek bulutları oluşturur, bir süre sonra da yağmur olarak yeryüzüne iner. Görüldüğü gibi rüzgârlar, havada serbest hâlde bulunan su buharını denizlerden taşıdıkları parçacıklarla “aşılama” ve böylece yağmur bulutlarının oluşumunu sağlamaktadır.²⁰⁸

(2) Rüzgârların Yağmur Bulutlarını Taşıyıcılığı

Esen rüzgârların bu özelliği olmasa, yüksek atmosferdeki su damlacıkları hiçbir zaman oluşamayacak ve yağmur diye bir şey de olmayacaktı. Mesela, İstanbul’a yağan yağmur binlerce kilometre uzaklardan, çoğunlukla Atlas Okyanusu’ndan geliyor. Yani, binlerce kilometre uzaklarda su buharlaşıp yükseliyor. Bulutları önüne katan rüzgâr onları alıp suya muhtaç olan yerlere getiriyor.

Acaba rüzgâr olmasaydı, yağmur yüklü bulutlar nasıl ta Anadolu’nun içlerine kadar gidebilirdi? O milyarlarca ton su, nasıl binlerce kilometre nakledilebilirdi? Elbette hiç masrafsız ve emeksiz bir şekilde her gün yeryüzünde milyarlarca ton suyu taşıyıp muhtaç olan yerlerin imdadına yetişiren rüzgâr tesadüfî bir hava hareketi olamaz. Hatta rüzgâr olmasaydı, bulutlar oluşamazdı. Zira rüzgâr bulutları yayık gibi yayarak, çalkalayarak yağmurun oluşmasına yardımcı olur. Böylece, yağmur belirli bir bölgeye değil de, aşağı yukarı homojen bir şekilde yeryüzüne dağılmış hâlde düşer. Rüzgârla yağmur arasında öyle sıkı bir ilişki vardır ki, rüzgârsız yağmur düşünülemez.

²⁰⁸ Çelebi, *agt*,

(3) Rüzgârların Bitkilerin Döllenmesindeki Rolü

Yeryüzündeki pek çok bitki, türünün devamını polenlerini rüzgâr vasıtasıyla dağıtarak sağlar. Birçok açık tohumlu bitki, çam ağaçları, palmiye ve benzeri ağaçlar, ayrıca çiçek veren tüm tohumlu bitkiler ile çimensi otların tamamı rüzgârlarla döllenirler. Rüzgâr, çiçek tozlarını bitkilerden alıp, aynı türden diğer bitkilere taşıyarak döllenmeyi gerçekleştirir.

Rüzgârın bitkiler üzerinde nasıl bir aşılama yapabileceği yakın zamanlara kadar bilinmiyordu. Ancak bitkilerde erkek ve dişi olmak üzere cinsiyet farkı olduğunun tespit edilmesi üzerine, rüzgârların böyle bir aşılayıcı etkisi olduğu anlaşıldı.

Muhammed Esed, Hicr Suresi’nin 22. ayetinin tercümesini “*bitkileri döllendirmek, bereketlendirmek için rüzgârları gönderiyor...*” şeklinde yaparak rüzgârların tozlaşmada oynadıkları role dikkat çekmiştir.

(4) Rüzgârların Havayı Temizlemesindeki Rolü

Rüzgârın hikmetleri bu kadarla da sınırlı değildir. Rüzgârın bir başka hikmeti de **havayı temizlemesidir**. Hele hava kirliliği olan şehirlerde yaşayanlar bunu çok iyi bilir. Bilhassa hava kirliliğinin had safhaya ulaştığı kış aylarında, rüzgârın estiği günlerde herkesin yüzü güler. Sair günler, nefes almakta bile güçlük çekilir. Acaba rüzgârın bu çevreci özelliği hiç tesadüfe verilebilir mi? Bir taraftan rahmet yüklü bulutları muhtaç olan yerlere götürürken, bir yandan da mevzii olarak oluşmuş hava kirliliğini giderir. Bu arada atmosferi karıştırarak ısısal homojenliği de sağlar.²⁰⁹

İmam Gazzâlî havanın ve rüzgârın yaratılış hikmetlerini sıralarken bu tespitlerimizi çok açık ve belîğ bir şekilde dile getirmektedir:

“Uçsuz bucaksız boşluğun içini dolduran hava olmasaydı kara ve denizde yaşayan bütün canlılar helak olurdu. Eğer hava olmasaydı kara hayvanları vücut ısılarını ayarlayamazlardı. Bulutların hareketi, yağmurun bulutlar yoluyla yağdırılması,

²⁰⁹ Kılıç, *age.*, s. 108; Çelebi, *agt.*, s. 76; Yeniçeri, *age.*, s. 271.

ekinlerin böylece sulanması, hep bunlar Allah'ımızın lütuf ve keremiyle olmaktadır. Eğer Allah Zülcelâl'in Lütfulu olan rüzgâr ve hava olmasaydı bulutlar yerlerinde sabit kalır, böylece yeryüzü bulutlardan istifade edemezdi.

Yağmur bile semadan havanın hareketleriyle damlalar hâlinde inmektedir. Eğer havanın hareketi olmasaydı, yağmur yeryüzüne büyük kütleler hâlinde düşer insanlar için tehlikeli olurdu.”²¹⁰

2.1.3. Gök Cisimleri

Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın varlığına delil olmak üzere, semavî cisimlerden en fazla **Güneş ve Ay** hakkında bilgi verilmiştir. İnsanların ilk zamanlardan beri tanıdıkları, faydalarını yakın olarak hissettikleri iki gök cismi de Güneş ve Ay'dır. İnsanlara bu iki cisim ile Allah'ın varlığına deliller getirmek ise daha etkili olacaktır. Kur'ân'da Güneş ve Ay'dan bahseden ayetlerin takvim ve zamanın ayarlanması, gece ve gündüzün oluşumu, bunların yaydıkları ısı ve ışığın özellikleri ve gündüzün bölümleri gibi insanların maslahatlarına/faydalarına yönelik, birtakım hikmet amacına dayanan konuları ihtiva ettiğini müşahede ederiz.

Dikkati çeken bir husus da, birkaç ayetin dışında Ay ve Güneş'in beraber zikredilmiş olmasıdır. Gerek zaman birimlerinin oluşmasında, gerekse ısı ve ışık saçmaları yönünden ikisi de insanın maslahatını sağlamada birbirini tamamlayan iki gök cisimidir.

Allah, Güneş'i insanlara hizmet için yaratmıştır. İnsanların, hayvanların ve bitkilerin hayatı ona bağlıdır. Güneş'siz hayat yoktur. Güneş'in batıp doğması, dört mevsimin zuhuru hep ibret verici şeylerdir. Eğer senenin hepsi tek mevsim olarak sürüp gitse, dört mevsimin oluşmasıyla elde edilen hikmet ve yararlar ortada olur muydu?

Güneş, kendi bünyesindeki yanmaların sonucu şiddetli bir ısı ve ışık neşreden bir yıldızdır. Dünyamızdan 1300000 (bir milyon üç yüz bin) kat daha büyük bir gezegendir. Dünyamızdan 150 mil-

²¹⁰ Gazzali, *El-Hikme Fi Mahlukatillah*, çev.: Halil Kendir, *Hikmetler kitabı*, İstanbul 2007, s. 33, 37.

yon km. uzaklıktadır. Güneş’te 1 saniyede 564 milyon ton Hidrojen gazını 560 milyon ton Helyum gazına dönüştürmekte ve her saniye kütlesinden tam 4 milyon ton madde kaybetmektedir. Bir saniye içinde enerjiye dönüşen kütle 4 milyon ton dur. Bu durumda yapılan hesaplamalara göre Güneş’in ömrü 150 milyar yıl olduğu hesap edilmektedir.

Ay ise, bizzat ışık kaynağı olmayan ancak güneşten aldığı ışığı yansıtan ve en azından dış tabakaları sönmüş bulunan bir gök cisimidir. Dünyamızdan 81 katı daha küçüktür. Bu iki gök cismi hakkında günümüzde bilinenler ve varılan bilimsel sonuçlar ile Kur’ân’ın bu konudaki ifadeleri arasında hiçbir çelişki günümüze kadar ortaya çıkamamıştır.

Nitekim Kur’ân’da bu gerçeğin ifade edildiği âyetlerin meal-leri aynen şöyledir:

“Gökte burçlar yaratan ve onların içinde bir kandil (güneş) ve nurlu ayı yaratan Allah’ın şanı ne yücedir.”(Furkan 25/61).

“Görmediniz mi ki, Allah yedi göğü tabakalar olarak nasıl yaratmış? Onların içinde ayrı bir nur, güneşi de bir meş’ale kılmıştır.”(Nuh 71/15-16).

“Üstünüze yedi sağlam göğü bina ettik. Oraya parlayan bir kandil astık.”(Nebe’ 78/12).

“Biz, gece ile gündüzü, kudretimize iki nişane kıldık. Ve Rabbinizin fazlından istemeniz, senelerin sayı ve hesabını bilmeniz için gündüz ile silip giderdik. Biz, her şeyi size gereği gibi anlattık.”(İsra 17/12).

Ziyâ/ışık ile nûr arasında bir mahiyet farkı olduğu gibi, ışık kaynağı olarak da ay ile güneş arasında bir fark vardır.

İmam Gazzâlî Güneşin yaratılış hikmetlerine şu şekilde değinmektedir: *“Güneşin yaratılış hikmetlerinden biri, onun hareketinden gece ve gündüzün meydana gelmesidir. Eğer güneş olmasaydı dünya karanlık olurdu. İnsanlar dini vecibelerini (namaz, oruç vs. gibi) yerine getiremezlerdi. Bu karanlık dün-*

yada insanlar birbirleriyle anlaşılamaz ve işlerini göremezlerdi. Aynı zamanda böyle bir karanlık dünyada hayatı ihtiyaçları için çalışamazlardı. Güneş ışığı olmasa gözlerden istifade edilemez, renkler görülemezdi.

Güneşin hareketi olmasaydı, yaratıklar dünyada yerleşmeye mecbur oldukları hâlde bu mümkün olmazdı. Ve gene vücutların rahatı, sindirim ve solunum organları çalışmaz, alınan besinlerden gerekli şekilde istifade edilemezdi. Eğer güneşin hareketi olmasaydı devamlı gündüz olacağından haris olan insan hiç durmadan çalışır, bundan dolayı da bedenleri zayıf düşerdi. Zira ekseri canlılar gecenin gelmemesiyle durup dinlenmez, gündüzden faydalanmak için devamlı gayret gösterir. Güneşin batmasıyla yeryüzünün ısısı yükselir, kızar; üzerindeki bitkileri ve hayvanları yakar. Muayyen vakitlerde güneşin doğup, kâinatı aydınlatması; bir ev halkını aydınlatan kandil gibidir. Onun batışı da varlıklar için bir ailenin evinde geceleyin istirahat etmesine benzer. Güneş, ısısı ile de ev halkının yemeğini pişirten ateş gibidir ki, yemek pişince ve o ateşe ihtiyaç kalmayınca onu muhtaç olan bir başka komşusu alır ve bu böylece devam eder.”²¹¹

Kur'ân'da bir diğer gök cismi olan **burçlar** anılarak “burçlarla donatılmış gökyüzüne” yemin edilmiştir. Burç (çoğulu burûc ve ebrâc) sözlükte “güzel olmak, örtülerinden sıyrılmak, yükselerek görünür olmak” manalarına gelen “be-re-ce- kökünden Arapça bir isimdir. Gökteki burçlar yükselmeleri, görünür olmaları veya açığa çıkmalarından ötürü bu adı aldıkları gibi; surlarla çevrili bir şehrin veya sarayın kuleleriyle bir kalenin yüksek ve stratejik mevzileri de aynı sebeplerden burç olarak adlandırılmıştır.

Kur'ân-ı Kerim'de dört defa çoğul şeklinde geçip bir sûrenin de adını (el-Burûc) oluşturan kelime, bir yerde “kale burcu” (en-Nisâ 4/78), diğerlerinde “yıldız kümeleri” veya “takımyıldızları” (el-Hicr 15/16; el-Furkan 25/61; el-Burûc 85/1) anlamında kullanılmıştır. Burçlar, Güneş'in ve Ay'ın geçtiği konaklardır.²¹²

²¹¹ Gazzali, *el-Hikme.*, s. 15.

²¹² Çelebi, *agt*, s. 82; Yeniçeri, *age.*, s. 129.

2.2. Canlılar ve İnsanın Yaratılışı

Allah meleklerden cinlere, göklere ve yere, güneşe, aya, gece ve gündüze ve her çeşit canlılara kadar her şeyin yaratıcısıdır. Allah varlıkları canlı, cansız, akıllı, akılsız olmak üzere değişik özellikte yaratmıştır. Canlı varlıklar içerisinde melekler, cinler ve insanlar akıllı, diğerleri akıl sahibi olmayan varlıklardır.

Yaratılan akıllı varlıklar arasında en son insan yaratılmıştır. Hatta insan, kâinat ve kâinattaki diğer varlıklardan yani bitkiler ve hayvanlardan sonra yaratılmıştır. Esasen bu insanın en mükerrem/şerefli bir varlık olmasından ve kâinattaki her şeyin onun hizmetine verilmesinden kaynaklanmaktadır. Yani, insandan önce onun hayatını sürdüreceği mekân ve bu mekânın iç donanımı çeşitli aşamalardan geçirilmek suretiyle tamamlanmış ardından da tıpkı bitirilen bir binaya sahibinin yerleşmesi gibi yeryüzü de insanın yaşayacağı ortam hâline getirilerek en son insan, yokluktan varlığa geçirilerek yerleştirilmiştir.

2.2.1. İlk İnsanın Yaratılışı

Kuran'ın bize haber verdiğine göre, yüce Allah kâinatı ve kâinat içindeki bütün canlı ve cansız varlıkları yarattıktan sonra ilk insan ve ilk peygamber olarak Hz. Âdem'i yaratmıştır. Bu hususu bize haber veren Kur'ân ayetinde şöyle bir anlatımla karşılaşıyoruz:

"İşte o zaman Rabbin meleklerle: Bakın, ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" dedi. Onlar, Bizler hamdinle sana tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun? dediler. Allah da onlara "Sizin bilemeyeceğinizi herhâlde ben bilirim" (Bakara 2/30) buyurdu.

Kur'ân ve diğer İslâmî kaynakların verdiği bilgilerden çıkan sonuca göre, Hz. Âdem'in bedeni topraktan yaratılmıştır. İnsanın ana maddesinin toprak olduğu modern ilim tarafından da ispat edilmiştir. Modern ilim insan vücudunun yeryüzünde mevcut 104 elementin (makro ve mikro elementler) çoğunun (80 kadar) az ve-

ya çok değişik oranlarda insan vücudunda bulunduğunu bildirir. Toprağın taşıdığı elementler şunlardır: Karbon, oksijen, hidrojen, kükürt, azot, kalsiyum, potasyum, sodyum, klor, magnezyum, demir, mangan, bakır, iyot, florin, kobalt, çinko, silisyum ve alüminyumdur. Toprağı meydana getiren bu elementlerden insanda da değişik oranlarda yer aldığını görüyoruz.²¹³

Kur'ân, Hz. Âdem'in yaratılışı hakkında birçok yerde söz eder. Ancak konuyla ilgili ayetlerde fiziksel yaratmanın asıl unsuru olarak zikredilen madde hakkında değişik kelimeler zikredilmektedir. Bunlar fiziksel yaratılışın değişik safhalarını ifade eder. Nitekim insanın yaratılışının belli bir gelişme seyri takip ettiği ve belli bir zaman içinde tamamlandığı "*Oysa sizi türlü merhalelerden/aşamalardan geçirerek yaratmıştır.*" (Nuh 71/14) ayetinde beyan edilmiştir.

Bu ayetleri ve buradaki tabirleri bir nevi tekâmül anlayışı içinde yorumlamak isteyen teşebbüsler görülmektedir. İslâm düşüncesinde yaratıcı tekâmül anlayışını savunan filozoflar çıkmıştır. Ancak bu filozofların hiçbiri, türler arası geçişi ortaya koymamış, sadece kendi türü içinde tekâmülü/olgunlaşmayı ortaya koymuşlardır.

Birtakım filozoflar da kullandıkları dil itibariyle anlatmak istedikleri bazı hakikatleri mecazi bir dille anlatırlarken evrimi savundukları sanılmıştır. Nitekim Mevlana'nın birtakım söz ve şiirleri buna örnek verilebilir.

Evrin Teorisi ve Yaratılış

Burada yeri gelmişken kâinatın yaratılışı, canlıların dünya sahnesine çıkmaları en son dünya zeminin insanın hayatını sürdürebilmesi noktasına gelmesiyle birlikte insanın yaratılışı gibi hususlarda son birkaç asrın tartışması olan evrim teorisi ve canlılarla bağlantısı üzerinde durmak istiyoruz.

²¹³ Ulutürk, Veli, *Kur'ân'ı Kerim'de Yaratma Kavramı*, İstanbul, 1995, s. 133, Çelebi, *agt*, s. 87.

Bilimlerde araştırılmak istenen herhangi bir konuda önceden bazı varsayımlarla hareket edilir. Buna teori denir. Bu varsayımlar, eğer bilimsel ortamda araştırılır ve kesin ispatlarla ortaya konulursa teori bilimsel bir sonuca gider ve bu sonuç kesin bir bilimsel veri hâline dönüşür. Eğer ispatlanamaz ise bu varsayım teori olarak kalır. Adı üstünde evrim teorisi, bir teori olarak kalmış ve son birkaç asırdır bu teori bilim olmaktan çok, bir ideoloji hâline gelmiştir.

Chares Darwin’in evrim teorisi; canlı varlıkların tesadüfen oluşan tek bir varlıktan evrim sonucu meydana geldiğini savunan bir nazariyedir. Bu görüşün savunucuları, bazı doğa bilimcilerin: *“yeryüzü ilk olarak bugünkü biçimiyle yaratılmış değildi. O tabiat kuvvetlerinin etkisiyle ve çok uzun süren bir değişimin sonucunda bu biçimini aldı”* tarzındaki düşüncelerinden yola çıkarak, tüm canlıların tesadüfen tek bir canlıdan türediği ve bu ilk canlının zamanla değişerek diğer bütün canlı türlerine kaynaklık ettiği fikrine ulaşmışlardır. Ancak bu değişimin neden ve nasıl gerçekleştiğini izah edememişlerdir.

Evrim teorisi, 19. yüzyılda Charles Darwin’in insanı da canlı türlerindeki değişime katması ve onun maymunla aynı atadan geldiğini iddia etmesiyle değişik bir boyut kazanmıştır. Ona göre, canlılar ortak bir kökenden geliyorlardı ama milyarlarca yıllık bir süre içinde küçük küçük değişimlere uğrayarak farklılaşmışlardı. Ortama en iyi şekilde uyum sağlayanlar özelliklerini gelecek nesillere aktarıyor; böylece bu yararlı değişimler zamanla birikerek bireyi atalarından tamamen farklı bir canlıya dönüştürüyordu. Darwin, bu mekanizmaya *doğal seleksiyon* yani, tabii ayıklama adını verdi. Bu görüşte Lamarck’ın da etkisi olmuştur. Ona göre, canlılar yaşamları sırasında kazandıkları özellikleri sonraki nesle aktarıyorlar; böylece evrimleşiyorlardı.

Bütün bunlar gösteriyor ki evrim teorisi iki temele dayanmaktadır. Bu temellerden biri, varlığın tesadüften ibaret olduğudur ki, Darwin’e göre hem kâinat ve hayat hem de evrim tamamen tesadüfler sonucu meydana gelmiştir. İkincisi de doğal seleksiyon yani, canlılarda rastgele meydana gelen değişimler, çeşitli canlı türleri-

nin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiş bu değişik canlı türleri arasındaki hayat kavgasında ise, kuvvetli olanlar hayatlarını devam ettirirken özelliklerini irsiyet yolu ile sonraki nesillere intikal ettirmişler, zayıf olanlar ise yok edilmişlerdir.

Darwin'in söz konusu teoriyi ortaya attığı dönemde genetik, biyokimya, biyomatematik gibi bilim dallarının keşfedilmiş olmadığı belirtilmemiz yerinde olacaktır. Bu bilim dallarının ortaya çıkmasından sonra evrim teorisi çökmüştür. Şayet Darwin teorisini ortaya attığı dönemde, bu bilim dalları keşfedilmiş olsaydı o, kendi teorisinin tamamen bilim dışı olduğunu görecekti. O dönemde türleri belirleyen bilgilerin genlerde mevcut olduğu ve doğal şartların onlarda değişiklikler meydana getirip yeni türler ortaya çıkartmasının mümkün olmadığı henüz bilinmiyordu. Şu anda elektron mikroskobu icat edilmiş ve bilim dünyası hücrenin organellerindeki akıl almaz karmaşıklığı net bir biçimde seyretme imkânı bulmuştur. Bütün bunlardan sonra hâlâ bu denli kompleks bir sistemin küçük rastlantısal değişimlerle meydana gelebileceğini iddia etmek kör bir bağınazlık, ideolojik bir saplantı ve inattan başka bir şey değildir.

Ayrıca biyomatematikten haberi olan bir kişi değil, tek hücrenin tek bir protein molekülünün bile rastlantılarla oluşamayacağını fark edecektir.

Canlının vücudunu meydana getiren başlıca organik maddeler karbon, hidrojen, oksijen, azot, kükürt, fosfor'dur. Genel olarak canlıların cesetlerinde bulunan bileşikler: Karbonhidratlar ile yağlar (her ikisi de C, H, O bileşimindedirler. Karbonhidratlardaki O ile H suyun bileşimindedir.) ve C, H, O, N bileşiminde azotlu maddeler olan proteinlerdir. Bunların bileşiminde kükürt ve fosfor da vardır. Canlıların hepsinin en ufak yapı taşları olan hücrelerde ana bileşikler proteinlerdir.

Bir protein molekülünde yaklaşık olarak kırk bin atom bulunur. Tabiatda düzensiz bir şekilde dağınık hâlde 103 kimyevi element bulunur. Buna göre bir protein molekülünü meydana getir-

mek üzere yukarıda saydığımız beş elementin bir araya gelip toplanması hesap edilebilir. Bunun için önce bir molekülü meydana getirmek üzere reaksiyona girmesi gereken maddenin miktarını bilmek, sonra da bu molekülün atomları arasındaki birleşmenin gerçekleşmesi için gerekli olan zaman süresini bulmak gerekir.

Bu konuda İsviçre’li büyük matematik bilgini **Charles Eugenie Guye**, bazı hesaplar yapmış ve yukarıda söylediğimiz faktörleri inceleyerek bir protein molekülünün tesadüfen meydana gelebilmesi için mümkün olan ihtimal **on üssü yüz altmıştır** ki bu da 10 sayısının 160 kere kendisiyle çarpımıdır, demektir. Bu rakamı ifade edecek kelime ve ifade dilimizde mevcut değildir. Ayrıca tesadüfen bir protein molekülünü meydana getirecek bir kimyevi reaksiyonun vukuu için gerekli olan madde, bugünkü kâinatımızın sahip bulunduğu maddenin milyonlarca yılı da ünlü matematik bilgini şu rakamla ifade etmektedir: 10 üzeri 243 yıl, yani bir protein molekülünün tesadüfen meydana gelmesi için gerekli olan zaman 10 rakamının 243 kere kendisiyle çarpımından çıkacak yıldır. Ki bu miktarı dile getirecek bir sayı henüz keşfedilmiş değildir.²¹⁴

Proteinler, amino asitlerin meydana getirdiği uzun zincirlerden oluşurlar. Protein moleküllerinin atomları nasıl birbiriyle birleşmektedir? Eğer şimdi bildiğimizden farklı bir şekilde birleşecek olsalardı, hayat için elverişli olmak şöyle dursun hayatı zehirleyen en büyük faktör hâline gelebilirler. Bunu, ünlü İngiliz bilgin **J.B. Leathes** hesap ederek bir proteindeki basit molekül atomlarının birleşebilmesi için gerekli olan metodu incelemiş ve bunun milyonlara ulaştığı görmüştür; bir proteinin meydana geliş şekillerinin sayısını 10 üzeri 43 rakamıyla ifade etmiştir. İşte ilmen bir tek protein molekülünün tesadüfen meydana gelmek üzere birleşmesi, bu kadar rakamla izah edilebilir -ki bu da imkânsızdır- böylesi bir kâinatın ve içinde yaşayan milyonlarca canlı varlığın bir tesadüfe bağlanması nasıl söz konusu olabilir?²¹⁵

²¹⁴ Çelebi, *agt.*, s. 90; Akbulut, Şemseddin, *Darwin ve Evrim Teorisi*, İstanbul 1980, s. 11

²¹⁵ Çelebi, *agt.*, s. 89.

Canlı Hücresi ve Proteinlerin Varlığı

Proteinler, canlılıktan uzak birer kimyevi maddeden ibarettirler. Canlanabilmeleri için henüz mahiyetini bilmediğimiz, o garip hayat sırrının sirayet etmesi gerekir. İşte görülüyor ki yalnız ve yalnız sonsuz akıl diye ifade edebileceğimiz Allah'ın gücü bir protein molekülünü hem birleştirerek, hem de en uygun hayata elverişli bir yapıya sahip kılarak yaratmaktadır.

Canlı hücrelerinde bulunan ve her birinin özel bir görevi olan proteinlerin yapılarındaki tek bir aminoasitin bile, eksilmesi veya yerinin değişmesi ya da zincire fazladan bir aminoasitin eklenmesi o proteini işe yaramaz bir molekül yığını hâline getirmektedir. O hâlde bir tanesinin bile tesadüfen oluşması imkânsız olan bu proteinlerden, ortalama bir milyon tanesinin tesadüfen ve uygun bir şekilde bir araya gelip eksiksiz bir canlı hücreyi meydana getirmesi milyarlarca kez daha imkânsız değil midir? Kaldı ki bir hücre hiçbir zaman bir protein yığından ibaret değildir. Hücrenin içinde proteinlerin yanı sıra nükleik asitler, karbonhidratlar, lipitler vitaminler, elektrolitler gibi başka birçok kimyasal madde gerek yapı gerekse işlev bakımından belli bir oran, uyum ve tasarım çerçevesinde yer almaktadır. Bu da gösteriyor ki varlığı tesadüfe bağlamak temelsiz bir düşünceden başka bir şey değildir.²¹⁶

Kur'ân'da Hz. Âdem'den sonra onun eşinin yaratılışından da söz edilir. Konuyla ilgili ayetler şu şekilde sıralanabilir:

“Ey İnsanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini var eden Rabbinizden korkun.” (Nisa 4/1).

“Sizi bir tek candan yaratan, ondan da yanında huzur bulsun diye eşini yaratan O'dur.” (A'raf 7/189).

Dikkat edecek olursak Havva'nın yaratılışını söz konusu eden ayetler, onun nefs-i vahide'den yani tek bir candan yaratıldığını ortaya koymaktadır. Hz. Havva, Hz. Âdem'in nefsinden yaratılmıştır. Çünkü Kur'ân'ı Kerim, üç ayrı yerde *“ondan da eşini yarattı”*

²¹⁶ Çelebi, agt, s. 90.

şeklinde bir ifadeye yer vermiştir ki bu da Allah’ın birini diğerinin canından koparmak suretiyle bir çift meydana getirdiğini göstermektedir.

Havva’nın yaratılışı konusundaki delillerden hareketle ortaya atılan ikinci görüşe göre, ayetlerde geçen “*nefs-i vahide*”den maksat, Hz. Âdem’in yaratıldığı öz (cevher)’dür. Buna göre Âdem ve eşi aynı özden yani “*sülale (süzülmüş çamurdan)*” yaratılmış demektir. Öyle ki bu yaratılıшта, tıpkı Âdem’in fiziksel yapısında değişik merhalelerden geçirilerek tamamlanan ve nihayetinde ruh üfürülerek canlı bir organizmanın meydana getirildiği şeklinde bir yaratma söz konusudur.

Kur’ân-ı Kerim’de Âdem ve Havva yaratıldıktan sonra bu ikisinden birçok erkek ve kadının meydana getirildiği ve yeryüzüne dağıtıldığı ifade buyurulmaktadır. Evrim teorisini savunanlar, bu konuda yani insanlığın tek bir çiftten yaratılması konusunda Kur’ân’ın görüşünü paylaşmaktadır. Onlar yüz binlerce canlı formunun bir tek-hücreli canlının evrimleşmesiyle oluştuğunu savunmaktadır. Ancak hücrenin organellerinden mitokondri üzerine yapılan araştırmalar, bütün insanlığın tek bir dışıdan türediğini göstererek Kur’ân-ı Kerim’i desteklemiştir. Bu görüşün dayanağı mitokondrilerdeki DNA’ların incelenmesidir. Mitokondrinin DNA’sı hücre çekirdeğinden farklıdır ve her insana sadece annesinden geçmektedir. İncelemeler sonunda insanlarda 133 çeşit mitokondrial DNA tipi tespit edilmiştir ve bu tipler üzerindeki araştırmalar, insanların mitokondrilerinin tek bir mitokondrial DNA tipine sahip atadan türediğini göstermiştir. Bu bulgu, insanların tek bir çiftten türediğine dair inancı güçlendirmiştir.

Bütün bu hesaplamalar ve incelemeler, evrim teorisinin teori-den öteye gitmediği ve yaratılışın Hz. Âdem ile Hz. Havva ile birlikte bir tek nefisten yaratıldığı; insanların yaratılalı beri, aynı tür bir varlık oldukları ve bir başka canlıdan evrimleşerek insan olmadıkları ortaya çıkmıştır.²¹⁷

²¹⁷ Çelebi, agt, s. 92; Taslaman, Caner, *Din Felsefesi Açısından Evrim Teorisi*, M.Ü.S.B.E. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005 s. 190.

2.2.2. Diğer İnsanların Yaratılışı

İlk insan Hz. Âdem'den sonraki insanların yaratılışına geçmeden önce, Kur'ân-ı Kerim'in varlık âlemindeki her şeyin **çift yaratıldığına** dair bilgiden hareket etmek istiyoruz. Kur'ân-ı Kerim bu konuda şöyle buyurmaktadır:

“...inceden inceye düşünesiniz diye her şeyden iki çift yarat-tık.” (Zariyat 51/49).

Söz konusu çift yaratılış, kâinatta zerreden küreye her bir varlıkta söz konusudur. Bitkiler ve hayvanlarda, atomda, galaksilerde duran ve hareket eden cisimlerde her şeyde görmek mümkündür. Atomda aktif elektron ve pasif proton karşı karşıyadır. Elektrikte artı ve eksi kutuplar vardır. Bütün türleri ile hayvan ve bitkilerde çift yaratılmıştır. Çift yaratılma, bu âlemin düzeni olduğu için insan da bundan ayrı tutulmamış ve erkek, dişi şeklinde çift yaratılmıştır.²¹⁸

Allah Teâlâ, insanı çift yaratmış ve Hz. Âdem'in yaratılmasından sonra onun neslinden gelen insanların yaratılışını bir ana ve bir baba vasıtasıyla mümkün kılmıştır. Hz. Âdem nasıl çeşitli aşamalardan geçirilerek varlık âlemine çıkarılmışsa, onun zürriyetinden gelen her birey de tıpkı ilk insan gibi değişik safhalardan sonra dünyaya gözlerini açmaktadır. Kur'ân bu hususu bize şöyle anlatmaktadır:

“Ey İnsanlar! Eğer öldükten sonra dirilmekten şüphede iseniz, (bilin ki) ne olduğumuzu size açıklamak için şüphesiz biz sizi topraktan, sonra nutfeden (spermadan, Sonra bir alakadan (embriyodan) sonra yapısı belli belirsiz bir et parçasından yaratmışızdır. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde tutarız. Sonra sizi bir çocuk olarak dünyaya getiririz, sonra sizi olgunluk çağına erişmeniz için bırakırız. Bununla beraber kiminiz öldürülür, kiminiz de önceki bilgisinden sonra, hiçbir şey bilmeme üzere, ömrünün en fena zamanına ulaştırılır.” (Hac 22/5). Diğer bir surede ise şöyle buyrulmaktadır:

²¹⁸ Bâr, M. Ali, *İnsanın Yaratılışı*, çev.: Abduvehhab Öztürk, Ankara 1989, s. 52.

“Andolsun biz insanı, çamurdan (süzülüp çıkarılmış) bir özden yarattık.”

“Sonra onu emin ve sağlam bir karargâhta nutfe hâline getirdik.”

“Sonra nutfeyi bir kan pıhtısı hâline soktuk; müteakiben kan pıhtısını bir lokmacık et yaptık, bu bir lokmacık eti, kemiklere çevirdik bu kemikleri etle kapladık.”

“Sonunda onu bambaşka bir mahlûk olarak teşekkül ettirdik. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir.” (Mü'minin 23/12-14).

Yaratılış Evreleri

(1) Zikredilen ayetlerde, insanın ilk yaratılış safhası için “*toprak*” sözcüğü kullanılmaktadır. Bunun iki anlamı olabileceğinden bahsedilir. Birincisi, ilk insanın ilk maddesi topraktır. Topraktan yaratılan hücreler süzüle süzüle tasfiye edilmiş, birleştirilmiş, mükemmelleştirilmiş ve sonunda insan hâline getirilmiştir. Bu tarzda yaratılan insan, sonra cinsel yolla üremeğe başlamıştır. İkincisi ise insanın topraktan yaratılması geçmiş zamanda olmuş bitmiş bir şey değil, her an devam etmekte olan bir olgudur. Bu şu şekilde anlaşılabilir. Her insan, meni denilen hayvancıklarından yaratılmaktadır. Bu hayvancıklar da insanın yediği gıdaların bedende sindirilip kimyasal değişime uğraması sonucu oluşmaktadır. Söz konusu gıdalar da topraktan alındığına göre, insan tohumunun temeli toprak demektir.

(2) Ayette zikredilen ikinci safha da “*nutfe*” safhasıdır. Nutfe sözcüğü Kur’ân’da on iki yerde geçmektedir. Bazen “hakir su,” bazen “atılan su,” bazen de “meni” kaydı ile geçmektedir.

Nutfenin üç çeşidi vardır:

- 1- Erkek nutfe: Bunlar menide ve erkeklik bezinin salgısında mevcut bulunan hayvancıklardır.
- 2- Dişi nutfe: Bu da yumurtalıkların ayda bir üretip saldıgı yumurtadır.

3- Karışık nutfe: (nutfetu'n-Emşac) Bu da döllenmiş yumurta demektir.

Yukarıda da değindiğimiz gibi, nutfe kelimesi Kur'ân'da on iki yerde geçmektedir. Bunlardan birkaçı:

“Allah onu hangi şeyden yaratmıştır? Onu bir damla sudan yaratıp ona şekil vermiş; sonra ona yolu kolaylaştırmıştır.” (Abese 80/18-20).

“Allah sizi topraktan, sonra bir damla sudan yaratmış, sonra da sizi çiftler hâlinde var etmiştir.” (Fâtır 35/11).

Meni iki kısımdan meydana gelmiştir:

- 1- Meni kanalcıklarının içinde oluşan meni hayvancıkları. Asıl nutfe budur.
- 2- Bu hayvancıkları taşıyan, besleyen ve içinde yüzdürerek rahme kadar götüren sıvı.

Bu manada meni kelimesi üç yerde geçmektedir:²¹⁹

- 1- *“İnsan kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanıyor? O dölyatağına dökülen meniden bir damla su değil miydi? Sonra o meni bir kan pıhtısı olmuş; derken Allah onu insan biçimine koyup yaratmış, düzenlemiştir. Hülasa ondan erkek ve dişi iki sınıf çıkarmıştır.”*
- 2- *“Hakikaten meniden rahme döküldüğü zaman erkek ve dişi iki çifti o yarattı.”*
- 3- *“O hâlde rahimlere dökmekte olduğunuz meni nedir? Bana haber verin. Onu siz mi insan suretine getiriyorsunuz, yoksa yaratan biz miyiz?”*

Allah, meni sıvısından ise hor ve hakir bir su diye bahsetmektedir. Bu sıvının meni hayvancıklarını beslemek, onlara hareket kabiliyeti sağlamak, içindeki alkalın sayesinde mehbilin ifraz ettiği öldürücü asidin etkisinden korumak gibi birtakım

²¹⁹ El-Bâr, age., s. 37.

görevleri vardır. Dikkat edilirse bunlar, hep insanın iradesi dışında gerçekleşen olaylardır. İnsanın yaratılışı düşünüldüğü zaman, bir suyun insan şekline tesadüfen gelemeyeceğini kavrarız. Bunu, ilmi ve kudreti çok olan bir varlıktan başkasının yapması mümkün değildir.

Nutfetu'n-emşac ise sadece İnsan Sûresi'ndeki bir ayette geçmektedir. “*Hakikat biz insanı birbiriyle karışık bir damla sudan yarattık.*” Esasen normal hücrenin yarı katı kromozom taşıyan iki hücrenin birleşmesiyle meydana gelen tam hücreye “*zigot*” denilmektedir. İşte Kur'ân buna *Nutfetu'n-Emşac* ismini vermektedir.

İnsan vücudunda bulunan her hücrenin bir çekirdeği vardır. Bu çekirdeklerin içinde de kromozom denilen maddeler vardır. Hücreye hareket veren ve hücreyi idare eden bunlardır. Aynı şekilde, hücrelere çeşitli görevler yükleyen de bu kromozomlardır. Modern ilim, insan vücudunda her hücrede 46 kromozom bulunduğunu keşfetmiştir.

Ancak üreme hücreleri bunun istisnası durumundadır. Sperm ve yumurtanın her biri, normal hücrenin yarısı kadar kromozoma sahiptir. Bunlar kalıtım özelliklerini taşıyan kromozomlar bakımından yarım hücre sayılırlar. Her biri 23 kromozom taşıyan bu iki hücre birleşince 46 kromozomlu tam bir hücre meydana gelir. Bunların yarısı anneden, yarısı babadan gelmiştir.

Eğer sperm ve yumurtadaki kromozomlar yarıya indirgenmeseydi, her kişinin kromozom sayısı 92 olacak ve bu bir sonraki nesilde 184 olacak ve her seferinde katlanarak artacaktı. Ancak şu anda doğan her insan, 46 kromozoma sahip olarak doğmaktadır. Acaba bizim müdahalemiz olmadan bu düzeni koyan kimdir? Acaba canlı olmayan kromozomlar böyle bir şeyi kendiliklerinden gerçekleştiriyor olabilirler mi? Böyle bir şey, ancak âlim ve kadir bir varlığın eseri olabilir.

Biyolojide zigot denilen bu tek hücre bölünerek çoğalmaya başlar. Bir hücre iki, iki hücre dört olur. Yumurta 40 saatte dörde,

80 saatte 32'ye bölünür ve giderek küçük bir et parçası hâlini alır. Bu safhada insan, yaratılışının üçüncü safhası olan alaka hâlinde-
dir. Bu kelime Kur'ân'ın beş ayetinde geçer. Modern tıbbı göre alaka, dişi yumurta hücresinin fallop borusunda döllendikten sonra rahim duvarına asılı kalmasıdır ki buna embriyo denilir. Embriyo ancak 6. haftadan sonra uzunluk olarak 1 cm'ye, ağırlık olarak da 1 grama yaklaşmaktadır. Bundan sonra da cenin rahimde şekillenmeye başlar. İşte embriyonun daha da gelişerek organlarının belirginleşmeye başladığı bu safhaya Kur'ân "*mudğa*" adını vermektedir. Mudğa, esasen et parçası demektir.

Hücrenin bölünmesi sırasında biraz daha büyüyüp de içerisi bir sıvı ile dolunca ana kürenin hücreleri iç ve dış tabakaya ayrılır. Dış tabaka kemirici ve besleyici hücrelerden oluşur. İç tabakada ise cenin ve cenini saracak zarlar yaratılır. Cenini oluşturacak kısım önce bir kurs gibi yuvarlaktır. Tek tip hücrelerden oluşmuştur. İç ve dış tabakalardan ceninin çeşitli dokuları oluşur. Mesela orta tabakadan irademizle hareket eden kaslar ve hareket etmeyen kaslar, kalp, kan ve lenf damarları gibi organlarımız oluşur. Nutfeyi programlayan ve bu tabakalara ayıran o gizli kudret, her hücreyi de özel görevine sevk etmektedir.

Önceleri birbirine çok benzeyen hücrelerden değişik yapıda hücrelere sahip farklı organlar oluşmaktadır. Acaba bu hücreye yön veren kimdir? Adeta ağızdaki, gözdeki, dişlerdeki saçlardaki yerlerinize gidiniz diyen kimdir? Bütün bunların bir tesadüfün eseri olması imkânsızdır.

(3) Kur'ân, insanın yaratılışı ile ilgili bundan sonraki safhayı da "*izam*" tabiriyle ifade etmektedir. İzam kemik yahut iskelet anlamındadır. Embriyoloji alanında yakın zamana kadar kemiklerle kasların birlikte ortaya çıktığı sanılmıştır. Ancak gelişen teknoloji ve incelemeler sayesinde Yaratılmanın Kur'ân'daki sıralamaya uygun olduğu gözlenmiştir.²²⁰

²²⁰ El-Bâr, *age.*, s. 37-39; Çelebi, *agt.*, s. 95.

Anne Rahminde Üç Aşama

Bu noktada insanın anne karnında üç aşamalı bir yaratılışla yaratıldığından bahsetmek yerinde olacaktır. Zümer Suresi’nde geçen “*Si-zi annelerinizin karnında üç karanlık içinde, bir yaratılıştan öbür yaratılışa geçirerek yaratıyor.*” (Zümer39/6) ifadesindeki üç karanlıktan kasıt *batın, rahim ve dölyatağı* karanlığıdır. Çünkü bebeğin embriyolojik gelişimi, üç farklı karanlık bölgede gerçekleşmektedir.²²¹

İnsanın yaratılışını daha da ayrıntılı incelediğimizde, hep aynı noktaya çıkarız. Bütün bunlar, sadece ilmi ve kudreti sonsuz bir varlığı işaret eder.

Yeni doğan bir insanın çocukluk, gençlik, olgunluk ve nihayet ihtiyarlık devresini takip ediyoruz. Onu, mesela gençlik devresinden ihtiyarlık devresine nakledenin kendisi olmadığını anlıyoruz. Çünkü insanın kendisini ihtiyarlıktan kurtarıp gençlik devresine iade etmeye ne kadar gayret sarf etse başaramayacağı malumdur. Meninin kendiliğinden kan pıhtısı, et parçası ve nihayet etten, kemikten ve kandan müteşekkil insan hâline gelmesi son derece tuhaf ve mantıksız olunca, bu işleri yapan bir sâni’in/yaratıcının mevcudiyeti zaruri olarak ortaya çıkar.

Zaten Cenâb-ı Hak Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyurmuştur: “*Rahimlere döktüğünüz o meniye hiç düşündünüz mü? Onu siz mi insan hâline getiriyorsunuz yoksa biz mi?*” (Vakı’a 56/58/59) Dini hakikatleri inkâr edenler bu soruya açıkça “*biz yaratıyoruz*” diye cevap verememişlerdir. Çünkü her arzu ettikleri zaman, evlada sahip olamadıkları gibi bazen istemedikleri hâlde çocukları olmaktadır. Cenâb-ı Hak ayrıca insanoğlunun bizzat kendi yaratılışını ilahi kudret ve vahdaniyet için büyük bir delil teşkil ettiğine işaret buyurur ki “*Kendi nefislerinizde de nice ayetler vardır. Düşünüp ibret almayacak mısınız?*” (Nûr 24/41).²²²

²²¹ Nurbaki, *age.*, s. 104; el-Bâr, *age.*, s. 159.

²²² Nurbaki, *age.*, s. 103; Çelebi, *agt.*, s. 93; Özyazıcı, Alparslan, *Hücreden İnsana*, İstanbul 1991, s. 11 vd.

Ayette geçen “*düşünüp ibret almayacak mısınız?*” ifadesi bizi tabiat felsefesi yapmaya zorlayan en önemli ayetlerden biridir. Çünkü bu tür hitaplar, Kur'ân-ı Kerim'de çokça geçmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de tabiat felsefesi konuları, yaratılışın tüm safhalarını ve kâinatın tüm unsurlarını içine alacak şekilde ele alınır. Kozmolojik ve tabiatta meydana gelen olaylar, yaratılış ve evreleri bütünüyle Kur'ân-ı Kerim'e göre tabiat felsefesi yapmanın boyutlarını ortaya koymaktadır. Filozoflar, tabiatı gözlemleyerek tabiat felsefesi yaparken, Kur'ân-ı Kerim bize tabiatı gözlemlemeyi ondan ibret almayı, üzerinde düşünüp bilim ve felsefe üretmeyi, Allah'ın varlığını ve birliğini daha iyi kavramaya çağırmaktadır.

Burada zikretmediğimiz ve çalışmamızın hacminin sınırlarını bu noktada tutmak maksadıyla yer vermediğimiz daha pek çok husus, Kur'ân-ı Kerim tarafından bilime ve felsefeye teşvik edilmekte ve ıslık tutulmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- Adıgüzel, Nuri, *İslâm Felsefesinin Sorunsalları*, Ankara 2005
- Akbulut, Şemseddin, *Darwin ve Evrim Teorisi*, İstanbul 1980
- Akdemir, Ferhat, *Alvin Plantinga ve Analitik Din felsefesi*, Ankara 2007
- Alpsoy, Sait, *Kur'ân En Büyük Mucize*, İstanbul, 2005
- Altıntaş, Ramazan, *İşlevsel Akıl*, İstanbul 2003
- Arı, A, Karabulut, Y., *Neden Müslüman Oldum*, (İhtida Öyküleri) Ankara 2007
- Aristoteles, *Metafizik*, çev.: Ahmet Arslan, İstanbul 1996
- Atom, Abdülmalik, *Yaşamak İçin*, İstanbul 1989
- El-Bâr, M. Ali, *İnsanın Yaratılışı*, çev.: Abdulvehhab Öztürk, Ankara 1989.
- Balaban, M. Rahmi, *İlim-Ahlâk-İman*, Ankara 1975.
- Bayrak, Defne, *Neden Müslüman Oldular*, İstanbul 2008
- Bayraktar, Mehmet, *İslâm İbadet Fenomenolojisi*, Ankara 1987
- Bergson Henry, *Les Deux Sources De La Morala Et De La Religion*, Paris 1948
- Bolay, S. Hayri, Akıl, DİA, C. II, 1989, s. 238;
- Bucaille, Maurice, *Tevrat İnciller ve Kur'ân*, çev.: M. Ali Sönmez, Ankara 1991
- Buhr, Manfred-Kosing Alfred, *Bilimsel Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 1999
- Calvin, John, *Institues of The Christian Religion*, 1.3.1. <http://www.ccel.org/ccel/calvin/Institues.all.htm>

- Carrel, Alexis, *Dua*, çev.: Ali Erçetin, İstanbul 1999
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 2002
- Çelebi, Berrin, Kur’ân-ı Kerim’in Kozmolojik Beyanlarının Allah’ın Varlığına Delaleti Boyutu, MÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006
- Çetinkaya, B.Ali, *Yitik Bilgi ve Hikmet*, Malatya 2007
- Davies, Paul, *Tanrı ve Yeni Fizik*, çev.: Murat Temelli İstanbul 1995
- Döğen Şaban, *İlimlerin Diliyle Allah*, İstanbul 1992ç
- Durkheim, Emile, *Les Formes Elementaire de la Vie Religieuse*, Paris, 1925
- Efil, Şahin, “Büyük Patlama Kozmolojisinin Teistik Yorumu Üzerine,” EKEV. Akademi Dergisi, sayı 18, Yıl 2004
- Eliade, Mircea, *İmgeler ve Simgeler*, çev.: M. Ali Kılıçbay, Ankara 1992
- Emiroğlu, Nevzat, *Kan ve Dolaşım*, İstanbul 1983
- Erdem, Hüsameddin, *Bazı Felsefe Meseleleri*, Konya 2012
- Erişilgil, M. Emin, *Kant ve Felsefesi*, İstanbul 1997
- Esed, Muhammed, *Kur’ân Mesajı*, çev.: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul 1997
- Gamow, George, *Kâinatın Yaratılışı*, çev. Toygar Akman, Ankara. 1961
- Gazzali, *El-Hikme Fi Mahlukatillah*, çev.: Halil Kendir, Hikmetler kitabı, İstanbul 2007
- Gül, Fikri, *B. Russell’da Bilim, Felsefe ve Din*, Ankara 2002
- Hamidullah, M., “Hz. Peygamber Zamanında Hadisin Tedvini”, trc. Nafiz Danışman, *AÜİFD. C. IV*, sayı: 3, 1955
- Han, Vahidüddin, *İslâm Meydan Okuyor. Çev.: Cihad H. Reşad*, İstanbul 1996.
- Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi*, “Düşünce mad.” İstanbul 2005
- Harman, Ö. Faruk, “Ahd-i Atik” mad., *DİA*
- Harman, Ö. Faruk, “İslâm” mad., *DİA*, XXIII
- Heyet, *Yeni Bir Bakış açısıyla İlim ve Din*, İstanbul 1988
- <http://www.atmg.org/ArmenianProblem.html>.

http://www.insanvucudu.net. (23.06.2014).

http://www.mailce.com/hangi-organ-kendini-ne-kadar-surede-yeniler.html (18.06.2014)

Hick, J., Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs 1963

Hick, J., Kanıta Dayanmayan Rasyonel Teist İnanç, çev.: Ferit Uslu, GÜÇİFD., 2/1 Çorum 2002, s. 305-324.

İbn Sina *Şifa İlahiyat*, çev.: E. Demirli, Ö. Türker, İstanbul 2005

İkbâl, Muhammed, *İslâm'da Dini Düşüncenin Yeniden Teşekkülü*, çev.: N. Ahmet Asrar, İstanbul 1984, s.18.

Karaman, Hüseyin, *İslâm Felsefesi Tarihi*, Rize 2004

Kaya, Murat, *İslâm*, İstanbul 2010

Keskioğlu, Osman, *Kur'ân-ı Kerim Bilgileri*, İstanbul 1989

Kılıç, Cevdet, *Varlık ve Mertebeleri*, Ankara 2014.

Kılıç, Hamza, *Kâinat Kitabını Okumak*, İstanbul 2006

Kırca, Celal, *Kur'ân-ı Kerim'de Fen Bilimleri*, İstanbul 1989

Kocabaş, *Kur'ân'da Yaratılış*, İstanbul 2004

Kutluer, İlhan, "Hikmet", DİA, İstanbul 1988, XVII

Kutup, Muhammed, *İnsan Psikolojisi Üzerine*, çev.: Bekir Karlığa, İstanbul 1982

Kuzgun, Şaban, *Dört İncil -Farklılıkları ve Çelişkileri-*, Ankara 1996.

Mengüşoğlu, Takiyettin, *İnsan Felsefesi*, İstanbul 1988

Merdin, Saadettin, *Tanrı'ya Koşan Fizik*, İstanbul 1995

Nurbaki, Haluk, *Kur'ân-ı Kerim'den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, Ankara TDV yay, 1993

Öztürk, Yener, *İslâm İnanç Esasları*, İstanbul 2003

Özyazıcı, Alparslan, *Hücreden İnsana*, İstanbul 1991

Rahmetullah el-Hindî, *Izhâru'l-Hak*, İstanbul 1972

Russell, Bertrand, *İnsanlığın Geleceği*, çev. Memduh Balaban, İstanbul 1964

Russell, B, *Neden Hristiyan Değilim*, çev.: Ender Gürol, İstanbul 1966

- S. G. F. Brandon, *A Dictionary of Comparative Religion (DCR)*, London 1970
- Sağman, Ali Rızâ, "Kur'ân-Mahiyeti-Başka Dile Çevrilmesi", İslâmiyât I 1998
- Saltan, Nizamettin, *Gençlere İnanç Rehberi*, İstanbul 2012
- Songar, Ayhan, *Enerji ve Hayat*, İstanbul, 1979
- Sönmez, Bülent, *Peygamber ve Filozof*, Ankara 2002
- Şahin, Naim, Kur'ân-ı Kerim'de Akıl ve Aklın Değeri Meselesi, SÜSBE, basılmamış Yüksel Lisans Tezi, Konya 1989
- Şentürk, Recep, *İnsan Hakları ve İslâm*, İstanbul 2007
- Şerif, M.M., Kur'ân'ın Felsefi Öğretileri, çev.: M. Armağan, *İslâm Düşüncesi Tarihi* I-IV içinde İstanbul 1990
- Şimşek, Ümit, *Big Bang, Kâinatın Doğuşu*, İstanbul 1983
- Tabbara, Abdulfettah, Kur'ân ve Modern Bilim, çev.: Celal Kırca, Konya, trsz
- Tan, Bilal, *Kur'ân'da Hikmet Kavramı*, İstanbul 2000
- Taslaman, Caner, *Din Felsefesi Açısından Evrim Teorisi*, M.Ü.S.B.E. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005
- Tiyekli, Fazıl, Kur'ân'da Akıl, Kalp ve Ulu'l-Elbab, Kahramanmaraş, 2011
- Topaloğlu, Bekir, "Din" mad., *DİA*, IX
- Topbaş, O. N., Tasavvuf, İstanbul 2002
- Topbaş, O. Nuri, *Tefekkür*, İstanbul 2011.
- Tuna, Taşkın, *Güneş Sistemi*, İstanbul 1988
- Tuna, Taşkın, *Uzay ve Dünya*, İstanbul 1991
- Tümer, Günay, "Din" mad., *DİA*, IX
- Uludağ, Süleyman, *İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, İstanbul 1984
- Ulutürk, Veli, *Kur'ân'ı Kerim'de Yaratma Kavramı*, İstanbul, 1995
- Uslu, Ferit, *Tanrı ve Fizik*, Ankara 2010
- Voltaire, *Philosophical Dictionary*, Felsefe Sözlüğü, çev.: Lütfi Ay, İstanbul 1963-66.

Yakıt, İsmail, *İslâm'ı Anlamak*, İstanbul 2005

Yakıt, İsmail, *Kur'ân'ı Anlamak*, İstanbul 2003

Yavuz, Y. Şevki, *Kur'ân-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, Bursa 1983

Yazır, Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul 1992, I-X

Yeniçeri, Celal, *Uzay Ayetleri Tefsiri*, İstanbul 1995

Yıldırım, Tamer, "Ateizm mi? Agnostisizm mi? Bertrand Russel'in Tercihi," FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2011 Bahar, sayı: 11; www.flsfdergisi.com